ZİTO VENİZELOS!...

SEVR'DEN İZMİR'E

MURAT ÇULCU

YAYINLARI

bazıları kitap sever

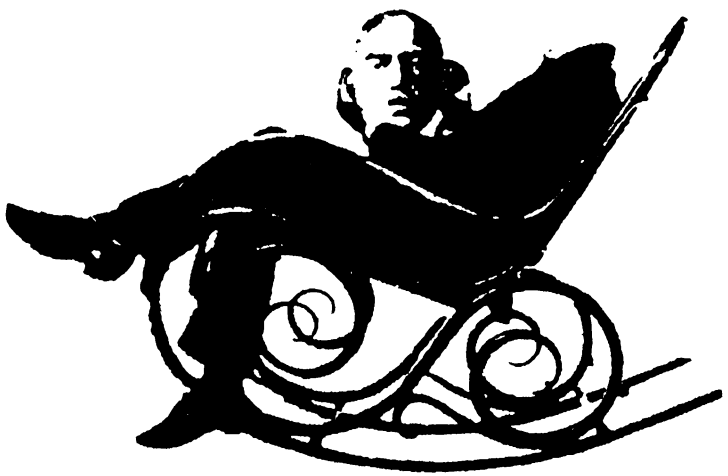

TARİH DİZİSİ

Yazarın Diğer Kitapları:

Boğazlar Meselesi ve Çanakkale
Çanakkale 1915 – Boğaz Harekâtı
Çanakkale 18 Mart 1915 (Yeni Mecmua'nın Nüsha-i Fevkaladesi)
(Hazırlayan: Murat Çulcu)
Ayrıntılarda Saklı Tarih
Derin Suçun Küresel Otoritesi (Cilt V)
Kan Defteri (Cilt IV)
Düşmüş Ocağa Yanıyor (Cilt III)
Sikkesiz Sultanlar (Cilt II)
Her Sakaldan Bir Kıl (Cilt I)
Marjinal Tarih Tezleri

kitap deyince

YAYINLARI

Çatalçeşme Sokak No: 54 Kat: 2 34110 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212) 526 89 17 – 18 Fax: (0212) 526 89 19
www.eyayinlari.com bilgi@eyayinlari.com

AYRINTILARDA SAKLI TARİH – 3

"ZİTO VENİZELOS!..." Sevr'den İzmir'e

MURAT ÇULCU

AYRINTILARDA SAKLI TARİH-3
"ZİTO VENİZELOS!..."
SEVR'DEN İZMİR'E
MURAT ÇULCU

Yayın Hakları
© E yayınları 2009

Kapak Tasarımı ve İllüstrasyon
Ahmet Söğütlüoğlu

Baskı
Özener Matbaası

Birinci Basım
Mayıs 2009

Sertifika No: 10763

ISBN 978-975-390-235-9

AYRINTILARDA SAKLI TARİH – 3

"ZİTO VENİZELOS!..." Sevr'den İzmir'e

MURAT ÇULCU

YAYINLARI

MURAT ÇULCU, 1950 yılında İstanbul'da doğdu. Lise yıllarında gazeteciliğe başladı. 1974 yılında Araştırma dalında yılın gazetecisi seçildi. Savaş muhabiri olarak Kıbrıs Barış Harekatı'nı izledi ve aynı yıl Tercüman Gazetesi'nin Frankfurt merkezine tayin edildi. 1983 yılına kadar Almanya'da mesleğini sürdüren yazar, 1977'de ilk kitabı Harekat 1974'ü yayınladı. 1983 yılında Türkiye'ye döndü. Çulcu; Tercüman, Hürriyet, Milliyet, Sabah ve Son Havadis gazetelerinde muhabirlik, yöneticilik ve yazarlık yaptı.

Murat Çulcu'nun şu yapıtları yayınlandı:

Çanakkale 1915 – Boğaz Harekâtı
Boğazlar Meselesi ve Çanakkale
Çanakkale 18 Mart 1915 (Hazırlayan: Murat Çulcu)
Ayrıntılarda Saklı Tarih
Derin Suçun Küresel Otoritesi (Cilt V)
Kan Defteri (Cilt IV)
Düşmüş Ocağa Yanıyor (Cilt III)
Sikkesiz Sultanlar (Cilt II)
Her Sakaldan Bir Kıl (Cilt I)
Marjinal Tarih Tezleri

Yazarın ayrıca Osmanlıca'dan yaptığı çevirileri bulunuyor.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 9
I. GİRİŞ 12
"ZİTO VENİZELOS!.." (İZMİR FACİALARI) 28
II. SEVR'İN İÇYÜZÜ 69
TÜRK BARIŞ ANTLAŞMASI VE GERÇEK İÇYÜZÜ (HÜKÜMLERİ)
BİR MİLLET NASIL ESİR ALINIR? 89
III. "VAHDETTİN'İN İHANETLERİ..." 135
IV. BAŞKOMUTAN'IN AĞZINDAN DUMLUPINAR ZAFERİ 165
V. TRİKOPİS'İN KALEMİNDEN BOZGUN 210
KEMAL'İN SÜVARİLERİ (AFYON'DAN İZMİR'E) 243
TANIKLIKLAR 271

SUNUŞ

"Zito Venizelos!.." diye bağırmadığı için Yunan askerleri tarafından kurşunlanarak öldürülen Albay Süleyman Fethi Beyin anısına...

İzmir 15 Mayıs 1919 günü Yunan Ordusu tarafından işgal ediliyordu. 30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonra bu kanlı olay, önemli bir 'kırılma noktası' oluşturuyordu. İzmir'in işgalini, 16 Mart 1920 günü gerçekleşen İstanbul'un işgali izliyordu. Nihayet; 18 Haziran 1920 günü Sevr Antlaşması imzalanıyordu. Sonrası; ayaklanmalar, ihanetler, katliamlar, idamlar ve savaşlardı... İnönüler... Sakarya... Dumlupınar...

'Ayrıntılarda Saklı Tarih' dizisinde yayınlanan "Zito Venizelos!.." adlı bu yapıt; birbirinden bağımsız, fakat kronolojik olarak birbirinin devamı niteliğindeki altı bölümden oluşuyor. Bu altı bölümün her biri; yakın tarihin dikkatlerden kaçan, 'ayrıntılarda' unutulan, fakat tarihsel oluşumların özünü şekillendiren temel olayları içeriyor.

Ve her bölüm; konu edilen olayla ilgili genel bir açıklamanın yanı sıra, o olay hakkında yayınlanmış bir risaleyi, anıyı veya belgeleri kapsıyor. Böylece her bölümde 'ayrıntılarda saklı kalan tarih', biraz daha gün yüzüne çıkıyor, aydınlanıyor ve günümüz okurunun gözleri önüne seriliyor.

'Giriş' niteliğindeki makalenin içeriğinde 1919 yılında, İstanbul'da basılmış olan 'İzmir Fecayii (Faciaları)' adlı kitapçığın ilk iki bölümünde okura sunulan belgeler yer alıyor. Bu belgelerin birinci kısmını 15

Mayıs 1919 ve daha sonraki günlerde, yerel görevlilerin Harbiye Nezareti'ne ve Jandarma Genel Komutanlığı'na gönderdikleri yazılar ve raporlar teşkil ediyor. Belgelerin ikinci kısmını ise; işgale karşı çeşitli örgütlerin yayınladığı bildiriler oluşturuyor.

'Sevr'in İçyüzü' başlıklı ikinci makalede; İzmir'in işgalinden Sevr Antlaşması'nın imzalanmasına kadar geçen süre içinde cereyan eden olaylar anlatılıyor. Bölümün ana temasını ise; "Türk Muâhede-i Sulhiyyesi ve Mâhiyet-i Hakikiyesi" adlı kitapçık teşkil ediyor. Sevr Antlaşması'nın 'ayrıntılara saklanan' - (amaçlı olarak saklanan)- içyüzüne ışık tutan bu kitapçık, Sevr Antlaşması karşısında Anadolu halkında uyanan nefretin ve tepkinin nedenlerini de aydınlığa çıkarıyor. Bir başka ifade ile bu makale ve içerdiği kitapçık; Millî Mücadele'nin uluslararası hukuk cephesinin 'şifrelerini' çözüyor. Ayrıca o günlerden bugünlere uzanan sorunlar bakımından da 'temel veri' niteliği taşıyor.

Üçüncü bölüm; 'Vahdettin'in İhanetleri' başlığını taşıyor. Bu başlık aynı zamanda, makale kapsamında yer alan risalenin içeriğini de yansıtıyor. 'Vahdettin'in İhanetleri ve Firarı' adını taşıyan ve 1919 yılında, Muzaffer Muhittin tarafından kaleme alınan risale; günün kitlesel heyecanını, İstanbulluların duygularını ve toplumsal tepkinin üzerinde odaklandığı Vahdettin'in karşı karşıya bulunduğu durumu da yansıtıyor.

Dördüncü makalede; Mustafa Kemal Atatürk'ün Dumlupınar Meydan Savaşı ile ilgili açıklamaları yer alıyor. 1922 yılında kazanılan 30 Ağustos Zaferi'nin ayrıntıları hiç şüphe yok ki; Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın anılarında 'örtülü' kalıyordu. Gazî Paşa bu 'örtüyü' 1924 yılında; Meydan Savaşı'nın kazanıldığı Dumlupınar'da düzenlenen yıldönümü töreninde yaptığı konuşma ile kaldırılıyordu. Paşa'nın ünlü; "Gençler!.. Cumhuriyeti biz kurduk, sizler yaşatacaksınız" değişiyle son bulan konuşması, tam metin halinde yine bu makale kapsa-

mında okurlara sunuluyor.

Dumlupınar Meydan Savaşı'nın diğer cephesinde ise, Yunan İşgal Kuvvetleri'nin Başkomutanı Trikopis yer alıyordu. "Zito Venizelos!.."un beşinci bölümü Nikolas Trikopis'in anılarından oluşuyor. 'General Trikopis'in Hatıratı' adlı kitapçığa dayanan beşinci bölüm; Dumlupınar'da Yunan cephesinde cereyan eden olayları ve bozgunu en yetkili tanığın kaleminden, yani birinci elden aktarıyor.

'Zito Venizelos!..'un altıncı ve son bölümünde ise 'Dumlupınar'dan İzmir'e' yönelen orduya öncülük eden ikinci Süvari Tümeni'nin, 'tarihsel yürüyüşü' anlatılıyor. Ak Gün imzası ile 1925 yılında kaleme alınan ve Jandarma Matbaası'nda basılan 'İzmir'in Kurtuluşu, 9 Eylül 1338' adlı kitapçığın içeriği, sadece bir 'zafer menkıbesi' olmakla kalmıyor. Bölümün ana konusunu oluşturan kitapçık, Sevr'den başlayıp İzmir'e uzanan benzersiz bir mücadelenin ve çöken imparatorluğun harebeleri üzerine genç bir cumhuriyet tesis eden özverili insanların kan, gözyaşı ve ıztırap dolu öykülerine de farklı bir bakış açısı getiriyor.

Kısacası 'Zito Venizelos!..' sadece yakın tarihin 'saklı kalmış ayrıntılarını' aydınlatmakla kalmıyor. Bilinenlere, pek çok bilinmeyenin üzerindeki örtüyü kaldırarak önemli katkılarda bulunuyor.

I

GİRİŞ

Ünlü Fransız Mareşali Foch Birinci Dünya Savaşı'nın sonunun yaklaştığını hissediyor, 30 Ağustos 1918 günü vermiş olduğu raporda şöyle diyordu:

"Düşman açıkça çözülme belirtileri gösteriyor. Durumun verdiği imkânlardan sonuna kadar yararlanmalıyız."[1]

Gerçekten de bütün cephelerde olumsuzluklar birbirini izliyor, Alman Genelkurmay Başkanı'nın otoritesi hızla sarsılarak zayıflıyor, sivil iktidar ise savaş yorgunluğu içinde bulunuyordu. Fransız birlikleri Amerikan tümenlerinin yanında zaferler kazanmaya başlıyorlardı. Buna bağlı olarak İtilaf Devletleri 1918 yılının Eylül ayı başında büyük saldırının planlarını hazırlıyorlardı. İtilaf orduları 15 Eylül 1918 günü Balkanlarda; Vardar ile Cerna arasındaki dağlık Maglena bölgesinde saldırıya geçiyorlardı. Ne var ki; karşılarında üstü başı perişan, yarı aç Bulgar birliklerini buluyorlardı. Zira Bulgar Ordusu'nun geri hizmetleri iyi işlemiyordu. Fransız ve Sırp birliklerinin yarma harekâtı 24 saat içinde başarıya ulaşıyordu. İtilafçılar hızla Üsküp'e doğru ilerliyor, Bulgarlar ise panik halinde geri çekiliyor, hatta kaçıyorlardı.

Aynı günlerde İngiliz Generali Allenby Filistin Cephesi'nde benzer bir başarı elde ediyor; Türk Ordusu'nun savunma hatları çöküyordu.

"19 Eylül günü ani bir hücumla Türk cephesinin sağ kanadı çöktü. Süvari gediğe dolarak dosdoğru ilerledi. Bir gün içinde 40 kilometre

---

[1] Birinci Dünya Savaşı Tarihi 1914-1918-Prof. Pierre Renouvin- Altın Kitaplar-İst. 1969-C.2, S. 225

yol aldı; ertesi gün Taberi'ye vardı. Türk ordular grubunun Alman kurmay heyeti kaçarak zor kurtuldu. Sağ kanattaki ve merkezdeki iki ordu teslim oldu. Sol kanattaki üçüncü ordu ise Ürdün mevziini bırakarak Şam'a doğru çekilmeye başladı. Fakat İngiliz süvarisi daha önce bu şehre varmıştı."[1]

Bütün bu olaylar; 'Almanya, Avusturya-Macaristan, Türkiye ve Bulgaristan'dan oluşan İttifak kanadında büyük bir moral çöküntü ve fiziksel çözülme meydana getiriyordu. Bu çöküntüyü ise daha 1918 yılının Ağustos ayı başında Alman İmparatoru 2. Wilhelm görüyor; yapılması gerekeni ise açıkça ifade etmekten kaçınmıyordu:

"İflasımızı kabul etmemiz gerektiğini görüyorum. Savaş sona ermelidir."[2]

Kısacası hem askerî, hem de sivil ve diplomatik zeminde Almanya ile yandaşları bakımından savaşın sürdürülmesi, anlamını tamamen yitirmiş bulunuyordu. Birliğin dağılması an meselesi idi. Nitekim dostları ile yolunu ayıran ilk ülke, direnme hatları kolayca yarılan Bulgaristan oluyordu:

"28 Eylül (1918) günü hem hükümet, hem de Genelkurmayca görevlendirilmiş olan tam yetkili Bulgar delegeleri İtilaf orduları karargahına geldiler. General Franchet d'Esperay bunlara şartlarını bildirdi: Hala işgal altında bulunan Sırp ve Yunan topraklarının boşaltılması; Bulgar ordularının terhisi; bütün teçhizatının alınarak sadece üç tümen bırakılması; bütün Alman memurlarının dört hafta içinde sınırdışı edilmesi. Müttefik kuvvetleri rehin olarak bazı stratejik noktalara yerleşeceklerse da, Sofya'ya girmeyeceklerdi. Bu şartlar çok ağır görünmekle beraber Bulgar delegeleri uzun boylu tartışmaya girişmediler. 29 Eylül

---

[1] Prof. Pierre Renouvin-Age.-C.2, S.227, 228.

[2] Prof. Pierre Renouvin-Age.-C.2, S.228.

(1918)'de mütareke imzalandı."[1]

Bulgaristan'ın tek başına silah bırakarak İtilaf Devletleri ile ateşkes yapması Osmanlı yönetimi üzerinde yıkıcı bir etki meydana getiriyordu.

Öncelikle Osmanlı Devleti ile yandaşları arasında uzun süreden beri kurulmuş olan karayolu bağlantısı Bulgaristan'ın devre dışına çıkmasıyla birlikte kesilmiş oluyordu. Bu durumda Osmanlı Devleti Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan askerî malzeme ile mühimmat yardımı alamayacaktı. Oysa 1915 yılında Sırbistan'ın işgal edilip Bulgaristan'ın Almanya safında savaşa girmesiyle birlikte bu hat açılmış; Türk Ordusu gelen askerî yardım ile hayli güç kazanmıştı. Şimdi Bulgaristan'ın tek başına ateşkes anlaşması yapması, Osmanlı Devleti'nin batıdan tekrar kuşatılması anlamına geliyordu. Bu durum Osmanlı yönetiminin zaferden umudunu tamamen kesmesine yol açıyordu.

Kaldı ki bu sırada Kanal Seferi bir faciayla sonuçlanmış ve Filistin Cephesi çökmüş bulunuyordu. İngiliz birlikleri Suriye'nin derinliklerinde hızla ilerliyor; Musul-Halep hattına dayanıyordu.

Ateşkes yapılmaması halinde İngiliz Ordusu'nun Anadolu'ya girmesi ihtimali beliriyordu.

Sorun bununla da bitmiyordu. İstanbul'daki İttihatçı yönetim artık çatırdıyordu. Hatta, İngiltere ile barış yapmak isteyen Sultan Vahdettin tahtta oturuyordu. Bulgaristan'ın teslim olmasıyla birlikte Alman yanlısı İttihatçı yönetim umudunu tamamen yitiriyordu. Nitekim 7 Ekim 1918 günü hükümet istifa ediyor; İttihat ve Terakki iktidarının çökmesi ile birlikte bir dönem kapanıyordu. Talat, Cemal ve Enver paşalar İstanbul'u terk ediyordu.

---

[1] Prof. Pierre Renouvin-Age.-C.2, S.235.

Sultan Vahdettin Başbakanlık görevini Ahmet İzzet Paşa'ya veriyordu.

Sevr'e İlk Adım: Mondros

Bulgaristan gerçi 1915 yılında İtilaf Devletleri'ne karşı savaşa giriyordu ama; Sofya hiç bir zaman Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı düşmanca bir tavır takınmıyordu. Bu nedenle ABD'nin İtilaf Devletleri üzerindeki saygınlığı nedeniyle yapılan ateşkes anlaşması Bulgaristan bakımından o denli ağır yaptırımları ve hükümleri de içermiyordu. Örneğin; Bulgaristan işgal edilmiyor, toprak bütünlüğü korunuyor, hatta silahları alınan ordunun dağıtılması konusunda o denli de ısrarcı olunmuyordu. Dahası; İngiltere Bulgaristan'a maddî yardım yapmayı bile vaadediyordu.

Bu nedenle Bulgaristan'ın gerçekleştirdiği ateşkes, İstanbul'daki İttihat ve Terakki iktidarını çökertirken; Almanya karşıtı olan muhalifleri de cesaretlendiriyordu.

Eskiden beri 'Münferit Barış' projesine sempati ile bakan İngilizlerle dostluğun yararlı olacağını ileri süren İtilafçı muhalifler; Bulgaristan'ın yaptığı elverişli ateşkesi örnek alıyorlardı. Osmanlı Devleti'nin de böyle bir ateşkes, ardından da uyumlu bir barış antlaşması yapmasını samimi olarak istiyor, bunun gerçekleşebileceğine büyük bir saflıkla inanıyorlardı. Ne ki bu aşamada, bu isteklerini açıkça dile getirmekten ve ortaya koymaktan da kaçınıyorlardı.

Gerçi barış yanlısı Ahmet İzzet Paşa Başbakan oluyordu ama; İstanbul hala Alman subaylarının ve askerlerinin denetimi altında bulunuyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti Almanya'ya karşı yüklü miktarda borçlandırılmıştı. Osmanlıların İngilizlerle anlaşması durumunda Almanlar en azından bu borcu ve faizini, gündeme getireceklerdi. Zaten çökmüş

olan Osmanlı maliyesi böyle bir talep karşısında daha da güç bir durumda kalacak; Almanların kışkırtmalarıyla kitlesel eylemler başlayabilecekti.

Üstelik silahlı kuvvetler içinde Almanya'ya karşı sempati duyan yüksek rütbeli subaylar da hala görevlerinin başındaydı. Bu durum ateşkes yanlısı 'İngiliz muhiblerini' ve hükümet mensuplarını düşündürüyor, güvensizliğe sevkediyordu.

İngiltere elbette ki Osmanlı Devleti ile bir an önce ateşkes yapmak istiyordu. Londra, İstanbul'un değil dayanma; pazarlık gücünün bile kalmadığını biliyordu. Bununla birlikte yine de işi ağırdan alıyor, talebin karşı taraftan gelmesini bekliyor, koşulsuz bir teslimiyetin zeminini hazırlıyordu.

Her şeyden önce 1917 yılından beri, uluslararası konjonktüre paralel olarak İtilafçılarla İttihatçılar arasındaki denge önemli ölçüde değişmiş bulunuyordu. Zira Rusya'da Çarlık yönetimi çökmüş; Sovyet yönetimi kurulmuş ve karşıt taraflar yer yer iç savaşa tutuşmuşlardı. Moskova'nın bir gözü içerde; ama diğer gözü de Doğu Anadolu ile Boğazlarda idi. Bulgaristan'ın tek başına yaptığı ateşkes, İngiltere lehine bir durum yaratmış, SSCB'nin gözünde Osmanlı Devleti'nin önemini bir kat daha arttırmıştı. İngilizler bakımından Anadolu'nun hem Bolşevikleşmemesi, hem de SSCB'ye kaptırılmaması gerekiyordu.

Buna paralel olarak büyük bir ekonomik ve askerî çöküntü içinde kıvranan Osmanlı Devleti'nin; Alman askerlerinin çekilmesinden sonra dış saldırılara karşı savunma direncini tamamen yitirmesinden çekinmemek mümkün değildi. Kaldı ki Almanların çekilmesinden sonra doğacak kapsamlı otorite boşluğu İngilizlerin liderliğindeki İtilafçılar tarafından malî ve askerî bakımdan nasıl doldurulacaktı?

Şurasını da unutmamak gerekir ki; Birinci Dünya Savaşı İngiltere ve

Rusya'nın emperyalist emelleri nedeniyle başlamıştı. Çarlık Rusyası'nın devre dışına çıkmasıyla birlikte meydan tamamen İngiltere'ye kalıyordu. Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasında İngiltere başrolü oynayacak; Fransa ve İtalya İngiltere ile Amerika'nın verdikleri ile yetineceklerdi. Yunanistan ise emperyalistlerin pis işlerini ve tetikçiliğini yapmaktan; Anadolu'da masum sivil halkının kanını dökmekten başka bir iş görmeyecekti.

Ancak bu aşamada Bulgaristan'ı yaptığı 'tek başına ateşkes' ile safdışı eden İngiltere, Osmanlı cephesine olanca gücü ile yükleniyordu. Osmanlı yönetimi çatırdayıp çökerken bu baskı daha da artıyor; İngiliz Ordusu Suriye ve Irak topraklarında hızla ilerleyerek pozisyonunu güçlendiriyordu. Londra ateşkes konusunda Osmanlı Devleti'nin yeni yönetimi tarafından atılacak adımları görmek için diplomatik alanda beklemeye geçmiş bulunuyordu.

İşte bu sırada devreye İstanbul'da esir bulunan, ünlü İngiliz Generali Townshend ile Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey giriyordu.

Rauf Bey eğitiminin bir kısmını İngiltere ile Amerika Birleşik Devletleri'nde gördüğü için hem İngilizce biliyor, hem de Anglo-Amerikan liberal dünya görüşüne uzak durmuyordu. Kaldı ki o da savaşa Almanya safında girilmiş olmasını yanlış buluyor; gelinen bu aşamada tek başına bir ateşkes yapılarak Almanya ile köprülerin atılmasının doğru olacağına inanıyordu.

İngiliz Generali Townshend ise Irak'taki Türk kuvvetleri tarafından Kut-ül Ammare kuşatmasında esir edilmişti. Bu ünlü İngiliz Generali Irak'tan İstanbul'a getiriliyor; önce Büyükada'ya, daha sonra da Heybeliada'ya yerleştiriliyordu. Bir savaş esirinden çok misafir gibi ağırlanan General Townshend'in korunması ve sorumluluğu deniz kuvvetlerine veriliyordu. Dolayısıyla Bahriye Nazırı Rauf Bey ile General Townshend arasında temas tesis ediliyordu. Rauf Bey Townshend'e tercümanlık

yapmak ve gözetimde bulunmak üzere Bahriye Yüzbaşısı Tevfik Bey'i görevlendiriyordu. Bu Yüzbaşı aynı zamanda General ile Nazır arasında iletişimi de sağlıyordu.

Nitekim Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında ateşkes meselesini bu iki asker kotarıyordu. Başbakan Ahmet İzzet Paşa'nın da bilgisi altında Rauf Bey ile General Townshend buluşup görüşüyor; varılacak mutabakatın ana hatları ve taslağı üzerinde görüş birliği sağlıyorlardı.

O sırada savaş devam ettiği halde yine Ahmet İzzet Paşa'nın bilgisi dahilinde Rauf Bey, General Townshend'i İstanbul'dan İzmir'e gönderiyordu. Bu konuda İzmir Valisi Rahmi Bey başrolü oynuyor; nihayet Townshend'i İzmir'den de kaçırarak Mondros'a götürüp, buradaki İngiliz kuvvetlerine teslim ettiriyordu.

General Townshend'in aracılığıyla İngiltere ile Osmanlı devletleri arasında bir ateşkes anlaşması yapılması konusunda önce temas ve diyalog sağlanıyordu. Daha sonra taraflar Mondros'ta bir araya geliyordu. İngiltere'yi Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Galtrop (Galthrope), Osmanlıları ise Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey temsil ediyordu. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun koşulsuz teslim olması anlamına gelen Mondros Mütarekesi Agamemnon zırhlısında 30 Ekim 1918 günü imzalanıyordu.

Sevr'e doğru ilk ve en önemli adım niteliği taşıyan Mondros Mütarekesi 25 maddeden oluşuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tam anlamıyla İngiltere'nin çıkarlarını gözeten anlaşmanın içeriğinde şu hususlar yer alıyordu:

Çanakkale ve Karadeniz Boğazları'nın açılması ve Karadeniz'e geçişin serbest bırakılması; Çanakkale ve Karadeniz Boğaz istihkamlarının müttefik devletlerce işgal edilmesi; müttefik orduların tutsak askerleriyle, gözetim altında bulundurulan Ermenilerin koşulsuz olarak serbest bırakılmaları; sınırların denetimi ve iç güvenliğin sağlanması ama-

cıyla gerekli sayıdaki jandarma birliklerinin dışında kalan tüm Osmanlı silahlı kuvvetlerinin terhis edilmesi ve zaman kaybetmeksizin ordunun dağıtılması; sahil koruma için gerekli ve sınırlı sayıdaki deniz araçları dışındaki Osmanlı donanmasının tüm gemilerinin bir limanda toplanarak müttefikler tarafından gözetim altına alınması; müttefiklerin Türk limanlarını ve tersanelerini sınırsız olarak kullanma hakkına sahip bulunmaları; Türk idarî kurumlarının kullanmak zorunda oldukları haberleşme araçları dışında kalan tüm telsiz, telefon ve kablo istasyonlarının müttefiklere devredilmesi; denizcilik ve ticaretle ilgili tüm teçhizatın müttefiklere devredilmesi; müttefiklere Türk kömür, akaryakıt ve deniz gereçlerini satın alma serbestliğinin ve kolaylığının sağlanması; tüm demiryollarının denetiminin müttefik kuvvetlere bırakılması; Batum'un müttefik devletlerce işgal edilmesine karşı çıkılmaması; Trablus ve Bingazi'deki Türk subaylarının ve eratının İtalyanlara teslim olmaları; Türk Ordusu'nun el konulacak silah ve teçhizatına uygulanacak işlem ile ilgili kararı müttefik devletlerin alarak uygulaması; Osmanlı Devleti'nin Almanya, Avusturya-Macaristan ile tüm ilişkilerini kesmesi; Erzurum, Van, Adıyaman, Sivas ve Bitlis'te, yani 'Vilayât-ı Sitte'de ve bu bölgenin herhangi bir yerinde karışıklık meydana gelmesi durumunda müttefik devletlerinin gerekli gördüğü bölgeyi İşgal etmesi...

Mustafa Kemal'in; "Osmanlı hükümeti bu sözleşme ile kendini kayıtsız şartsız düşmanlarına teslim etmeyi kabul etmiş; yalnız kabul değil, düşmanların ülkeyi istilası için onlara yardım etmeyi de vaat etmiştir" diyerek tanımladığı Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918 günü imzalanıyordu. 31 Ekim 1918 Perşembe gününden itibaren de taraflar arasındaki düşmanca faaliyet ve eylemler sona eriyordu.[1]

---

[1] Barış Yolunda Mudanya Mütarekesi, A. Öner Pehlivanoğlu, İst. 2002, S. 18, 19.

Mondros Mütarekesi'nin tuzak sayılabilecek en önemli maddelerinden birinde de "Müttefiklerin kendi güvenliklerini tehdit altında görmeleri halinde herhangi bir noktayı işgal hakkına sahip olmaları" hususu teşkil ediyordu. Bu hüküm Osmanlı Devleti'nin toprak egemenliğini ortadan kaldıracak bir nitelik taşıyordu.

Nitekim 30 Ekim'de imzalanıp 31 Ekim'de yürürlüğe giren mütareke hükümlerine dayanan müttefik kuvvetler hiç zaman kaybetmeksizin 1 Kasım 1918 günü işgal eylemlerine girişiyordu. Düşman kuvvetleri öncelikle Musul ve İskenderun bölgelerine fiilen el koyuyor, Toros dağlarının güneyindeki bütün iller ile Çukurova bölgesi müttefiklerin denetimine geçiyordu. Keza düşman donanması Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul önlerinde demirliyor; toplarının namlularını ise Dolmabahçe Sarayı'na çevirmiş bulunuyorlardı. İstanbul sokaklarında ve caddelerinde artık İngiliz, Fransız ve İtalyan müfrezeleri dolaşıyordu. Bu çerçevede asıl facia İzmir'de yaşanacaktı. Zira Yunan Ordusu 15 Mayıs 1919 günü İzmir'i işgal etmeye başlayacaktı.

Venizelos: Emperyalist Bir Liberal

Anglo-Amerikan emperyalizminin Atina'daki makbul siyaset adamlarının başında, görünürde liberal eğilimli Eleftherios Venizelos yer alıyordu.

1864 yılında Girit'in Hanya kentinde dünyaya gelen ve hukuk eğitimi görerek avukat olan Venizelos, Osmanlı Devleti'ne karşı Girit ayaklanmasını ve bağımsızlık hareketini başlatanlar arasında yer alıyor, yönetiyordu. 1910 yılında Atina'nın desteği ile Başbakan oluyor, 1911'de yürütme gücünü sınırlayan Anayasa'yı kabul ediyordu. Balkan Harbi sırasında Sırbistan, Bulgaristan ve Crna Gora ile Balkan Birliği Antlaşmasını imzalıyor; 1912 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı fiilen savaşa katılı-

yordu. 1913 yılında da Londra Antlaşmasıyla Girit'i Yunanistan ile birleştiriyor; ilhakı gerçekleştiriyordu. Buna bağlı olarak İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra yine 1913 yılında Yunanistan'ın topraklarını Osmanlı Devleti aleyhine hızla genişletmesine katkıda bulunuyordu.

Venizelos Birinci Dünya Savaşı'nın başında tarafsız kalan Yunanistan'ı İngiltere safında savaşa sokmak için son derece hevesli davranıyor, büyük çaba sarf ediyordu. Ancak Kral Konstantinos buna şiddetle muhalefet ediyordu. Çanakkale savaşları sırasında müttefiklere çeşitli sözler vererek vaatlerde bulunan ve onlar tarafından hararetle desteklenen Venizelos, Başbakanlık'tan istifa etmek zorunda kalıyordu.

6 Mart 1915 günü Başbakanlık'tan ayrılan Venizelos'un Liberal Partisi seçimlerde büyük bir zafer kazanıyor ve 1915 yılının Ağustos ayında tekrar iktidar koltuğuna oturuyordu. Kral, Sırbistan'ı desteklemek amacıyla Bulgaristan'a savaş ilan etmek isteyen Venizelos'u bir kez daha engelliyordu. Ancak 1915 yılının Ekim ayında müttefiklerin Selanik'e gizlice çıkarma yapmasını teşvik eden Venizelos 1916 yılının Ekim ayında Selanik'te ayrılıkçı bir hükümet kuruyordu.

Ne var ki, 1916 yılının Haziran ayında Kral Konstantinos'un tahttan çekilmesi üzerine Atina'ya dönerek iktidarı ele geçiren Venizelos amacına ulaşıyor; Bulgaristan'a karşı İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa giriyordu. Kaldı ki İngiltere ve Fransa 1914 yılından beri Yunanistan'ı savaşa sokmak amacıyla büyük vaadlerde bulunuyor; çeşitli oyunlar ve entrikalar tezgâhlıyordu. Vaat edilen hususların başında ise; İzmir'in savaş ganimeti olarak Yunanistan'a verilmesi konusu yer alıyordu.

Gerçi İngiltere ve Fransa bunu vaadediyorlardı ama; İtalya da adeta 'müşteri kızıştırıyordu.' Daha savaşın başında, 27 Aralık 1914 günü Yunanistan'ın Roma Büyükelçisi yazdığı raporda şunları kaydediyordu:

"İtalyan hükümetinin tahminlerine göre Rusya'ya Adana dahil Er-

meni eyaletleri verilecek, bu suretle Rusya Akdeniz'e açılma imkânı bulacak; Fransa Suriye'yi, İngiltere de Arabistan'ı alacaktır. İtalyanlar, Yunanistan'dan bir talep geldiği takdirde bu taleplerin tamamen reddedilmeyeceğinin farkındadırlar. İzmir ve Menderes vadisi diğer ülkeler tarafından da istendiğinden bölgenin Yunanlılara verilemeyebileceğini değerlendirmektedirler. İtalyanlar, Yunanistan'ın Anadolu mirasımızdan payını asgariye indirmek için ellerinden gelen her şeyi yapacaklardır."[1]

Venizelos'a kalsa o hiç düşünmeden Sırbistan'a askerî yardım yaparak Yunanistan'ı derhal savaşa sokacaktı. Nitekim 9 Ocak 1915 günü İngiliz Elçisi Sir Francis Eliot ile yaptığı görüşmede; "Bazı cazip toprak kazancı karşılığında, savaşa derhal girmek ve Bulgaristan'ın belirsiz tutumu nedeniyle oldukça riskli olmasına karşın Sırbistan'a asker göndermek konusunda Kral ve Yunan Genelkurmayı'nın muhalefetini kolayca kırabileceği konusunda" garanti veriyordu. Buna karşılık İngiliz hükümeti Yunanistan'a verilecek Anadolu toprağı ile ilgili tutumunu hızla netleştiriyordu. 23 Ocak 1915 günü Sir Edward Grey Yunanistan'a "Küçük Asya'nın kıyısında önemli toprak tavizleri vermeyi" öneriyordu. Büyük bir heyecana kapılan Venizelos 25 Ocak 1915 günü Kral Konstantinos'a gizli bir muhtıra göndererek; "Asya'ya yayılmak ve denizaşırı büyük bir Yunanistan kurmak politikası" konusunda ayrıntılı bilgi sunuyordu. Böylece Yunanistan'ın siyasal zeminine Anadolu'nun fethi meselesi giriyor; Büyük Yunanistan fikri Venizelos'un takıntısı olmaktan çıkıp, Yunan siyasetinin hastalıklı bir parçası durumuna dönüşüyordu.

Venizelos 1915 yılının Ocak ayı boyunca; Anadolu'da toprak kazanmak amacıyla askerî bakımdan araştırmalar ve planlar hazırlayan Yunan Genelkurmay Başkanı Metaksas ile de bir dizi görüşmeler gerçek-

---

[1] A. Öner Pehlivanoğlu-Age.-S.25.

leştiriyordu. Ancak Metaksas yaptığı çalışmaların ışığında, Yunanistan'ın Anadolu'ya tek başına asker sokmasını son derece sakıncalı bulduğunu bildirmekten kaçınmıyordu.

Metaksas Başbakan'a şu yanıtı veriyordu:

"Küçük Asya Seferi'nin başarı ile bitirilebilmesi için müttefikler yeterli kuvvetle sefere katılmaları konusunda taahhütte bulunmalıdırlar. Anadolu'nun tamamı İtilaf Devletleri arasında bölünmeli veya eğer bu yapılmazsa Türk egemenliği altına bırakılan kısım, İzmir ve çevresindeki Yunan varlığına ciddi bir tehdit teşkil etmeyecek kadar küçük olmalıdır. Sonuç olarak bu şartlar kabul edilmediği takdirde Anadolu macerasının sadece felaket getireceği ve sonunda Yunanistan'ın ve Anadolu Rumlarının mahvına sebep olacağı..."[1]

Buna rağmen Venizelos, Sir Edward Grey'e 30 Ocak 1915 günü verdiği yanıtta öneriyi koşullu olarak kabul ettiğini bildiriyor; muhtıranın yanına Yunanistan'ın Anadolu'da ilhak etmek istediği bölgeleri gösteren bir de harita ilave ediyordu.

Çanakkale Savaşları sırasında İngiltere ile Venizelos arasındaki Anadolu pazarlığı hararetle devam ediyor; fakat Kral ve Genelkurmay Başkanı, Venizelos'un girişimlerine katılmıyor, onu sürekli frenleyerek engelliyorlardı. Ancak müttefik donanmasının Çanakkale'de uğradığı yenilgi, bu pazarlıkların da sıcaklığını yitirmesine ve gevşemesine neden oluyordu. Bununla birlikte Venizelos yine de eline geçen fırsatları kaçırmaya niyetli görünmüyordu.

17 Şubat 1916 günü Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girmesi konusunda bir kez daha Kral'a başvuran Venizelos; bunun yapılması halinde İzmir bölgesinin kendilerine verileceğini tekrarlıyordu.

---

[1] A. Öner Pehlivanoğlu - Age. - S.26.

Venizelos'u öne süren Anglo-Amerikan emperyalizminin oluşturduğu baskı karşısında öneriyi kabul etmek zorunda kalan Genelkurmay Başkanı Metaksas yine de direniyor daha sonra istifa ediyordu. Buna karşılık Kral bütün yetkisini ve otoritesini kullanarak Venizelos'u Başbakanlık'tan istifa etmek zorunda bırakıyordu.

Nihayet bilinen olaylar cereyan ediyor; 1917 yılının Haziran ayında İtilaf Devletleri Kral Konstantinos'u Yunanistan'dan kovuyordu. Böylece meydan Venizelos'a kalıyor, Atina'da Venizelosçu bir hükümet kuruluyordu. Venizelosçu 'savaş yanlısı liberal düşünce' iktidara geliyor; Anglo-Amerikan emperyalizmi Yunanistan'da büyük bir başarı elde ediyordu. Bunun doğal sonucu olarak da Yunanistan 30 Haziran 1917 günü İtilaf Devletleri safında, İttifak Devletleri'ne karşı savaşa giriyordu.

İşte bu 'büyük maceranın' devamı olarak Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna geliniyordu.

Mondros Mütarekesi'nin 31 Ekim 1918 günü yürürlüğe girmesiyle birlikte emperyalist ülkelerin Yunanistan'a verdikleri sözleri tutmalarının ve yaptıkları vaatleri yerine getirenlerinin zamanı da gelmiş bulunuyordu.

Sevr'e İkinci Adım: Paris Konferansı

Mondros Mütarekesi'nin uygulanan ilk maddesi Alman ve Avusturya vatandaşları ile ilgili hüküm oluyor; Alman deniz subay ve erleri Yavuz savaş gemisini Türk deniz kuvvetlerine teslim ettikten sonra 2 Kasım 1918 günü Korkovado adlı Alman gemisi ve denizaltıları ile Odessa ve Sivastopol'a gitmek üzere hareket ediyorlardı. Daha sonra 120 Alman subayı ile 1800 er 29 Ocak 1919 günü Haydarpaşa'dan kalkan Etha Rickmers, Lilli Rickmers, Patmos, Kerytyra ve Akdeniz gemilerine binerek Türkiye'den ayrılıyorlardı. Böylece Türk-Alman işbirliği ve silah ar-

kadaşlığı hezimet sayılabilecek bir yenilgi ile sona ermiş bulunuyordu.

Buna paralel olarak 1918 yılının Haziran ayında Osmanlı tahtına oturan Sultan 6. Mehmed Vahdettin de bazı girişimlerde bulunuyordu. Örneğin; Mondros Mütarekesi'nden sonra başlayacak barış görüşmelerinde İngiltere ile yandaşlarını rahatsız etmemek için, çoğunluğu eski İttihatçılardan oluşan parlamentoyu değiştirmek amacıyla 21 Aralık 1918 günü Meclis-i Mebusanı dağıtıyordu.

Ne var ki; hem son derece olumsuz koşulları içeren Mondros Mütarekesi'nin imzalanarak ordunun terhis edilmeye başlanması, hem de yer yer düşman işgalinin gerçekleşmesi, halkın tepki göstermesine yol açıyordu. Üstelik tepkiler sözde de kalmıyor, silahlı örgütlenmelere ve eylemlere dönüşüyordu. Bu harekete Kuva-yi Milliye deniyordu. Hareketin siyasal yapılanmasında ise öncelikle Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak cemiyetleri yer alıyordu.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ilk kongresini 1 Aralık 1918 günü İzmir'de yapıyor; bunu Denizli, Balıkesir, Trakya, Trabzon ve diğer illerdeki kongreler izliyordu.

Bu oluşuma ve gelişmelere karşı İstanbul'daki işbirlikçiler de harekete geçiyordu. Bu hareketin siyasî örgütü ise Hürriyet ve İtilaf Fırkası idi. Hürriyet ve İtilafçılar, başkanlığını Damat Ferit Paşa'nın üstlendiği İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin destekçiliğini yapıyordu.

Böylece sıra; Osmanlı topraklarının ve Anadolu'nun galip devletler arasında paylaşılması aşamasına gelmiş bulunuyordu. Bu paylaşım Paris'te toplanacak konferansta ele alınacaktı.

Mondros Mütarekesi Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğini geniş çapta ortadan kaldırıyordu. Ama Osmanlı mirasının galip devletler arasında nasıl paylaşılacağı konusuna herhangi bir açıklık getirmiyordu. Galipler; Osmanlı Devleti'ni ve Türk siyasî varlığını yeryüzünden

silmek konusunda son derece hırslı, kararlı ve mutabık davranıyorlardı.

"ABD Başkanı Woodrow Wilson'un Birinci Dünya Harbi sonunda Türkiye hakkındaki 'Savaş sonunda Türkiye'nin haritadan silineceğini' iddia etmesi Paris Konferansı'nda yankılanmaktadır. Clemenceau; 'Türklerin uygarlık dışı bir toplum olduğunu', Lord Curzon ise 'Türklerin bir veba çıbanı olduğunu' iddia etmektedirler. ABD Dış İlişkiler Bakanı Cabot Lodge 'Türkiye'nin uygarlığın başına bela olduğunu' ileri sürmektedir. Müttefikler 'Türkiye Avrupa'dan çıkarılmalı, Ermenistan Devleti kurulmalı, Araplar Osmanlı'dan kurtarılmalıdır' ortak kanaatinde birleşmekte, ancak parçalanacak toprakların paylaşılması hakkında karar vermekte zorlanmaktadırlar."[1]

Kısacası hem Osmanlı Devleti'ni ve Türk egemenliğini yeryüzünden silmek, hem de onlardan kalan mirası paylaşmak üzere galip devletlerin temsilcileri 1919 yılının Ocak ayı içinde Paris'te bir araya geliyorlardı. Bunlar Osmanlı topraklarını öncelikle kendi topraklarına katmak konusunda çıkan anlaşmazlıkları gidermek amacıyla 'manda rejimi' kurulmasını tartışıyorlardı. Ancak bu konuda da tam bir mutabakat sağlanamıyordu. İngilizler Filistin ve Mezopotamya'yı; Fransızlar Adana, Halep, Şam ve Suriye'nin tamamını; İtalyanlar ise Kafkasya'yı ve Anadolu'nun Konya'yı da içine alan geniş bir bölümünü istiyordu. ABD istediği takdirde Ermenistan ile Kürdistan'ı alabilecekti. İngiltere ayrıca Yunanistan'ı açıktan açığa koruyup kolluyor; Başbakan Venizelos hem kendilerine verilen İzmir ile ilgili vaatlerin tutulmasını istiyor, hem de Anadolu'daki toprak taleplerinde ısrar ediyordu. Venizelos ve Patrik; Trakya ile Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesini, Karadeniz'de de bir Pontus Devleti'nin kurulmasını öneriyorlardı.

---

[1] Sevr, Lozan Antlaşmaları ve Avrupa Birliği-A. Öner Pehlivanoğlu-İst. 2005-S.36

Ancak ABD ve İngiliz temsilcileri bu tür bir paylaşıma genel olarak muhalefet ediyor, açık bir şekilde onay vermekten kaçınıyorlardı.

İngiltere; Kerkük ve Musul bölgesinin kendi kontrolünde kalmasını sağlayacak bir 'genel manda sistemi' tasarlıyordu. İngiltere; Güney Anadolu'yu, İtalya'ya; Adana, Halep, Şam ve Suriye'nin bütününü Fransa'ya; Mezopotamya, Filistin ve Ortadoğu'nun –Araplara bırakılacak– çöller dışındaki bölgelerini kendisine kalacak şekilde paylaşmayı kabul ettirmeye uğraşıyordu. Bu paylaşım biçimi 1919 yılının Şubat ayında ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın ikişer temsilci ile oluşturdukları 'Onlar Meclisi'nde benimseniyordu. Buna göre ABD kendisine verilen topraklar ile Ermeni Devleti konusuna bir süre sonra ilgisiz kalıyor; İtalya ise Kafkasya talebini rafa kaldırıyordu.[1]

Şubat ayında yapılan bu çalışmadan kısa bir süre sonra Mondros Mütarekesi'nin bazı hükümleri (7. Madde) gerekçe gösterilerek müttefik kuvvetler tarafından Anadolu'da işgal eylemleri başlatılıyordu.

İtalyanlar Antalya başta olmak üzere Güney Ege bölgesine asker çıkarıyordu. Musul, İskenderun, Çanakkale ve İstanbul İngilizler tarafından işgal ediliyordu. Fransızlar Çukurova bölgesini elegeçiriyorlardı. İngiltere tarafından himaye edilen Yunanistan silahlı kuvvetleri ise 15 Mayıs 1919 günü İzmir'e çıkıyor, burayı hareket merkezi yaparak önce Batı Anadolu'yu, daha sonra da Trakya'yı işgal ediyorlardı. Böylece yaşamını Megalo İdea'nın gerçekleştirilmesine vakfetmiş olan Eleftherios Venizelos, şimdilik hedefine ulaşmış görünüyordu.

---

[1] Sevr, Lozan Antlaşmaları ve Avrupa Birliği – Age. – S. 36, 37.

"ZİTO VENİZELOS!.."
(İzmir Faciaları)

Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından toplanan konferansa katılmak üzere 1918 yılının Kasım ayında Paris'e hareket ediyordu. Emperyalizmin Yunanistan'daki liberal temsilcisi olan Venizelos Barış Konferansı'na, başta İzmir olmak üzere Yunanistan'ın Anadolu'da işgal etmek istediği yerlerin listesini sunuyordu.

İngiltere ve Fransa, Venizelos'un bu talebine son derece sıcak bakıyordu. Zira onlar, Anadolu'da İtalyan emperyalizminin gerçekleştireceği fiili durumdan rahatsızlık duyuyor; Yunanlıların İzmir'e çıkmalarıyla bu durumun dengelenebileceğini düşünüyorlardı. İngilizler tarafından korunarak teşvik edilen Venizelos'un isteklerinin kabul edilmesinde rol oynayan etkenlerden birini de bu durum teşkil ediyordu. Buna bağlı olarak yine Mondros Mütarekesi hükümlerine dayanılarak Paris Konferansı'nda Yunanistan'a, İzmir'i işgal etmek yetkisi veriliyordu.

Bu yetki çerçevesinde 13 Mayıs 1919 günü bir müttefik filosu İzmir'e geliyordu. Limana demirleyen filoya İngiltere'nin Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Galtrop kumanda ediyordu. Amiral 14 Mayıs akşamı müttefik devletler adına İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğini bildiren bir notayı İzmir Valiliği'ne veriyordu.

İşgal ile ilgili haber kısa süre içinde şehrin Türk ve Müslüman halkı arasında hızla yayılıyor; büyük bir heyecana ve tepkiye yol açıyordu. Redd-i İlhak Cemiyeti durumu protesto eden bir bildiri yayınlıyor, halk bütün geceyi hiç uyumadan, adeta ayakta geçiriyordu. İzmirliler saba-

ha karşı Maşatlık'ta yapılacak bir mitinge davet ediliyordu.

15 Mayıs sabahı erken saatlerde iki büyük, iki de küçük Yunan savaş gemisi İzmir limanına giriyordu. Gemilere bir İngiliz savaş gemisi ile birkaç Yunan torpidosu eşlik ediyordu. Bu ilk kafileyi, 10 mil kadar geriden 12 nakliye gemisinden oluşan bir Yunan filosu izliyordu.

İlk gruptaki gemiler dubalar vasıtasıyla kıyıya yanaşıyordu. Bu gemilerden inen Yunan askerleri karaya ayak basarak İzmir'in işgal edilmesine fiilen başlıyorlardı. Askerleri İzmir'deki Rum Metropoliti Hristostomos karşılıyor; efzunları rıhtım üzerinde kutsuyordu. Bu sahne yerli Rumları adeta sevinçten çılgına çeviriyordu. O sırada rıhtımlar, caddeler, Rum semtleri ve binalar Yunan bayraklarıyla süslenmiş bulunuyordu.

Yunan askerlerinin karaya ayak basmalarıyla birlikte Anadolu topraklarında yakın tarihin en büyük facialarından biri de yaşanmaya başlanıyordu. Kanlı olaylar; cinayet, adam yaralama, gasp, adam dövme, hırsızlık, ırza geçme, rasgele ateş açma gibi insanlık dışı eylemlerle besleniyor, tüm İzmir'e ve çevresine hızla yayılıyordu.

Anadolu genelinde geniş yankılar yapan, başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerde halkın ayağa kalkmasına, mitingler düzenlenmesine ve protesto eylemlerine yol açan bu saldırılar aynı zamanda Millî Mücadele ateşini de tutuşturup ulusal başkaldırıyı yaygınlaştırıyordu.

İzmir'de olaylar cereyan ederken burada görev yapan bürokratlar ve komutanlar; Yunan Ordusu'nun gerçekleştirdiği saldırıları ve yaşanan facialarını –çeşitli iletişim olanaklarını kullanarak– İstanbul'daki Harbiye Nezareti'ne ve Jandarma Genel Komutanlığı'na (Jandarma Umum Kumandanlığı) yazılı olarak bildiriyorlardı. İlgili makamlara ulaşan bu raporlar, şifreli telgraflar, bildiriler ve birinci elden tanıklıklar derhal bir araya getirilerek kitaplaştırılıyordu. Üzerinde sadece 'İzmir Fecâyi'i (Fe-

câyi': musibetler, öfkeler, belalar, facialar) ibaresi bulunan bu kitap, 'Özeke Kataloğu'nda' yer alan bilgiye göre 1919 yılında İstanbul'da basılıyordu. Kitapta 'İzmir Fecâyi'i' ibaresinden başka künye ile ilgili hiç bir kayıt yer almıyordu. Bu nedenle basıldığı matbaa başta olmak üzere yayınlayanlar hakkında hiçbir bilgiye rastlanmıyordu. Bir tahmine göre bu kitap Osmanlı istihbarat örgütü tarafından; ya sahibi oldukları, ya da örgütün denetiminde bulunan İstanbul'daki bir matbaada basılarak halka dağıtılıyordu.

170 sayfadan oluşan 'İzmir Fecâyi'i' adlı kitapçığın ilk bölümünde 18 sayfalık, 'giriş' niteliği taşıyan bir 'genel değerlendirme' yazısı yer alıyordu. Kitapçığın ikinci bölümü 'İzmir'in Suret-i İşgali' (İzmir'in işgal edilme biçimi) başlığını taşıyordu. Bu bölümle ilgili şu açıklamada bulunuluyordu:

"Harbiye Nezareti ve Umum Jandarma Kumandanlığı'na gelen rapor ve sâir vesikalar."

Nitekim yayınlanan raporlar ve diğer belgeler 15 Mayıs 1919 ve daha sonraki günlerde İzmir ile çevresinde meydana gelen Yunan işgali sırasında yaşanan olayları, birinci elden tanıklıklarla gözler önüne seriyor; bu nedenle tarihsel bir nitelik taşıyordu.

Bu raporlar, belgeler ve tanık ifadeleri Harbiye Nezareti'ne veya Jandarma Genel Komutanlığı'na 'şifre' ile bildiriliyordu. Birinci bölümün girişinde 'şifreler' ile ilgili olarak da şu uyarıda bulunuluyordu:

"Şifreden halledilemeyen (çözümlenemeyen) kısımlar noktalarla işaret edilmiştir."

Yunanlıların İzmir'e çıktıkları andan itibaren yaşanan olayları; bu olaylara karışan şahısları ve meydana gelen insanlık dışı uygulamaları birinci elden tanıklık ederek kaleme alanların tarihe geçirdikleri hususlar 'kitapçıkta' aynen şöyle kaydedilmiş ve sıralanmış bulunuyordu:

Karesi Jandarma Alay Komutanı Hurşit Bey'den 15 Mayıs 1919 tarih ve sefer numara ile Genel Jandarma Komutanı Albay Kemal Bey'e ulaşmış olan şifre suretidir:

İzmir Redd-i İlhak Heyeti tarafından Belediye Başkanlığına çekilen telgrafnâmelerde İzmir ve havalisinin Yunanistan'a ilhakından ve işgalin icra edilmekte bulunduğundan, ahalinin tamamen heyecanda ve İzmir son tarihî gününü geçirdiğinden, her tarafta mitingler icrası, telgraflar keşidesi (çekilmesi) vatan ordusuna hazır bulunmaları bildirilmiştir. Yerel asayiş olayların yayılmamasına fevkalade çalışmakta bulunduğu arzedilir. (Cümle düşüklüğü değiştirilmemiştir. –M.Ç.)

* * *

Manisa Jandarma Tabur Komutanı Mehmet Fehmi Bey'den 16 Mayıs 1919 tarih ve 2620 numara ile Genel Jandarma Komutanı Albay Kemal Bey'e ulaşmış olan şifre suretidir:

İzmir,İtilaf Devletleri ile Yunanlıların işgali altındadır. Bugün-yarın Manisa'nın da işgal ve Yunanistan'a ilhak edilmesi muhakkaktır. Gerek Alay, gerekse İzmir Jandarma Mıntıka Müfettişliğince muhaberemiz kesiktir. Son dakikaya kadar metanetle hareket edilerek memleketin emniyet ve iç güvenliğinin istikrarının sağlanmasına gayret edileceği tabii ise de işgalden sonra izleyeceğimiz hareket tarzının emir ve bildirilmesini, makine başında hazır bulunduğumu arz ederim efendim.

* * *

Balıkesir Jandarma Alay Komutanı Hurşit Bey'den 18 Mayıs 1919 tarih ve 2128 numara ile Genel Jandarma Komutanı Albay Kemal Bey'e gelen şifre suretidir:

1- İzmir'den alınan bilgilere göre Yunan hükümeti idaresi –yönetimi anlamında– tesis ettiği ve memurlarımızdan bazılarıyla bilhassa elde

edilen yakalanan-tutuklanan subaylar hakkında esir muamelesi yapıldığı ve işgal günü epeyce vuruşma olduğu, Müslüman ticarethanelerinin çoğunun yağmaya uğradığı bildirildi.

2- Ayvalık kazası önemli saatler geçirmektedir. İstihbarata göre Midilli adasında nakliye vapurlarının hazırlandığı, Yunan Kızılhaç heyetiyle yerli Rumların durumlarında büyük sabırsızlık görüldüğü ve hatta işgal kuvveti gelmeden hükümeti (hükümet konağı) işgal etmek niyetinde bulundukları hissolunuyor. Esasen Yunan Kızılhaçı yerli teşkilâtı önceden hazırlamış ve gizlice silahlar dağıtmıştır.

3- Ayvalık kasabası civarı olan Gömeç nahiyesiyle Havran mevkilerine geçici olarak birer subay gönderdim.

4- Bugüne kadar alınan emirler sükûnet ve asayişin korunmasına ait olup her zamankinden fazla özen gösterildiği ve her tarafta heyecan ve galeyanın son derecede olduğu arz edilir.

* * *

Ödemiş Jandarma Tabur Komutanı Tahir Bey'den 18 Mayıs 1919 tarih ve 2/3288 numara ile Genel Jandarma Komutanı Albay Kemal Bey'e gelen şifre suretidir:

Bugün Torbalı Nahiye Müdürü'nden aldığım telgrafta, vilayet makamının memurları işbaşına çağırdığı bildiriliyor. Şimdi İzmir'den gelen yolculardan yaptığım tahkikatta Vali'nin (nerede olduğunun) bilinemediğini ve memurların işbaşına gitmediklerini anladım.

İşgalin ardından Seydiköy Buca yerli Rumları Cuma Ovası'na doğru bütün Müslüman köylerine hücum ederek Müslümanların her türlü hayvanlarını yağma ettikleri ve bu malların müsaderesi (el konulması) için Cuma Ovası'na kadar Yunan askerleri geldiğini; şimdi, o da müşkülen marşandiz treninden yaptığım tahkikata dayanarak arz ederim.

Nazilli ile muhabereyi temin ettim. Yunan'ın geçmesi halinde engel-

lemek için 'tertibât-ı millîyede' (millî önlemler alınması) bulunduklarını yazıyorlar. Asayişin sağlanmasına son derece çalışıyorum. Heyecan pek fazladır. Buranın işgali halinde masum kanı dökülmemesi için Hükümet-i Seniyye (Osmanlı Hükümeti) nezdinde (düzeyinde) hızla girişimlerde bulunulması ehemmiyetle arz edilir.

* * *

Manisa Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Mehmet Fehmi Bey'den 18 Mayıs 1919 tarih ve 2/2633 numara ile İstanbul Genel Jandarma Komutanı Kemal Bey'e ulaşan rapordan alınmıştır:

İzmir'in işgal biçimi ve bugünkü durumu hakkında burada birbirini cerheden (yaralayan-çelişkili) pek çok söylentiler dolaşmakta, halk arasında büyük bir galeyan uyandırmaktadır. Çıkan söylentiler arasında en fazla doğruya yakın olanları aşağıda arz olunur:

İzmir'in işgalinden önce Amiral Galtrop İzmir'e gelerek hükümete İzmir'in Yunan askeri tarafından işgal edileceğini bir nota ile bildirmiş ve İtilaf Devletleri'nin İzmir'de mevcut savaş gemilerinden çıkardıkları yirmişer kişilik birer müfreze ile konsoloshanelerini güvence altına aldıktan ve istihkam ve kaleleri teslim ettikten sonra nakliye gemileri içinde bulunan Yunan askerleri Kordon'a çıkmaya başlamış; İşgali gören ahali-i İslâmiyye (Müslüman halk) büyük bir kitle halinde toplanarak protesto ve gösteriler yapmışlarsa da Rumlar tarafından hücuma uğrayarak epeyce mühim miktarda kayıplar vermişlerdir.

Hükümet Konağı'nı işgal eden Yunanlılar Vali ve daha bir çok zatları hapsetmişler ve askerî oteli tahrip ve bir çok mağaza ve dükkanlar yağma ve ahali-i İslâmiyye tahkir ve bilhassa 'muhadderât-ı İslâmiyye' (İslamî tesettür-örtünen kadınlar)'ye saldırılmış, fesler yırtılmış, herkesin göğsüne zorunlu şekilde (Venizelos de Farasione) Yunan bayrak ve rozetleri takılmış, yoldan geçen Müslümanlar Yunan askerî kıyafetine

giren Hıristiyan halk tarafından soyulmuş, Türk matbaaları tahrip edilmiş velhasıl Yunan ve Rumluğa has (özgü) bir çok alçaklık ve adilikler irtikab edilmiş (işlenmiş-yapılmış) ve işitilen her şey doğru ise işledikleri suçlar haddini aşmış ve işitilmesi bile sinirleri, kanı tahrik etmekte, tüyleri ürpertmekte bulunmuştur.

Bu söylentilere rağmen dün Aydın Valisi Ahmet İzzet imzasıyla Mutasarrıflık makamına ulaşan açık bir telgrafta İzmir'de cereyan eden olayların merkeze bağlı yerlerde mübalağalı (abartılı) şekilde anlaşıldığı, esas meselenin İtilaf Devletleri'nin onay ve muvafakatiyle İzmir'in Yunan askerî işgali altına alınmasından ibaret olduğu ve sükûnetin tekrar sağlanıp ve herkesin iş ve gücüyle meşgul olduğu ve asayiş ve sükûnetin korunması tavsiye olunmuştur.[1]

İzmir Yunan Komutanlığı tarafından aynı bu mealde bir beyanname yayınlandığı da işitilmiş olduğundan bu telgrafın sıhhati hakkında halk ikna edilememektedir.

İşgal ve çatışmanın ardından Yunan Alay Komutanlığı tarafından İzmir'in işgali sırasında İttihatçılar ve bir kısım ulema ve yalı kenarındaki evlerden ateş edilmiş ise de 'nâ-mağlup' Yunan Ordusu'nun bu direnişi bastırarak İzmir'in işgaline muvaffak olduğu mealinde bir beyanname daha yayınladığı işitilmektedir. İzmir Merkez Jandarma Taburuyla İzmir'de bulunan Süvari Bölüğü'nden ve Tümen ve Kolordu'dan bir kısmının Ödemiş dağlarına çıkarak savunma vaziyeti aldıkları ve aynı fikrin vilayetin hemen her tarafında mevcut ve ufak bir kıvılcımla pek üzücü durumlar doğuracağı bütün söylentilerin ortak noktasıdır. Burada da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali haber alınır alınmaz derhal müthiş bir galeyan ve asabiyet uyanmış, herkes pür telaş ne yapacağını şaşırmış, çirkin bazı hareketlere bel bağlayanların uçurdukları anlaşılan

---

[1] Cümle düşüklükleri aynen bırakıldı. (M. Çulcu)

galeyanı tahrik edici bazı söylentileriyle azami düzeye varmıştır. Halk tarafından yapılan gizli toplantılarda Manisa'nın savunma şekli ve ilan edilecek idarenin yapısı hakkında bazı kararlar alındığı ve gerektiğinde kanının son damlasına kadar Yunan işgaline karşı koyacakları ve hatta çevre kasaba ve köylerin pür silah ufak bir işarete amade bulundukları, bir hayli örgüt kurulduğu işitilmekte ise de hamdolsun şimdiye kadar nasihatlerle, galeyanı yatıştırıcı bazı sözlerle asayiş korunabilmiştir.

Öteden beri Yunan emelleriyle dolu olan yerli Rumlar ve Rum köyleri halkı ki; başlıcaları Horozköy, Muradiye, Çavuşoğlu, Kiloğlu, Harmandalı, Papazlar, Karaağaçlı, Eğriköy, Koldere karyeleri (köyleri) halkı on beş yirmişer kişilik çeteler oluşturarak Müslüman halkın mülklerini, silahlarını ve hayvanlarını gaspetmeye başlamışlar ve ez cümle Halit Paşa, Çavuşoğlu, Abbas Bey, Bakkalzâde, Gördük, Kerim Ağa, Emin Efendi çiftlikleri, ovadaki damlar (...) (bir kelime okunamadı, –M.Ç.) bütünüyle Hacı Haliller karyesi ve henüz haber alınamayan daha birçok köyler basılmış; Muradiye eşya ambarı yağma ve Çoban İsa, Koldere, Papazlı, Muradiye karakollarına ait telefon hatları tahrip edilmiştir.

Yunanlıların gelişiyle birlikte melânet yapmak üzere Rumlar arasında da bir çok hazırlıklar yapıldığı delillerden anlaşılmaktadır. Yukarıdan beri özetlenerek arz edilmekte olan şu oluşumlar karşısında hükümet ve jandarma, gücünün üzerinde çalışarak Rumlar tarafından zorla ihlal ettirilmek istenen asayişi şimdiye kadar muhafaza edebilmiştir.

* * *

Ödemiş Jandarma Tabur Komutanı Tahir Bey'den 19 Mayıs 1919 tarih ve sefer numara ile Genel Jandarma Komutanı Albay Kemal Bey'e ulaşan şifre suretidir:

Mıntıkada heyecan pek fazladır. Çirkince karyesinden otuz kadar Rum silah atarak halkı tedhiş ve eşyalarını gaspetmekte olduklarından

Söke Mıntıka Komutanlığınca Söke'deki Nizamiye Alayı'ndan bir piyade müfrezesi gönderildiği ve Torbalı civarındaki kara halkı Yunan çeteleri ve bilhassa yerli Rumların mezaliminden korkarak içerilere doğru göç ettikleri aldığım telgraf ve raporlara dayanılarak arz edilir.

* * *

İzmir Jandarma Alay Komutanı Süreyya Bey'den 19 Mayıs 1919 tarihiyle Genel Jandarma Komutanı Bey'e (isim yok, –M.Ç.) gelen şifre suretidir:

Mayıs'ın on beşinci günü Yunan askeri tarafından İzmir şehrinin işgali sırasında Müslüman ve Türk unsurlarına karşı tarihte misli görülmemiş cinayetler ve facialar icra ve yüzlerce halk ve ümera, subaylar, kadın ve çocuklar şehit ve pek çok emlaki yağma ve tahrip edildiği ve Hükümet konağı ile Kışla kuşatma altına alınarak saatlerce müthiş tüfek ve mitralyöz (makineli tüfek) ateşleri açıldığını ve ateşin sonunda **Vali'nin nezdinde toplanmış olan bütün memurlar, idare ve jandarma heyeti süngüler altında aşağıya indirilerek Vali de dahil olduğu halde hunhar Yunanlı askerler ile çocuklarına varıncaya kadar silahlanmış olan yerli Rum halkının küfür ve haysiyeti tahkir ve tehdit ve darp ve küfürler ve vurmalar altında başları açık ve zorla "Zito Venizelos" diye bağırmaya mecbur edilerek rıhtım boyuna sevk ve teşhir ve götürme sırasında, muhafız süngülü askerlerle bunlara katılan silahlı haydut ve halk tarafından birer birer tamamen soyularak herkesin üzerindeki paraları ve kirli mendillerine varıncaya kadar gasp ve çoklarının ayakkabılarıyla ceketleri de alındığı ve askerî subaylar ile Kolordu Komutanı'na da aynı aşağılayıcı muamele yapıldığı ve akşama kadar Anadolu Bankası deposunda tutuklanıp bekletilerek akşam Kışla'ya sevk edilerek orada** üç gün aç, susuz bekletildikten sonra Fransız ve İtalyan jandarma ve

subaylarının aracılığıyla beraberindeki subaylarıyla birlikte serbest bırakıldı.

Öteden beri ruhsal durumlarını arz ettiğim Rum halkı ile Yunan askeri bu defa kudurmuş ve hırs patlaması ile gözleri dönmüş olduğu halde Müslümanları öldürmüş ve vahşice hareketlerde bulunarak sözde adalet dağıtmak ve uygarlık yaymak için gelmiş olan Yunan Ordusu tarihte, sonsuza kadar lanetle anılacak şekilde haydutluk hareketlerine iştirak etmiştir.

18 Mayıs 1335 (1919) tarihinde Osmanlı yönetimi tekrar teessüs ederek görevini yapmaya davet edilmiş olmakla, bugün yağma dolayısıyla harabe haline gelmiş olan dairemize ulaştık. Bu durumu düzelten jandarma subayları gözleriyle gördükleri gibi, bütün düvel-i muazzama (büyük devletler) temsilci ve subayları İzmir facialarını ve olaylarını izlemişlerdir.

Merkeze bağlı yerlerden henüz haber alınamamıştır. Torbalı, Seydiköy, Urla, Cuma Ovası ve Nif taraflarında Rumlar Müslüman halkın erkeklerini tümüyle öldürmüş ve evlerini yağma etmektedirler. Bu hakarete maruz kalmış olan jandarma heyetinin İzmir'de görev yapmayı sürdürmeleri muvafık ve münasip olamayacağından başta acizleri (kendisi) bulunduğu halde derhal buradan değiştirilmekle yeni bir heyetin azami süratle ve iki güne kadar cevap verilmesi önemle arz edilir.

* * *

20 Mayıs 1919 tarihiyle İzmir'de Onyedinci Kolordu Komutanı Tuğgeneral Ali Nadir Paşa'dan Harbiye Nezaret-i Celilesine ulaşan rapor suretidir:

1- İngiliz Amirali Galtrop'tan 14 Mayıs 1919 öğleden önce saat dokuzda aldığım notada İzmir istihkâmlarıyla savunma tedbirlerinin alındığı arazinin mütareke şartlarının 'Yedinci Maddesine' dayanılarak

müttefik devletlerin kuvvetleri tarafından o gün öğleden sonra işgal edileceği ve keyfiyetin Babıali'ye bildirildiği beyan edilmesi üzerine keyfiyet Makam-ı Nezaretpenâhilerine (Bakanlık Makamına) bizzat arz edilmişti.

Cevaben 'Amiral'in bu teklifinin mütareke şartları hükümleri icabından olmasıyla muvafakat edilmesi lüzumu tabiidir' buyurulmuş ve bu işgalin geçici bir niteliğe sahip olmayıp, bir Yunan işgali ile sonuçlanacağının güçlü bir şekilde umulduğu ve bu hususta etkili söylentilerin dolaşması hakkındaki arzlarıma dahi 'bu gibi söylentilere önem verilmemesi' lüzumu ortaya konulmuştu.

2- Aynı gün öğleden sonra 11.30'da Amiral Galtrop'tan sözlü başvuruma bağlı olarak aşağıdaki notayı aldım:

"Mütareke şartlarının Yedinci Maddesine dayanılarak müttefik devletlerin de muvafakat ve kararıyla İzmir'in Yunan birlikleri tarafından işgal edileceği ve işgal kuvvetleri ile yüklü nakliye gemilerinin 15 Mayıs 1919 sabah saat 8'den itibaren limana varacağı ve çıkarmayı hazırlamak ve sağlamak üzere de sabah saat 7'den itibaren iskelelerin Yunan bahriye müfrezeleri tarafından işgal edileceği ve her türlü kötü anlamaya ve üzücü olaylara engel olmak için de çıkarma iskeleleri çevresindeki Pasaport ve Punta'daki karakol ve müfrezelerden başka bütün birliklerin ve kurumların bulundukları garnizonlarda toplu bir halde bulunarak Yunan İşgal Kuvveti Komutanı'nın vereceği emre hazır bulunmaları ve dışarıyla iletişimi yasaklamak için telgrafhânenin hemen İngilizler tarafından işgal edilmek üzere bulunduğu" belirtilmekle en sonda da limandaki İtilaf kuvvetleri donanmasının, sükun ve asayişin korunması hususunda en etkili unsur olacağı tehdidi, ilave edilmişti.

Durum 15 Mayıs 1919 saat 1 öncede Nezaret-i Celilelerine (Ulu Bakanlıklarına) arz edilmiş ve İzmir'deki bütün birliklere ve kurumlara, nota içeriğine dayanarak, sükun ve asayişin mutlaka korunması için ke-

sin bildirimde bulunulmuş idi.

3- 15 Mayıs 1919 öğleden önce karaya çıkan Yunan birlikleri saat 11'den itibaren **omuzlarında büyük bir Yunan bayrağı asılı uzun bir sırık bulunan komitecilerle yerli Rumlardan oluşan insan kalabalığı, kolbaşı ile kolun yanlarını kuşatarak alkışlar arasında; "Zito Venizelos!.." sadalarıyla Kışla'nın önünden geçmeye başladı.** Kışla'daki bütün Kolordu Asker Alma ve 56. Tümen Süvari Alayı ve dağınık birliklerin ve kurumların askerleri ve subayları görevleri başında Kışla kapıları (...) (metinde noktalama yapılmış, –M.Ç.) Kışla cephesini bütünüyle ve dükkan ve gazinoları geçerek sağa, tramvay yoluna döndükten biraz sonra Rumlardan biri tarafından olması pek muhtemel bir revolver (tabanca) ateşinin ardından Yunan askeri derhal Kışla'ya karşı mevzi alarak Kışla cephesini sürekli ve ardı arkası kesilmeksizin olmak üzere ateşe tutmuş ve yine Kışla karşısına yerleştirilmiş bir hafif makineli tüfeği ateşlerine iştirak ettirmişlerdir.

Sessizlik içinde kendi işleriyle meşgul bulunan subaylar heyeti; bu ani duruma karşı önce hayrete düşmüş, sonra ateşten pek de etkilenmeyen Kışla'nın koridorlarında toplanmıştır.

Olayın maksatlı olduğuna tamamen kani olduğum cihetle gereksiz bir kötü düşünceye engel olmak için, mümkün olan bütün araçların kullanılmasına rağmen yayılan bir şekilde ateşin devam etmesi, maksadın haince ve adeta bunu bir vesile yaparak idarî düzenin ortadan kaldırılmasına çalışılması düşüncesiyle yaratıldığı hissedildiğinden, bu duruma ancak her ne şekilde olursa olsun ateşi kestirmekle belki çare bulunacağı düşünülerek, hemen büyük bir sırığa raptedilen bir muhabere (iletişim) bayrağı alarak üzerlerine doğru yürünmesi üzerine, başlarında subayları bulunan coşkulu askerin süngülerle bize doğru yürümekte olduklarını gördüm.

Ve zaten maksat kesinlikle karşılık verilmediği ve hiç şüpheye ma-

hal kalmamak için ben beraberimdekilerin (...) (metinde noktalama yapılmış, –M.Ç.) olmalarından ibaret bulunmuş olduğundan orada durdum. Bu durumun en düzensiz orduya bile etkisi muhakkak iken bir süre daha ateşin devamını gerektirmişse de nihayet kesilmiştir. (Not: cümle düşüklüğü aynen bırakıldı. –M. Çulcu.)

4- Nizamiye kapısına çıkıldığı andan itibaren haysiyet, şeref ve hükümet ve askerî namusu ayaklar altına alan; şimdiye kadar tarihin kaydetmediği cinayet ve facialar ve hakaret başlamıştır. Bizzat bendeniz de dahil olduğu halde en ağır muamelelere maruz kalınmış ve subayların süngü ve dipçik darbeleri altında aranmaları yapılmış ve 'kalpakları' alınarak yırtılmış ve çiğnenmiştir. Bir kısmı da süngülere takılmış[1] ve (subayların) üzerinde bulunan para, saat, yüzük, sigara tabakası, mendil gibi her türlü levazım ve teçhizat tamamen gasp ve yağmalanmış, en ağır müstehcen sözlerle tahkir ve darp edilerek ve kıyafeti acayip şekilli ve çeteci kimselerden oluşan adamlar tarafından kuşatılarak genel olarak kışkırtılmış; buna karşılık Yunan subaylarının davranış ve hareketleri sadece ihmal ve hoş görme değil, aksine hayvanca tavırlar ve

---

[1] İzmir'in işgal edilmesi sırasında Türk subaylarına özgü bir giyim olan kalpakların, subayları aşağılamak amacıyla başlarından alınarak parçalanması, yırtılması ve ayaklar altında çiğnenmesi ulusal onura indirilen ağır bir darbe olarak kabul ediliyor; Türk subayları tarafından bir 'şeref meselesi' yapılıyordu. Daha sonra 'kalpak' Kuva-yi Milliye'nin adeta 'ulusal sembolü' oluyor; özellikle 'kalpaklı' Türk süvarileri, önlerine kattıkları Yunan işgal kuvvetlerini İzmir'e kadar kovalayıp denize döküyorlardı. Böylece "kalpak" Türk subaylarının çiğnenen şerefini sembolize etmek amacıyla yerlerde sürüklenirken daha sonra 'zaferin' simgesine dönüşüyor; tam aksi, bu kez de Anadolu'yu şerefsizce terk etmek zorunda kalan ve denize dökülen Yunan Ordusu'nun ezilmişliğini de temsil etmeye başlıyordu. Yakın tarihimizde olduğu gibi günümüzde de 'kalpak', Türk bağımsızlığının, onurunun, elde ettiği ulusal zaferin ve egemenliğin sembolü olarak da kabul edilmektedir. (M. Çulcu)

davranışlarla etrafımızı kuşatan rezil güruhu teşvik ve coşturma mahiyetinde bulunmuştur.

5- Bu sırada tasavvur edilmesi mümkün olmayan ve en ilkel vahşetin bile kabul edemeyeceği cinayetler ve facialar işlenmiştir. Subaylar heyeti ile askerlerin güzergahında; yolun iki tarafına toplanmış olan Yunan işgal kuvveti ile tamamen tabancalar kuşanmış Rumlar tarafından, kafile üzerine sürekli ateş edilmiş halk tarafından her türlü araç ile subaylar ve askerler darp ve işkence edilmiştir. Ve en galiz sözlerle tahkir ve aşağılama ve rıhtımda bulunan her Yunan vapurundan rıhtımdaki bütün apartman, mağaza ve hanelerin balkonlarından cadde üzerindeki toplu Yunan askeri ve Rum halkı bu facialara her türlü cinayet aracı ile iştirak etmişlerdir.

Kafileyi elleri yukarıda olduğu halde; "Zito Venizelos!.." diye bağırtmışlardır. Birçok subaylar ve askerler caniyane biçimde yaralanarak şehit edilmiştir. Burada en fazla ateşe Yunan'ın Anadolu Bankasıyla bir Yunan torpidosundan maruz kalınmıştır.

Bütün bu facialara ve cinayetlere resmî ve gayrıresmî bütün yabancılar ve limandaki müttefik devletlerin gemilerindeki subaylar ve askerler tamamen ve aynen tanık olmuşlardır. Kayıpların gerçek miktarı henüz belirlenememiş ve tespit edilememiş olmakla birlikte subaylardan ve erlerden otuz kırktan fazla şehit, altmıştan fazla ağır ve hafif yaralı vardır. Ezcümle şehit ve yaralılar arasında Kolordu Asker Alma Heyeti Reisi Süleyman Fethi, Kurmay Albay Ali, Kolordu Baştabibi Yarbay Şükrü ve Kurmay Başkanı Binbaşı Abdülhamit beyler dahildir.

6- Vapurda miktarı herhalde otuzdan fazla Yunan efzunlarından oluşan araştırma memurlarının yaptıkları facialar, hakaret, gasp, aşağılama ve işkence; subayların ve askerlerin izzet-i nefs (bireysel onur), haysiyet ve vakarlarını cidden ve tamamen ayağa düşürmüş ve yok etmiş ve kendilerini ölüm derecesinde sefalete ve zillete düşürmüştür.

7- Acizleri (kendisi) de dahil olduğu halde bütün subaylar ve erler, başlangıçta vapurun en alt ambarlarından çıkarılmak üzere olan hayvanların yanında alındık ve bekletildik. Altı-yedi saat kadar devam eden facialara maruz kaldıktan sonra beraberimde Kurmay Başkanı Abdülhamit ve 56. Tümen Komutanı Kaymakam Hürrem beylerle beraber iki saat zarfında İzmir'in terk ve tahliyesi amacıyla gerekli önlemlerin alınması göreviyle Kışla'ya çıkarılarak bekletildik.

8- Vapurda kalanlar, yüzbaşı rütbesine kadar olan üst subaylar birbirinin ardı sıra birer ikişer saat ara ile kamaraya, gönderilmiştir. Diğer subaylar da vapurun ikinci sınıf kamaralarına nakledilmiştir. Azami otuziki yataklık olan adıgeçen kamaraya en az yüzelliden fazla subaylar yerleştirilmiş ve dışardan tevkif edilmiş olan polis memurlarıyla mülkiye memurlarından ve halktan bazı kişiler de yine aynı kamaraya konulmuştur.

İzmir'deki müttefik devletlerin temsilcilerinden bazı subayların gelmesine kadar uzayan 48 saat zarfında subaylara ve erlere iaşe namına kesinlikle hiç bir şey verilmemiştir. 48 saat sonra ancak peksimet ile zeytin, kaşar peyniri, biraz da kuru incir verilmiştir. Yaralı düşen subayların yaraları pek yüzeysel ve sadece 'bakılmamış' denmemek için sarılmış ve en ağır yaralı bir subay 48 saat bu izdiham içinde bırakılmıştır. Vapurda soluk alma ihtiyacı, ancak 3-4 saatte 5-6 dakika güverteye çıkarılmak suretiyle sağlanmıştır. Ayrıntıdan kaçınarak facialarn tamamını anlatmaya gerek görmüyorum.

9- Çeşitli ve sürekli girişimler sonucunda 15 Mayıs 1919 öğleden sonra saat 1'den 18 Mayıs 1919 sabah saat dokuza kadar devam eden bu işkenceli tutukluluktan sonra subaylar ve erler vapurdan tahliye edilerek Kışla'ya nakledilmiş ve bir müddet sonra evliler Yunan belgeleri karşılığında evlerine serbest bırakılmış ve bekar subaylar da Kışla'da alıkonulmuştur.

10- Kışla'da ve diğer birlikler ile kurumlarda meydana gelen faciaları da aşağıda arz ederim:

Kışla' da her şey saldırıya uğramış ve tahrip edilmiştir. İçindekiler yüzelli bin lirayı aşan Kolordu Asker Alma, 57. Tümen ve İstihkam İnşaatı kasaları tamamen soyulmuştur.

Subayların ve askerlerin bütün şahsî eşyaları, teçhizat ve demirbaş eşya ile levazımı tamamen gasp edilmiş ve yağmalanmıştır.

11- Kışla'da toplu bulunan ve vapura sevk edilmiş olan subaylardan başka diğer birliklere ve müesseselere mensup dağınık subaylar ve askerler de çeşitli yerlerde türlü hareket, işkence ve benzer muamele ile peyderpey tevkif edilerek ve aynı hakaretlere maruz kalarak kışlaya getirilmiş, hapsedilmişlerdir. Bu birlikler ve kurumlar ile ambarlar aynı tahribata uğrayarak kasaları, teçhizat, levazım eşya ve erzakları tahrip edilerek yağmalanmıştır.

12- Böylece tümüyle soyulmuş, her türlü eşya, levazım ve teçhizatı alınmış olan subayların evleri de saldırıya uğrayarak, ev eşyaları yağmalanmış, evli bazı subayların ailelerinin ırz ve namusu ile hayvanlarına da saldırı meydana gelmiştir.

Dolayısıyla İzmir'deki subayların şeref, haysiyet, izzet-i nefs ve namusları kırılmış ve yok olmuş; elbise, teçhizat ve en gerekli eşyadan yoksun, çıplak, sefil ve aşağılanmış bir durumdadırlar.

13- Kolordu'ya mensup Urla, Ayvalık, Manisa, Aydın, Söke ve Antalya'daki birliklerden henüz bilgi alınamamıştır. Bu hususta alınacak bilgiler ayrıca arz edilecektir.

* * *

20 Mayıs 1919 tarih ile İzmir'de Onyedinci Kolordu Komutanı Tuğgeneral Ali Nadir Paşa'dan Harbiye Nezareti'ne ulaşan şifre raporu suretidir:

Bilinen olay üzerine Kışla'da teslim alınan önde gelen yüksek rütbeliler ve subaylardan yol sırasında; Kurmay Birinci Şube'de Üçüncü Kısım Mümeyyizi Nadir, Levazım Birinci Kısım'dan Üçüncü Kısım Mümeyyizi Ahmet Hamdi, Alay Katibi Fethi, Levazım İkinci Şube'den Kolağası Hüseyin Necati, Kolordu Baştabibi Yarbay Şükrü, Ecza-yi Tıbbiye Müdürü Eczacı Kıdemli Yüzbaşı Ahmet, İnşaat Bölüğü'nde Teğmen Faik, Dördüncü Kolordu Asker Alması'nda Kıdemli Yüzbaşı Nazmi bey ve efendiler şehit;

Asker Alma Heyeti Reisi Albay Süleyman Fethi (daha sonra şehit), Tahkikat Heyeti Reisi Albay Ali, Tahkikat Heyeti üyelerinden Yarbay Cemil, Kolordu Kurmay Başkanı Abdülhamit beylerle Levazım Birinci Kısım'dan İkinci Sınıf Sadettin, Levazım Birinci Kısım'dan İkinci Sınıf Zihni, İkinci Kısım'dan Birinci Sınıf Hayri Efendi, Üçüncü Kısım'dan Alay Katibi Nazım, Üçüncü Sınıftan Akif, İnşaat Şubesi'nden İkinci Sınıf İbrahim, İstihkam İnşaatı Komisyon Yaveri Teğmen Neşet, Üçüncü Tümen Asker Alma Reisi Albay Abbas Bey, Kolordu Yaveri Alay Katibi Bahaeddin, Yüzbaşı Nasuhi, Teğmen Galip, Muhabere Bölüğü'nden Teğmen Celal, Kolordu Telgraf Bölüğü'nden Makinist Selahattin, İaşe Subayı Teğmen Ziya, Projektör Yüzbaşısı Hayri, 65. Tümen Mülhakı Teğmen Rıfat, 28. Alay, 1. Tabur İaşe Subayı Mehmet Ali efendiler yaralı olup;

65. Tümen Kurmay Mülhakı Süvari Teğmen Şükrü, 10. Asker Alma Kalemi'nde Üsera Garnizon Katibi Halil, Bornova Asker Alma'da Yüzbaşı Mehmet Nuri, Sıkıyönetim Üyelerinden Binbaşı Hulusi, Uçak Bölüğü'nde Teğmen Osman, Teğmen İhsan, Teğmen İbrahim Hakkı, Küçük Hayri efendilerle 56. Topçu Alayı 1. Tabur Komutanı Binbaşı Aziz, 56. Topçu Alayı 1. Bölük Yüzbaşısı Hasan Fehmi, 56. Topçu Alayı 2. Bölük Teğmeni Sürûri, 56. Alay 1. Tabur'dan Teğmen Hayri, Teğmen Edhem ve Halit, Sevkiyat subaylarından Teğmen Şükrü, Teğmen Halim, Subay

Vekili Ali Yaver, Teğmen Murtaza, Teğmen Kemal, İmam İbrahim Hakkı, Dağ Obüs Taburu Komutanı Binbaşı Mahmut Nedim, 4. Bölük'ten Yüzbaşı Seyyit Ali, 5. Bölük'ten Yüzbaşı Celal, Teğmen Tevfik, Teğmen Aziz efendilerle Demirci Ali ustanın, sevkiyat subaylarından Teğmen Galip Efendi'nin hayat ve mematları meçhul olduğu ve peyderpey alınacak bilgilerin dahi bildirileceği arz edilir.

* * *

İstanbul Genel Jandarma Komutanlığı'na

İzmir Jandarma Taburu Komutanlığı'ndan gelen rapor sureti menzur-u âlîleri olmak üzere aynen ve rapten arz ve takdim kılınır efendim.

20 Mayıs 1335 (1919) İzmir Jandarma Alay Komutanı
Yarbay Süreyya

Ayın onbeşinci günü bilinen olayın cereyan etmesinden önce Tabur'da görev yapmakta idim. O sırada odama gelmiş olan Mıntıka Müfettişi Mülhakı Yüzbaşı Ziya Efendi ile birlikte pencereden, gelmekte olan Yunan askerine bakmakta idik. Gelen askerlerin önünde, elinde bir tabanca bulunan sivil Rum sakınarak ilerleyen Yunan askerini teşci etmekte idi. O sırada Kışla kapısı karşısında toplanmış olan Müslümanlardan oluşan silahsız on-on beş kişilik kadar bir kitlenin üzerine, bir efzun askeri hücum ederek, adıgeçen kitleyi dipçik ve süngü ile saldırarak darp ettiği sırada bir el ateş edildiği (iddiaya göre ateş eden gazeteci Hasan Tahsin/Osman Nevres Bey idi, –M.Ç.) ve bunun üzerine Yunan askerleri tarafından ateş açıldığı ve daireye (Kışla'ya) taarruz sırasında sığınmak amacıyla giren çeşitli unsurlara mensup yirmiden fazla şahıs dahi yukarı alınarak muhafaza edilmişlerdi ki; bunların arasında Rum çocukları ve gazete muhabirlerinden iki şahıs dahi mevcut bu-

lunuyordu. Ardından taarruz durumunda bulunan üç süngülü ve bir mitralyözlü Yunan neferi daireye hücuma ve saldırıya hazırlandıkları sırada gazete muhabirinin Rumca uyarısı üzerine; ateşin kesilmesine kadar dairede mevcut bulunanlar sürekli süngü ve ateşle tehdit edilerek ve bilhassa Zafiri adında efzun neferinin gayet vahşiyane muamelesi altında bulunduk.

Dışarıda ateşin kesilmesinin ardından elinde revolver bulunan sivil bir Rum gelerek Yunan askerlerine, dairede bulunanların gözetime alınarak generallik nezdine götürülmemizi emir etti. Tekrar muayeneden (üzerlerinin aranması) sonra toplanarak silahlı müfreze ve muhafızlar tarafından Park ve Kordon istikametine götürülmekte olduğumuz sırada gerek Park civarındaki halkın ve **gerekse önümüzde bulunan Zafiri'nin adeta dans edercesine sivil Rumları aleyhimizde hücuma teşvik ederek ve halkın sopa darbeleri ve silah tehditleri ile ara sıra durarak zorla; "Zito Venizelos!" sadalarıyla Pasaport önünde halkın kafileyi imha edeceği sırada, insaniyetperver bir Fransız subayının kılıç çekerek** saldırganların üzerine yürümesi ve muhafızlara işaret ederek hareket etmekliğimiz ile hayatımız, adıgeçen yerde güvenceye alınmış ve vapura ulaştığımızda Yunan askerleri tarafından tekrar soğuk ve aşağılayıcı bir lisan ve çehre ile muayenelerimiz yapıldı. Şahsımdan nakdî olarak bir şey kayıp olmayıp sadece görev kayışım belimden bir nefer tarafından büyük bir aşağılama ile çıkarılarak atılmıştır. Vapur içinde kamara salonunda yaklaşık yirmiyedi kadar yüksek rütbeli ve diğer subaylar ile halkın haberi olmayarak derdest edilen askerlerimizin bir kısım halkla götürülmekte bulunduklarını işitiyordum. Vapur Punta'ya hareke etti ve yaklaşık altı saat sonra iskeleye ulaştık. Bir saat sonra vapurdan çıkarılarak meydanlığa götürüldük. Orada yüksek rütbeliler ve subaylarla halktan kimseler, kışkırtılarak; tekrar kafilelerle hayvan vagonlarına atıldık. İki saat sonra da tekrar çıkarılarak Patris

vapuruna nakil ve beş yataklı bir kamarada onbeş kişi olmak üzere ikamet ettirildik. Bu nakil sırasında gerek halkın ve gerekse Yunan askerinin hemen saldırı hareketleri mevcut bulunduğu gibi, lisanen yapılan aşağılamaları da insan düşüncesinin hayal edebileceğinin üzerinde idi. Gerçi şahsıma bir saldırı cereyan etmemiş ise de kafiledeki birçok zatların darp olundukları ve süngülendikleri, yara ve berelerinden anlaşıldığı; paraları gasp edilmekle beraber çoklarının da itlaf ve imha edildikleri söyleniyordu. 16 Mayıs 1919'da yaklaşık öğleyin Mösyö Kiriş ve Mösyö Ke'nin insanca aracılığıyla Yüzbaşı Ziya Bey, Tabur Katibi Edhem Efendi ile birlikte vapurdan alınmak suretiyle tahliye edildik. Jandarma Müfettişliği'ni, Alay ve Tabur dairelerini teftişten geçirdiğimiz zaman da; adıgeçen dairelerde meydana gelen tahripler, eşyalarında gördüğümüz eksiklikler ve şahsıma ait kayıpların ayrıca bir listesi Alay'a verilmiş olduğundan; üzücü cinayet olayları hakkındaki bilgilerimi ve gözlemlerimi içeren rapor düzenledim ve takdim kılındı.

* * *

İzmir Jandarma Komutanı Süreyya Bey'den 20 Mayıs 1919 ve 1-7 numara ile Genel Jandarma Komutanı Albay Kemal Bey'e gelen şifre suretidir:

Seydiköy Rum halkı Jandarma Karakoluyla Bölük depolarına hücum ederek silah ve cephaneleri yağmaladığı; halktan birinin ifadesine göre Gölcükler, Koruca, Gona, Budarı ve Gümüşdere mahallesine bağlı Cuma Ovası, Görece, Akçaköy, Çatallar, Dereköy, Çamurdereköy, Şaşalı karyelerinde Müslümanlardan birçok kişinin şehit edildiği; cesetlerinin hala meydanda bulunduğu; diğer halkın firar eylediği ve hükümetin yardımını istirham etmekte oldukları ve henüz şehit ve yaralı miktarının anlaşılamadığı İzmir Jandarma Taburu Komutanı'nın işaretine dayanılarak arz edilir.

* * *

22 Mayıs 1919 tarihiyle İzmir'de Onyedinci Kolordu Komutanı Tuğgeneral Ali Nadir Paşa'dan Harbiye Nezaret-i Celilesine ulaşan rapordan alınmıştır:

1- 22 Mayıs 1335 (1919) saat 10 öncede bir tabur Yunan piyadesi Menemen'i işgal etmiştir. Silahlar, makineli tüfekler ile cephaneyi ve (...) hayvanları (...) teslim eylemişlerdir.

2- 16 Mayıs 1335 (1919) Urla Yarımadası'nın çeşitli yönlerinden çeşitli kuvvette yerli çeteler tarafından Müslüman köyleri saldırıya uğramış; evler yakılarak yıkılmış, yağmalanmış ve Müslüman halk kısmen şehit edilmiştir.

Urla'da bu eşkıyaya zorunlu olarak karşılık verilmiş ve nihayet bir Yunan torpidosundan Urla iskelesine çıkarılan otuz neferlik bir bahriye müfrezesi ile bir Yunan Nizamiye Bölüğü'nün yaklaşması üzerine direnmekten vazgeçilerek, Urla Yunanlılar tarafından işgal olunmuştur. İşgalden sonra subaylar ve askerlere esir muamelesi yapılarak tahkir edilmiş, aşağılanmış, eşya ve teçhizat gasp edilmiş ve ancak bir İngiliz subayının Urla'ya gelmesi ile subayların durumu bir parça düzelmiştir.

Urla'nın Gülbahçe ve Kuruçeşme çevresindeki müfrezeler hakkında henüz bilgi alınamamıştır. Sivrihisar'daki bölüğün askerleri tamamen firar etmiş ise de Bölük Komutanı henüz Sivrihisar'dadır. Bu havalideki köylerin Müslüman halkına ait evler genellikle yağmalanmış, yakılıp yıkılmış; halkın bir kısmı şehit edilmiş ve bir kısmı da dağlara kaçmaya mecbur olmuştur. Ayvalık henüz bir devlet tarafından işgal edilmemiştir.

* * *

22 Mayıs 1919 tarihiyle Aydın'da 57. Tümen Komutanı Mehmet Şefik (Aker) Bey'den Harbiye Nezaret-i Celilesine ulaşan şifre rapor suretidir:

Aydın'a gelen ve olay günü İzmir Kışlası'nda tevkif edilen ve aşağılanan subaylar Onyedinci Kolordu'ya mensup Basın Sansür Müdürü Faik ve memuru Teğmen Zekai efendilerin yazılı ifadeleri mealen aşağıda arz olunur:

1- İzmir'in işgal günü askerî daire olan Kışla'da Kolordu günlük emirleriyle genel yüksek rütbeliler ve subaylar ve erler görevleri başında toplanmışlardı.

2- Bir Yunan Alayı Hükümet Dairesi meydanına geldiğinde Kışla'dan hiç bir silah patlatılmamış iken sebepsiz yere Kışla üzerine ateş açmış, on dakika devamdan sonra Kışla'dan gösterilen beyaz bayrağın ardından kesilen ateş üzerine Komutan ve subaylar sıraya dizilerek; hatır ve hayale gelmez hakaretlerle süngü, dipçik, tokat darbeleri altında rıhtım üzerinde tutuklu olarak gemiye götürülürken; yerli Rumlar ve Yunan torpidosu subaylarının tabanca ateşiyle karşılaşmışlar ve bu yürüyüşte 15 ümera ve subayları sebepsiz şehit edilmiş ve kırk kadarını da yaralamışlardır. Keza bir çok askerler şehit edilmiş ve bir çoğu da sebepsiz yaralanmışlardır. Komutan Paşa'yı bir efzun neferi tokatlamış, Kurmay Başkanı süngü ile yanağından yaralanmış ve Kolordu Asker Alma Reisi Süleyman Fethi Bey hayatından ümit kesilecek şekilde ağır surette yaralanmıştır.

Güya Türkler tarafından açılan ateşe mukabele-i bilmisil (karşı misilleme) olduğu hakkındaki Yunanlıların iddialarının bilahare asılsız ve esassız olduğu, özellikle İtalyanların bu vahşice olayı büyük bir gayret ile tahkik ettikleri ve medeniyetin gözleri önüne sermekte oldukları arz edilir.

* * *

13 Haziran 1919 Perşembe günü İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniyye Cemiyeti tarafından, Osmanlı barış delegelerinden Tavfik Paşa

Hazretlerine takdim edilen muhtıra sureti olup İzmir faciaları hakkında değerli bilgileri içermesi nedeniyle aynen yayınlıyoruz:

Paşa Hazretleri

İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniyye Cemiyeti Türklüğün temiz ve saf alnını bühtanlarla lekelemeye ve açılan yeni devrin hürriyet ve adalet gerekleri ile uyumlu olacağı besbelli bulunan müstakbel hat ve hareketimiz hakkında şimdiden uygarlık aleminin güvensizliğini uyandıracak millî hukukumuzu gasp etmeye ve ayaklar altına almaya çalışan bir kısım siyaset ricâlinin telkinlerine yenilerek hareket eden mahfillerin dikkatli bakışlarına, insaflarına ve doğruluklarına aşağıdaki mâruzâtımızı önemle sunmanızı istirhâm eyleriz:

Patlak vermesinin ve devamının en büyük sorumluluk payı, devletlerden bazılarının çeşitli desiseleri ile milletlerin şikayet lisanını geçersiz kılmaya muvaffak olan önde gelen yöneticilerine ait olması gereken genel harpte pek büyük cömertlikle akan kanların matemi henüz tutulurken; şimdiden sonra gerçek insanlık ve gerçek adalet esaslarının uygulanmasıyla, kalıcı bir barışın sağlanacağı kanaatini doğurmuştu. Devletlilerinin malumudur ki; bu kanaati sarsıntıya uğratan ilk umulmayan darbe, İzmir'in Yunan askerî birlikleri tarafından maksatlı ve hunharca hareketlerle işgal edilmesi oldu.

Aydın vilayetinde ikamet eden büyük bir Müslüman çoğunluğunu Rumların oluşturduğu küçük azınlığın, Yunanlıların araçları ile takviye edilmesi kararlaştırılmış gibi görünen boyunduruğu altında, hızla tenkil ve imha siyasetine zemin hazırlamak için yapılan ve Türklerin millî onurlarını, yaşama haklarını, bireysel duygularını aşağılayan adıgeçen işgalin ortaya çıkardığı durum; Osmanlı egemenliği ile Yunan tahakkümü arasında var olan büyük farkı dost ve düşmana etkili bir şekilde

göstermiş ve Aydın vilayetinin Müslümanlarını gelecekteki selametleri hakkında haklı ve derin bir endişeye düşürmüştür.[1]

İzmir ve merkeze bağlı yerler işgal günlerinde gördüğü ve şimdi de görmekte olduğu hırsızlık, yağma, ırza tasallut, katl ve vahşeti, Osmanlı otoritesi altında bir gün bile tanımamıştı, görmemişti. Yunan askeri en kan dökücü bir savunmaya maruz kalarak cebrî hücumla bir memlekete giren orduların bile ürpereceği alçakça hareketleri, Müslümanlara karşı yapmakta tereddüt etmedi. Türklerin benimsediği, herkesin hayrını isteyen durum ve kendilerine bahşedilen ayrıcalıklar sayesinde asırlarca adalet ve refaha ve tam bir serbestlik içinde gelişmeye mazhar olan ve Türkler memleketin çeşitli kısımlarında sükun ve güvenliği korumak için sürekli kanlarını dökerken Osmanlı mülkünün ekonomik kaynaklarından en fazla çıkar elde ederek servet sağlamış bulunan yerli Rumların aşağı tabakaları ise, Yunanistan'dan gelen ırktaşlarını büyük bir vahşetle taklit etmeye yönlendirildi. Askerî üniformalar, fesler, sarıklar, hatta yağlı boya ile yapılmış değerli bir zeybek resmi gibi Türklükle ilgili olan sanat eserleri bile savaşan Yunan askerlerinin süngülerinden, teşvik ve teşci gören Rumların kışkırtılmış öfke ve hakaretlerinden kurtulamadı. Aydın vilayeti dahilinde bugüne kadar işgal edilen mahallelerde Türklerin hürriyeti ortadan tamamen kaldırılmıştır. Hükümetin haberleşmeleri sıkı bir teftişe, Türkçe gazeteler amansız bir sansüre tabi ve Türkler en feci cinayetlere maruz bırakıldıkları halde, küçük bir silah taşımak hakkından tamamen mahrumdurlar. İzmir'in işgal edildiği gün yapılan kötülükler; düvel-i muazzamanın heybetli filoları ve yabancıların şaşkın bakışları ve nefreti önünde cereyan ettiği cihetle, bunların tamamının sıralanarak anlatılmasını şimdilik ihmal ediyoruz. Merkeze bağlı yerlerde meydana getirilen elim olaylar hakkında

---

[1] Cümle kuruluşu aynen muhafaza edildi. (M. Çulcu)

da yeterli bilgileri elde etmek ne yazık ki zordur. Sadece Birunâbad, Bozyaka, Cuma Ovası, Görece karyeleri ve Nif, Sivrihisar, Urla kazaları gibi nisbeten yakın yerlerde belgeli olarak elde ettiğimiz haberler, bütün vilayeti kapsamakta olan tahribat ve olayın fecaatinin mahiyetleri hakkında bir fikir verebileceğinden, bunları ve İzmir'de yok edilen Müslüman nüfusu ile yağmalanan ev ve ticarethanelerden bir kısmının isimlerini birer örnek gibi belirtmekle yetineceğiz:

1- İzmir'de işgal sırasında hükümet dairelerinde kâğıt para ve değerli evrak bulabilmek hırsıyla kırılmadık dolap ve çekmece bırakılmamış, resmî defterler ve evrak yere atılmış, memurların ceplerinde mühür ve anahtar kalıncaya kadar soyulmuş, bazılarının pardösü ve ceketleri bile alınmıştır. **Valisinden hademesine varıncaya kadar bütün memurların ve müstahdemin 'devlet elleri' yukarıda olduğu halde "Zito Venizelos!.." diye bağırmaya mecbur edilmiş, süngü ve dipçik darbeleri altında emsali görülmemiş hakaretlere uğratılarak Punta'ya;** önemli bir öğretmen kafilesi de Patris vapuruna gönderilmiştir. Kışla'da teslim olarak toplanan subaylardan ondört kişi şehit edildi. Bunların arasında İzmir Asker Alma Heyeti Reisi Albay Fethi Bey, Asker Alma Heyeti Mümtazlarından Nadir Bey, Dördüncü Kolordu Levazım Heyeti İkinci Şube Müdür Muavini Alay Katibi Fahrettin Efendi ve Asker Alma Levazım Dairesi'nden Ahmet Bey vardır.

Sanayi Mektebi talebesinden 28 numaralı İhsan Efendi Ziraat Bankası önünde efzunlar tarafından boğazlanmıştır. İzmir Cedit Mahallesi'nden Manisalı Muhallebici Ahmet Ağa parçalanmıştır. Polis Santral memurlarından Fahri ve arkadaşı Hüseyin Avni efendiler vahşice şehit edilmişlerdir. Urla Polis Komiseri Giritli Hüseyin Efendi Ziraat Bankası önünde parça parça edilmiştir. Hukuk-u Beşer Gazetesi'nin sahibi ve Başyazarı Tahsin Recep Bey ikametgahında şehit edilmiştir. Köylü Gazetesi mürettiplerinden iki masum yavrucuk parçalanmıştır. İzmir inzi-

bat askerî memurlarından Cuma Ovası'nda eşraftan Ahmet Ağa'nın oğlu Refik Efendi tüyleri ürpertecek bir vahşetle boğazlanmıştır. Hükümet karşısında askerî otelde misafir erkek, kadın ve çocuk olmak üzere sekiz kişi parçalanmıştır.

Süvari polislerinden Halit Efendi feci bir şekilde şehit edilmiştir. Aya Trigonad'ın Manisalı Sağır Hasan ve Ispartalı Kovivos Ahmet, Umumhaneci (Genelevci) İskona Mariantini'nin oğlu tarafından şehit edilmişlerdir. İzmir Pasaport kayıkçılarından kırk beş kadar Müslüman, boğazlarına zincir bağlanmak suretiyle boğularak şehit edilmiş ve denize atılmışlardır. Bunların ve rıhtım üzerinde tutulup denize atılan bir çok ibadullahın cesetleri deniz tarafından her gün sahillere atılmaktadır.

Tilkilik Maliye Tekstil Şubesi Memuru Nuri Bey Köylü Matbaası önünde elliye yakın süngü darbeleriyle şehit edilmiştir. Sabık polis memurlarından ve İzmir'in Dolaplı Kuyu Mahallesi'nden Giritli Ahmet Efendi, asker tarafından parça parça edilmiştir. Eşref Paşa Mahallesi'nden Sandalcı Tatar Hüseyin boğazlanmıştır. İsimlerinin belirtilmesinden ve açık açık söylenmesinden haya edilen bir çok namuslu Müslüman kadınlarının ırzları yırtılmıştır. Hükümet Caddesi'ndeki bütün Müslüman ticarethâne ve dükkanları ve ezcümle Park Kıraathanesi, askerî otel ve kıraathanesi, Evliyazâde Hanı, Bolulu Mehmet Lokantası, Ahmet Ragıp Biraderler Kitaphanesi, muhallebici ve tatlıcı İbrahim Hakkı Usta dükkanı, Şifa Eczanesi, Ekmekçibaşı Hanı'nda Hukuk Yurdu eşya, evrak ve kitapları, kunduracı Sadettin Efendi Mağazası, Beyler Sokağı başında Selanikliler Kitaphanesi, Bezzaz Hacı Hafız Mustafa Efendi ve biraderinin tuhafiye mağazası, Lokantacı İsmail Efendi'nin Karataş üzerindeki evi ve değer biçilmez eşyası, Başoturak'ta Kavaf Taşçı Osman Efendizâde Hafız Fikri Efendi ile Kunduracı Selanikli Hakkı Usta'nın kunduracı dükkanı, Hisar ve Bölükbaşı camilerinin seccade ve

halıları, Pasaport karşısında İhtiyat Zabitanı Teavün Cemiyeti Gazinosu, Odunpazarı'nda saatçi Mehmet Tevfik Efendi ticarethanesi, arastada ve eski mahkeme önünde yüz yirmiyi aşkın Müslüman dükkanı, keresteciler içinde kerestecı Cihan Bey'in Mağazası, Kılcı Mescit Mahallesi'nde İkinci Komiser Mehmet Efendi'nin evi, Dibekbaşı'nda Polis Giritli Mustafa Efendi'nin evi, tuhafiyeci Ali Haydar Bey'in Mağazası, Alaybeyi'nde İzmir Nüfus Müdürü Hasan Efendi'nin evi, Karataş üzerinde Enverî Bey'in köşkü (taşları sökülmek şartıyla), Göztepe'de Saatli Mağaza sahibi Hafız Mehmet Efendi'nin evi, merhum tüccardan Balazâde Hamit Efendi'nin evi, Karantina'da Kaymakam Tahir Bey'in evi, Karantina'da Kilise Sokağı'nda Yüzbaşı Hami Bey'in evi, Mektupçu Sokağı'nda Sabık Liman Reisi Bey'in evi, Karantina'da Sabık Mektupçu Ahmet Bey'in evi, Akarcalızâde Hacı Bekir Efendi'nin evi ve dükkanı, Karantina'da Bakkal Sokağı'nda Sabık Hapishane Müdürü Nuri Bey'in evi, tüccardan ve muharrirlerden Hacızâde Hüseyin Rıfat Bey'in Bozyaka'daki evi, eşyası ve refikasına ait mücevherler ve bekar kadınlar tamamen, silah aramak bahanesiyle Eşref Paşa ve civarındaki evler tamamen soyulmuştur. Frenk Mahallesi'nde Ermeni Pasajı'nda Dişçi Mehmet Ali ve Operatör Doktor Esat, Akıl Hastalıkları Mütehassısı Doktor Nazifî Şerif Doktor Fuat Cevdet beylerin klinikleri tamamen yağmalanmıştır.

2- Birunâbâd'ta 16 Mayıs 1335 (1919) Cuma günü Müslüman evlerinin çoğu yağmalanmış ve yerel idarenin, saldırganların adlarının belirlenmesi için yaptıkları girişimlerini durdurmak amacıyla ev sahipleri tehdit edilmiştir. Soyulan evlerin sahiplerinin isimleri şunlardır:

Doktor Galip Bey, Binbaşılıktan emekli Tahsin Bey, Ziraat Bankası memurlarından Ahmet Efendi, Tabur Katipliği'nden emekli Hüseyin Hüsnü Efendi, Aydınlı Karanfil Nuri ve saire...

Bunların zarar ve ziyanları beş bin lira değerindedir. Galip Bey'in eşi ve kızı silah ve süngü ile tehdit ve darp edilerek üzerlerindeki mü-

cevherler alınmıştır. Büyük miktarda hayvan ve zenginlik gasp edilmiş, on bin lira değerinde tarım aracı ve ekili alan mahvedilmiştir. Yerli halktan otuz beş yaşında Arnavut Sadık, elli beş yaşında Hacı Ömer oğlu Hüseyin bıçakla yaralanarak öldürülmüş ve kuyuya atılmıştır. Altmış yaşında dabbağ Ali ve Palamut köyünde adı ve kimlikleri bilinmeyen beş asker, Pınarbaşı köyünden işçi Ali ve Hacı Mehmet ağalar kurşunla katledilmiştir.

Elli yaşındaki Karalaki Emin ve oğlu yirmi yaşında Muharrem Eyüp ile öldürülerek kuyuya atılmıştır. Palamut köyü halkından Mercan ile Çoban Hüseyin ağırca yaralanmıştır. Bunlardan başka kimliklerinin araştırılmasına henüz zaman bulunamayan on dört kişi daha kurşunla katledilmiştir. Pazar günleri Hıristiyanlar kiliseden çıkıncaya kadar hiçbir Müslüman'ın dükkan açmaması Müfreze Komutanı tarafından ilan ve tembih edilmiştir.

3- Cuma Ovası ve Görece karyeleri yağmalanmış ve yakılıp yıkılmış halkı tamamen göç etmiştir.

4- Nif'in Yakaköyü halkından olup cinayet ve eşkıyalık suçundan dolayı on beş sene hapse mahkum edilmiş olan Ksaros isminde bir Rum bu defa Yunan askerî üniformasını giydiği halde beraberindeki beş-altı şerir ile meydana çıkarak köyün asayiş ve inzibatını sağlamakla görevlendirilmiş ve Müslüman halka her türlü mezalim ve kötülüğü yapmaya başlamıştır. Adıgeçen tarafından yakalanarak Yunan zabıtasına teslim edilen yedi Müslüman, üç gün üç gece aç ve susuz hapsedilmişlerdir. Mevsim nedeniyle yaylaya çıkan Karaçam köyü halkının evlerinin kapıları ve pencereleri kırılarak odun kesmeye giden Yunan askerleri tarafından yağmalanmıştır.

Nif'te Korkumzâde Osman Efendi'nin kiraz bahçeleri yağmaya uğramıştır.

5- Urla'da işgalin ardından Kahyaoğlu veya Katırcıoğlu Mehmet Ali adındaki biri, Yunan askeri tarafından fena halde dövülmüş ve adıgeçen dört saat sonra dayağın etkisiyle vefat etmiştir. Kaza dahilindeki evlerden pek çoğu yağmalanmış, civar köylerin yerliler ve gerekse adalardan kayıklarla dönen kaçak Rumlar tarafından yakılıp yıkılmıştır.

6- Sivrihisar'da işgalin birinci günü jandarmalar silahları alınarak Rum Mektebi'nde ve subaylar dahi Kaymakamlık Odası'nda tevkif edilmiş ve üç gün sonra Urla yoluyla tutuklu ve yaya olarak İzmir'e gönderilmiştir. İşgalin ikinci günü silah aranması bahanesiyle evler ve memleket eşrafı Rum Mektebi'nde hapishane haline getirilen yere götürülerek tevkif edilmiş ve işkence görerek dövülmüşlerdir.

Eşraftan Mehmet Bey ile Doğan Bey Nahiyesi Müdürü Behçet Efendi Urla'dan İzmir'e getirilirken yolda fena halde darp edildiği gibi bunlar bugün halen İzmir'de gözaltında bulunmaktadır.

Nahiye Müdürü Behçet Efendi tecavüzlerden korkarak bir evde saklanırken tutulmuş; yolda getirilirken muhafızlar tarafından köçek gibi oynatılmış ve Urla'da mahpus bulunduğu süre zarfında sokak süpürtülmek suretiyle hakaret edilmiştir.

7- Memleketin her tarafında vicdan hürriyetine karşı elim saldırılar mubah görülerek bir çok kişiler ve ezcümle İzmir'de Fasulye Merkezi mürettebatından Polis Selanikli Şevket ve Yanyalı Ramazan efendiler zorla Hıristiyanlaştırılmışlardır. Birincisine Lefter, ikincisine de Dimitri adı verilmiştir.

Paşa Hazretleri

Vilayetin diğer kısımlarında da cereyan ettiği duyulup, kayıt ve tesciline henüz zaman bulunamayan, fakat belgelenerek teyit edilmiş; başta Amiral Galtrop Cenapları olduğu halde, bütün İtilaf Devletleri'nin

bahriye kuvvetleri komutanları, subayları, siyasî temsilcileri ve yabancı muteberân tarafından doğrulanan; duyulmamış acıları ve vahşetleri içeren zulümler, adaletsizlikler, saldırılar ve arzedilen tecavüzlerden belirgin bir şekilde anlaşılacağı üzere Müslüman halk bugün namus, can ve servetinden kesinlikle emin olamayarak, gerçek bir matem ve yeis içinde bulunmaktadır. Teselya'da bir Türk köyü bırakmayan, Girit'in üçte bir olan Müslüman nüfusunu onda bire, Rumeli Müslümanlarını göç etmeye bile zaman bulamadıkları halde yüzde elli derecesine indiren Yunanlıların yok etme siyasetinin, bugün en kısa görüşlüleri bile ümitsizliğe sevk edecek bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Barış Konferansı nezdindeki değerli 'mesai-i fehimanelerinin' (anlayışlı çalışmalarının) bu feci hikayeleri ve mülkümüzün Osmanlı egemenliğinden başka bir tahakküm altında yaşamayı asla kabul edemeyeceği, İzmir ve merkeze bağlı yerlerini Müslüman havzasının dışında bırakacak herhangi bir barışın, yüzde 85 düzeyinde bir çoğunluk oluşturan Müslüman halkının gözünde kesinlikle inanılır ve güvenilir olamayacağını ispat ve ilan etmeye yönelmiş bulunmasını, bugün vilayetimizin dört köşesinde devam edegelmekte olan mücahedelere ve vatanperverâneye dayanarak, istirham ederiz Paşa Hazretleri.

* * *

Maliye müfettişlerinden Muvaffak Bey tarafından düzenlenen raporun özetidir:

Öğleden önce 8.30'dan itibaren rıhtıma çıkmaya başlayan Yunan birlikleri olağanüstü galeyan gösteren yerli Rumlar tarafından çevrildikleri halde Hükümet Konağı ile Kışla'ya doğru hareket ettiler. Amiral Galtrop işgalin gerçekten başarılı olacağına dair sözlü güvence verdiği için yerel idare ile Müslüman halk,muhalefet etmemeye ve direnç göstermemeye niyetlenmiştir. Gerçi Yunan birlikleri Hükümet Konağı ile

Kışla'nın önünden geçerken gerek silahını çatıp beklemekte olan Türk askerleri ve gerek civarda toplanmış olan Müslüman halk yerli Rumların aşağılayıcı kışkırtmalarına rağmen sükunetlerini muhafaza ettiler. Adıgeçen birlikler Kışla'dan iki yüz metre kadar ilerledikten sonra iki el silah atıldı. Bugün hastanede tedavi altında bulunan bir polis neferinin ifadesine göre teyakkuz ve faaliyeti nedeniyle Rumların düşmanlığını üzerine çekmiş olan Komiser Hüseyin Efendi yerli Rumlar tarafından atılan bu kurşunlarla şehit edildi. Silahların patlaması üzerine hareketsiz ve savunmasız duran Kışla ile Hükümet Konağı'nda şiddetli bir ateşe tuttukları, orada hazır bulunan çeşitli şahısların tanıklıklarıyla sabittir. Yarım saat devam eden bombardımanın bir aralık hafiflediğini gören Kolordu Komutanı Ali Kadir Paşa, Teğmen Celal Beyi, eline beyaz bir bayrak vererek ateşin kesilmesini istemekle görevlendirdi. Genç Türk subayının elindeki beyaz bayrağı gördükleri halde ateşi kesmeyerek onu yaraladılar ve ancak bir süre sonra silahla ateş etmekten vazgeçtiler. Bunun üzerine Yunan birlikleri komutanı, hayatlarını korumak kaydıyla Kışla'daki subayların ve erlerin teslim olmalarını istediğinden, başta Ali Nadir Paşa olduğu halde bütün beraberindekiler Kışla'dan çıkmaya başladılar. Fakat Kumandan Paşa kapıdan çıkar çıkmaz bir Yunan subayı tarafından yakasından sarsılarak yere düşürülmüş ve ayaklar altında çiğnenmiştir. **Beraberindeki subaylar da aynı hakaret ve kötü muameleye uğradıkları gibi bir çok defa; "Zito Venizelos!.." diye bağırmaya zorlandılar. Bu sırada yapılan acı verici muamelelerden daha kötü ve utanç verici bir cinayet de işlendi. Önde gelen albaylardan Fethi Beyi mahut (bilinen) "Zito Venizelos!.." sözünü söylemekten kesinlikle imtina ettiği (kaçındığı) için süngü ve dipçik darbeleriyle vahşice şehit ettiler.** Kışla'nın önünde cereyan eden bu mezalimden sonra Türk subay ve asker kafilesi, hapishane durumuna getirdikleri 'Patris' vapuruna bindirmek üzere gönderdiler. Yolculuk sı-

rasında ellerini yukarıda tutmaya zorlanan, şapkaları alınmış ve elbiseleri yırtılmış Türk askerlerinin üzerinde değerli ne varsa soyulduğu gibi; yapılmadık işkence ve hakaret de bırakılmamıştır. Bizzat Yunan subayları sözleriyle ve hareketleriyle teşviklerde bulunmuşlardır. Rıhtıma gelindiğinde Türk askerî kafilesi gerek demirli duran gemilerden, gerek güzergahta dizilmiş duran Yunanlılardan ve yahut evlerin pencere ve balkonlarına çıkmış olan yerliler tarafından açılan müthiş bir ateşe maruz kaldı. Bilhassa Leon adındaki Yunan torpidosuyla Anadolu adındaki Rum Bankası'ndan pek çok mermi atıldı. Bu suretle Türk subaylarından otuzu şehit edilerek, altmışı da yaralandı. Bu katliam bir çok yabancının ve limanda demirli bütün İtilaf savaş gemilerinin gözü önünde icra edildi. Şehit olanlar arasında Kurmay Albay Ali Bey, Doktor Binbaşı Şükrü Bey de vardır. Şükrü Bey'in boynuna taş bağlanarak denize atılmış ve naaşı ancak on iki gün sonra çıkarılmıştır. Bu kanlı vartadan kurtulabilen Osmanlı subayları Patris vapuruna sevkedilmiş ve orada 48 saat aç, susuz ve insanlık duyguları ile bağdaştırılması mümkün olmayan muamelelere maruz bırakıldıktan sonra tahliye edilmişlerdir.

Türk subayları ve askerleri hakkında bu mezalim yapılırken Hükümet Konağı'nda da başka bir feci sahne hazırlanmakta idi. Memurların çoğu Vali'nin yanına sığınmışlar, Vali de ateşi kestirmek için beyaz bayrak çektirmişti. Bunun üzerine Yunan efzunları içeriye girerek, silahsız memurların üzerine atılmışlardır. Çaresiz memurlar 'sevk-i tabîî' ile ellerini havaya kaldırmışlardı. Süngü, dipçik darbeleri, hakaret, tehdit sayhaları (naraları) altında hepsi Zahire Borsası'na gönderildi. **Yolda giderken her adım başında bir Yunan Subayı kafileyi durduruyor; "Zito Venizelos!.." diye bağırmaya mecbur ediyordu. Çaresiz memurlar da bu vahşice emre itaat etmedikleri takdirde derhal öldürüleceklerini kesinlikle bildikleri için çarnaçar boyun eğiyorlardı.** İşgalden iki saat önce memurlara, hükümette Mayıs maaşları verilmişti.

Yol sırasında bu paraların hepsi çalındığı gibi, üstlerinde başka daha ne bulunmuş ise tamamen aşırılmıştır. Kafile gümrük binasının önüne geldiği sırada revolver ve bıçak ile silahlanmış ve hunharca tehditler savuran yerli Rumlardan oluşan bir insan kalabalığı, memurların üzerine atılacakken bir Amerikan subayının ortaya çıkması bu kanlı tasavvurun eyleme dönüşmesine engel oldu. Bu Amerikalı tanıktan çekinen Yunan subayları yerli Rumları dağıttılar. Hükümet memurları işkence altında otuz altı saat Zahire Borsası'nda alıkonuldu.

Bir taraftan Türk subayları ile memurları öldürülüp, yaralanıp, hapsedilirken, nakit paraları ile eşyaları gaspedilirken, şehir içine dağılan Yunan palikaryaları ve bunlara katılan yerli Rumlar, rasladıkları fesliye hücum ediyor ve 'Allahsızca' katlediyorlardı. Ertesi gün sokak başlarında mavi beyaz renkte rozetler satan çocuklar gayet manidar bir tarzda "Cankurtaran satıyoruz!.." diye bağırıyorlardı. Rozeti alan ya elbisesinin yakasına veya evinin kapısına takıyor, her türlü tecavüzden korunmuş oluyorlardı.

Bu facialar gündüzün, şehrin en işlek caddelerinde hareketsizce duran İtilaf gemileri ile umursamaz kalan askerlerinin gözleri önünde cereyan etti.

Gece olunca Türk evlerine hücum edildi. Mevcut eşya çalındı ve gasp edildi. Müslümanlar her türlü mezalime uğradı. Hatta kadınlarının namuslarına tecavüz edildi.

Eski Vilayet Mektupçusu Ahmet Rıfat Bey'in evine giren Yunan askerleri biçarenin ellerini bağladıktan sonra gözü önünde haremi ile 14 yaşındaki kızının namusunu hetk ettiler (yırttılar).

Yaralılar ile şehitlerin sayısını belirlemek mümkün değildir. Her sokakta naaşlara rastlanıyordu. Yalnız İzmir'de 1000 Müslüman öldürülmüş ve yaralanmış denilirse abartılmış olmaz. Merkeze bağlı yerlerde ise bu miktar maalesef 5000'den fazladır.

İzmir'in İşgali Üzerine İtilaf Hükümetleri'ne Verilen Muhtıralardan Bazıları

Şurası muhakkak ki; Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgi ile son bulacağını hesaba katan İttihat ve Terakki yönetimi; özellikle de Harbiye Nazırı Enver Paşa, muhtemel bir düşman işgaline karşı bazı 'sivil savunma' önlemleri alarak hazırlıklar yapıyordu. Bu hazırlıkların bir bölümü 'silahlı direnişi' amaçlarken, bir kısmı da sivil halkın 'demokratik direniş' sergileyecek şekilde örgütlenmesini hedefliyordu.

Nitekim, Mondros Mütarekesi'nden sonra korkulan gerçekleşiyor ve İtilaf Devletleri'nin silahlı güçleri; başta İstanbul, İzmir, Adana olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun stratejik noktalarını fiilen işgal etmeye başlıyordu.

Bu aşamada bir yandan silahlı direniş hazırlıkları devam ederken diğer taraftan sivil kitle örgütleri de harekete geçiyor; arka arkaya yayınladıkları bildirilerle hem halkı tepki göstermeye çağırıyor, hem de diğer ülkeler nezdinde durumu protesto ediyorlardı.

Özellikle İzmir'de cereyan eden kanlı olaylar ve Yunan Ordusu'nun yağmacı tavrı, sivil kitle örgütlerinin gösterdikleri tepkiye hem haklılık kazandırıyor, hem de bu tepkinin yaygınlaşmasına yol açıyordu. Nitekim 'İzmir Fecâyi'i' adlı 'belgesel' kitabın ikinci bölümünde; İmparatorluğun çeşitli yerlerinde harekete geçen örgütlerin yayınladıkları ve yabancı devletlere ulaştırdıkları bildirilere yer veriliyordu. 'İzmir işgali üzerine İtilaf Hükümetleri'ne verilen muhtıralardan bazıları' başlığını taşıyan bu bölümde, İzmir'de yaşananların toplum üzerinde meydana getirdiği etki, olaylar karşısında takınılan toplumsal tavır ve halkın geleceğe dönük eğilimleri de gözler önüne seriliyordu. Bu bildiriler şöyle sıralanıyordu:

Millî Kongre'nin Wilson'a gönderdiği muhtıra suretidir:

Reis Cenapları

Dünya Harbi'ne katılmakta kararsızlık ve duraksama gösteren küçük devletleri bitirmek (Yunanistan kastediliyor), için emperyalistlerce başkalarının mülklerinden yapılan vaatlerin gerçekleştirilmesine (yerine getirilmesine) zât-ı âlîlerince muvafakat edildiği İzmir hadise-i elîmesinden (acı veren olayından) kanıtlanarak anlaşılmış olunmaktadır.

Reis Cenapları

Dünyaya barış ve huzur devri açmak için başladığınız ve ilan ettiğiniz ilkelerin Onikinci Maddesi'nde Türk İmparatorluğu'nun halen Türklerle iskan edilmiş olan kısımlarında mutlak ve güvenilir bir bağımsızlığın kalıcı olacağını tasvip buyurmuştunuz. Bunları tamamlamak ve çoğaltmak için Şubat ayında ilan ettiğiniz diğer dört maddede ise barışın sürekli olabilmesi için hak ve adalete dayanması gerekeceğini, milletlerin bir egemenlikten diğer egemenliğe gönderilemeyeceğini, bu harpten doğan arazi meselelerinin gelecekte karışıklıklar ve düşmanlıklar doğurmayacak şekilde, ilgili olan milletlerin çıkarları noktasından çözümlenmesi gerekeceğini, unsurların millî eğilimleri göz önüne alınmakla birlikte bir unsurun içine diğer bir anlaşmazlık unsuru sokulmamak gerekeceğini beyan etmiştiniz. Bugün İzmir hakkında kabul edilen ve uygulanmak istenilen karar ise, bu adalet ve insanlık esaslarına bütünüyle aykırıdır.

Birincisi: İzmir Batı Anadolu'nun yegane iskelesidir.

İkincisi: Nüfusu 1.600.000'e yakın bir Türk vilayetinin merkezidir.

Üçüncüsü: Burada Türkler genel nüfusun yüzde seksenini oluşturmaktadır.

Bu tartışmasız ve değişmez gerçeğe karşı vaktiyle sadece Yunanistan'ı harbe teşvik etmek için vaadedilmiş olmasından dolayı bu şehir,

nasıl olur da Türklere düşmanlığını göstermekten bir an uzak kalmayan ve tahakkümü altındaki Müslümanları yaptığı zulümle inleten o küçük devlete terk olunur?

Aynı nedenden ötürü Fiome'yi İtalya'ya sunmak isteyenlere karşı gösterilen egemenlik ilkesi niçin Türkiye ve Türkler sözkonusu olunca geçerli olamıyor?

Reis Cenapları

Altıyüz yıllık bir saltanata ve binbeş yüz yıllık bir yaşama sahip olan Türk milleti; varlıkları tarihe karışmış olan milletlerin, ilkeleriniz sayesinde yeniden hayata döndürüldüğü bir sırada, yok edilmekten başka bir anlam taşımayan kararlara boyun eğmeyecektir.

Biz varlığımız için büyük bir namuslulukla savaştık. Kanımızın son damlalarını akıtacağımız sırada ilkelerinizin samimiyetine inanarak silahlarımızı terk edip geleceğimizi insaflı vicdanınıza emanet eyledik. Mütarekenin ilk gününden beri bir çok mezalim gördük. Aleyhimizde bin türlü yalan dolan ve iftiralar meydana geldi. Sesimiz, galiplerin süngüsü altında boğuldu. Hakkı savunmaktan yoksun bırakıldık.

Gerçi bütün bu mağduriyetleri ilkelerinize dayanılarak alınacak kararların telafi edeceğine inanarak, büyük bir sessizlik ve sabır ile sonucu bekledik... Fakat İzmir hakkında verilen hüküm; İstanbul için hazırlandığı rivayet edilen karar, bütün bu ümitleri zîr-ü zeber (altüst) etti...

Artık mahvımızın kaçınılmaz olduğunu anlıyoruz. Son kararı vermek bize düşüyor. Bu son karar ise şeref ve namus ile ölmek, ecdadımızın yiğit kanlarıyla yoğrulmuş bu topraklar üzerindeki egemenliği bizim ve evlatlarımızın kanıyla savunarak cihana yeni bir fedakarlık ve kahramanlık örneği bırakmaktır.

19 Mayıs 1919

* * *

İstanbul Müslüman Amele Cemiyeti'nin İtilaf Hükümetleri temsilcilerine verdiği muhtıra sureti:

Amele ve avam sınıfının refah ve saadete ulaştığı bir devrede Yunan Emperyalizmi'ni doğuracak ve Avrupa'nın güneyinde yeni bir militarist akımı başlatacak olan İzmir'in işgalini bir çok nedenlerle reddedilmeye ve düzeltilmeye değer görüyoruz.

Birincisi; İzmir doğrudan doğruya bir Türk ve Müslüman şehri ve diyarıdır. Bunun içindir ki; bu işgal niteliği adalet ve insaf ile vasıflandırmaya inanmadığımız İtilaf Hükümetleri'nin adalet ve uygarlık şevketleriyle, özellikle huzurumuzu terk etmemize sebep olan anlaşma koşullarına ait eski vaadleriyle bağdaştırmak mümkün değildir.

İkincisi; diğer zararlar yeni ve hayrete değer diğer haksızlıklarla tazmin olunuyor. Bu ise şarkta meydana gelecek anlaşmazlıkların en vahim devreye girmesi demektir.

Üçüncüsü; ve en önemlisi Türk'ün özyurdu olan Anadolu kıtasının coğrafya birliği ihlal ediliyor. Bu yüzden artık Türkiye'nin nefes almaya gücü kalmıyor ve idam hükmü veriliyor demektir.

Bu nedenle konulan imza insanlığın en mağdur sınıfı olan biz ameleler, devletler (hükümetler) yerine milletlerin ayakta olduğu bir devrede bu haksızlığa tahammül edemeyerek son kanımızı akıtacağımızı, fetihlerle dolu olan tarihimizin önünde ahd-ü misaklarla (yemin ve sözleşmelerle) teyit eyleriz. İstanbul Müslüman amelesi Barış Konferansı nezdinde aracılığınızı heyecanla rica ederek saygılarını sunar.

22 Mayıs 1919

* * *

Kadıköy hanımları tarafından Amerika siyasî temsilcisine verilen muhtıra sureti:

Bugün her tarafta ruhunun ve sesinin bütün kuvvetiyle bağırarak hak isteyen bu millet dört yıl hak ve hayatı için dövüştükten sonra Amerika ruh ve adaletini temsil eden Wilson ilkelerinin kendisine ait olan kısmına boyun eğen ve bu esasları kabul eden büyük devletlerin adaletinden emin olarak silahını bırakmıştır. Aciz milletlerin hürriyeti ve saadeti için dövüştüklerini söyleyen bu büyük devletler, milliyetini ve hürriyetini koruyacaklarını garantileyerek verdikleri söze güvenerek önce silahını, sonra yaşamını kendilerine emanet eden bir milleti eli kolu bağlı olarak yok olmaya sürükleyemez. Çünkü o millet yaşıyor, haksızlığı duyuyor ve bütün kuvvetiyle verilen sözün yerine getirilmesini istiyor. Bugün heyecan içinde çırpınan Türk milleti iddia edildiği gibi kana değil, adalete susamıştır ve uygar alemden istirham ediyoruz ki; bütün insanlığı kapsayan hak ve adaletten Türk dışarda bırakılmasın. Çünkü Türk de insandır ve gerekirse hakkı için ölmesini bilir. Yalnız korkarız ki; onun ölümü insanlığa ve uygarlığa sonsuz bir utanç olmasın!.. Türkiye'nin her tarafında, İstanbul'un büyük meydanlarında toplanan halk bilir ki; bugün yüzyıllarca birlikte yaşadığı diğer unsurların mabetlerinde, evlerinde, ceplerinde silahlar, bombalar var. Buna karşılık Türk'ün camilerinde, yuvalarında ve zavallı kalbinde Allah'tan, Allah'a ve adalete imanından başka bir şey yok. Kalbini Allah'a, gözlerini batıya çevirmiş, adalet nurunun gerçekleşmesini istiyor. Bu adalet bizce Wilson ilkelerinin bizimle ilgili maddelerinin aynen uygulanmasıyla ancak görülebilecektir.

İşte Amerika muazzam milleti ve Kongresi adına İstanbul'un ve Türk vilayetlerinin bize bırakılacağını bütün uygarlık alemi önünde vaadeden Wilson Cenaplarından ve Amerika'nın necib kavminden temennimiz budur. Temennimizin kendilerine ulaştırılmasını istirham ederiz.

* * *

İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Genel Katipliği aracılığıyla bütün millî cemiyet ve kurumlar adına Amerika siyasî temsilcisine verilen muhtıra sureti:

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında savaş durumu mevcut olmayarak Mütareke mukavelenamesi sadece savaştığımız İtilaf Devletleri ile akdedilmişti. Bu defa Yunan askerinin İzmir'e çıkması Yunanlıların adıgeçen vilayet üzerindeki haksız istilacılık emelleri ve hırslarının İtilaf Devletleri tarafından kabul ve Osmanlı İmparatorluğu'nun rızasına bile gerek görülmeyerek icra edilmiş olduğunu kanıtlayan ve 20. yüzyıl tarihine yakışmayan zorbaca bir hareket oluşturmaktadır. Dolayısıyla:

Birincisi; Millî hukuk ve adalet esaslarına dayanan Wilson ilkelerinin adalet adına savaştıklarını beş senedir ilan eden uygar milletler tarafından tarafsızca uygulanacağı ve zorbaca ve harisâne emellere son verilerek yeni bir barış ve dostluk döneminin açılacağı güvencesiyle Osmanlı Devleti'nin savaşan devletlere müracaat ettiği ve mütareke akdeylemiş bulunduğu,

İkincisi; altı buçuk yüzyıldan beri İmparatorluğumuz dahilinde kavimsel ve dinsel özgürlüklere sahip olarak yaşayan Rum unsurları Osmanlı İmparatorluğu'nda bağımsız bir Yunanistan oluşturmak ve bunu bizim zararımıza sürekli genişletmeye gayret ettiğinden itibaren egemenliği altına düşen Türk unsurlarının maruz kalacağı yok etme siyaseti, dindaşlarımızın uğradığı bilinen mezalim Türk milletini, kalıcılığını ve varlığını fiilen savunmaya zorladığı için artık memleketimizin kanlı ve sürekli bir savaş sahnesi olacağını beyan ile aşağıdaki maddeleri arz ederiz:

Avrupa on milyon Müslüman Türk'ün idam ve imhası kararını vermişse, milletimiz bu ağır karara boyun eğecek ve ümitsizce fakat kahra-

manca ölmeye hazır bulunacaktır. Tarih de bütün bir milletin varlığını savunmak için nasıl öldüğüne tanıklık edecektir.

Aksine; Avrupa hak ve adaletine dayanan Wilson ilkelerini hakkımızda uygulamak niyetinde ise:

1- İzmir, Aydın ve diğer Türk memleketlerinden herhangi bir karış toprağın Yunanistan'a ilhakını kesin şekilde ret ve müdafaa ederiz.

2- Wilson ilkelerinin Onikinci Maddesi'nin açıklığına uygun olarak, Türklerle iskan edilmiş memleketlerin bölünmez bir bütün olarak kalması gerekliliğinde ölene kadar ısrar ederiz.

İmalâ't-ı Harbiye Usta Mektebi'nin Muhtırası:

İnsanlık alemine şefkat ve merhamet kanatlarını açarak adalet dağıtan Amerika Reisicumhuru Wilson'un ondört maddesi hükmünce galip, mağlup her millet kendi çevresinde, kendi vatanında, kendi kaderine egemen olacaktır.

Barış Konferansı Wilson ilkelerinin aksine olarak aslı, nesli, kadını, erkeği, çiçeği, dağları, seması, toprağı ve bütün her şeyi Türk ve Müslüman olan kıymetli İzmirimizi, Asya'nın anahtarı, Anadolu'nun kalbi, Osmanlı tarihinin en şanlı, en şahane muzafferiyetlerini okuyan yaylaları, Osmanlı denizcilerinin ezici gücünün şanını, şevketini, şakıyan sahilleri, Türk ve Müslüman, ruhu kokan yeşil kırları, vatanımızın en aziz parçasını, yurtdışının işlek (faal) damarını ciğerlerimizden ayırarak Yunanlılara teslim etmemize, insanlık adaletini ezerek karar veriyorlar, emrediyorlar.

Dört yıldan beri bedbaht Türk milletinin dökmediği kan, kurban etmediği kahraman mı kaldı? Şehirlerinde yas, ocaklarında hicran tüten günahsız, masum Türk neslinden ne istiyorlar. Bedbaht Türk hak, ada-

let kapılarından kovulacak mı?

İzmir tarihen, dinen, lisanen, ırken, ahlaken Türktür. Türk ve Müslüman kalacaktır.

Dört yıl aç, susuz, çırılçıplak talihsizlik içinde millî namusumuzu kurtarmak için kanımızı dökmekten, canımızı feda etmekten çekinmedik. Barış Konferansı canımızı isterlerse alsınlar. Fakat millî namusumuza leke sürüp bir avuç Türk nesline sarkıntılık etmesinler. Batıdan doğuya irfan nuru taşıyan Türk ırkına taarruz etmesinler.

Hak ve adalet mahkemelerinde bize verilecek hükmün millî şerefimize, namusumuza yakışacak bir tarzda olmasını istiyoruz. Bugüne kadar fabrika tezgahlarının baş döndürücü gürültüleri arasında çekiç ve örslerle ifa ettiğimiz vatanî hizmetlerimizi, bundan sonra nasırlı ellerimize emanet edilecek silahla titremeden icra edeceğimizi ve milletimizin bizden isteyeceği her görevi seve seve, sevine sevine yapacağımızı, yurdumuzu savunmak için hayatımızın hiç bir değeri olmadığını arz ile sevgili İzmirimizin muhakkak ve mutlak surette kurtarılmasını biz sanaatkar Türk çocukları talep ederiz.

Umum Talebe Adına
Mustafa Ferit

II

SEVR'İN İÇYÜZÜ

Paris Konferansı'nın ardından 15 Mayıs 1919 günü İzmir'in işgal edilmesinden sonra olaylar üç ana merkez etrafında gelişiyor ve şekilleniyordu.

Öncelikle İtilaf Devletleri Anadolu'nun paylaşılması ve işgal edilmesi konusunu uluslararası hükümlere ve hukuka dayandırmak istiyordu. Bu nedenle Osmanlı yönetiminin de onaylayacağı bir anlaşmayı imzaya açmak için giriştiği siyasî ve diplomatik çabaları yoğunlaştırıyordu.

Buna karşılık İzmir'in işgal edilmesi halkın geneli üzerinde 'şok' etkisi yaratıyor; Müslümanların ve Türklerin kendi aralarındaki siyasî anlaşmazlıklar bir kenara bırakılıyordu. Öncelikli hedefi,işgal kuvvetlerinin Anadolu'dan bir an önce atılması hususu oluşturuyordu. Özellikle Ege bölgesinde kurulan direniş örgütleri pıtrak gibi çoğalıyor; Kuva-yi Milliye'nin silahlı unsurları işgalin ilk gününden başlayarak yer yer direniş hareketlerine girişiyorlardı.

Üçüncü ana merkezi ise Mustafa Kemal oluşturuyordu. İzmir'in işgal edilmesinden dört gün sonra, 19 Mayıs 1919 günü Bandırma vapuru ile gittiği Samsun'a ayak basan Mustafa Kemal; direnişin ve Anadolu topraklarının düşman askerlerinden temizlenmesi amaçlarının da ötesinde, bağımsız, genç ve çağdaş bir cumhuriyet kurmak üzere büyük yürüyüşü ve Millî Mücadele'yi başlatıyordu.

Bu çerçevede; emperyalist ve işgalci İtilaf Devletleri ile Mustafa Kemal ve Kuva-yi Milliye arasında ölümcül bir yarış gözleniyordu.

İtilafçılar ile yerli işbirlikçileri işgal planlarını bir an önce uygulayarak Anadolu topraklarını ele geçirmek ve bunu uluslararası bir anlaşma çerçevesinde, uluslararası hukuk hükümlerine bağlamak istiyorlardı.

Buna karşılık Mustafa Kemal ve Kuva-yi Milliye ise Anadolu'da meşru bir direnme hareketini tesis etmeyi; bu hareketi aynı zamanda toplumsal ve (olabildiğince) demokratik zemine ve kurumlara dayandırarak düzenli devlet yapılanmasına dönüştürmeyi amaçlıyorlardı. Böyle bir yapılanmanın doğal unsurlarından biri de, hiç şüphe yok ki, kurulacak düzenli Millî Ordu olacaktı.

Otorite ve Direniş

İtilaf ordularının fiili işgaline karşı Anadolu'daki millî direniş daha 14 Mayıs'ı 15 Mayıs'a bağlayan gece başlıyor ve Redd-i İlhak Cemiyeti o gece şu bildiriyi yayınlıyordu:

Ey Bedbaht Türk!..

Wilson prensipleri unvan-ı insaniyetkâranesi altında senin hakkın gasp ve namusun hetkediliyor.

Buralarda Rum'un çok olduğu ve Türklerin Yunan ilhakını memnuniyetle kabul edeceği söylendi. Ve bunun neticesi olarak güzel memleketin Yunan'a verildi.

Şimdi sana soruyoruz?

Rum senden daha mı çoktur?

Yunan hakimiyetini kabule taraftar mısın?

Artık kendini göster!.. Tekmil kardeşlerin Maşatlıktadır. Oraya yüzbinlerle toplan. Ve kahir ekseriyetini orada bütün dünyaya göster.

İlan ve ispat et...

Burada zengin, fakir, âlim, cahil yok, fakat; Yunan hakimiyetini istemeyen bir kütle-i kahire (kahredici kitle) vardır.

Bu sana düşen en büyük vazifedir. Geri kalma; hüsran ve nekbet faide vermez; binlerle, yüzbinlerle Maşatlığa koş. Ve heyet-i milliyenin emrine itaat et.[1]

Altında; "Tarih-i intişarı: 14-15 Mayıs 335, Çarşamba-Perşembe" ibaresi bulunan bu 'direniş bildirisi' Anadolu halkı üzerinde patlayan bir 'işaret fişeği' niteliği taşıyordu. Her yerde toplantılar düzenleniyor, mitingler yapılıyor, halk düşmana karşı hızla örgütlenmeye ve silahlanarak direnmeye davet ediliyordu.

Yunan kuvvetleri İzmir'den iç kesimlere doğru ilerlerken Ayvalık, Aydın, Nazilli ve Salihli'de cepheler kuruluyor; Kuva-yi Milliye örgütleri, işgali silahlı güç kullanarak durdurmaya çalışıyordu. Bu 'çete savaşlarına' yaşlılar, kadınlar ve çocuklar da katılıyordu. Nitekim 28 Mayıs 1919 günü Aydın'ı ele geçiren Yunan kuvvetleri; Denizli'de toplanarak hazırlanan Kuva-yi Milliye tarafından 28 Haziran 1919 günü şehirden çıkarılıyordu.

Ne var ki; Mondros Mütarekesini izleyen işgal faaliyetleri İzmir ve Ege bölgesi ile sınırlı kalmıyordu. Mütareke'nin hemen ardından Urfa, Antep (Ayıntap), Maraş, Adana ve çevresi İngilizler tarafından işgal ediliyordu. İngilizler daha sonra buraları Suriye ile birlikte Fransızlara bırakıyordu. Fransızlar ise çevrede yaşayan Ermenilerle işbirliği yaparak Türk ve Müslüman halkın katledilmesine girişiyorlardı. Katliam Anadolu halkını daha büyük bir heyecana sevkediyor; can kaygısı dire-

---

[1] Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918-1944-Prof. Enver Ziya Karal - Maarif Matbaası-İst. 1944- S.22.

nişi zorunlu duruma getiriyordu. Bu harekete önemli ve ünlü Osmanlı subayları önderlik ediyorlardı. Nitekim 21 Ocak 1919'dan itibaren Mersin, Tarsus ve Osmaniye civarında Adana Cephesi kuruluyordu. Gözü kara ve fedakâr Kuva-yi Milliyeciler Fransız ve Ermeni kuvvetlerine saldırarak üstünlük tesis ediyorlardı.

Kaldı ki Ermeniler emperyalistlerle işbirliği yaparak Anadolu'yu paylaşmaya heveslenmekle, tıpkı İzmir'i işgal eden Yunanlılar gibi varlıklarını ve güçlerini aşan bir işe kalkışmış bulunuyorlardı. Nitekim Ermenilerin ağırlık merkezini oluşturduğu kuzeydoğu Anadolu'da; diğer cephelere oranla Türklerin çok daha güçlü oldukları bir cephe kuruluyordu. Buradaki kuvvetlere General Kazım Karabekir kumanda ederek Ermeni işbirlikçileri zararsız hale getiriyordu.

Tüm bu cephelerde savaşçılar millî bir ruh ve heyecanla savaşıyor; vatanın düşmanlardan temizlenmesini ve tam bağımsızlığın tesis edilmesini amaçlıyorlardı. Bu kuvvetler merkezî bir nitelik taşımıyor, birbirlerinden bağımsız, düzensiz ve yerel çerçevede hareket ediyorlardı. Oysa ulusal bir birliğin kurulması ve direnişin merkezî bir otorite tarafından yönetilmesi gerekiyordu. Bunu da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa sağlayacaktı.

Mustafa Kemal Paşa her şeyden önce halk üzerinde ortak bir millî heyecan yaratılması gerektiğini düşünüyor; 28 Mayıs 1919 günü yerel yönetimlere ve komutanlara bir yazı göndererek ulusal gösteriler düzenlenmesini, işgallerin şiddetle protesto edilmesini istiyordu. Sultanahmet mitinginde 30 bin kişi gövde gösterisi yapıyor; diğer gösteriler bunu izliyordu.

Mustafa Kemal toplam mevcudu 50.000 kişiye indirilmiş olan Osmanlı Ordusu'nu yeniden güçlendirmek için mevcut kolorduları birleştirmekle kalmıyordu. Aynı zamanda Anadolu ile Trakya'daki direnişlerin birleştirilmesini de sağlıyordu. Daha sonra düzenlenecek olan millî

kongrelerin gücü bakımından da bu bütünleşmelere büyük önem veriliyordu. Birleşmenin belirli ilkeler etrafında gerçekleşmesine çalışıyordu. Nitekim bu ilkeleri ilk kez 22 Haziran günü Amasya'dan yapılan bir tamimle tüm ulusa ve dünyaya duyuruyordu. 'Tamim'de şu ilkeler yer alıyordu:

1- Vatanın toprak bütünlüğünün emniyeti, milletin istiklâli (bağımsızlığı) tehlikededir.

2- İstanbul'daki hükümet, üzerine aldığı yetkileri gereği gibi kullanamamaktadır.

3- Milletin istiklâlini yine milletin azm-ü kararı kurtaracaktır.

4- Duruma çare bulmak, milletin hak isteyen sesini cihana işittirmek için Sivas'ta millî bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır.[1]

Bu tamim Mutlakıyet ve Meşrutiyet rejimleri karşısında 'ulusal egemenliği' amaçlayan bir yaklaşımı içeriyor; geniş yankı uyandırıyordu. Mustafa Kemal Paşa 27 Haziran 1919 günü Sivas'a, 3 Temmuz 1919 günü de Erzurum'a geliyordu. Gittiği yerlerde Paşa'ya gösterilen sevgi ve saygı devlet otoritesinin İstanbul'dan Ankara'ya kaydığını gösteriyor; bu durum Sultan Vahdettin'i rahatsız ediyordu.

Nitekim Padişah Mustafa Kemal'in görevine son vermek isteyince Paşa, 8-9 Temmuz 1919 gecesi İstanbul'a çektiği bir telgraf mesajıyla tüm görevlerinden ve askerlikten istifa ediyor, çok sevdiği üniformasını sırtından çıkarıyordu.

İlk büyük kongre 23 Temmuz 1919'da Erzurum'da toplanıyordu. On dört günlük çalışmaların sonucu olarak bir yönetmelik hazırlanıyor ve

---

[1] Prof. Enver Ziya Karal-Age.-S.26

halka hitaben bir bildiri yayınlanıyordu. Bu iki belgede de ulusal bağımsızlıkla ilgili sorunlara yaklaşırken benimsenen ilkeler ve edinilen amaçlar anlatılıyordu. Özellikle 'vatanın bütünlüğü ilkesi' hassasiyetle ele alınıyor; şöyle tanımlanıyordu:

"Millî sınırlar içinde vatan bir bütündür, vatanın muhtelif parçaları birbirinden ayrılamaz.

Manda ve himaye kabul olunamaz.

Kuva-yi Milliye'yi âmil ve millî iradeyi egemen kılmak esastır."[1]

Erzurum Kongresi'nden yaklaşık bir ay sonra da Sivas Kongresi toplanıyordu. 4 Eylül 1919 günü başlayan Kongre 8 gün devam ediyordu.

Bu Kongre'de Erzurum'da belirlenen ilkelerin esasına dokunulmaksızın bazı düzeltmeler yapılıyordu. İstanbul'dan gelen kimi delegeler hararetle 'Amerikan Mandasını' savunuyor, uzun tartışmalardan sonra bu yöndeki öneriler reddediliyordu. Buna karşılık Anadolu'da ve Rumeli'de kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk-u Millîye cemiyetleri, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleşerek tek örgüt durumuna dönüştürülüyordu. Ayrıca, kongre kararlarının bütün memleketi kapsaması ve bu kararların kongrece seçilen Temsil Heyeti tarafından yürütülmesi önerisi de kabul edilerek kayda geçiriliyordu. Kongre'nin seçtiği Temsil Heyeti'nin başında Mustafa Kemal Paşa bulunuyordu.

Böylece amaçlanan ulusal birlik bu aşamada sağlanıyor; Millî Mücadele, millî bir örgüte ve lidere kavuşuyordu.

13 Ekim 1919 günü Mustafa Kemal Paşa Kuva-yi Milliye ile ilgili olarak kendisine sorulan soruları şöyle yanıtlıyordu:

---

[1] Prof. Enver Ziya Karal-Age.-S.29

"Sual: Kuva-yi Milliye'nin vücuda gelmesinin ilk sebepleri nedir?

Cevap: Milletin maruz kaldığı muamelât-ı hakşikenâne (haksız uygulamalar).

Sual: Teşkilât-ı Milliye ne vakit başladı?

Cevap: Akab-i mütarekede (ateşkesin ardından) ve vatanın her tarafında hemen aynı zamanda.

Sual: Bugün kaç vilayete hükmü şâmildir?

Cevap: Bugün Anadolu ve Rumeli vilayetlerinde Teşkilât-ı Milliye'den mahrum bir yer kalmamıştır. Hükmü umum vatana şamildir.

Sual: Teşkilât-ı Milliye'nin başlıca erkânı (reisleri) kimlerdir?

Cevap: Teşkilât-ı Milliye'nin erkânı masuniyet ve istiklâl-i vatan için kalpleri çırpınan milletin umum güzide evlatlarıdır.

Sual: Maksad-ı aslîsi nedir?

Cevap: Maksad-ı aslî vatanın tamamiyetini ve milletin istiklâlini temin etmektir.

Sual: Maksad-ı aslîsini istihsal (gerçekleştirmek) için başlıca teşebbüsâtı nedir?

Cevap: Kuva-yi Milliye'yi âmil ve irade-i milliyeyi hakim kılmaya azmi kat'î ile karar vermiş olan ve bütün efrâd-ı milleti câmi (toplamış) bulunan teşkilâtımızdır. Nizamnâme ve beyannâmemizde aynen musarrahtır (belirtilmiştir).

Sual: Avrupaca teşkîli mutasavver (tasarlanan) Ermenistan hududu hakkında ne düşünüyorsunuz, sizce Ermenistan hududu ne olabilir?

Cevap: 30 Teşrînievvel (Ekim) 334 (1918) tarihindeki hududumuz dahilinde kalan aksâm-ı vatandan bir karış toprağın Ermenistan hükümetine ilhakına millet kat'iyyen razı değildir.

Sual: İttihatçıların Kuva-yi Milliye üzerine tesir etmesi kabil midir?

Cevap: Kuva-yi Milliyemizin hâkim-i müessiri (etkili egemeni-başkanı

anlamında) ancak millet ve makasıd-ı âlîyye-i milliyedir. Başka hiç bir fert veya cemaat müessir olamaz.

Sual: Müstakbel hudutlarımız sizce ne olabilir?

Cevap: Müstakbel hudutlarımız bizce 30 Teşrînievvel 334 tarihinde mütareke akdedildiği günde fiilen sahip kaldığımız huduttur.[1]

Sevr'e Son Adım: İstanbul'un İşgali

Sivas Kongresi'nde alınan kararlarla milletin kendi iradesini eline alması ve Millî Mücadele doğrultusunda toplumsal zemine dayanan meşru ve yasal çerçevenin hazırlanması, bütün yurtta ulusal heyecanı yaygınlaştırarak yükseltiyordu. Ulusal heyecan ve Millî Mücadele'nin yarattığı etki, İstanbul'daki yönetimi ciddi biçimde endişelendirerek harekete geçiriyordu. Kaldı ki Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Sivas Kongresi adına Damat Ferit Paşa hükümetinin çekilmesini, Millet Meclisi'nin toplanmasını istiyordu. Fakat bu talepleri kabul edilmiyordu. Mustafa Kemal Paşa 12 Eylül 1919 günü Anadolu vilayetlerinin İstanbul ile her türlü iletişimini kesmelerini istiyordu. Hemen ardından bütün telgraf ve telefon irtibatı kesiliyordu. Bu eylem Damat Ferit Paşa hükümetinin düşmesine yol açıyor; yerine Ali Rıza Paşa kabinesi kuruluyordu.

Ali Rıza Paşa ulusal hareketin etkisi ile kurulduğu için millî harekete karşı mücadeleci ve kavgacı bir tavır takınmıyordu. Kendi varlığını devam ettirebilmek için millet adına hareket eden Temsil Heyeti ile temas halinde bulunuyordu. Nihayet 'Ankara ile diyaloğun geliştirilmesi' ve ortak bir sonuca varılabilmesi için Bahriye Nazırı Salih Paşa Amasya'da Mustafa Kemal Paşa ile buluşuyordu. Buradaki görüşmeler 20-22

---

[1] Prof. Enver Ziya Karar-Age.-S.40

Eylül 1919 günleri arasında üç gün sürüyordu ve şu hususlarda görüş birliği sağlanıyordu:

a) *Türk topraklarının bütünlüğü ve Türk istiklâlinin korunması.*
b) *Türk ve Müslüman olmayan unsurlara Türkiye'nin siyasî hakimiyet ve cemiyet (toplum) muvazenesini (dengesini) bozacak imtiyazlar verilmemesi.*
c) *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul hükümetince tanınması.*
d) *Sulh Konferansı'nda Temsil Heyeti'nin de tasvip ettiği (onayladığı) kimselerin bulunması.*
e) *Toplanmak üzere olan Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasının caiz olmadığı.*[1]

Burada kaydedilen esaslardan da anlaşılabileceği gibi Mustafa Kemal Paşa öncelikle bir Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını istiyor; fakat bunun İstanbul'da yapılmasına karşı çıkıyordu. Hemen ardından da düzenlenecek olan Barış Konferansı'nda kendi onayladıkları temsilcilerin pazarlık yapmasını öngörüyor, şart koşuyordu. Buna karşılık Temsil Heyeti mensupları, hep birlikte Meclis-i Mebusan'ın -Mustafa Kemal'in istediği gibi- toplanmasına ve fakat toplantının İstanbul'da gerçekleşmesine karar veriyordu.

Mustafa Kemal Paşa çaresiz, Meclis'in İstanbul'da toplanmasına rıza gösteriyordu. Fakat kendisi Temsil Heyeti ile birlikte 27 Aralık 1919 günü Ankara'ya gidiyor, buraya yerleşiyordu.

Son Osmanlı Meclisi ise 12 Ocak 1920 günü İstanbul'da ilk oturumunu gerçekleştiriyordu.

Ancak bu Meclis İtilaf Devletleri'ni rahatsız edecek bir şekilde Millî

---

[1] Prof. Enver Ziya Karar-Age.-S.33

Mücadele yanlısı esasları benimsiyordu. Anadolu'da,günden güne yayılarak gelişen ulusal mücadeleye karşı karar alınması beklenen Meclis'te; Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir grubunu oluşturarak Mustafa Kemal'i de Meclis Başkanlığı'na seçmek yönünde güçlü bir eğilim başgösteriyordu. Böylece Meclis-i Mebusan hem Kuva-yi Milliye'ye dayanacak, hem de Anadolu ile İstanbul arasında birlik sağlanmış olacaktı.

Bu arada bazı milletvekilleri Felâh-ı Vatan (Vatanın Kurtuluşu) Grubu'nu kuruyordu. Bu grup Misâk-ı Millî belgesini hazırlıyordu. 28 Ocak 1920 günü Meclis'te kabul edilen Misâk-ı Millî belgesinde belli başlı şu hususlar yer alıyordu:

1- 3 Ekim 1918'de Mütareke imzalandığı zaman Osmanlı Devleti'nin düşman ordularının istilası altında bulunan ve Arapların çokluk teşkil ettikleri toprakların mukadderatı halkın serbestçe verecekleri reye göre tespit edilecektir.

2- Mütareke imzalandığı vakit düşman işgali altında bulunmayan Osmanlı toprakları bir bütündür. Bu topraklar tefrik kabul etmez.

3- Üç vilayette 'Elviye-i Selâse' (Kars, Ardahan ve Artvin sancakları) serbest olarak reye müracaatı kabul ederiz.

4- Türkiye barışı hazırlanırken durumunun incelenmesi kararlaştırılmış olan Batı Trakya hakkında verilecek karar, halkın serbestçe vereceği reye uygun olmalıdır.

5- Hükümet merkezi olan İstanbul ile Marmara Denizi'nin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır.[1]

Meclis'in bu yöndeki çalışmaları ve alınan Misâk-ı Millî kararı İtilaf Devletlerini; özellikle de İngiltere'yi ciddi biçimde ürkütüyordu. Zaten

---

[1] Prof. Enver Ziya Karal-Age.-S.34.

İstanbul'u tamamen işgal etmek amacıyla fırsat kollayan İngiltere'nin artık sabrı taşıyor, harekete geçiyordu.

Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından İngiliz ve Fransız donanmaları Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul önlerinde demirliyor; İtilaf askerleri karaya çıkıyor ve İstanbul'a yerleşiyorlardı. Ancak yine de İstanbul amaçlanan biçimde ele geçirilemiyordu. Bunun için daha fazla asker çıkarılmasına gerek duyuluyordu. Bu da Mebuslar Meclisi'nin toplanmasından sonra, 16 Mart 1920 günü gerçekleşiyordu.

O gün sabahleyin şafak sökerken limandaki savaş gemileri ateşe hazır duruma getirdikleri toplarının namlularını İstanbul'a çeviriyorlardı. Çok sayıda askerî birlik karaya çıkarılıyor, önemli kavşaklara makineli tüfekler yerleştiriliyor; devlet daireleri ve stratejik noktalar hızla ele geçiriliyordu. Bu arada 10. Kafkas Tümeni'ne bağlı olan Şehzâdebaşı Karakolu İngiliz kuvvetleri tarafından erken saatte basılıyor; henüz uykuda olan Mehmetçiklerin üzerine ateş açılıyor, çok sayıda Türk askeri şehit edilerek yaralanıyordu.[1]

Aynı gün Meclis-i Mebusan da işgal kuvvetleri tarafından basılıyor, Millî Mücadele doğrultusunda faaliyet gösteren milletvekilleri tutuklanarak götürülüyorlardı.

İşgal Ordusu Komutanı Wilson duvarlara astırdığı bir bildiride işgalin nedenini şöyle açıklıyordu:

"İtilaf Devletleri Osmanlı halkının saadetini sağlayacak bir barış hazırlamaya uğraşırken bazı kimseler Millî Teşkilât adıyla bir teşkilât kurdular. Bu teşkilât, Padişah ile hükümetinin emirlerini hiçe saydığı gibi, harbin neticesinden büsbütün tükenmiş olan ahaliyi asker ve para vermeye zorlayarak adeta yeni bir muharebe devri açmış oldu."[2]

---

[1] Bkz: Ayrıntılarda Saklı Tarih-M. Çulcu-E Yayınları-İst. 2006.

[2] Prof. Enver Ziya Karal-Age. -S.35

Bu duvar ilanlarında işgalin geçici olduğu kaydediliyordu. Ama; Anadolu'da anarşi çıkması durumunda, bu kararın değiştirilebileceği tehdidinde de bulunuluyordu.

Bu bildiriden de anlaşılacağı gibi sürekli olarak bir 'Barış Konferansı' düzenlenmesi, 'Barış Antlaşması' yapılması konuları canlı ve gündemde tutuluyordu. İşgalciler bir taraftan bu konferansı geciktirerek zaman kazanıyor; bu arada işgal edilen alanları durmadan genişletiyorlardı. Diğer taraftan da bu işgalleri meşrulaştıracak bir barış antlaşmasının alt yapısını sinsice hazırlıyorlardı.

Mustafa Kemal Paşa, Temsil Heyeti, Kuva-yi Milliye ve silahlı kuvvetler ise bu işgal faaliyetlerini durdurmaya, sınırlamaya uğraşıyor; Misâk-ı Millî hudutları içinde tam bağımsız bir devlet tesis etmenin yollarını açmaya uğraşıyorlardı.

Nitekim Mustafa Kemal İstanbul'un işgal edilmesine ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasına şiddetle karşı çıkarak protesto ediyordu. Mustafa Kemal dünyadaki tüm tarafsız devletlere hitaben yayınladığı bildiride şöyle sesleniyordu:

"Biz hakkımızı ve istiklâlimizi korumak için giriştiğimiz kavganın kutsallığına ve hiçbir kuvvetin bir milleti yaşamak hakkından mahrum edemeyeceğine inanmış bulunuyoruz.

İstanbul'un işgali olayından doğacak büyük mesuliyete son bir defa olarak dünyanın nazar-ı dikkatini çekeriz. Davamızın haklılığı ve kutsallığı bu güç günlerde, tanrıdan sonra en büyük yardımcımızdır."[1]

İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte İmparatorluğun merkezî otoritesi emperyalistlerin ipoteği altına giriyordu. Ankara ise ulusal bağımsızlıkçı otoriteyi temsil ediyordu. Sultan-Halife ve çevresindekiler ise artık sadece emperyalistlerin işbirlikçileri durumuna düşüyordu. Bu ne-

---

[1] Prof. Enver Ziya Karal-Age.-S.36

denle Ankara ile İstanbul arasında adeta bir uçurum meydana geliyor; yollar bir daha birleşmemek üzere ebediyen ayrılıyordu.

Ve Sevr: Öldüren Barış!..

İstanbul'un işgal edilmesi ve bu sırada Karakol Baskını ile kan dökülmesi ve şehrin çeşitli yerlerinde benzer olayların cereyan etmesi halk arasında büyük bir infial yaratıyordu. Bu durum mücadelenin kaçınılmaz olduğunu gösteriyor, direniş hareketlerini daha da kızıştırıyordu. Bunun bir parçası olarak Mustafa Kemal Paşa Afyonkarahisar ve Eskişehir'deki İngiliz birliklerine karşı saldırı emri veriyordu. Aynı zamanda halkın elindeki silahları toplamak amacıyla Anadolu içlerine yayılan müttefik subaylarının da yakalanması ve tutuklanması yönünde önlemler alıyordu.

Ancak hepsinden önemlisi; İstanbul'daki Meclis'in basılması sırasında yakasını kurtarabilen milletvekilleri İstanbul'dan kaçarak Ankara'ya gelmeye başlıyorlardı. Bu milletvekilleri ile yeni seçilecek milletvekillerinden oluşacak bir Millet Meclisi'nin açılması için Ankara'da çalışmalar başlıyordu.

İstanbul'dan kaçarak Ankara'ya gelen milletvekillerinin sayısı 86 idi. Yapılan seçim sonucu buna ek olarak 264 milletvekili daha seçiliyor ve Ankara'ya geliyordu. Her iki grup 23 Nisan 1920 günü toplanarak Büyük Millet Meclisi'ni oluşturuyor; çalışmalara başlıyorlardı. Bu Meclis'e "Türkiye Büyük Millet Meclisi" adı veriliyordu. Meclis'te oluşturulan hükümete de "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" deniyordu.

Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal'in belirlediği esaslar çerçevesinde; "Hükümeti kurmak, millî iradeyi temsil etmek, memlekette yasal bir otorite tesis etmek, kanun yapmak, kanunları yürütmek, hükümetin işlerini görmek üzere Meclis Başkanı'nın yönetimi altında bir heyet be-

lirlemek" üzere çalışmalar yapıyordu. Sultan-Halife işgalcilerin elinde ve baskısı altında bulunduğu için onun durumu, işgal sona erdirildikten sonra ele alınabilecekti.

Büyük Millet Meclisi her şeyden önce vatanın bütünlüğünü, güvenliğini ve bağımsızlığını sağlamak ve savunmak amacıyla toplanmıştı.

Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na Mustafa Kemal Paşa seçiliyor; 11 üyeden oluşan bir 'Vekiller Heyeti' meydana getiriliyordu. Millî Savunma Vekaleti'ne Fevzi (Çakmak) Paşa, Genelkurmay Başkanlığı'na ise İsmet Bey seçiliyordu.

Ankara'da meydana gelen bu oluşumlar İstanbul'da büyük yankı ve rahatsızlık doğuruyordu. Hem işgal kuvvetleri, hem de işbirlikçi saray çevreleri ve hükümet Ankara'ya ve Anadolu'daki direnişe karşı tutumlarını durmadan sertleştiriyorlardı.

5 Nisan 1920 gününe kadar Millî Mücadele'ye karşı açıkça bir düşmanlık göstermeyen İstanbul'daki yönetim o gün büyük bir değişime uğruyordu. O zamana kadar Kuva-yi Milliye'ye karşı hoşgörülü davranan Salih Paşa Sadaret'ten ayrılıyor ve yerine Damat Ferit Paşa Sadrazam oluyordu. Sultan Vahdettin Damat Ferit'i; Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılmasını engellemek üzere Sadrazam yapıyordu. Böylece Damat Ferit Ankara'ya karşı amansız bir mücadeleye başlıyordu.

Mustafa Kemal Paşa ve Ankara'daki yönetim bir taraftan başta Sultan-Halife olmak üzere 'işbirlikçiler' ile mücadele ederken; diğer taraftan onların arkasındaki esas düşman olan işgalci emperyalist devletlerle savaşmayı göze alıyordu. Nitekim Büyük Millet Meclisi İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan ile kendisini savaş durumunda sayıyor; buna karşılık Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı konusunda kötü niyet sergilemeyen ABD ve SSCB ile iyi münasebetler tesis ediyordu.

30 Nisan 1920 günü TBMM Hükümeti'nin kurulduğu, bütün Avrupa ülkelerinin dışişleri bakanlıklarına bildiriliyordu. Buna rağmen galip işgalci devletler bu duruma umursamadan; Sultan-Halife'ye ve İstanbul Hükümeti'ne imzalatacakları, kendi çıkarlarını güvenceye alan ve dikte ettiren bir barış anlaşması yapmak amacıyla, Sevr Konferansı'nı toplamak yönündeki çalışmalarını hızlandırıyorlardı.

Zaten siyasî alandaki gelişmeler de bu sürece paralel olarak cereyan ediyordu.

Örneğin; 5 Nisan 1920 günü Salih Paşa azledilip yerine Damat Ferit Paşa Sadrazam olurken, aynı gün; galip devletler Barış Konferansı ile ilgili hazırlıkları tamamlayarak Osmanlı Devleti'nin delegelerini Sevr'e çağırıyorlardı. Bu çağrı üzerine eski Sadrazam Tevfik Paşa'nın başkanlığında bir heyet Paris'e gidiyordu. Ancak bu heyet, önlerine konulan barış koşullarını 'bağımsız bir devletin kabullenmesine imkan bulunmadığını' ileri sürerek masadan kalkıyor ve uzlaşmadan geri dönüyordu. Bunun üzerine Damat Ferit Paşa başkanlığında ikinci bir heyet Sevr'e gönderiliyordu.

Damat Ferit Paşa ve beraberindekiler Osmanlıların haklarını görünürde ve sözde koruyor; yanıltıcı ve aldatıcı birtakım pazarlıklar yapıyorlardı. Örneğin; Osmanlı heyeti Türklerin malı olan Doğu Anadolu toprakları üzerinde bir Ermeni Devleti kurulmasını kabul ederken, Arapların çoğunlukta bulunduğu toprakların Padişah'a bırakılmasını istiyordu. Damat Ferit Paşa; bilerek ve bilmeyerek Türk ve Müslüman halkın birçok varlıklarını ve haklarını emperyalistlere peşkeş çekiyordu. Buna paralel olarak yine emperyalistler, Osmanlı Devleti'nin hiçbir önerisini kabul etmiyorlardı. Bunlar Barış Antlaşması'nın kayıtsız şartsız imzalanmasını istiyor; Ankara'daki Büyük Millet Meclisi yönetimi üzerinde baskı tesis etmek amacıyla, aynı günlerde Mudanya ve Bandırma'ya da asker çıkarıyorlardı. Yine o sırada Yunan işgal kuvvetleri,

Anadolu'nun derinliklerinde yeni saldırılar gerçekleştiriyorlardı.

Sultan-Halife Vahdettin; Barış Antlaşması'nı tartışmak üzere bir Saltanat Şurası topluyordu. Bu Şura'da sadece Topçu Feriği (Orgenerali) Rıza Paşa, Antlaşma'nın imzalanmasına karşı çıkıyordu. Diğer bütün üyeler, Antlaşma'nın imzalanması doğrultusunda oy kullanıyorlardı. Bunun üzerine yine Damat Ferit Paşa başkanlığında; filozof Rıza Tevfik, Bern Büyükelçisi Reşat Halis, Bağdatlı Hadi Paşa ve eski Sadrazam Tevfik Paşa'dan oluşan bir heyet Fransızlara ait 'Demokrasi' adlı kruvazör ile Fransa'ya hareket ediyordu. Bu heyet 10 Ağustos 1920 günü Sevr'de Barış Antlaşması'nı imzalıyordu.

Fakat bu Antlaşma'nın imzalanmasından çok önce Büyük Millet Meclisi üyeleri de; 18 Haziran 1920 günü Misâk-ı Millî'yi yeminle teyit ederek Türk topraklarının paylaşılmasına asla izin verilmeyeceğini tüm dünyaya ilan etmiş bulunuyordu.

Böylece, 'Misâk-ı Millî' ile 'Sevr Barış Antlaşması'; Anadolu savaşının iki temel ve fakat birbiriyle çatışan belgesini oluşturuyordu. Zira 'Misâk-ı Millî' karşısında 'Sevr Antlaşması', Anadolu'nun toprak bütünlüğünü tamamen ortadan kaldırıyor; Anadolu'nun Türk ve Müslüman halkına soluk alma hakkı bile bırakmıyordu.

Ana hatları ile Sevr Antlaşması; kabullenilmesi ve uygulanması mümkün olmayan şu hususları içeriyordu:

a) İstanbul

Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak kalıyordu. Fakat Osmanlı Devleti azıklıkların haklarını gözetmezse, İstanbul Türklerin elinden alınacaktı. (13. madde)

b) Boğazlar

Harp zamanında bile bütün devletlerin gemilerine açık bulundurula-

cak ve 'Boğazlar Komisyonu' adını taşıyan bir Komisyon idaresinde bulunacaktı. Merkezi İstanbul olan bu Komisyon'un ayrı bütçesi ve ayrı bayrağı olacaktı.

c) Kürdistan

İstanbul'da çalışacak bir Komisyon Doğu Anadolu'da Kürtlerin çokluk oldukları vilayetler için bir muhtariyet idaresi projesi düzenleyecekti.

d) Ermenistan

Doğu Anadolu vilayetlerinin bir kısmında hür ve müstakil bir Ermenistan kurulacaktı. Türkiye ile Ermenistan arasındaki hudut Birleşik Amerika Devletleri Cumhurreisi Wilson'un hakemliğine bırakılmıştı.

e) Yunanistan'a bırakılan yerler

Trakya'nın Midye doğusunda Podima denilen yerin yedi kilometre kuzeydoğusunda bir noktadan, Marmara sahilinde Kalikratio'nun bir kilometre güneydoğusuna kadar uzanan bir hattın batısında kalan kısmı Yunanistan'a ait olacaktı. İmroz ve Bozcaada adaları da Yunanistan'ın hakimiyetine geçecekti. İzmir, Türk hakimiyetinde kalacak; fakat Osmanlı Devleti hükümranlık haklarını Yunanistan'a bırakacaktı.

f) Fransa'ya bırakılan yerler

Osmanlı Devleti Suriye'yi Fransa'ya terk ediyordu. Hudut Suriye'nin Mardin, Urfa ve Cebelibereket'in kuzeyinden geçecekti.

g) İngiltere'ye bırakılan yerler

Arabistan ve Mezopotamya (Musul vilayeti dahil) İngiltere'ye bırakılıyordu.

h) Askerî hükümler

Mecburî hizmet olmayacak; elli bin kişilik bir ordu olacak; bunun otuz beş bini jandarma, on beş bini asker olacak; ordunun ağır silahları, tayyareleri, zırhlıları bulunmayacaktı.

*i) **Azınlıklara** her milletinkinden fazla ve Türklerinkinden aşırı haklar verilecek, bundan başka Müslüman milletlerden azınlık ihdas edilecekti.*

*J) **Kapitülasyonlardan** bütün devletler istifade edebileceklerdi.*[1]

Osmanlı delegasyonu bu içerikteki bir Barış Antlaşması'na imzayı atıyordu. Ve 'Sevr Antlaşması' diye adlandırılan belge Türk ve Müslüman halka zorla kabul ettirilmek isteniyordu. Sultan-Halife ile Sadrazam Damat Ferit Paşa emperyalistlerin bu antlaşmayı geçerli kılması için ellerinden geleni yapıyor; ulusal bağımsızlık karşısında sergilenen her türlü ihanet, Anadolu'da birbiri ardına sahneye konuluyordu.

Buna karşılık Ankara merkezli Millî Mücadele hareketi durmadan zemin kazanıyor, daha geniş kitleler tarafından benimseniyordu. Kuvayi Milliye silahlı direnişi pekiştirirken, dağınık kuvvetler Büyük Millet Meclisi tarafından bütünleştiriliyordu. Mustafa Kemal ve arkadaşları birleşen bu kuvvetleri Millî Ordu'ya dönüştürüyordu.

Diğer taraftan Türk aydınları da emperyalizme karşı yürütülen mücadeleyi halka maletmek amacıyla yoğun bir çaba gösteriyorlardı. Millî Mücadele'yi sahiplenen; vatanın bütünlüğü, devletin bağımsızlığı, milletin özgürlüğü gibi yüce ilkeleri savunan bu aydınlar, yerel yayın olanaklarını sonuna kadar kullanarak, elverdiğince kapsamlı biçimde Tür-

---

[1] Prof. Enver Ziya Karal-Age.-S.56.

kiye'nin karşı karşıya bulunduğu yakın tehlikeleri gözler önüne sererek halka duyurmaya ve anlatmaya uğraşıyorlardı.

Bu sırada en yakın tehlikeyi Sevr Antlaşması'nın hükümleri; özellikle de bu hükümlerin içerdiği gizli ve ölümcül amaçlar oluşturuyordu. O nedenle Sevr Antlaşması'nın vakit kaybetmeksizin deşifre edilmesi; halka anlayabileceği basit bir lisanla anlatılması ve toplumun direniş duygularının pekiştirilmesi gerekiyordu. Müslüman ve Türk halkın Millî Mücadele'ye katılımının sağlanabilmesi için bu irdelemenin bir an önce yapılması; Sevr Antlaşması'nın hükümleri arasına sıkıştırılan gizli emellerin anlaşılır bir metin haline getirilmesi ve çok sayıda basılarak yayınlanması görevi bu aydınlara düşüyordu. Millici aydınlar oyalanmadan işe girişiyor, Sevr Antlaşması'nı deşifre etmek üzere 'ellerini çabuk' tutuyorlardı.

Nitekim, Sevr Antlaşması'nın İmzalandığı 10 Ağustos 1920 tarihinden kısa bir süre sonra hem Ankara'da hem de Kastamonu'da basılan: 'Türk Muâhede-i Sulhiyyesi ve Mâhiyet-i Hakikiyyesi' (Türk Barış Antlaşması ve Gerçek İçyüzü/içeriği) başlıklı bir risale (kitapçık) elden ele dolaşmaya başlıyordu. Bu kitapçığın Ankara Vilayet Matbaası'nda basılan nüshası 48 + 1 sayfadan oluşuyordu. Basım tarihi 1336 yani 1920 olarak belirtilmişti. Kitapçığın Kastamonu Vilayet Matbaası'nda basılan nüshası ise 48 sayfadan oluşuyordu.[1]

Bu iki ayrı baskıyı risalenin yine taşrada gerçekleştirilen başka baskısı izliyordu. Bu kez aynı başlıkları taşıyan kitapçık Trabzon Türk Matbaası'nda 1337 yani 1921 yılında basılıyordu. İlk baskısının 1920 yılında Ankara Vilayet Matbaası'nda gerçekleştirildiği anlaşılan ve ikinci başlığında; "Bir millet nasıl esarete alınır" ibaresi yer alan 'Türk Muâhede-i Sulhiyyesi' risalesi gerçekten de halkın kolaylıkla anlayabilece-

[1] Ankara'daki baskıya bir sayfa doğru-yanlış cetveli eklenmişti.- (M. Çulcu)

ği bir dille yazılmıştı. (Ki biz bu çalışmamızda risalenin dilini günümüz Türkçesine de çevirmiş bulunuyoruz.)

Burada hemen kaydetmek gerekir ki; kitapçığın ilk baskısının gerçekleştirildiği Ankara Vilayet Matbaası'nı 1920 yılında Feridun Kudret Kandemir yönetiyordu. Daha sonra 'Yakın Tarihimiz' adlı son derece önemli bir derginin yayıncısı da olan Feridun Kudret Kandemir 1920 yılında Ankara'daki görevi bakımından Millî Mücadele süreci çerçevesinde önemli bir konumda görünüyordu. Gerçi 'Türk Muâhede-i Sulhiyyesi' adlı risalenin künyesinde yazarı ile ilgili herhangi bir ibare veya açıklama yer almıyordu. Ancak yayıncısının Feridun Kudret Kandemir olması; yazarının da Kandemir olması veya en azından Kandemir'in da içinde yer aldığı bir yazarlar grubunun bu çalışmayı yapmış olması ihtimalini güçlendiriyordu. Bir başka iddia ise; kitapçığın yazarının Kandemir'in ekibinden bir aydın olması varsayımını gündeme getiriyordu.

Arka arkaya üç ayrı yerde üç ayrı baskı yaparak Anadolu'nun en ücra köşelerine dağıtılan kitapçık, hiç şüphe yok ki; Türk ve Müslüman kamuoyu üzerinde ve Kuva-yi Milliye'nin tabana yayılarak güç kazanmasında son derece etkili oluyordu.

Sevr Antlaşması'nın hükümlerini irdeleyerek satır aralarına adeta ışık tutan ve Türk Milleti'ne karşı oynanmak istenen oyunların iç yüzünü halka açıklayarak direniş ruhunun yaygınlaşmasında önemli rol oynayan bu risalede aynen şu hususlar ve satırlar yer alıyordu.

Türk Barış Antlaşması ve Gerçek İçyüzü (Hükümleri)

Bir Millet Nasıl Esir Alınır?

Giriş: Ateşkes

Düşmanlarımız tarafından bize önerilen antlaşmanın ağır bölümlerini inceledikten sonra ne gibi şartlar dairesinde ateşkes yaptığımızı ve bize verilen sözün ne şekilde yok sayılmış olduğunu hatırlatmak istiyoruz. Bu suretle düşmanlarımıza ne dereceye kadar güven duyulabileceği bir kez daha ortaya çıkar.

Düşmanlarımız arasına katılmış olan Amerika Cumhurbaşkanı Wilson, 11 Şubat 1918 günü söylediği ünlü söylevde şu sözleri sarfetmişti:

"Bundan böyle milletler ve vilayetler birer pazarlık konusu olmamalıdır. Bunlar sıradan taşınabilen mallar ve yahut bir oyunun; gelişmiş devletler (süper devletler) arasında eskiden beri mevcut olup artık tamamiyle kokuşmuş bulunan denge oyununun taşları gibi egemenlikten egemenliğe geçmemelidir."

"Bu savaşta milletlerin çıkarlarına işlerine yaramayacak ve rakip devletlerin zıtlaşmaları arasında sıradan bir ortak nokta veya anlaşma noktası olacak şekilde geçmişe ait kararlar düşünülmemelidir."

"Zaman aşımıyla Avrupa'nın ve nihayet tüm dünyanın barışını bozmaya elverişli yeni anlaşmazlık ve nefret sebepleri meydana getirmeksizin ve bu gibi nedenleri sürdürmeksizin yapılması mümkün; bütün, etraflıca görüşülmüş ve belirlenmiş ulusal istekler tümüyle tatmin edilmelidir."

İngiltere Başbakanı Lloyd Georg ise 5 Ocak 1918 günü İngiltere'nin savaş hedeflerine dair söylevinde özellikle Hint Müslümanları'nın hoşnutluğunu kazanmak, için şu sözleri sarfetmiştir:

"Biz Türkiye'yi yöneten otorite ile; Türklerle iskan edilmiş olan Rumeli ve Anadolu'nun zengin kısımlarından kovmak için savaşmıyoruz."

Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un 14 maddelik barış şartları kapsamında, Türkiye'ye ait olan 12. maddede şu açıklamalar vardı:

"Şimdiki Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklerle iskan edilmiş kısımlarına egemenlik ve emniyet temin edilmelidir. Lakin halen Türk egemenliği altında bulunan diğer milletlere (azınlıklara), hiçbir şekilde taciz edilmeksizin varlıklarının korunmasıyla birlikte özerk (otonom-muhtar) bir tarzda gelişmelerine de imkan verilmesi gereklidir. Çanakkale Boğazı'na gelince; uluslararası güvence altında tüm milletlerin gemileriyle ticaretlerine geçit olarak sürekli bir şekilde açık bulundurulmalıdır."

Daha silahımız elimizdeyken bize verilen güvence bu şekilde idi. Barış yapmak istediğimiz zaman Wilson'un 14 maddesini kabul ettiğimizi düşmanlarımıza bildirdik ve ateşkes akdini istedik. Düşmanlar da bu 14 maddeden İngiltere tarafından reddedilen ve denizlerin serbestisine ait olan madde dışında olmak üzere diğerlerinin; dolayısıyla bize ait olan 12. maddenin, kendilerince kabul edildiğini bize cevap olarak bildirdiler.

Bu güvence üzerine ateşkes yapıldı ve Boğazlar açılıp, ordumuzun silahlarının bir kısmı düşmana teslim edildi.

Halbuki o zamandan beri düşmanlarımız ve özellikle İngiltere, bu vaatlerini tamamen unutup bize karşı hiç hatıra gelmeyen zalimce bir siyaset izledi.

İstanbul'da kesinlikle hakları olmadığı halde Türk aydınlarını hep tutuklayıp Malta Adası'na sürgüne gönderdiler. Padişahı tehdit edip İn-

gilizlere satılmış adamları iktidar konumuna getirerek Müslüman'ı Müslüman'a kırdırdılar. Barış Antlaşması'nda Lloyd Georg'un 5 Ocak 1917'de verdiği söze ve ateşkese esas oluşturan Wilson'un 12. maddesine aykırı olarak; İzmir, Edirne, Ayıntab, Urfa, Erzurum ve saire gibi halis Türk ve Müslüman çoğunlukla iskan edilmiş olan yerlerimizi Yunan, Fransız ve Ermenilere vermeye kalkıştılar. Zalimce saldırılar sonucunda İzmir ve Edirne şimdilik elimizden gitti ise de diğer yerleri halen bugün muhafaza etmekteyiz. Bir zamandan beri Ayıntab halkı Fransızların bütün hücumlarına göğüs gerip kendini kahramanca bir surette korumakta, savunmaktadır.

Bu olaylar silahımız elimizdeyken verilen sözlerle silahımızı kısmen bırakıp Çanakkale Boğazını açtıktan sonra bize yapılan muameleyi pek iyi göstermektedir.

Barış Antlaşması bu kadar ağır olmakla birlikte yine bizi aldatmak için yapılan bir kötülüktür, alçaklıktır. Bugün silaha sarılmış olan mücahitlerimiz silahlarını terkedecek olsalar, memleketimizin her tarafına serbestçe yayılmaya imkan bulacak olan düşmanlarımız, hatır ve hayalimize gelmeyen kötülükleri işlemeye hazırlanmış ve Antlaşma hükümlerinden bile ileri gitmeyi kararlaştırmışlardır.

Düşmanlarımızın sözlerinde ne kadar az durduklarına ve İslam milletlerini ezmeye nasıl azmetmiş olduklarına diğer bir kanıt da Suriye olaylarıdır. Savaş sırasında Suriyelilere ve Emir Faysal'a İngiliz ve Fransızlarca sürekli 'müttefik' gözüyle bakılmıştır. Bütün savaş sırasında özellikle Filistin'de cephemizin yarılmasının ardından, adıgeçenlerin düşmanlarımıza pek çok yardımı dokunmuştur. Fakat artık kendisine ve Suriyelilere bizi yenmek için gerek kalmadığından; her milletin kendi kaderini tayin etmek hakkı bulunduğuna dair konulan ilkenin Müslümanlara uygulanmasının geçerli olmadığı ileri sürülerek Suriye Fransızlar tarafından işgale uğramıştır.

Bu olayları hatırlattıktan sonra Antlaşma'nın en önemli ve ağır olan maddelerinin incelenmesine geçelim.

Bizden Ayrılan Vilayetlerimiz

Bu Antlaşma ile bizden ayırmak istedikleri vilayetler ve memleketler şunlardır:

Edirne vilayeti, İzmir vilayetinin büyük kısmı, Urfa ve Ayıntab sancakları, bütün Suriye, Irak, Hicaz, Yemen kıtaları. Bundan başka Vilayât-ı Şarkiyye (Şark Vilayetleri)'den Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetlerinden Amerika Cumhurbaşkanı Wilson nerelerini uygun görürse Ermenistan'a verecek ve bunlara komşu yerlerden de istediği kısımlarında asker bulundurmamızı veya istihkam yaptırmamızı yasaklayabilecektir. Wilson bu dört vilayeti tamamen Ermenilere verse bile Antlaşma'nın 90. maddesi gereğince bizim hiçbir itiraz hakkımız olmayacaktır.

Bunlar tamamen bizden alınan yerlerdir. Bize kalan yerler dahi birçok kayıtlara bağlıdır. Şöyle ki:

Osmanlı Hükümeti'nin İstanbul'da kalmasına izin verilmekte ise de o kadar çok hukuktan yoksun bırakılıyordu ki; bunca yüzyıllık Osmanlı Devleti ve Padişah, orada bir misafir, bir sığıntı durumunda bulunacaktır. Zira Antlaşma gereğince İstanbul'da düşmanlarımızın bulunduracakları askerî kuvvete dayanarak hükmünü icra edecek, çeşitli makamlar ve kurumlar ortaya çıkarılacaktır. Adıgeçen makamları ve kurumları söyleyelim:

1- Boğazlar Komisyonu

Boğazlar Meselesi'nde düşmanlarımızın bakış açısı; bundan böyle

bu deniz yolunun her devletin savaş ve ticaret gemilerine sürekli serbest bulundurulmasıdır. Savaştan önce biz Boğazları sürekli biçimde bütün ticaret gemileri için açık bulundurduk. Sadece savaş gemilerinin buradan geçişi yasak ve yahut özel izne bağlı idi. Bunda bizim hak ve menfaatimiz açıktır. Zira başkentimizi ani bir düşman saldırısından korunaklı bulundurmak zorundaydık. Fakat unutulmamalıdır ki; Boğazların savaş gemilerine kapalı tutulmasını en fazla arzu eden ve bunun için en çok uğraşan yine İngiltere ve Fransa'dır. Zamanında bunlar Ruslarla düşman oldukları için; Rus filolarının Karadeniz'den çıkıp, kendileri başka yerde meşgulken, Akdeniz'deki müstemlekeleri ile deniz üslerinin tehdit edilmemesi amacıyla bu koşulu herkese kabul ettirmişlerdir.

Halbuki bugünkü durumda Rusya Çarlığı düşmüştür. Rusya'da artık askerî fütûhât emelini besleyen bir hükümet kalmadığından düşmanlarımızın bu korkusu ortadan kalkmıştır. Onun yerine, aksine savaş gemilerini Karadeniz'e serbestçe sokup Anadolu, Kafkasya, Kırım ve diğer Rus sahillerinde bulanık suda balık avlamak, Bolşevik hükümetine karşı para ile kendi saflarına çektikleri bazı general ve serserileri saldırtmak gibi arzular geçerli olmuştur.

Bu nedenden ötürü şimdi Boğazları açık bulundurmak istiyorlar. Bunu sağlamak için İstanbul'da Boğazlar Komisyonu adında hukuk ve görevlerinden aşağıda bahsedilen bir hükümet oluşturmak istiyorlar. Bu hükümete ise bizim katılımımızı uzun zamanlar için, belki de sonsuza kadar yasaklıyorlar. Zira Cemiyet-i Akvam'a kabul edilmemiz sadece düşmanlarımızın keyfine kalmış bir durumdur.

Antlaşma'nın 40. maddesi gereğince adıgeçen Komisyon Amerika, İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya, Yunanistan ve Romanya devletlerinin delegelerinden oluşmuştur. Rusya, Bulgaristan ve biz ileride Cemiyet-i Akvam'a kabul edilirsek, bu Komisyon'da birer üye bulundurabileceğiz.

Antlaşma'nın 42. maddesi gereğince bu Komisyon'un kendisine özgü bayrağı, örgütü, bütçesi olacağı gibi çeşitli vergiler koymak gibi; kısacası Osmanlı Devleti'nden tamamen bağımsız olarak ayrıca bir devlet hukukuna sahip bulunacak ve Boğazlar ile Marmara Denizi'nde 'geliş-gidişlere' ait bütün işleri düzenleyecektir. Mümkün mertebe yerli halktan oluşan kendisine bağlı zabıta örgütü olacak ve fakat işbu örgütün komutası yabancı subaylara bırakılacaktır.

2- İngiliz, Fransız, İtalyan İşgal Birlikleri Komutanları

Barış imza edildikten sonra düşmanlarımız Başkent ve memleketimizden çıkmayacaklardı. Antlaşma'nın 179. maddesi gereğince İstanbul şehir ve vilayeti, İzmit sancağı, Bursa vilayetinin ve Balıkesir sancağının kuzey kısımları ile Biga sancağı inzibat bakış açısından bu komutanların emirleri altına konulmuştur. Zira oralardaki jandarma kuvvetlerine onlar kumanda edecek ve arzularlarsa adıgeçen yerlerde uygun gördükleri miktarda kendi askerlerinden bulunduracaklardır. Bu yabancı askerin iaşesi bize aittir. Bu husus Antlaşma'nın 178. maddesinin 3. ve 4. fıkralarında açıkça söylenmiş, belirtilmiştir. Aynı maddenin 1. ve 2. fıkralarına göre düşman komutanları yukarıda yazılı bölgelerdeki bütün istihkamları harap ettirecekleri gibi belirlenen yörede top nakline yarayabilecek bütün demiryolu sıradan yolları da tahrip ettireceklerdir. Bu tahrip faaliyeti için gereken masraf ise yine bizim sırtımızdan çıkacaktır. İşte bu komutanlar, şimdiye kadar yaptırdıkları gibi milletin fertlerini ve aydınlarını istedikleri şekilde tutuklama, hapsetme, sürgüne gönderme ve idam etme hakkından yoksun bırakılmıyorlardı. Halen Antlaşma İstanbul Hükümeti tarafından imza edildiği halde arzuladıkları evleri eşyasıyla birlikte işgal altına alabilir ve sahiplerini dışarı atmakta berdevamdırlar.

3- İngiltere, Fransa, İtalya elçileri de adıgeçen devletlerin İstanbul komutanlarıyla birlikte devlet işlerine müdahale hakkı olan bir Komisyon oluşturacaklardır.

4- İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerinden oluşan Teftiş ve Teşkilat Komisyonları.

Bu komisyonlar Antlaşma'nın tamamen uygulanıp uygulanmadığını kontrol için bütün daireleri; özellikle askerî daireleri ve memleketin bütün kısımlarını denetlemek hakkına sahiptirler. Bütün Osmanlı jandarma birliklerinin sevk, dağıtım, yönetim ve kullanılması bu komisyonlardan birine, Askerî Komisyon'a aittir (Madde-200).

5- Maliye Komisyonu (Komisyon'dan ileride bahsedeceğiz.)

Görülüyor ki; düşmanlarımızın ordu ve donanmalarına dayanan bu kadar komisyon, komuta ve kontrol heyetlerinin yanında İstanbul'da oturmasına izin verilen padişah ve vekillerinin hiçbir hüküm ve önemi kalmıyor. Zira onların elinde jandarma ve asker gibi hiçbir kuvvet bırakılmıyor.

Memleketimizin bize bıraktığı söylenilen diğer kısımları; Fransa, İngiltere, İtalya ve Yunan arasında birer nüfûz (etkinlik) bölgesine ayrılacak ve her bir kısımda jandarmanın komutası (Madde-160) o devlete özgü olacaktır. Bu bölgeler düşmanlarımız arasında çıkan anlaşmazlık nedeniyle henüz belirlenememiş olup, tarafımızdan imzalanmasının ardından cereyan edecek görüşmelerde belirlenecektir.

Görüldüğü gibi barış kabul edildikten sonra memleketimizin hiçbir kısmı tamamen bize kalmayacaktır. Bu husus ileride daha fazla aydınlatılacaktır.

Bizden alınan yerlerden; İstanbul gibi görünürde bizde bırakılan yerlerden biraz ayrıntıyla bahsetmek isteriz:

1- İstanbul: Bu şehir altı yüz yıldır bizim başşehrimiz ve İslam Hilafeti'nin merkezidir. Bunca zamandan beri Müslüman ve Türklerin imkanları İstanbul'u süsleyen cami, medrese, saray, çeşme, okul gibi uygarlık eserleri ile doldurmaya harcanmıştır. Binaların ve gayrimenkul mülklerin yüzde yetmişi Müslümanlardadır. Bizim bütün yüksek okullarımız, bütün aydınlarımız, memleketimize hayat verecek bütün kurumlarımız padişah ve ricalimizin türbeleri, millî servetimizin büyük kısmı hep İstanbul'dadır. Diğer unsurlar İstanbul'da şu söylediğimize benzer hiçbir eser vücûda getirmemişlerdir. Buna rağmen düşmanlarımız bizim bu beldede bundan sonra ancak bir sığıntı durumunda oturmamıza izin veriyorlar. İstanbul'un bu şekle konulmasına düşmanlarımız hiçbir hukukî neden gösterememişlerdir. Buna bile bir koşul koyuyorlar. Antlaşma'nın 36. maddesinde diyorlar ki:

Eğer Türkiye adıgeçen Antlaşmayı tamamen uygulamazsa biz İstanbul'u ondan alırız. Bu suretle İstanbul Hükümeti'ne şunu demek istiyorlar:

Erzurum, Trabzon, Bitlis, Van vilayetlerinin halkı Ermeni mezaliminin ne olduğunu Ruslar memleketlerinden gittikten sonra tattılar. Şimdi Ermeni Hükümeti'ne bağlanmaya kesinlikle razı olmayıp silaha sarılacaklardır. Sen İstanbul Hükümeti, eğer bunların üzerine asker sevk edip, onları kırmaz ve Ermenilere teslime muvaffak olmazsan biz seni ve Türkleri İstanbul'dan kovarız.

Eğer Ayıntab ve Urfa sancakları halkı memleketlerini Fransızlara vermezler ve sen de asker gönderip onları cebren düşmanlarına teslim etmezsen biz seni İstanbul'dan kovarız.

Eğer bütün Anadolu halkı İngiliz, Rum, Ermeni çetelerine karşı boyun eğmez, onların mezalimini sessizce kabul etmez, silahını ve malını onlara teslim etmez, Antlaşma'nın o ağır şartlarına katlanmazsa ve sen de o Türk ve Müslümanlara karşı düşmanlarıyla omuz omuza savaşa-

cak Türk ve Müslümanlardan oluşan kuvvetler gönderip onları ezmezsen seni İstanbul'dan kovarız. İlh...

İstanbul'u şimdilik güya bizde bırakmalarının hikmetini burada aramalıdır.

Düşmanlarımızın bu sahte izinlerinin bir nedeni daha vardır. Bunu tekrar tekrar İngiliz ve Fransız ileri gelenleri bildirdikleri gibi, İngilizler İstanbul'un kendileri tarafından işgal edilmesine rastlayan 16 Mart 1920 gününden beri bundan azami derecede yararlanmaktadırlar. O da Padişah ve Halife'nin sarayını ve Babıali'yi zırhlı toplarının tehdidi altında bulundurmak arzusudur.

Bu sayede Halife ve Padişah'a kendilerinin satın aldıkları adamları vekil yaptırır ve onları kendi memurlarıymış gibi emirleri altında kullanırlar. Eğer Padişah bunu yapmak istemezse onu İstanbul'dan kovmak ve İstanbul'daki bunca İslam eserine el koymak şeklinde tehdit eder ve sonuçta amaçlarına ulaşırlar. Halife'ye zorla tayin ettirdikleri Şeyhülislam'dan işlerine geldiği gibi fetva alır ve geçen ilkbaharda yaptıkları gibi Müslümanları birbirlerine kırdırtırlar. Nisan 1920 başında Ferit Paşa Hükümeti iktidara gelip Anadolu'da İngiliz ve Yunan zulmüne boyun eğmeyenlere karşı Şeyhülislam'dan fetva aldığı zaman bu fetvalar İngilizler tarafından 200.000 nüsha olarak basılmış ve Padişah ile Şeyhülislam'ın resimleriyle birlikte Hindistan'a ve bütün İslam alemine daha İstanbul'da yayınlanmadan önce dağıtılmıştır.

Gerektiği takdirde Hint, Afganistan, Türkistan gibi diğer İslam memleketlerinin halkını da İngilizlerin, işine geldiği gibi hareket ettirmek için, esirleri olan Halife'den fetvalar alacak ve böylece Hilafet makamını iğfal ederek daha fazla ezmek için araç olarak kullanmaya kalkışacaklardır.

Eğer tamamen yok olmak istemiyorlarsa bütün Müslümanlar için Halife'yi İngiliz esaretinden kurtarmaya çalışmak farzdır.

2- Edirne: Edirne şehir ve vilayetinde halkın çoğunluğu Türktür. orada en son incelemelere göre 431.000 Türk'e karşılık 165.000 Rum vardır.

Arazinin yüzde seksendördü Türklerindir. Edirne şehri Osmanlıların ikinci başkenti olup Sultan Selim Camî-i Şerifi gibi birçok dinsel yapılar, hayır eserleri ve Osmanlı imâretleri ile donanmıştır. Bundan başka Edirne'de egemen olan Türk ve Müslüman uygarlığıdır. Halkının tamamı, hatta Hıristiyanlar bile Türkçe konuşur, Türk âdetlerine alışıktırlar.

Orada ne kadar güzel eserler varsa hepsini Türkler yapmıştır. Savaş sırasında düşmanlarımız önceleri de söylediğimiz gibi daima; "Her milletin kendi kaderine egemen olması" için savaştıklarını söylediler. Lloyd Georg da Türklerin; Türkle iskan edilmiş olan Rumeli ve Anadolu'dan kovulmayacaklarını söylemiş idi. Fakat biz bir kez Edirne halkına "Yunan olmayı isteyip istemediklerini sorunuz!" dediğimizde düşmanlarımız bunu kesinlikle kabul etmediler. Hatta "Bir heyetle bu sayıları tespit ediniz. Fransızlar tarafından yapılan istatistiklerde o yörede Türklerin çoğunluğu kanıtlanmıştır" dedik. Onu da kabul etmediler. "Edirne Rum olacaktır. Çünkü biz böyle istiyoruz!" dediler. İngiliz Başvekili Lloyd Georg daha ileri giderek Edirne'de Rumların çoğunluğa sahip olduklarını bile ileri sürdü. Ve bir taraftan da yalancı çıkmak korkusuyla istediğimiz soruşturmayı reddetti. Evini barkını bırakıp vahşi Yunan askerine karşı koymak isteyen köylüleri ezdirdiler. Çoğunu İstanbul'a göçmen olarak kaçmaya mecbur ettiler.

Yunanlılar Edirne vilayetini almakla da Çekmece'ye, İstanbul'un dibine kadar sokuldular. Durumu uygun gördükleri anda İstanbul'a girer, her zaman yaptıkları gibi orada her türlü mezalimi icra edebilirler. Kaldı ki biz ancak orada 700 asker bulundurmaya izinliyiz. Bütün jandarmamız düşmanların komutasına bağlı olacaktır. Halbuki; Yunan, İstanbul civarına istediği kadar asker ve top yığabilir. Zaten bundan sonra

artık başkentimiz ve Padişah'ın Sarayı Rum toplarının menzili altındadır. Orayı uzaktan topla dövmek her gün ellerindedir.

3- İzmir: Düşmanlarımız İzmir için tuhaf, çelişkili ve eksik bir karara bağlama şekli bulmuşlardır.

Antlaşma'nın 68. maddesi gereğince; İzmir vilayeti Türkiye'den ayrılan memleketler arasındadır.

69. maddeye göre; İzmir vilayeti görünürde Osmanlı egemenliği altında kalıyor. Fakat Türkiye işbu egemenlik hakkını Yunanistan'a terk ediyor, ona karşılık Osmanlı bayrağı -daha önce Girit'teki boyalı teneke bayrak gibi-İzmir dış kalelerinden biri üzerinde dalgalanacaktır. Görülüyor ki gerçekte İzmir'e egemen olan Yunanistan'dır.

71. madde gereğince; Yunanistan İzmir vilayetinde istediği kadar asker bulundurabilecektir.

72. madde gereğince; Yunanistan; daha önceleri İzmir'den, güya Türklerden korkup kaçmış olan Rum göçmenleri döndükten sonra (Rum istilası nedeniyle kaçan İslam göçmenlerden hiç bahis yok); yerel bir Meclis için seçim yapılacaktır.

76. madde gereğince; İzmir vilayeti, Yunan gümrükleri yönetimine bağlı bulunacak ve bu vilayetle civar Osmanlı vilayetleri sınırı arasında Yunan gümrükleri bulunacaktır.

79. madde gereğince; önceleri Osmanlı uyruğundan olan bütün İzmir vilayeti halkı Yunan uyruğu kabul edilecektir.

83. madde gereğince; beş sene sonra yukarıda belirtilen Meclis İzmir'in Yunanistan'a ilhakına çoğunluk ara ile karar verebilecektir. (Bu madde gereğince Meclis'in Osmanlı egemenliğinin iadesi için karar almak hakkı yoktur.) Meclis isterse yine memleketi Yunan'a ilhak için halk arasında dahi oy toplattırabilir.

Bunun ardından 69. maddedeki lafta kalan Osmanlı egemenliği devam edecektir. Yani İzmir'de dalgalanacak olan Osmanlı bayrağı indirilecektir.

İzmir'i Yunan'a vermek için düşmanlarımızın neden bu kadar uzun sözlere gerek gördüklerini ve Edirne gibi orayı bir kalemde Rumlara vermediklerini anlamak için; düşmanın İzmir'e saldırısından itibaren ora halkının kahramanlık eserleri göstermelerini, vatanperverâne galeyanını ve bunun sonucu olarak düşmana karşı uzun direnişini hatırlamak gerektir. Düşmanımız böyle uzun ve ikiyüzlü cümlelerle ve İzmir kalelerinden birinin üzerine beş sene için Osmanlı bayrağı çekerek; İzmir halkını iğfal edip, savunmacıların ellerinden silahlarını düşüreceklerini hesaplamışlardır.

İzmir vilayeti halkının kahramanca savunması bütün dünyada ün kazandığından aleme karşı; "Biz İzmir'i Yunan'a milletin arzusu hilafına vermedik. Yunanistan, halkın oyunu topladıktan sonra oraya egemen olacaktır" demek istiyorlar.

Eğer bu oy toplamak meselesini derhal yaptırsalar, biliyorlar ki; halkın ezici çoğunluğu Türk olduğundan, Yunan İzmir vilayetini mülk edemeyecektir. Bunun için Yunan'a beş sene mühlet veriyorlar ki; o süre zarfında İslamları kısmen öldürsün, kısmen de tehcir etsin. Memleket de bu suretle Rum çoğunluğu sağlandıktan sonra oy toplayıp, her tarafa İzmirlilerin kendisini istediğini ilan etsin!

Düşmanlarımızın İzmir'i Yunan'a vermekte ne kadar haksız olduklarını kanıtlamak için kendi komutanlarından oluşturarak gönderdikleri Araştırma Heyeti'nin (Heyet-i Tahkikiye) raporunu belirtmek yeterli olur. Birer Amerikalı, İngiliz, Fransız ve İtalyan generalinden oluşmuş bulunan, bilinen Komisyon 1919 senesi sonbaharında Yunan mezalimini araştırmış ve raporunda aşağıdaki maddeleri açık açık kaydetmişti:

A- Ateşkes'ten beri Aydın vilayetinde Hıristiyanların vaziyeti güvenli idi.

B- Yunan işgali bir uygarlık görevine benzeyeceğine; aksine derhal bir fetihler ve haçlı savaşı şeklini aldı.

C- İzmir'de 15 ve 16 Mayıs yıl 1919 tarihlerindeki olayların sorumluluğu Yunan askerî komutanlığına aittir.

D- Yunanlıların içlere yürüyüşleri anındaki kanlı olayların sorumluluğu Yunan Hükümeti'ne aittir.

E- Menderes ovasındaki kanlı olayların nedeni haksız bir şekilde gerçekleşen Yunan işgalidir.

F- Menemen katliamından sadece Rumlar sorumludur.

Bunlara dayanarak adıgeçen rapor şu sonuçları çıkarıyor:

A- Asayişi korumak bahanesiyle gerçekleşen Yunan işgali bir ilhak niteliğini almış ve işgal, asayiş ve sükûnetin tesis edilmesini imkansız kılmaktadır.

B- Eğer işgal asayişi temin etmek amacıyla gerçekleşmiş ise bununla Yunan askeri değil, müttefiklerin orduları görevlendirilmelidir. Yunan işgali ancak ilhak amacıyla sürdürülebilir.

Bu ilhak millî hukuk ilkelerine aykırı olur. Zira işgal edilen bölgede İzmir ve Ayvalık şehirlerinin dışında Türk nüfusunun Rum nüfusuna çok üstün olduğu inkâr edilemez.

Feveran eden Türk millî hisleri o kadar kuvvetlidir ki; memleketin Yunanistan'a ilhakını kabul edemez. Ona söz dinletebilmek için kuvvet kullanmak, yani sefer düzenlemek gereklidir. Bunu da Yunan sadece kendi kuvvetiyle yapamaz.

Görülüyor ki; düşman komutanları bile bizim İzmir vilayetinde çoğunluğa sahip olduğumuzu ve orasını Yunan'a vermenin haksız oldu-

ğunu ilan ettiler. Buna rağmen düşmanlarımız orasını bizden ayırmaktan ve Müslüman halkı Yunanlılara imha ettirmekten çekinmediler.

İzmir üzerindeki bütün hukukumuzdan başka, oranın Yunan'a verilmesi Batı Anadolu'nun bir kısmının ekonomik olarak mahvını hazırlamaktadır. Zira Denizli-Aydın-İzmir demiryolu hattı bütün Menteşe ve Teke'deki ürünleri dışarıya taşımakta olduğu gibi; Konya vilayetinin ve Afyonkarahisar sancağının birçok ürünleri Afyonkarahisar-İzmir demiryolu hattı ve Balıkesir'in mallarını da Bandırma-Manisa-İzmir demiryolu hattı üzerinden İzmir'e taşınır.

İzmir'i Yunan'a vermek, İzmir vilayetinin sınırlarına Yunan gümrükçüler yerleştirmek, söylediğimiz çevrenin dışarıyla nakil, trafik, ulaşım ve ticaretini durdurmak demektir. Antlaşma'ya bu konuda bizim için ne kadar uygun şartlar konursa konsun, Yunan bu ticareti yok etmeyeceğine ve gümrük almayacağına dair ne kadar söz verirse versin, bu sözünü tutmayacağında hiç şüphemiz yoktur.

Diğer taraftan Batı Anadolu'da yetişen 'incir, üzüm, pamuk, palamut, meyan kökü, zeytin, susam' gibi birçok ürünün kurutulması veya işlenmesi İzmir'de yapılır. İzmir sınırına gümrük konulunca bütün bu sanayi ölmeye ve adıgeçen maddeleri yetiştiren memleketlerimiz sefalete mahkum olurlar.

4- Doğu Vilayetleri (Vilayât-ı Şarkiyye): Buraları savaştan önce ve sonra ezici bir Türk ve Kürt yani, Müslüman çoğunlukla meskûndur. Buralarını Ermenistan'a vermek bütün o civar Müslümanlarını katliama mahkum etmek demektir. Zaten oralarını alamayacaklarını düşmanlarımız da biliyorlar. Bu şartları koymaktaki amaçları daha önce söylediğimiz gibi; buraların halk tarafından Ermenistan'a terk edilmeyişini ba-

hane edip, bizden başka yerleri kendi hesaplarına koparmak ve bizi İstanbul'dan kovmaktır.

5- Kürdistan: Düşmanlarımızın iddiasına göre Kürtler arasında Osmanlı egemenliğinden çıkmak isteyenler varmış. Bunun için Antlaşma'nın 62., 63., 64. maddeleri gereğince; imzanın ardından altı ay zarfında İngiliz, Fransız ve İtalyan delegelerinden oluşan bir komisyon, kendilerine özerklik veya bağımsızlık verilecek yerleri tayin edecekmiş.

Kürt çoğunlukla meskûn olan Van ve Bitlis vilayetlerini Ermenilere vermek ve oradaki Müslümanları öldürtmek isteyen düşmanlarımız, diğer vilayetlerdeki Kürtleri bağımsız yapacağız bahanesiyle, onları Suriye ve Irak halkı gibi bizden tatlı vaatlerle ayırdıktan sonra, memleketlerini feth ve kendilerini esarete düşürmek istiyorlar. Bu oyun pek çok kere oynandığı için artık inanan kalmamıştır. Halep, Şam, Musul, Bağdat halkının İngiliz ve Fransızlardan çektiğini ve onlara karşı nasıl mücadele ettiğini gören Kürt vatandaşlarımızdan bir teki bile tuzağa düşmez.

Anayasa, Adlî Hükümler ve Azınlıklar Hukuku...

Antlaşma'nın 136. maddesi gereğince; İngiltere, İtalya, Fransa ve Japonya delegelerinden oluşan dört kişilik bir komisyon; kapitülasyonlardan (bunlara ahud-u atika ve imtiyazât-ı ecnebiyye dahi denir) yararlanan diğer müttefik ve tarafsız devletlerin birer uzmanının yardımıyla, bir 'Adlî Islahat Kanunu Tasarısı' hazırlayacaklardır. Kapitülasyonların, şimdiki adlî hükümlerinin yerine geçerli olacak bu taslak tamamlandıktan sonra ilgili düşman ve tarafsız devletlere onaylanması için sunulacak ve gelişmiş devletlerce kabul edilince biz onu itiraz etmeksizin uygulamaya zorunlu tutulacağız. Bizim katılmadığımız bir ko-

misyon tarafından adliyemizin ıslahı, şer'en ve hukuken bağımsızlığımızın yok edilmesi demektir. Bunu kabul edip Antlaşma'yı imzalayanların Hilafet ve Saltanat hukukunu nasıl koruyup geçerli kıldıkları sorgulanması gereken bir durumdur.

Bu madde açık olarak Halife ve Sultan'ın hükmetme hakkını ve yetkisini elinden almıştır.

Görüldüğü gibi bizim memleketimizde uygulanacak; bizimle yabancıların aralarındaki davaları çözümleyecek ve sonuçlandıracak olan yasaların hazırlanması ve mahkemelerin şeklinin belirlenmesi; bize hiç sorulmadan ta Japonya'ya varıncaya kadar dünyanın hemen bütün hükümetleri tarafından yüklenilmiştir. Onlar bizim için ne kadar ağır ve kendileri için ne kadar uygun şartlar koyarlarsa biz hepsine boyun eğmeye zorunlu olacağız. Hiçbir millet, düşmanları tarafından bu kadar aşağı görülmemiştir.

Şimdiye kadar kapitülasyonlardan yararlanan devletlerin uyrukları ile bir Osmanlı'nın her ne sebepten dolayı mahkemelerden birinde davası olsa; o mahkemede adıgeçen devletin elçiliğinden bir memur bulunurdu. Yabancı mahkum edildiğinde hükmün infazı bize ait olmayıp, kendi devletine aitti. Mesela ticaret davasını kaybeden yabancı bir Osmanlı'ya tazminat ödemeye mahkum edilse, paranın mahkumdan alınabilmesi ve ödemediği takdirde mülk ve eşyasının haciz edilmesi, sadece o yabancının mensup olduğu devletin iznine bağlı olduğundan, çoğunlukla hiçbir tazminatı tahsil etmek mümkün olamazdı. Osmanlı iddia makamı davayı kazandığı halde zarar ve ziyanını ödettiremezdi. Cinayetlerde bile mahkum edilen yabancı hapis cezasını çekmek için kendi hükümetine teslim edilir ve hemen daima gayet önemsiz bir başarıdan (gerekçe uydurularak) sonra salıverilirdi.

Savaştan önce bu gibi ayrıcalıklardan hoşnut olan sadece çoğunlukla, Avrupa devletleri uyrukları idi. Bunların sayısı az ve bu devletlerin

uyruklarına geçmek Osmanlılar için gayet zor olduğundan belirtilen ayrıcalıklar Osmanlı uyruğundan olanları pek o kadar rahatsız etmez ve zarara sokmazdı.

Halbuki bundan sonra Antlaşma'nın 128. maddesi gereğince; Osmanlı uyruğundan olanlar düşmanlarımızdan yahut bizden ayrılıp, yeniden kurulan devletlerden birinin uyruğuna istedikleri gibi girebileceklerdir. Ve bu uyruk değişimi meselesinde sadece adıgeçen devletin yasaları 'nazar-ı itibara' alınacaktır. Yani Osmanlı Hükümeti'nin yasaları bu işe kesinlikle engel olamayacaktır.

Diğer taraftan Antlaşma'nın 261. maddesi gereğince; yabancıların ayrıcalıkları bütün düşmanlarımıza ve onlarla birlikte bulunan Yunanistan, Ermenistan gibi küçük devletlerin uyruklarına dahi 'teşmil' edilecektir.

Dolayısıyla memleketimizdeki bütün Ermeni, Rum, Musevî hepsi beğendikleri bir devletin uyruğuna geçmekte serbest olacaklardır. Bir Müslüman'ın onlarla davası olduğunda Müslüman davayı kaybederse giydiği hüküm infaz edilecek; yok, eğer Müslüman davayı kazanırsa gayrimüslimin giydiği hükmün infazı sadece kendi devletlerinin keyfine bağlı olacaktır.

Yine adıgeçen 136. maddede deniyor ki; işbu Komisyon isterse karma veya birleşmiş bir adliye usulünün kurulmasını Osmanlı Hükümeti'nin fikrini istimzac (fikrini yoklama-fikrini alma) (Bu babda geçerli olan Fransızca metinde 'Consulter' kelimesi vardır. Bununla sadece 'fikir istimzaç etmek' anlamını ifade edip keyfiyet istimzacın hüküm ve karara etki etmesi bahis konusu olamaz) ettikten sonra, düşman devletlerine tavsiye edebilecektir.

Buradaki 'karma' (muhtelit) kelimesinden amaç Komisyon'un meydana çıkaracağı adlî ıslahat tasarısının sadece Osmanlı ve yabancılar arasındaki davalara ve yabancıların hukukuna ait olması; yani bu su-

retle memlekette biri Osmanlılara, diğeri yabancılara ve yahut yabancıların Osmanlılarla münasebetlerine ait iki adlî usulün bulunmasıdır. 'Karma' (müttehid) kelimesi ise işbu Komisyon'un ortaya koyacağı kanunların herkes için geçerli olması anlamındadır. Osmanlı hükümetinin fikrinin alınması meselesi sadece bu hususa ait olup, asıl tasarı hakkında bize fikir beyan etmek hakkı verilmemektedir.

Fakat iş bu kadarla da kalmıyor. Yukarıda bahis konusu olan 136. madde gereğince; düşmanlarımız tarafından tadil edilecek olan adlî hükümlerin ne şekilde yapılacağı ve yeni nizamnamenin bizim için eski maddelerden ne derece daha ağır maddeleri içereceği bilinmezdir. Bizden istenilen şu adıgeçen hükümleri aynen kabul ederek uygulayacağımıza dair, gözümüz kapalı olarak söz vermemizdir.

Şimdilik ateşkesten beri İstanbul'da yaptıkları gibi memleketimizin her tarafında da istediklerini tutuklayarak hapsedebilmek için Antlaşmaya birkaç madde koymuşlardır.

Şöyle ki:

Antlaşma'nın 226. maddesi gereğince; düşmanlarımız 'Savaş kanunlarına aykırı bir şekilde hareket etti' diye bizden istediği şahsı kendi Harp Divanı'nda mahkum edebilecektir. Osmanlı Hükümeti adıgeçen Harp Divanları tarafından istenen herkesi, memleketin neresinde bulunursa bulunsun, tevkif edip onlara teslime zorunlu olacaktır.

227. madde gereğince; düşmanlarımızın uyruğundan birine karşı bir cürüm işlemiş olanlar o devletin Harp Divanı'nda mahkeme edileceklerdir.

Eğer bir Osmanlı çeşitli devletlerin uyruklarına mensup şahıslara karşı cürüm işlemiş ise o devletlerin subaylarından oluşan bir Harp Divanı'nda yargılanacaktır.

304. madde gereğince; bir Osmanlı ile düşman uyruğuna mensup

bir şahıs arasında akd olunan mukavelelerin fesh veya icra edilmesi meselesi düşman kanunlarına göre yapılacaktır.

308 ve 309. madde gereğince; bir Osmanlı ile düşman veyahut bizden ayrılan devletlerden birinin uyruğu olan bir şahıs arasındaki mukaveleler yüzünden meydana gelen davalar, bilinen şahsın mensup olduğu devletin mahkemelerinde veya konsoloshanesinin mahkemesinde görülüp, verilen bir hüküm Türkiye'de de aynen icra edilecek ve uygulanacaktır.

Antlaşma'nın 144. maddesi gereğince 'Emvâl-i Metruke' (Metruk Mülkler) Kanunu lağvedilecektir. Memleketi terk etmeye zorunlu olan bütün gayrimüslimler memleketlerine serbestçe dönebilecek ve diğer ellere geçen emlak ve mülkleri derhal kendilerine iade edilecektir.

Bundan amaç özellikle şark vilayetlerindeki Ermenilerdir. Halbuki Yunan işgali üzerine göçe mecbur kalan Müslüman halk için hiç bir kayıt yoktur. Bu da düşmanlarımızın adaleti nasıl algıladıklarına bir örnektir.

Aynı madde gereğince Cemiyet-i Akvam her istediği yerde hüküm heyetleri oluşturabilecektir. Bu heyetlerin her birinde Osmanlı Hükümeti'nin ve zarar gördüğünü ileri süren adamın mensup olduğu cemaatin birer temsilcisi bulunacaktır. Heyetin başkanı Cemiyet-i Akvam tarafından atanacaktır. Eğer zarar gören bir cemaat ise, o cemaat kendi temsilcisini atayacaktır. Bu heyetler gelecekteki kararları alacak ve Osmanlı Hükümeti'ni onu uygulamaya mecbur edebilecektir:

1- Uygun gördükleri her türlü onarımlar ve inşaatların yapılması ve bunun için gereken işçilerin ücreti, Osmanlı Hükümeti'ne ait olacaktır. Bunlar Komisyon'un tamirleri emrettiği yerde iskan edilmiş bulunan ırka mensup adamlar arasından seçileceklerdir.

2- Komisyon'un soruşturması üzerine tehcirlerde parmağı olduğu

anlaşılan herkesin bulunduğu görevlerden uzaklaştırılması Komisyon'un yetkileri kapsamındadır. Bunların mülkleri hakkında Komisyon neye karar verirse o şekilde hareket edilecektir.

3- 1 Ağustos 1914 tarihinden itibaren mirasçı bırakmadan vefat eden herkesin mirasının devlet yerine, onun mensup olduğu cemaate verilmesi.

4- 1 Ağustos 1916 tarihinden beri gayrimenkul mülkleri üzerine yapılan bütün işlemlerin ve özellikle feragat etme işlemlerinin hiç yapılmamış sayılması; bu gibi mülk sahiplerine tazminat ödemek gerekirse işbu tazminatın ödenmesi, Osmanlı Hükümetine aittir. Bu tazminat sebebiyle gayrimenkul mülklerinin eski sahiplerine iadesi meselesi kesinlikle ertelenemez. Hüküm heyeti isterse adıgeçen mülklerin eski ve hak sahiplerinin aralarını bulmak ve mülk alınırken belirlenen meblağın iadesi hususunda tarafları anlaştırmak hakkına sahiptir.

Bu heyetlerin bütün kararlarının derhal icra edilmesinin gerekli olup; Osmanlı mahkemelerinin onlara zıt olan kararları iptal edilir. Söz konusu kararlar istinaf ve temyiz edilemez.

Bu madde sadece gayrimüslimler için yapılmıştır. Zira sadece onlar cemaat halindedirler. Müslümanlar hükümetten başka bir cemaate mensup olmadıklarından bu maddenin hükümleri onlara 'şamil' değildir.

Dolayısıyla gayrimüslimlerin uğradıkları bütün kayıplar devlet tarafından tazmin edilecek! Halbuki Rusların çekilmesi üzerine mülk ve emlaki mahvolan şark vilayetlerinin Müslüman halkıyla, Yunanlılar tarafından her şeyleri yağma ve imha edilen Batı Anadolu Müslümanlarına hiçbir şekilde tazminat verilmesinden bahsedilmemiştir.

145. madde gereğince; Osmanlı uyruğuna mensup olan herkes kanun önünde eşit olacak ve din farkı gözetilmeksizin herkes iktidarı (gü-

cü-yeteneği) dahilinde bulunan memuriyet ve makamları işgal edecektir.

Şimdiye kadar bize isyan etmeyen bütün cemaat mensuplarına bu şekilde muamele edilmiş ve daima devletin en yüksek makamlarına, hatta vekilliğe Rum ve Ermenilerden şahıslar getirilmiştir. Dolayısıyla bu maddenin konulması gereksiz idi. Fakat bunda düşmanlarımızın başka bir amaçları var. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin yönetimine istedikleri gibi müdahale etmek hakkını elde etmek arzusundadırlar. Bu sayede; "Siz, gayrimüslimlere yeterli derecede memuriyet vermiyorsunuz. Dolayısıyla Antlaşma'yı ihlal ediyorsunuz" diye en önemli yerlere kendi casuslarını yerleştirmeye bizi mecbur edeceklerdir.

Yine aynı madde gereğince; barışın imzasından sonra iki seneye kadar azınlıkların hukukunu koruyan bir Seçim Kanununu düşmanlarımızın onayına sunmaya mecburuz.

Bu madde ile düşmanlarımız, seçimler gibi sadece iç ve en önemli işimize müdahale bahanesini kendilerine gerekçe yapmaktadırlar.

146. madde gereğince; Osmanlı hükümeti herhangi uyruktan olursa olsun tanınmış yabancı üniversite ve okullarından mezun herkese Türkiye'de serbestçe sanatlarını icra etmek hakkını bahşedecektir.

Genel olarak Avrupa'daki okullar ve üniversiteler iki çeşit şahadetnâme verirler. Biri kendi memleketinde, diğeri de dışarıda sanatını yapmaya mezuniyet veren şahadetnamelerdir. Dışarısı için verilen şahadetnâmelerin temin edilmesi fevkalade kolay olup, dışarda çalışacakları için hiç hak etmeyenlere ve değeri olmayanlara bile verilmesinde sakınca görülmemektedir. Daha sonra bizim memleketimiz bu tür şahadetnameyi almış olanların toplanma yeri olacaktır. Mesela genel sağlığı korumak niyetiyle bile olsa; hükümetimiz sudan bir şahadetname ile gelip doktorluk yapmak isteyenlere engel olamayacak; onları ehliyetle-

rini kanıtlamak için imtihana tabi tutamayacaktır.

Diğer taraftan Osmanlı gençleri arasında ciddi çalışanların sayısı azalacaktır. Zira, zahmetsizce elde edilebilen ve aynı hukuku sağlayan bir şahadetname dururken, kazanılması zor olan şahadetnameleri almaya kalkışanların sayısı pek az olur. Zaten uzun süre çalışıp mesleğinin cidden ehli olanlar, memleketimize üşüşecek olan şarlatanların arasında kendilerine iş bulamayacak duruma düşeceklerdir. Dolayısıyla bizdeki yüksek okullar işlevsiz kalacağı gibi, içimizde gerçek yüksek tahsil görenlerimiz dahi barınamayacaktır. Bu maddenin bize yüklediği koşullar az çok uygar, hiçbir memlekette uygulanmamaktadır.

Deniz, Hava ve Askerlikle ilgili Hükümler

Antlaşma'nın 102. maddesinden 269. maddesine kadar, bize yüklenen askerî koşullardan bahsedilmektedir.

Bize bırakılan asker ve jandarma miktarı aşağıda olduğu gibidir:

1- Zat-ı Şahane'nin korunması ile görevli subaylar ve askerler: Bu birliğin miktarı mabeyn askerî erkânı ve kurmay heyeti de dahil olmak üzere 700 kişiden ibarettir.

Bu sayı gayet dikkat çekicidir. İtalya Hükümeti 1870 yılında o zamana kadar papaların yönetimi altında bulunan Roma şehrini ele geçirdiği zaman kendi esiri bulunan Papa'yı sarayına kapamış ve maiyetinde ancak 700 asker bulundurmasına izin vermiştir. İngilizler de 'Dar-ül Hilâfet ül İslâmiyye'yi' 16 Mart 1920'de işgal ettiklerinden, böylece esirleri olan Halife'ye, kendisini Müslümanların Papası kabul ederek İtalyanların Papa'ya verdikleri iznin aynını bahşetmişler ve maiyetlerinde 700 kişilik kuvvet bırakmışlardır.

2- Kurmay heyeti ve subayları dahil olmak üzere iç güvenliği ve

gayrimüslim azınlıkların hukukunu korumak için 35.000 kişilik jandarma birlikleri.

3- Kurmay heyeti ve subayları dahil olmak üzere 15.000 kişilik takviye birlikleri. Bunlar gerektiğinde sınırların korunmasında da kullanılabileceklerdir. Bu birliklerin sadece dağ topları bulunacaktır. Yani barışta ve savaşta toplam 50.700 kişiyi silah altında bulundurabilecektir.

156. madde gereğince; memleketimizin bize kalan kısımları çeşitli bölgelere paylaştırılacak ve her bölgede bir jandarma birliği bulunacaktır. Bu birliklerin top ve diğer teknik silahları mevcut olmayıp sadece tüfek ve makineli tüfeği vardır. Bu birliğe mensup kuvvetler o birliğe ayrılan bölge dışına ancak 200. maddede görevleri sayılan ve başlangıçta bahsi geçen çokuluslu müttefik Teftiş ve Teşkilat Komisyonu'nun özel izniyle çıkabilir.

Bu birliği oluşturan askerlerin sayısı bütün jandarma birlikleri sayısının dörtte birini geçemez. 158. madde gereğince; kurmay ve diğer subayların sayısı da genel jandarma birlikleri sayısının yirmide birini aşamaz. Küçük subayların sayısı da genel sayının onikide birinden az olacaktır.

159. madde gereğince; müttefik ve tarafsız devletlere mensup subayların sayısı Osmanlı subaylarının yüzde onbeşini geçmemek koşuluyla Jandarma örgütüne dahil olacaklardır.

Adıgeçen yabancı subayların milliyet itibariyle oranını ve görevlerini 200. maddede bahsedilen çokuluslu müttefik Kontrol ve Teşkilât Komisyonu tayin edecektir.

160. madde gereğince; bir bölge dahilindeki yabancı subaylar hep aynı millete mensup bulunacaktır.

162. madde gereğince; seferberliğe ait her türlü önlemler ve düzenler yasak olduğu gibi adıgeçen birliklerin sayısını ve yahut onlara yara-

yabilecek nakliye araçlarını çoğaltacak ve takviye edebilecek bütün önlemler de keza yasaktır.

(Bu madde sayesinde düşmanlarımız memleket dahilinde her çeşit yol ve demiryolu inşasıyla onların onarımını; otomobil ve kamyon satın alınarak kullanımını yasaklayabilirler.)

165. madde gereğince; gerek 35.000 kişilik jandarma birlikleri, gerek 15.000 kişilik takviye birlikleri; her birlik için kendi bölgesi dahilindeki halktan gönüllü ve maaşlı olarak alınacaktır. Birliklerdeki Müslüman ve gayrimüslimlerin oranı mümkün mertebe her bölge dahilindeki nüfusları oranında olacaktır.

157. madde gereğince; 15.000 kişilik takviye birlikleri bir birliğe yardım edeceği durumda eğer yardım kuvvetinin sayısı 5.000'i geçerse Çokuluslu Müttefikler Teftiş Heyeti'nin özel izni gereklidir.

İşbu maddeleri analiz edersek aşağıdaki sonuçlar çıkabilir:

Önce - Çokuluslu Müttefikler Kontrol ve Teşkilât Heyeti memleketimizi uygun gördüğü şekilde bölgelere paylaştıracaktır. Bu bölge en az dört adet olacaktır. Zira 156. madde gereğince; bir birlikteki jandarmaların sayısı genel jandarma sayısının dörtte birini geçmeyecektir. Diğer taraftan 160. madde gereğince; bir bölge dahilindeki yabancı subaylar, hep aynı millete mensuptur. Dolayısıyla memleketimizde İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan bölgeleri olacaktır. Şayet Amerika gibi büyük bir devlet hisse isterse, ona da bir 'beşinci bölge' ayırabilmek için 156. maddede her birlik bütün birliklerin dörtte bir miktarında jandarmadan oluşturulacaktır denilmeyip, yukarıda yazılı olan lastikli ifade tercih edilmiştir.

Görülüyor ki; memleketimizin görünürde bize bırakılan kısmında jandarma ve takviye birlikleri düşmanlarımız tarafından oluşturulan bir Kontrol ve Teşkilat Heyeti'nin komutası altına konulacaktır. Bu birlikler

içinde nüfusa göre gayrimüslim subaylar, erler ve her bölgede, yüzde onbeş oranında düşman devlete mensup subaylar bulunacaktır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığından ve egemenliğinden bahsetmek hayaldir. Zira gerçekte, her bölgede bir düşman devletin subayları hakim ve genel komuta bize değil, fakat düşmanlarımıza ait olacağından Antlaşma uygulandıktan sonra biz Türk ve Müslümanlar için bu memlekette hayat mümkün olamayacaktır. Bütün Anadolu; Fransızların yönetimindeki Adana'ya, Yunanlıların işgali altındaki İzmir'e, Bursa vilayetlerine dönecektir. Rum ve Ermeni çeteleri meydanı boş bulup istedikleri cinayetleri işlemekte serbest kalacaklardır.

153. madde gereğince; Antlaşma'nın uygulamasından nihayet üç ay sonra yukarıdaki sayılardan fazla bulunan birlikler terhis edileceklerdir.

163. madde gereğince; işbu üç ay zarfında şimdiki mevcut jandarmalarını oluşturan birliklere alınanlar ve fazlası terhis edilecektir.

164. madde gereğince; Harbiye Nezareti dairelerindeki reisler, yüksek rütbeliler ve subaylar yukarıda yazılı 50.700 asker ve jandarma sayısına dahildir.

166. madde gereğince; erler ve küçük rütbeli subaylar en az onikişer sene hizmet etmeyi garantileyeceklerdir.

Antlaşma gereğince oluşturulan birliklerde kalan subaylar 45 yaşına kadar hizmet etmeyi garantileyeceklerdir. Kadroya dahil olan her subay en az 25 sene hizmet etmeyi garanti edecektir (Madde-167).

Jandarma ve takviye birlikleri kadrosuna dahil olmayan subaylar askerî hizmetten çıkarılacak ve bundan böyle teorik veya fiilî hiçbir askerî talim ve eğitime katılamayacaklardır (Madde-167).

168. madde gereğince; subaylar için bir okul ve küçük subaylar için de her bölgede birer okul bulundurulacaktır.

Antlaşma'nın 170. maddesi gereğince şehir ve köylerdeki polislerin, gümrükçülerin, orman bekçilerinin sayısı savaştan önceki 1913 senesindeki miktarı geçmeyecektir. Gelecekte bunların sayısı genel nüfusun artışına bağlı olacaktır.

Bu tür memurların atama, komuta ve sevki jandarma için 165. maddede belirtilen koşullara bağlı tutulacaktır. (Yani yine Kontrol Komisyonu.)

Osmanlı subay heyetinde dahi Jandarmada olduğu gibi yüzde on beş oranında yabancı memurlar ve subaylar bulunacaktır.

171. ila 177. maddeler silah, cephane ve istihkamların düşmanlara teslîminden ve tahrip edilmelerinden bahsetmektedir.

181. ila 195. madde deniz ve hava ile ilgili maddeleri içermektedir. 7 gambot ve 6 torpidodan başka bütün savaş gemilerimiz imha edilecektir. Elimizde kalan gemilerde torpil kovanı ile 77 milimetreden büyük top bırakılmayacaktır. Bizim için bu sayıdan fazla savaş gemisi inşa edilmesi ve satın alınması yasaktır.

Bizde bulunan bütün uçak, balon, akıcı maddesi yapmaya mahsus alet ile havacılık işlerine dönük bütün madde ve eşya düşmanlara teslim veya tahrip edilecektir.

Şunu da eklemek gerekir ki; bulundurmamıza izin verilen gerek asker, gerek jandarmalar memleketin savunulması ve yahut Müslüman halkın korunması için kullanılamaz. Bunlar komutanları nedeniyle ancak düşman emellerine hizmet edecek kitle durumuna girecektir. Bunlar ücretli asker olup, maaşları dahi yabancılardan oluşan ileride ayrıntılı şekilde bahsedilecek Maliye Komisyonu tarafından, bizim paramızdan verileceğinden, düşman emellerine hizmet etmek istemeyen subaylar ve erler onlar tarafından kovulacaktır. Sonuçta bu birliklerde kalan Müslümanların tamamı, bugün İstanbul'da düşman hesabına din ve millettaşları aleyhine yürüyen, bilinen birkaç gazeteci ve serseridir ki;

sinirlenmeye mecbur kalacak ve bu zillete katlanamayanlar biraz önce dediğimiz gibi birliklerden çıkarılacaktır.

Şayet bizim hazine bu parayı veremeyecek kadar fakir düşerse -ki bu çok muhtemeldir- bu birlikler doğrudan doğruya ve açıktan açığa kendi din ve milletleri aleyhinde kullanılacak olan, düşmanlarımızın ücretli silahşörleri gibi aşağılık duruma düşeceklerdir.

Göz önüne alınacak bir taraf da bize sadece dağ toplarıyla donanmış ancak 15.000 asker bırakılmasıdır. Bize komşu olan Ermenistan ve diğer devletler bu gibi kayıtlarla kesinlikle kayıtlı olmadığından, sınırlarımız sürekli her isteyenin, hatta en amansız düşmanlarımızın bile bütün saldırılarına açık kalacaktır.

Teftiş ve Teşkilât Heyetleri

196. madde gereğince; yukarıda yazılı deniz, hava ve askerî hükümlerin uygulaması, askerî eşyanın tahrip ve teslim edilmesine nezaret için bu konudaki bütün masraflar Osmanlı Hükümeti'ne ait olmak üzere düşmanlarımız tarafından Teftiş ve Teşkilât Heyetleri atanacaktır. Bu heyetler Teftiş ve Teşkilât'tan başka müttefiklerin gelecekte hakkımızda verecekleri deniz, hava ve askerî kararları Osmanlı hükümetine tebliğ edeceklerdir.

197. ve 198. maddeler gereğince; adıgeçen heyetler, İstanbul'da ve memleketin her tarafında bütün daireleri ve her istedikleri yerleri denetleyip, bütün vesikaların ve evrakların kendilerine teslim edilmesini isteyebileceklerdir.

199. madde gereğince; bu heyetlerin her türlü masrafı, teslim edilecek veya imha olunacak silahlar ve diğerlerinin nakliye ve tahrip masrafları dahil olmak üzere Osmanlı Hükümeti'ne aittir.

200. madde Çokuluslu Müttefikler Askerî Teftiş ve Teşkilat Komisyonu'nun hukuk ve görevlerini belirleyerek sıralamaktadır.

İşbu Komisyon bir taraftan Antlaşma'daki askerî hükümlerin, asker sayısının azaltılmasına, silah ve askerî eşyanın teslimine, istihkamların tahribine nezaret edecek, diğer taraftan yeni oluşan Osmanlı kuvvetinin düzenlenmesini ve kullanılış tarzını denetleyecektir. Dolayısıyla Teftiş Heyeti öncelikle aşağıdaki işleri yüklenecektir:

A- 170. madde gereğince; Türkiye'nin kullanabileceği gümrükçü, polis, orman bekçisi ve buna benzer memurlar ve hizmetlilerin sayısının belirlenmesi.

B- Osmanlı Hükümeti'nden silah depolarının, istihkam yerlerinin ve silahlarının miktarı ve önemli askeri silah ve eşya fabrikalarının yerleri ve önemi hakkında bilgi verilmesi,

C- Teslim edilecek silah ve askerî maddelerin belirlenen yerlerde teslim edilmesi ve Antlaşma gereğince yapılması gereken tahribata nezaret edilmesi.

İkincisi:

A- Osmanlı hükümeti ile birlikte yeni oluşturulacak olan kuvvetlerin düzenlenmesine katılacak, 156. maddede bahsedilen bölgeleri belirleyecek jandarma ile takviye birliklerini çeşitli mıntıkalara dağıtılacaktır.

B- Belirtilen jandarma takviye birliklerinin kullanılış tarzını kontrol edecektir. Bunların dağılım şeklinde geçici değişiklikler meydana getirmek amacıyla Osmanlı Hükümetince yapılan istekleri dinleyecek ve bu konuda kararlar tasarlanacaktır.

C- 159. maddede belirtilen yabancı subayların oranını ve kullanılma şeklini belirleyecektir.

201. ve 202. maddeler bu Komisyon'a karşılık olan Denizcilik ve Havacılık komisyonlarının görevlerinden bahsetmektedir.

Antlaşma'nın 206. maddesi gereğince 30 Ekim 1918'de Mondros Adası'nda akdedilen ateşkes metninin 7., 10., 12., 13., 24. maddeleri eskiden olduğu gibi geçerli kalacaktır.

İşbu maddeleri aşağıda hatırlatıyoruz:

Madde 7- Müttefikler güvenliklerini tehdit edecek durumun baş göstermesi halinde herhangi bir sevk ve idare noktasını işgal etmek hakkına sahip olacaklardır.

Madde 10- Toros tünellerinin müttefikler tarafından işgali.

Madde 12- Hükümet haberleşmesi ayrı olmak üzere telsiz telgraf kablolarının itilaf memurları tarafından denetim ve gözetimi.

Madde 13- Askerî, ticarî ve denizcilik maddelerinin ve malzemesinin yasaklanması ve tahrip edilmesi.

Madde 24- Vilayât-ı Sitte (Altı Vilayet)'de karışıklık başgöstermesi durumunda adıgeçen vilayetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkını İtilaf Devletleri muhafaza ederler.

Malîye Hükümleri

351. madde gereğince İngiliz, Fransız, İtalyan temsilcilerinden oluşan bir Maliye Komisyonu kurulacak ve bu Komisyon'da Müşavir sıfatıyla bir Osmanlı üye bulunacaktır.

Bu Komisyon'un yetkileri aşağıdaki maddelerde belirlenmiştir:

Madde 232 - Komisyon Türkiye'nin varlıklarının azalmaktan korunması ve çoğaltılması için uygun gördüğü önlemleri alır.

Maliye Nazırı tarafından hazırlanan Mali Denge Kanunu önce bu Komisyon'a sunulur. Komisyonca kabul edildiği şekilde Millet Meclisi'ne gönderilir. Bu Komisyon'un rızası olmadıkça Meclis, bütçede değişiklik yapamaz.

Maliye Komisyonu bütçenin, malî kanunların ve nizamların yapılmasına nezaret eder. İşbu nezaret Osmanlı Maliye Müfettişliği vasıtasıyla yapılır. Bu denetim heyetinin Maliye Komisyonu'nun emrine bağlı olup, üyeleri adıgeçen Komisyon'un önerisiyle atanır. İşbu müfettişlik denetimlerinin yapılması için hükümetten her türlü yardımı isteyebilir ve tembelliğini gördüğü maliye memurlarının korunmasını kaldırarak azlettirebilir.

Madde 233 - Türkiye'nin nakit işlemleri Maliye Komisyonu'nun emri altındadır.

Madde 234 - Maliye Komisyonu'nun rızası olmaksızın iç ve dış hiçbir borçlanma yapılamaz.

Madde 236 - Düyûn-u Umumiye (Genel Borçlar) İdaresi'nin terkedilen varlıklarından başka Türkiye'nin bütün varlıkları Maliye Komisyonu'nun emir ve tasarrufuna bağlıdır. Komisyon bu varlıkları şu şekilde harcayacaktır:

Birincisi: Maliye Komisyonu'nun maaşları ve harcamaları.

İkincisi: Antlaşma'nın imzalanmasından sonra Türkiye'de ödenecek düşman askerinin iaşe ve diğer harcamaları.

Üçüncüsü: Ateşkesin imzalanmasından beri (30 Ekim 1918) Osmanlı memleketlerinde bulunan düşman işgal birliklerinin harcamaları, Suriye ve diğerleri gibi bizden ayrılan yerlerdeki işgal kuvvetlerinin harcamaları dahi tarafımızdan karşılanacaktır! Adıgeçen yerlerdeki harcamalar bundan böyle oraya sahip olacak devlet tarafından karşılanmış ise bize tazmin ettirilmeyecektir.

Meselâ; Yunan'a kalan İzmir vilayetindeki Yunan Ordusu'nun harcamalarını biz ödemeyeceğiz. Fakat İstanbul'da bulunan ve İzmir vilayeti dışında hareketler yapan Yunan birliklerinin giderleri tarafımızdan ödenecektir. Suriye'yi feth eden İngiliz ve Adana'daki Fransız orduları-

nın harcamaları bize ait değildir. Adıgeçen harcamaların miktarı ve bizden tahsil edilme şekli Maliye Komisyonu tarafından belirlenecektir.

Şunu da ilave etmek isteriz ki; gayet azla yetinen, kendi askerini bu kadar zorlukla besleyebilen bu fakir millet; bundan böyle her sabah etli yemek yiyen, şarap ve her türlü içkiyi bol bol içen ve bizi ezmek için memleketimize gelen düşman askerini beslemeye mecbur kalacaktır. Bunun bizlere ne kadar fena ve bıktırıcı geldiğini etraflıca açıklamaya gerek yoktur.

Dördüncüsü: Memleketimizde oluşturulacak olan bütün komisyon ve denetleme heyetlerinin maaşları ve harcamalarıyla, tahrip edilecek istihkamlar, sevk ve idare bakış açısından önemli yol ve demiryollarının tahrip edilmesi giderleri, düşmanlara teslim edilecek silahlarımızın nakliye harcamaları ilh...

İşbu meblağ belirlendikten ve karşılandıktan sonra Türkiye'nin geriye kalan varlıklarından düşmanlarımızın uyruklarının savaş sırasında gördükleri zarar ve ziyanların tazmin edilmesi için gereken meblağ ayrılacaktır. 317. madde gereğince (düşman uyruğu) değimi aşağıdaki şahısları ve kurumları kapsamaktadır:

Birincisi: Düşman uyruğu olan bütün şahıslar, kurumlar, şirketler, cemiyetler ve ilh...

İkincisi: 1 Ağustos 1912'den önce düşman koruması altına girmiş olan şahıslar ve kurumlar...

Üçüncüsü: Düşman uyruğundan şahıslar ve heyetler tarafından kontrol edilen Osmanlı maliye, sanayi ve ticarî kurumlarıyla düşman uyruğunun ilişkili olduğu bu gibi bütün kurumlara.

Dördüncüsü: Düşman uyruk ve bağımlılarının ilişkili oldukları bütün dinsel kurumlar ile okullar.

Buna karşılık Antlaşma'nın 289. maddesi gereğince; düşman memleket ve sömürgelerindeki bütün Osmanlı uyruğunun mal, mülk ve kurumlarıyla Osmanlılar tarafından kontrol edilen kurumların, düşmanlarımız tarafından el konulup müsadere edilmesi ve tasfiyesi bizim tarafımızdan kabul edilecektir. Bu işlemler düşman memleketin kanunları ve yönetmeliklerine bağlı olacaktır.

235. madde gereğince; Tuna Komisyonu tarafından istenen bütün tazminatı ödemeye mecburuz.

Yukarıda yazılı giderler ödendikten sonra, Türkiye'nin varlıklarından kalan meblağ (eğer kalırsa) 232. maddede belirtildiği gibi Maliye Komisyonu'nun rızası ve denetimi altında Osmanlı Hükümeti'nin ihtiyaçlarına harcanacaktır.

237. madde gereğince; son borçlanma içerde ve genellikle savaş sırasında alınan paralara bazı varlıklar karşılık gösterilmek suretiyle verilen garantiler yok kabul edilecektir. Yani iç borçlanmanın faizi ve bundan doğan malî hakları, hak sahiplerine ödenmeyecektir.

239. madde gereğince; Maliye Komisyonu'nun onayı olmadan Osmanlı Hükümeti; Osmanlı ve yabancı kimseye maden, yol, demiryolu ve diğerleri gibi hiç bir ayrıcalık veremeyecektir.

240. madde gereğince; Türkiye'den ayrılan yerlerde bulunan Osmanlı Hükümeti ve yahut Sultan'ın hazinesine ait olan bütün emlak ve mülkler o memlekete sahip çıkarak koruyan devletin tazminat ödemeksizin malı olacaktır.

246. madde gereğince; Genel Borçlar İdaresi tarafından kendilerine ait olan vergilerin doğrudan doğruya tahsil edilmesi usulü mümkün olduğu kadar genişletilecek ve Maliye Komisyonu'nun uygun görmesiyle, kendine ait olmayan vergileri de kapsayabilecektir.

Maliye Komisyonu'nun onaylamasıyla tarh olunacak (konulacak)

yeni vergilerin her seferinde Düyûn-u Umumiye tarafından tahsil edilmesi meselesi adıgeçen Komisyonca incelenecektir.

Rüsûmlar Genel Müdürü'nün tayin veya azledilmesi Maliye Komisyonu'na aittir.

247. madde gereğince; Maliye Komisyonu isterse, bugün Genel Borçlar İdaresi'ne bırakılan rüsûmlara karşılık Türkiye'nin bütün varlığını Genel Borçlar İdaresi'ne karşılık gösterebilir!

Yukarıda kayıtlı malî hükümler incelendiğinde görülüyor ki: Düşmanlarımızın oluşturdukları Maliye Komisyonu tamamen Osmanlı Maliye ve Nafıa nezaretlerinin yerine geçerli oluyor ve Meclis-i Mebusan ve Ayan'ın malî ve iktisadî hukukuna dahi sahip oluyor. Dolayısıyla bu hükümlere göre Meclis-i Mebusan ve Ayan'ın varlığı anlamsız bir sözcükten ibarettir.

Bizim tarafımızdan verilen vergilerin harcanması konusunda hiçbir oyumuz kalmadığı gibi, memleketimizin doğal hazineleri olan maden ve ormanlarımızın işletilmesi -ve yahut demiryolu, liman, rıhtım, yol ve diğerlerinin inşası gibi- hukuku ve çıkarları tamamen elimizden alınıyor. Bu çeşit ayrıcalıkların verilmesi Maliye Komisyonu'na ait olduğundan, doğal olarak bundan sonra düşmanlarımızın emellerine hizmet etmeyen Müslümanlara ayrıcalık, ticarî yetki verilmesi ihtimali yoktur. Olsa olsa yabancılar bu gibi girişimlerde Türkleri gündelikçi durumunda ve en adi işlerde kullanarak esaretimizi bir kat daha teyit ederler.

Fakat asıl önemli ve bizim için ölümcül mesele bütçemizin düşmanlarımız tarafından düzenlenmesi keyfiyetidir.

Düşman ordularını besledikten, yabancılara çeşitli ad ve bahane ile bizim gibi fakir bir milletin ödemekten aciz olduğu meblağı ödettikten sonra geriye kalan parayı kendi yararına uygun bir şekilde harcama iznine sahip olsa idik, yine bizim için genel anlamda belki kurtuluş umu-

du mevcut olabilirdi. Belimizi doğrultmamızdan olağanüstü derecede korkan vesveseli İngiltere buna izin vermiyor ve Osmanlı Hükümeti'nin bütün giderlerini Millî Meclis'in hukukunu gasp ederek Maliye Komisyonu'na tayin ettiriyor!..

Zaten Antlaşma'nın hükümleri incelenince doğrudan doğruya düşmanlarımızın müdahale etmedikleri bir Maarif Nezareti ve Ziraat Nezareti'nin tarım teşvikleri kısmı kalıyor. Fakat düşmanlarımız bütçemize egemen olmaları itibarıyla memleketin refahını ve gelişmesini sağlayacak olan o alanlara da müdahale ederek, her türlü yan gayretlerimize engel olmak hakkını elde ediyorlar.

Bilindiği gibi İngiltere ve Fransa'nın sömürgelerinde başlıca endişeleri yerlilerin okuyarak aydınlanmaları ve böylece esaretten kurtulmalarıdır. Bundan amaçları aşikardır. Bilimsel eğitim gören ve aydınlarının sayısı artan bir millet yabancı boyunduruğunu taşıyamaz. Dolayısıyla bu Fransız ve İngilizler böylece sömürgelerinde egemenliklerini sağlayıp pekiştirirler.

Bu kadar zengin olan Mısır'da ilkel, ikinci dereceden ve yüksek eğitim gayet yoksul olan bizim memleketimizden de çok geridir. Mısır'da on milyondan fazla nüfus için gayet geri kalmış bir Sultanî Mektebi vardır. Hindistan'da keza 250 milyonluk nüfus için biri Hindulara, diğeri Müslümanlara özgü olmak üzere iki Sultanî vardır. Bu memleketlerde bilimsel eğitim görmüşler, ancak birer şekilde Avrupa ve İstanbul'a gidebilmiş olanlardır. Onlar da memleketlerine döndüklerinde bir çok baskılara ve izlemelere maruz kalırlar. Cezayir ve Tunus'ta da yerli halkın bilimsel eğitimi hemen hemen yok sayılabilecek düzeydedir. Yeter ki halkı Fransızlaştırmak, Katolikleştirmek için gençler ruhban tarafından Fransız okullarına devam ettirilmiş olsunlar!.

Maliye Komisyonu bizim bütçemizin düzenlenmesi sırasında özellikle eğitimimizi yok etmeye çalışacak ve bunun için okullara harcanan

paraları mümkün olduğu kadar azaltacaktır. Bizim memleketimizde yaşayan gayrimüslimlerin ayrıca okulları olduğundan ve eğitim payının toptan, doğruca onlara verilmesi kararlaştırılmış bulunduğundan, onların çocukları bilimsel eğitimlerine serbestçe devam edebileceklerdir. Böylece on - on beş yıl sonra eğitim bakımından Müslümanlarla gayrimüslimler arasında o kadar büyük bir fark ortaya çıkacaktır ki; memleketin bütün yüksek işleri gayrimüslimlerin eline geçecek ve bizler sadece çiftçilik gibi işlerle geçinmek zorunda kalacağız.

İngiltere bu siyaseti, daha Antlaşma imza edilmeden uygulamaya başlamıştır. Londra'da yayınlanan Moslem O. gazetesinde okunduğuna göre; İngiliz bendesi olan İstanbul Hükümeti, Avrupa okullarında okuyan Türk çocuklarının derhal Dersaadet'e dönmelerini emretmiş ve bu emre uymayanlara,ebeveynleri tarafından para gönderilmesini yasaklamıştır.

Ekonomik ve Ticarî Hükümler

261. madde gereğince; savaştan önce yabancı ayrıcalıklarından (kapitülasyon) yararlanan bütün devletlerin uyrukları bunlardan eskiden olduğu gibi yararlanabilecekleri gibi; Yunanistan, Ermenistan ve düşmanlarımızın müttefiki bulunan bütün devletlerin uyrukları dahi bundan istifade edebileceklerdir. Bu savaş sırasında hemen bütün dünya bize karşı savaşa girdiğinden bütün yabancı uyruklarına karşı pek ağır ayrıcalıklar vermek zorunluluğunda kalıyoruz.

Yabancı ayrıcalıklarının adlî kısmından, adlî hükümleri incelerken bahsetmiştik. Şimdi bunların ekonomik kısmına geçelim:

Savaştan önce kapitülasyonlardan yararlanan yabancıların vergi vermediği takdirde mülk ve emlakleri haciz olunamazdı. Dolayısıyla bunların vergi vermeleri sırf kendilerinin veya elçiliklerinin insafına

kalmış idi. Örneğin: tüccarları temettü vergisi, eğitim, yol bedeli ve diğerleri gibi vergileri vermezlerdi.

Bundan böyle memur olmayan bütün gayrimüslimlerin düşman uyruklarına girmeleri doğal olduğundan ve bunların arasında emlak ve arazi sahipleri bulunduğundan emlak, temettü, aşar, iğnam ve diğerleri gibi vergilerin ödenmesi sadece bizlere, Osmanlı uyruğunda kalan Müslümanlara özgü tutulacaktır. Bu eşitsizliğin sekiz on yıl sonra Müslümanları ne duruma sokacağı artık düşünülsün!..

Onda bir ve iğnam veren Müslüman köylüsü bu vergilerden muaf olan Ermeni ve Rum köylüsünden gittikçe daha fakirleşecek; yavaş yavaş arazisini ve hayvanlarını onlara satarak ecir sıfatıyla emrinde çalışmaya mecbur kalacaktır. Keza Müslüman tüccarları temettü ve diğer vergileri vermeyen gayrimüslim tüccarların rekabetine dayanamayıp birer birer iflas edeceklerdir. Buna bağlı olarak düşman Maliye Komisyonu bizim eğitimimizin gelişmesini yasaklamak ve halen mevcut eğitim araçlarının imha edilmesi için bu faslın harcamalarını durmadan azaltacağından Müslüman halk, gayrimüslimlerden pek cahil kalacak ve dolayısıyla vergilerin haksız ve eşitsiz şekilde dağılımından ortaya çıkacak noksanlarını, eğitimini ilerletmek suretiyle gideremeyecektir.

Zaten Antlaşma'nın 264. maddesi Osmanlı uyruğuna yüklenen vergilerin yabancı uyruğuna da yüklenip yüklenmemesinin Maliye Komisyonu'nun oyuna bağlı olduğunu belirtmektedir.

Bu yabancı Komisyon, heyet ve diğerleri ile düşman askerinin gerek maaşları ve gerekse diğer bütün harcamaları bize ait bulunacağından yeniden birçok verginin konulmasını gerektirecek ve bu vergilerin yükü sadece Müslümanların omuzlarına çökecektir.

Yabancı ayrıcalıklarının bütün düşmanlarımızı kapsamasındaki birinci sakınca budur. İkinci sakınca ise gümrük tarifelerine ait olup, aynı

derecede önemlidir.

Malum olduğu gibi biz memleketimize giren eşyadan istediğimiz miktarda ve surette gümrük resmi alamayız. Memleketimizin böyle yoksul kalmasının başlıca nedeni budur. Bu hususu biraz açıklamak isteriz:

A-Tarım: Memleketimiz bir tarım memleketidir. Köylümüzün zenginleşebilmesi ve dolayısıyla toprağını ıslah edip gittikçe daha çok ürün alabilmesi ve yahut durmadan daha fazla toprak ekebilmesi için yetiştirdiklerini hiç olmazsa kendi memleketimiz içinde kazançlı bir fiyatla satabilmesi gereklidir. Bu ise savaştan önce mümkün olmadığı gibi, bundan sonra dahi Antlaşma uygulanırsa mümkün değildir. Zira Amerika, Romanya, Rusya ve Avusturya gibi arazisi verimli olan yerlerden hububat İstanbul ve diğer büyük şehirlerimiz piyasasına nakliye araçlarının kolaylığına dayanarak pek ucuz fiyatla ulaşıp satılabilmektedir. Bizim köylümüz de ürünlerini o fiyata satmaya mecbur kaldığından sürekli yoksul kalmağa ve dolayısıyla önceden olduğu gibi üretim araçlarını geliştirip yabancı köylülerle rekabet edebilecek bir duruma gelmek olanağından sonsuza kadar yoksun kalmaktadır. Bizim durumumuzda bulunan Fransa, Almanya ve İtalya hükümetleri bizim gibi kapitülasyon hükümlerinin resmî kayıtlarıyla sınırlanmış olmadıklarından, dışardan gelen tarım ürünlerine kendi köylülerini müreffeh bir şekilde yaşatabilecek bir miktarda gümrük tarhetmekte ve böylelikle kendi halkının ve dolayısıyla bütün memleketin zenginleşmesine olanak bulmaktadırlar.

B-Sanayi: Mevcut durumdaki sanayiin esası olan buhar makinesi bütün Avrupa'nın Napolyon savaşlarıyla meşgul olduğu bir zamanda tamamlanmıştı. O zaman memleketi istilaya uğramamış ve savaş gailelerinden uzak kalmış bir İngiltere vardı. Bu sayede İngiltere yalnız başına sanayiini; buhar makineleriyle işleyen, modern fabrikaları herkesten önce kurup barış tesis edilince bütün dünya piyasalarına, her memleke-

tin içinde imal edilen mallardan çok daha ucuza mal olan kendi mallarını sokmuş ve büyük miktarda servet kazanmıştır.

İngiliz mallarının bu istilasına karşı yavaş yavaş her memlekette bir tepki meydana gelmiştir. Önceden kurulmuş ve zengin fabrikatörlerin elinde bulunan fabrikaların sekiz - on sene geçmeyince kazançlı bir şekilde rekabet edemediği anlaşılınca; Amerika başta olmak üzere Almanya, Fransa, Avusturya ve ilh., derhal hudutlarından giren eşyaya ağır gümrük vergisi koyup memleket içinde fabrika yapmak isteyenler için uygun bir alan hazırlamışlardır. Bu sayede bütün Avrupa memleketlerinde, özellikle Amerika ve Almanya'da sanayi hayret verecek bir şekilde gelişebilmiştir. Biz ise maateessüf Kanunî Sultan Süleyman tarafından bahşedilen ve yabancılar tarafından gittikçe suistimal edilen yabancı ayrıcalıkları nedeniyle, gümrük vergilerimizi yabancıların izni olmadan arttıramamaktaydık.

Bu yüzden diğer devletlerden gittikçe geri kalıp yoksullaştık. Yüz sene önce biz sanayii en mükemmel ve halkı en varlıklı olan memleketlerdendik. Hemen her şehrimizin kendine özgü ve bütün dünyaca beğenilerek aranan mamullerimiz vardı. Rize'nin bezleri, Kastamonu'nun bakır ürünleri, Suriye'nin ipekli kumaşları, halılarımız, sahillerimizde inşa edilen gemilerimiz, her evde kadınlarımızın dokudukları kumaşlar ilh., pek ünlüydü. Fakat yukarda sunulan gerekçeler dolayısıyla bunlar yavaş yavaş dışarıya satılamaz olduğu gibi; içerde de pek zayıf bir gümrük vererek giren ve büyük fabrikalarda imal edilmeleri sebebiyle pek ucuza mal olan eşya ile rekabet edemez oldular. Halıcılık kısmen istisna olmak üzere, sanayimiz birer birer sönmeye başladı. Ve gittikçe yoksullaşarak şimdiki durumumuza geldik. Gümrüklerimiz bu durumda kaldıkça memleketimizde sanayiin geliştirilip; yine değil eski zenginliğimiz, fakat bir parça refah bile elde etmemiz imkansızdır. Zamanında Amerika ve Almanya'nın gümrük koymadan sadece İngiliz rekabetine

karşı koyamadıkları durumda, biz nasıl bütün dünyanın rekabetine karşı koyabiliriz? Şunu da belirtmek isteriz ki; Japonya'nın kaydettiği gelişmeler, orada mevcut olan kapitülasyonların kaldırılmasının ardından başlamıştır.

C- Ticaret: Tarım ve sanayi gelişemeyince, doğaldır ki; bunların meydana getirdikleri servetin değişiminden ibaret olan ticaret de çöker.

Antlaşma'nın 263. maddesinde gümrük resimlerinin arttırılması veya düşürülmesinin sadece Maliye Komisyonu'na ait olduğunu açıkça belirtilmektedir. Halkımız bu suretle zarar görüp yoksullaştıkça kendisine her girişimindeki başarısızlıkların meydana getirdiği üzüntü ve ümitsizlik ile büyük bir hareketsizlik gelip, her türlü gayret ve girişim fikri yok olmuş; esefle görülen şimdiki durum ve vaziyet ortaya çıkmıştır. Millet yoksullaştıkça devlet de yoksullaşacağından; bayındırlık, eğitim, sağlık gibi işleri parasızlık yüzünden gittikçe ihmal edilmiştir. Nihayet Müslüman ve Türkler diğer milletlerden pek cahil ve memleketimiz yol ve nakliye araçları konusunda diğer memleketlerden pek geri kaldığı gibi, sıtma ve verem gibi birçok hastalıkların yayılmasına da meydan verilmiştir.

Nüfusumuzun da durmadan azalması, baştâ geçinmenin gittikçe zorlaşmasına, sağlık koşullarının bozulmasına ve düşmanlarımızın arabozuculuk ve fenalıklarının eseri olan birçok dış ve iç savaşlara atfedilmelidir. Mamafih şu da unutulmamalıdır ki; birbirini izleyen savaşlarımız olmasa bile tarım ve sanayiin gerilemesi yüzünden nüfusumuz yine azalmaya mahkumdu. Zira; geçinecek araç bulamayan halkımızın nüfus arttıkça göçe mecbur kalması doğaldır. Kısacası bu durum kendini Trabzon vilayetinde, özellikle Lazistan sancağında göstermektedir. Toprağın yetiştirdiği keteni ve sanayide kullanılan tarımsal ürünleri yabancı fabrikaların rekabeti yüzünden geniş miktarda kumaşa dönüştü-

remeyen halkın en faal ve girişimci kısmı, savaştan önce geçinmek için Rusya'ya göç etmekte idi.

Bu konuda bu kadar ayrıntı vermekten amacımız öncelikle gümrük meselesinin geleceğimiz için ne kadar temel bir sorun olduğunu açıklamak içindir. İkinci olarak da düşmanlarımız tarafından yayılan haberler ve aramızda bulunan kötü niyetlilerce tekrarlanan 'Müslüman ve Türklerin gerek din, gerekse ırk nedeniyle yeteneksiz oldukları' iddiasını reddetmek ve bu suretle kırılmak istenen moral gücümüzü pekiştirmektir.

Bu iddianın asılsızlığını kanıtlayacak bir delil de Hıristiyan ve diğer Avrupa kavimleriyle aynı ırka mensup olan İrlanda Adası'nın durumudur. Bugün İrlanda her alanda İngiltere'den çok geri kalmıştır. Bundan seksen sene öncesine kadar dokuz buçuk milyon nüfusa sahipken, şimdi ancak dört buçuk milyon halkın güçlükle yaşayabilmesidir. Kendi boyunduruğuna karşı sürekli isyan eden bu Ada halkını yok etmek için İngiltere, gümrüklerin lağvedilmesi çaresine başvurmuş ve amacına ulaşmıştır. İngiltere kendi sanayisini Avrupa'nın Napolyon savaşları sırasında olağanüstü ileri götürdükten sonra hemen bütün halkını sanayi ile geçindirebileceğini anlayınca, fabrikalarına köylülerden bol bol işçi sağlayabilmek için tarımını mahvetmeyi kararlaştırmış ve gümrüklerini ilga etmiştir. Toprağı pek verimli olan memleketlerin hububatı İngiltere'ye ucuzca girince, geçinemeyen köylüler fabrikalara koşmaya mecbur olmuşlardır. Tabii sanayi konusunda İngiltere derecesine ulaşmış bir başka memleket daha olmadığından, fabrikalar yabancı rekabetinden korkmamakta idiler. Fakat İrlanda'da iş aksi olmuştur. Orada İngilizler maden ayrıcalığı ve fabrika açmak ruhsatını pek büyük güçlüklerle almakta olduklarından halk hep tarımla geçinmek zorunluluğunda idi. Gümrükler lağvedilip Amerikan buğdayı yerlilerin yetiştirdiğinden daha ucuza satılmaya başlanınca halkın büyük çoğunluğunu oluşturan

köylüler arasında müthiş bir sefalet başgösterdi. Memleketin hemen her tarafı dilenci ile doldu. Sonuç olarak pek yaygın ölçüde göçler başladı. Seksen yıl önce dokuz buçuk milyon halkı besleyen bu Ada, eğer doğal bir şekilde gelişseydi bugün en az -Avrupa'nın diğer yerlerinde olduğu gibi- onun iki buçuk misli nüfusa malik olurdu. Dolayısıyla İngiliz desisesi oradan hiç olmazsa on beş ilâ yirmi milyon kişiyi göçetmek zorunda bırakmıştı. Kendisine karşı sürekli başkaldırı durumunda bulunan bu halkı ezmiş oldu. İrlandalıların İngilizlere karşı hissettikleri kin ve nefretin birinci nedeni bu durumdur.

Antlaşma'nın 262. maddesi yabancı devletlere memleketimizde posta şubeleri açmak ve dolayısıyla postalardan alacağımız gelirleri rekabetleriyle azaltmak hakkını onlara vermektedir.

Bütün bu kapsamlı açıklamalardan çıkarılacak özet şudur:

Maazallahuteala Antlaşma incelenecek olursa;

1- Bizden ayrılıp İngiliz ve Fransız boyunduruğuna düşen Arap dindaşlarımızdan başka; Edirne, İzmir, Ayıntab, Urfa, Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis vilayetlerimizdeki İslam halkı Rum ve Ermeni gibi en gaddar düşmanlarımızın yönetimi altına girip zemin ve zamanın uygunluğuna göre kimi kademeli olarak, kimi de toptan imha edileceklerdir.

2- İslam Hilafeti ve Osmanlı Saltanatı'nın başkenti olan İstanbul şehri düşmanlarımızın işgali altında kalacağından; gerek İslamiyet, gerekse Osmanlılığın imhası için düşmanlarımızın esirleri olan Halife ve Padişahı ve zorla iktidar mevkiine getirdikleri kendilerine satılmış vekillerini diledikleri gibi kullanıp her zaman şimdi yaptıkları gibi Müslümanı Müslümana, Türkü Türke kırdırmak ve Yunan gibi bir düşmanın ordusunu Halife'nin esaretinden yararlanarak Halife Ordusu olarak gösterip cahil halkı işgale çalışacaklardır.

3- Memleketimizin güya bize bırakılan kısımlarını şimdilik dört ve

ilerde gerekirse beş ve daha fazla bölgeye ayırıp her birinde, jandarmada ve takviye birlikleri diye adlandırdıkları birliklerde bulunduracakları subaylar vasıtasıyla oradaki icra kuvvetlerine egemen olup maiyetinde hiç bir silahlı kuvvet kalmayan Osmanlı hükümet memurlarının ve yerel halkın her türlü hukukuyla oynayabileceklerdir.

4- Toplam 50.000 kişiye ulaşan jandarma ve takviye birliklerinin şehirlerdeki polislerin, gümrükçülerin ve orman bekçilerinin genel komutası; dağıtım ve kullanma şeklinin belirlenmesi,düşman Teftiş ve Teşkilat Heyetlerine ait olacağından ve her yerde gerek yabancı, gerek yerli gayrimüslim subayların en önemli yerleri işgal edeceğinden ve memleketin her kısmına, uygun görülünce düşman birlikleri sevkedileceğinden, Müslümanlar için adalet ve rahat ümit etmek hayal olduğu gibi; silahı elinden düştükten sonra düşmanlarımız tarafından düzenlenecek muntazam katliamlardan dahi kurtulmanın çaresi yoktur. Diğer taraftan Osmanlı Hükümeti sözcüğünün anlamı kalmayacaktır. Zira bu hükümete bağlı olan ancak 700 kişilik Zât-ı Şâhâne'nin muhafaza kıtası bulunacaktır.

5- Seçimler, kaza hakkı, adalet dağıtımı ve diğerleri gibi iç konularımıza düşmanlarımızın karışmak hakkı olacağından, her vakit onlar diledikleri gibi bizi rahatsız edebileceklerdir.

Müslümanlarla, dileyince düşman uyruğu olabilen gayrimüslimler arasındaki davada sürekli Müslümanlar zarar göreceğinden bizler onlara karşı dava ikamesine cüret edemeyip, sürekli onların tehditleri ve saldırılarına boyun eğmek zorunda kalacağız.

6- Memleketin bütün vergilerini sadece biz vereceğimizden gayrimüslimlerden daha fakir düşüp, birkaç sene geçmeden bütün arazi, çiftlik, emlak ve ticarethanelerimizi onlara satıp, işçileri sıfatıyla yanlarında çalışmaya mecbur kalacağız. Bu sayede İngiltere ve Fransa bütün dünyaya;

"İşte görüyorsunuz!.. Müslümanlarda asr-ı hâzıra (mevcut yüzyıla) göre yaşamak yeteneği yoktur. Halife'nin memleketinde bile Müslümanlar hep gayrimüslimlerin eciri oluyorlar. Dolayısıyla biz bütün Müslüman memleketlerini fethetmek hakkına sahibiz" diyebileceklerdirler. Gümrük rüsûmlarını çıkarlarımıza uygun bir şekilde koymakta serbest olamadığımızdan, memleketimizin imar ve ıslahı mümkün olamayacaktır. Düşmanlarımıza; İslamiyet'in, milletleri sefalete ve bozulmaya, kokuşmaya, dejenere olmaya sevkettiği hakkındaki teranelerini bir kat daha bilâ-pervasızca bir surette tekrarlamak fırsatı verilecektir.

7- Bütün vergiler sadece bizim tarafımızdan ödendiği halde bu yoldan sağlanan meblağın harcanmasında gerek hükümet, gerek Millet Meclisi'nin hiçbir hak ve oyu olmayacak ve bu paralar düşmanlarımızın oluşturdukları Maliye Komisyonu tarafından kendi çıkarları uğrunda ve bizim zararımıza olarak kullanılacaktır. Toprağımızın bütün hazineleri ve serveti, madenler ve ormanlar, demiryolu, yol, liman ve diğer ayrıcalıkları bu Komisyon tarafından doğal olarak sadece düşmanlarımıza verilebilecektir.

Bütün bu düşman komisyonların, heyetlerin, subayların, askerlerinin maaşları ve diğer bütün harcamaları bize ait olacaktır. Ve muhakkak şekilde bu fazla harcama birçok yeni vergi ihdas edilmesini gerektirecektir.

Eğitim ve sağlık gibi en vazgeçilmez insanî gereklilik işleri için para harcanması, düşmanlarımızın iznine bağlı olduğu için, gayrimüslimlerin sağlık ve eğitimine bakıldığı halde, bizimki bilinçli bir taraflılıkla çok geri ve metruk (ihmal edilmiş) bırakılacaktır.

Savaş sırasında zarara uğrayan düşman ve gayrimüslim uyruğumuzun zarar ve ziyanlarının tazmin edilmesi bize ait olduğu halde; ev ve tarlaları harap olan ve hayvanları yağma edilen Müslümanlara hiç bir şekilde tazminat ödenmeyecektir.

Bir millete karşı bu kadar ağır muameleye ve onu mahvetmek için bu kadar ikiyüzlüce ve utanç verici vasıtaya, esaret dönemlerinin hiç birinde hiç bir kavme karşı başvurulmadığı gibi, bu kadar ezici koşullar Afrika'nın yamyamlarına bile yüklenmiş olunamaz.

Bu incelemelerden sonra akla iki soru gelmektedir:

1- Düşmanlarımız bizi neden bu derece mahvetmek istiyorlar?

2- Bizi mahvetmeye karar verdikten sonra neden böyle iki yüzlü ve uzun araçlara başvurup Osmanlı Hükümeti'ni doğrudan doğruya kaldırarak hükümsüz kılmıyor ve Anadolu halkını kılıçtan geçirmiyorlar?

Düşmanlarımızın bu şekilde hareketi gayet doğaldır.

Zira;

Birincisi: Özellikle İngiltere ve Fransa'nın servetini sağlayan; lordların, bankerlerin, büyük fabrikatörlerin hatır ve hayale sığmaz o servet ve hükümranlıklarını meydana getiren sömürgelerin halklarının ezici boyunduruk altında durmadan çalıştırılmalarıdır. Sömürgelerin halkları çoğunlukla Müslüman olduklarından yegane bağımsız İslam Devleti olan Osmanlı Hükümeti'ni mahvetmek istiyorlar. Altı yüz yıldan beri İslam Hilafeti'ni elinde bulunduran Türkler sürekli İslam âleminin başı ve kılıcı olarak Hıristiyanlığa karşı koydular. Onlar dünyada durdukça diğer Müslümanlar da az çok kurtuluş ümidi taşıması ve bu ümidin ileride gerçekleşmesi imkanı mevcut bulunması Avrupalıları titretmektedir. İslam teriyle sefih hayatlarını sürdürenler bu defaki fırsatı kaçırmayıp, artık sonsuza kadar Türkleri ortadan kaldırmaya karar vermişlerdir.

İkincisi: Böyle uzun ve ikiyüzlü araçlara başvurmadan imha edilmemiz düşünülüp ateşkesin sonrasında Fransızlarla Ermeniler Adana'da, Maraş'ta ve Urfa'da; Rumlar İzmir'de, İngilizlerle Ermeniler Kars, Ardahan, Batum'da işe koyuldular. Ama artık ezilmiş ve uyuşmuş san-

dıkları Türklerin her yerde birdenbire silaha sarılıp kahramanca savunma yapması karşısında işlerinin bu şekilde görülemeyeceğini kavrayan düşmanlarımız bir taraftan iğfal ve riyakarlık yolunu tutarak; "Biz Türklere düşman değiliz. Onlara hep iyi muamele ederiz" demeğe; diğer taraftan da İstanbul'u işgal ederek kendi emirlerine bağlı bir hükümeti iktidar mevkiine getirip Türkleri ve Müslümanları birbirine kestirmeğe başladılar. Bundan sonra aynı hükümete bu menhus Antlaşma'yı imza ettirip güya akılları sıra bu suretle bütün memleketimiz üzerinde bir 'koruma hakkı' kazandılar.

Düşmanlarımızı böyle riya yolunu tutmaya sevkeden ikinci neden de; Savaş sırasında iğfal edilip onlara bunca asker ve para veren Hint Müslümanlarının galeyanı (kaynama, coşma)dır.

Üçüncü sebep olarak: Bütün mahkum milletleri kurtarmaya azmetmiş olan Bolşevikliğin yayılmasının onlar bakımından gittikçe korkunç bir şekil almasıdır.

Özellikle bu iki neden yüzünden İngiltere kendi, askerini bize karşı pek serinkanlılık ve sağduyu ile sevkedip, bütün kötülükleri Yunanlılara bırakmaktadır. Diğer taraftan İngilizlerin Mısırlılara oldukça kapsamlı serbestlikler sağlayarak bağımsızlık vermek zorunda kalması, ne kadar sıkışmış olduklarının bir kanıtını oluşturuyor. Bu durum bütün Müslümanlar için Avrupa esaretinden kurtulma umudunu yaratmıştır.

Altıyüz yıllık bir saltanatın, koca bir Türk milletinin şanının ve yaşamının sonu demek olan uğursuz Antlaşma'nın esas hükümlerini milletin gözleri önüne sunuyoruz.

Bir millet onurlu bağımsızlığı ile yaşayabilir. Hür ve bağımsız bir devlet oluşturabilir. Bağımsızlık insanların temel niteliğidir. Ona sahip olmayan bir kavim ne yaşamını, ne de namusunu koruyabilir. Ve nihayet çöker ve yok olur. Öteden beri İslam âlemini ve Türkiye'yi yok et-

meye kastetmiş olan Avrupa bu Antlaşma ile amacına ulaşmıştır. Ne kadar hayıflanmak gerekir ki; Osmanlı Devleti'ne mensup olduğunu ileri süren ve Hilafet ile Saltanat'a hizmet ettiğini ilan eden Ferid Paşa Hükümeti, kendi eliyle Hilafet ve Saltanat'ın tükenişini ve esaretini, koca bir milletin yok olmasını imzalamıştır.

Fakat Türk milleti esareti kabul etmeyecektir. Çünkü hür ve bağımsız olan insan kendi arzusuyla kulluğa ve buna bağlı olarak kapitalizmin gazabının kulluğuna rıza gösteremez. Bu nedenle Anadolu ve Türk milleti bağımsızlığını savunacak ve zafer kazanacaktır. Çünkü hak, onun tarafındadır.

III

"VAHDETTİN'İN İHANETLERİ..."

1861 yılında doğan -ki bazı kaynaklara göre 1863- ve VI. Mehmet unvanıyla tahta çıkan Mehmet Vahdettin 1918 ile 1922 yılları arasında Sultan Halife olarak Osmanlı İmparatorluğu'na hükmediyordu. Babası Sultan Abdülmecit, annesi Gülüstu Hanım ve ağabeyi Sultan II. Abdülhamit idi. Abdülhamit gibi o da kuşkucu, kurnaz ve entrikacı bir Padişahtı.

Sultan Vahdettin 4 Temmuz 1918 günü tahta çıkıyor, 13 Ekim günü İttihat ve Terakki Hükümeti'nin istifa etmesinden sonra, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasına onay veriyordu. O andan itibaren İttihatçı kadrolara karşı sert ve ödünsüz bir mücadele başlatıyor; 'Artçı İttihatçı' olarak kabul edilen Ahmet İzzet Paşa hükümetini de istifa ettiriyordu. Böylece 11 Kasım 1918 günü güvendiği devlet adamı Tevfik Paşa'ya yeni hükümeti kurduruyordu. Bunun sonucunda hükümet otoritesini mutlak manada kendi iradesi altına alarak 'İngiliz yanlısı oluşumların' üzerindeki tüm engelleri ortadan kaldırıyordu.

İlk kez 4 Mart 1919 günü sadaret makamına getirilen Damat Ferit Paşa, Sultan Vahdettin'in enişte siydi. (Bazı kaynaklar, Ferit Paşa'nın Vahdettin'in kızı ile evli olması nedeniyle Damatlık unvanını kullandığını kaydediyor.)

Damat Ferit Paşa İtilaf Devletleri'ne; özellikle de İngiltere'ye yakınlığı ile tanınıyordu. Onun sadaret makamına getirilmesine; Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasını hazmedemeyen Tevfik Paşa'nın sadrazamlıktan ayrılması neden oluyordu. İzmir'in işgalinden sonra Veliaht Abdülmecit

Efendi'nin önerisi ile bir 'Saltanat Şurası' toplanıyordu. Vahdettin'in talimatları doğrultusunda hareket eden Damat Ferit Paşa, Kuva-yi Milliye'yi dağıtmak ve Anadolu'da oluşan Ankara merkezli direnişi kırmak için sert önlemlere başvuruyordu. Ancak Sivas'ta toplanan Kongre, Damat Ferit'in sadaretten uzaklaştırılmasını istiyordu. Padişah bu öneriye kulaklarını tıkıyor, duymazdan geliyordu. Vahdettin'in direnişi iki hafta sürüyor, bu süreçte bir de Sadrazam'ı koruyan bildiri yayınlıyordu. Ancak Millî Kurtuluş hareketi, İstanbul üzerinde o denli ağır baskı tesis ediyordu ki; Damat Ferit Paşa daha fazla direnemiyor, istifa ediyordu.

Ferit Paşa'nın yerine, ulusal harekete daha yakın bir tutum içinde bulunan Ali Rıza Paşa Sadrazam tayin ediliyordu. Böylece Ankara ile İstanbul arasında 'göreceli' bir yakınlaşma söz konusu oluyor; Amasya protokolü belirleniyor, Meclis-i Mebusan tekrar açılıyordu. Ali Rıza Paşa düşmanlardan ve içerdeki işbirlikçilerden gelen tepkilere ve baskılara fazla dayanamıyor, 3 Mart 1920 günü istifa ediyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni Sadrazamı Salih Paşa oluyordu. Ancak Salih Paşa'nın sadareti talihsiz bir döneme rastlıyordu. Zira Sevr Antlaşması doğrultusunda son adımları atan ve Millî Mücadele'yi ezmek konusunda kararlı davranan İtilaf Devletleri, politikalarını daha da sertleştiriyorlardı. İstanbul'u kanlı olaylar yaratarak işgal eden İtilafçılar elegeçirdikleri toprakları durmadan genişletiyorlardı. Meclis-i Mebusan'ın İngilizler tarafından basılması Salih Paşa'nın sabrını taşırıyordu. Paşa 2 Nisan 1920 günü istifa ederek bu görevden ayrılıyordu. Emperyalistler ve onların Osmanlı yönetimindeki işbirlikçileri 5 Nisan günü en ileri adımı atıyorlardı. Zira o gün Damat Ferit Paşa bir kez daha sadaret makamına tayin ediliyordu. Sultan Vahdettin 11 Nisan günü Meclis-i Mebusan'ı lağvediyor; böylece İstanbul ile Ankara arasında zaten 'pamuk ipliği ile bağlı' olan ilişkiler tamamen kopuyordu. Bu durum aynı zamanda İstanbul'daki Vahdettin-Damat Ferit ikilisinin emperyalistler sa-

fında, Ankara'ya karşı açılan savaşa fiilen katılmaları anlamına da geliyordu.

Nitekim Şeyhülislam Dürrîzade; Mustafa Kemal Paşa ile bazı arkadaşlarını asî ilan ederek öldürülmeleri konusunda fetva yeriyordu. İşgalciler bu fetvayı çoğaltarak Anadolu'daki köy, kasaba ve şehirlere dağıtıyor; uçaklardan atıyorlardı. Buna paralel olarak Padişah ve Sadrazam; İngilizlerden sağlanan altınlarla Bursa, Bandırma, Balıkesir, Düzce, Bolu, Yozgat ve Konya'da Ankara'ya karşı dinsel kökenli ayaklanmalar düzenliyor, Kuva-yi Milliyecileri halka kırdırmak yönünde girişimlerde bulunuyorlardı.

Damat Ferit Paşa hükümeti bununla da yetinmiyordu. Halife Ordusu adı verilen bir kuvvet hazırlatıyor; bu düzensiz ve başıbozuk çetecilerin arasında Yunanlı subaylar ve erler ile yerli Rumlar da görev alıyorlardı. Birtakım Müslüman din adamları ile birlikte Sancak-ı Şerif altında toplanan Hıristiyan soykırımcılar, millî kuvvetlerin üzerine salınıyorlardı. Hilafet Ordusu özellikle İzmit Cephesi'nde, Türk Ordusu'na karşı savaşıyordu. Bu nedenle de Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasından sonra ilk yapılan işlerden biri; derhal, bu tür faaliyetlere yönelik olarak "Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun"* çıkarılması oluyordu.

Sultan Vahdettin ile Sadrazam Damat Ferit'in kurdukları Hilafet Ordusu'nun Müslüman halk üzerinde moral bozucu bir etki yapmasına paralel olarak iç isyanların yaygınlaşması, Ankara'yı harekete geçiriyordu. Millî unsurlar da Hilafet Ordusu'na karşı Yeşil Ordu'nun kurulmasına sıcak bakıyorlardı. Ankara'daki yönetimin, kurulmasına izin verdiği Yeşil Ordu özellikle iç isyanların bastırılmasında başarılı oluyordu. Ancak bir süre sonra Yeşil Ordu, karanlık ve gizli bir örgüt durumuna dönüşüyordu. SSCB güdümlü, komünist eğilim gösteren Yeşil Ordu'nun

---

* Bu yasa Başbakan Turgut Özal tarafından yürürlükten kaldırıldı. –MÇ.

faaliyetlerine, Çerkes Ethem ile kardeşleri de katılıyordu. Yeşil Ordu hareketi, arkada Arif Oruç gibi bazı sempatizanlar bırakarak, Anadolu'daki sol faaliyetler açısından tarihsel bir önem kazanıyordu. Unutmamak gerekir ki, bu süreçte mücadele 'antiemperyalist' bir karakter taşıyordu. Bu nedenle Türk solu 'ortak cephe' içinde yer alıyordu. Bunda hiç şüphe yok ki; Ankara-Moskova yakınlaşması, yapılan ikili anlaşmalar ve Millî Mücadele'ye SSCB'den sağlanan yardımlar da büyük rol oynuyordu.

Ne var ki; Sultan Vahdettin'in kotardığı Hilafet Ordusu sorununun tetiklediği Yeşil Ordu meselesi, Ankara'daki millî hükümeti iki cephede mücadele etmek zorunda bırakıyordu. Yeşil Ordu sorununun doğurduğu Kuva-yi Seyyare meselesi; Ankara'nın Millî Mücadele'yi zafere götürecek bir Millî Ordu kurmasını bir süre için köstekleyerek geciktiriyordu.

Millî bağımsızlık mücadelesine karşı elindeki tüm dinsel, siyasal, parasal ve yasadışı unsurları seferber eden Sultan Vahdettin ile Damat Ferit Paşa; hem Sevr Antlaşması'nı imzalayarak, hem de bu Antlaşma'nın uygulanmaya başlanmasından sonra, ihanetlerinin boyutlarını daha da büyütüyorlardı. Bu ihanet Anadolu'daki vatansever Türk ve Müslüman halk ile İstanbul'daki yönetimin yollarını bir daha birleşmemek üzere ayırıyordu.

Nitekim millet ile Sultan Vahdettin ve adamları arasındaki bu mücadele, Kurtuluş Savaşı süresince durmadan tırmanıyor; savaşın sonuna kadar devam ediyordu. Sultan Vahdettin özellikle işgal kuvvetleri safında yer alması ve savaşın sonuna kadar emperyalistlere 'sadakatle' hizmet etmesi; Müslüman Türk halkının hiddetini yaygınlaştırarak derinleştiriyordu. Ona duyulan kin ve nefret, Vahdettin'in temsil ettiği Saltanat ve Hilafet makamlarının saygınlığını da sarsarak ortadan kaldırıyordu. Bunda İngiltere'nin insanlık dışı uygulamaları ve ölümcül plan-

ları da büyük rol oynuyordu. Sultan Vahdettin, Türk ve Müslüman halkın Halifesi olduğunu adeta unutuyordu. Müslümanların 'onur ve insanlık' mücadelesini benimseyip sahiplenecek yerde, bu harekete karşı en acımasız; İngilizden daha acımasız bir düşman gibi davranıyordu. Onun ortaya koyduğu bu kimlik; Ahmet Anzavur gibi 'sözde İslam adına' Ankara'ya savaş açan işbirlikçilere 'kötü örnek' teşkil ediyor; Yozgat'ta Çapanoğulları, Konya'da Delilbaş bu 'çirkin örneğin' peşine takılıyorlardı.

İngiliz emperyalizmi, Sevr Antlaşması'na ekledikleri Anadolu'nun parçalanmış haritasına dayanarak kendi güdümlerinde eyaletlere dayanan bir 'Anadolu Federasyonu' tesis ederek, uzun vadede de bunu bir Konfederasyon'a eklemlemek istiyorlardı. Buna, aynı modele uygun olarak tesis edecekleri Kafkasya, Balkan ve Ortadoğu federasyonlarını da ilave etmeyi planlıyorlardı. Sonuç olarak, meydana getirilecek Dörtlü Konfederasyon 'din' yani 'İslamiyet' ortak paydasına dayanacaktı. Sistemin merkezî otoritesinde ise siyasî; yaptırımdan tamamen yoksun, dinsel ve ekonomik bakımdan kesinlikle Londra'nın ipoteği altında ve güdümünde bulunan bir 'Hilafet Makamı' tesis edilecekti. Sevr Antlaşması'ndan sonra Vahdettin'in gerçek konumu, bu plan çerçevesinde belirlenmiş bulunuyordu. Bu aşamada dinsel, siyasal ve ekonomik alanda tam anlamıyla, İngiltere'nin bir 'kuklası' konumunda bulunuyordu.

Ankara'daki millî yönetim ise eyalet modeline kesinlikle karşı çıkıyordu. Zira Mustafa Kemal ve arkadaşları her eyaletin bir emperyalist devlet tarafından korumaya alınacağını, müstemlekeleştirileceğini vurgulayarak önlem alıyorlardı. Onlar tek devlet, tek millet, tek vatan ilkesi çerçevesinde; milletin, devletin ve vatanın bütünlüğü için kanlarının son damlası dökülene kadar vuruşacaklarını tüm dünyaya ilan ediyorlardı. Bu kararlılık 'ya istiklâl, ya ölüm' sloganı ile simgeleniyor; tam bağımsızlık hedefinden asla ödün verilmeyeceği ilkesi, Büyük Millet

Meclisi tarafından demokratik yöntemlerle yasal yaptırımlara bağlanıyordu.

Bu temel farklılık; Ankara'daki millî hükümetin ve Meclis'in otoritesi karşısında, İstanbul hükümetinin konumunu ve Sultan-Halife'nin emperyalistlerle işbirlikçiliğini esas alan politikalarını; 'vatana ihanet' çizgisinin de ötesine taşıyordu. Sultan Vahdettin'in adı ile birlikte tekrarlanan 'hain' sözcüğü Sultan-Halife'nin adeta 'lakabına' dönüşüyordu. Nihayet 1922 yılında Türk Ordusu İzmir'e girip de Yunanlıları 'denize döktükten' sonra; dikkatler 'Hain Vahdettin'e ve onun şahsında kirlenen Saltanat ve Hilafet makamlarının üzerinde toplanıyordu. Varlığını 'müstevlilerin çıkarlarına' bağlayan Vahdettin'in sonu da 'emperyalist işgalcilerin' sonu ile özdeşleşiyordu. İşgalciler 'geldikleri gibi gidiyorlar'; işbirlikçiler ise 'giden emperyalistlerin' peşine takılarak yurtlarından kaçıyorlardı. Bunların başında ise 600 yıllık Osmanlı Hanedanı'nın kendi halkına karşı düşmanla işbirliği yapmış; İslamî en yüce makam kabul edilen Hilafeti, İngiliz emperyalizmine peşkeş çekmiş olan son temsilcisi, Sultan Mehmet Vahdettin yer alıyordu.

İşte o günlerde; Sultan Vahdettin'in ülkesinden kaçmasını gerektiren 'cürümlerinin' anlatıldığı bazı risaleler ve yazılar yayınlanıyordu. Aynı zamanda propaganda kimliği de taşıyan ve elden ele dolaşan bu yayınlar arasında 'Vahdettin'in İhanetleri ve Firarı' adlı bir risale etkili ve önemli bir yer tutuyordu.

1338'de, yani Rumi 1922 yılında yayınlanan bu kitapçık, İstanbul'da; Matbaa-i Amire'de basılıyordu.

Unutmamak gerekir ki 'Millî Mücadele'nin ve ulusal otoritenin' merkezi Ankara; işbirlikçi karşı otoritenin merkezi ise İstanbul idi. Buna karşın Vahdettin'in ihanetlerinin anlatıldığı bir kitapçığın İstanbul'da, herkesin gözü önünde basılarak dağıtılması; Saltanat otoritesinin sadece teorik anlamda değil, sosyal zeminde de çökmüş olduğunu ortaya

koyuyordu. Dolayısıyla saltanata bağlı bürokrasinin artık prestiji ve yaptırım gücü de tükenmiş bulunuyordu. Risale, bu durumu dost-düşman herkese kanıtlıyordu.

'Vahdettin'in İhanetleri ve Firarı' adlı kitapçık sadece bir formadan; yani 16 sayfadan oluşuyordu.

Kitapçığın kendisi, üçüncü hamur, çok kalitesiz bir kağıda basılmış olmasına karşın kapağı birinci hamurdu. Risalenin kapağında şu ibareler yer alıyordu:

'Saraydaki hayatının içyüzü-İhanetlerine dair en müthiş vesâik (belgeler) - Meş'um vakayii (uğursuz olaylar), vesikalar, isyanlar, idamlar - Firar hazırlıkları.'

Kitapçığın kapağında yazarı ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmuyordu. Ancak içinde, bir sayfalık 'önsöz' niteliğinde 'Kitaba başlarken' başlıklı metin yer alıyor ve bu metnin sonunda 2 Kânûnıevvel (Aralık) tarihi yer alıyordu. Yine aynı sayfada, metnin sonunda Muzaffer Muhiddin imzası bulunuyordu. Buradan da risalenin Muzaffer Muhiddin tarafından kaleme alındığı anlaşılıyordu.

Yeri gelmişken hemen kaydetmek gerekir ki; Muzaffer Muhiddin yıllar sonra 1931 yılının 7 Eylül günü, 'Mücadele' adlı bir dergi çıkarıyordu. Ne var ki; bu dergi 8 Eylül günü, sakıncalı bulunarak toplatılıyordu. Mücadele, sol içerikli bir dergi olarak yayın hayatına giriyor; bu da, Muzaffer Muhiddin'in solcu kimliğini belirgin bir şekilde ortaya çıkarıyordu. Bu dönemde solda komünist ilkeleri savunarak sivrilen Arif Oruç dikkatleri üzerine toplamış bulunuyordu. 'Yarın' dergisini çıkaran Arif Oruç'un çevresinde bir araya gelen solculara 'Yarıncılar' adı veriliyordu. Muzaffer Muhiddin ile kardeşi Mehmed Muhiddin'in de bu ekipten olduğu anlaşılıyordu.

Nitekim Muzaffer Muhiddin tarafından kaleme alınan 'Vahdettin'in İhanetleri ve Firarı' adlı kitapçıkta bazı ibareler; yazarın o dönemde

1917 Devrimi'ni yakından izlediğini ve bu devrimin çokuluslu etkiler yaratacağına inandığını hissettiriyordu. Bilindiği gibi Arif Oruç Komünist faaliyetlerde bulunduğu için takip ediliyor, kovuşturuluyor; daha sonra yurtdışına kaçarak faaliyetlerini Bulgaristan'da sürdürüyordu.

Muzaffer Muhiddin tarafından kaleme alınan kitapçıkta Sultan Vahdettin'in özel yaşamı ile birlikte tüm faaliyetleri farklı ve eleştirel bir yaklaşımla ele alınıyordu. Bu arada, özellikle Millî Mücadele sürecinde sergilediği yaklaşımlar, olumsuz ve sert bir üslupla okura yansıtılıyor; kitapçığın 'kamuoyu oluşturmak amacıyla' kaleme alınmış olduğunu belirgin bir şekilde gözler önüne seriyordu. Hiç şüphe yok ki kitapçık, aynı zamanda bir propaganda belgesi niteliği de taşıyordu.

Burada bir hususun belirtilmesinde büyük fayda bulunuyor.

Bilindiği gibi Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Vahdettin'i hal' ederek saltanatı kaldırmasından sonra Padişah; tahtı terketmemek konusunda direniyordu. Bu sırada İstanbul halkı Vahdettin'e karşı sert tepki göstermeye başlıyor, bazı gösteriler düzenleniyor; özellikle Kadıköy yakasında dükkanlarının kepenklerini kapatan esnaf Padişah'ı protesto ediyordu. Keza; duvarlara ve tramvaylara Vahdettin aleyhine sloganlar yazılıyor, gözdağı veriliyordu. 'Vahdettin'in İhanetleri ve Firarı' da işte bu ortamda kaleme alınıyordu. Kitapçıkta aynen şöyle deniliyordu:

Kitaba Başlarken

Osmanlı İmparatorluğu, herc-ü merc (karışıklık) ve velveleler (şaşkınlık, gürültü patırtılar) içinde,tarihe gömüldü. Onun enkazından bugün genç, hür, yeni, bağımsız ve ateşîn (coşkulu) bir millî Türkiye Devleti doğmuştur. Taze şehitler üstünden 'nur-u ziya' içinde doğan yeni Türkiye, zafer Türkiyesi, iman Türkiyesi, 'nur-u ziya' Türkiyesi, mefku-

re Türkiyesi'dir. Yeni Türkiye, kahraman Türk'ün altı yüz seneden beri gönlünde yatan arslandı.

Tarih ve milletler millî devrimimizi hayret ve dehşet içinde seyrediyor. Yeni devrim, vatanın bir köşesinden; katliam edilen Türk evladına göksel ve uhrevî bir müjde sesi gibi yükseldi. Ankara yokoluşların iniltileri ve karışıklığı içinden bir yanardağ gibi patladı. Hala bu patlamanın kızgın lavları, kürenin üzerinden sızıyor ve yeni Türkiye'nin üç yıllık tarihi; zaferler, şanlar, harikalar ve sıkıntılar tarihi oldu.

Altıncı Mehmet (Vahdettin) bunalmış Osmanlı İmparatorluğu'nun kemikleri üstünde dört sene saltanat süren bunak ve nemrud bir hükümdardır. Bu Mehmet, saltanat süren Mehmet'lerin sonuncusu, taç ve tahtı uğruna vatanlar ve milletler kurban eden hükümdarların en pespayesi oldu. Yeni Türkiye Devleti kurtuluş naraları içinde şanlarla, zaferlerle yücelerek doğarken, eski Osmanlı İmparatorluğu son tahtının üstünde yüreksiz namertlikler, mahvuf ihanetler, Muhammet ümmetinin masum kanı ve 'ah' ile 'nalet' naraları içinde kendi üzerine yıkıldı. Millî, mukaddes devrimin ve bağımsızlık mukaddes cihadın büyük olayları arasında Müslümanları birbirine kırdıran, devrimin mukaddes cihadına isyanların kanını bulaştıran, Yunan ordularına öncülük eden ve vatanperverlere darağaçlarında can verdiren bu hükümdarı unutmayacağız. O aşağılık hükümdar ki; din ve milletin kurtuluşu uğrunda can veren vatan evladına fetvasıyla şehitlik mertebesini çok görmeye kıydı. Hükümdar ki; atalarının kendisine emanet ettiği, dünyanın en kahraman milletine nankörlük etti. O hükümdar ki; nihayet vatandan kendi kendini kovdu ve ar içinde sığındığı menfasında her bastığı yere, arkasından gazaba gelen tarih ve ateşten pençesiyle 'lanet' damgasını kazıyacaktır.[1]

---

[1] 2 Aralık - Muzaffer Muhiddin

Vahdettin Hanedan-ı Osman'ın 37. ve son Padişahıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 699'da başlayan tarihi bunun hayatında kapanır. Sarayda Vahdettin'in doğumu uğursuzlukla anılır. Vahdettin Aralık ayının 18'inde doğdu. (Cennetmekân Abdülmecid'e bir oğlunun doğduğu hamamda ve henüz yıkanmamış bir durumda bulunduğu zaman müjde edilmiş ve koca Hakan bu uğursuz evladın uğursuzluğunu derhal hissederek; 'Keşke on dakika sonra söyleseydiniz. Hamamdan temiz çıkmış olurdum. Korkarım ki oğlum uğursuz olmasın' demiştir. Hayatı bir uğursuzluk ve baykuş uğursuzluğuyla dolu olan Vahdettin atalarının tarihini kendi eliyle boğmuştur.)

Altı asırlık büyük Türk İmparatorluğu'nu hayatı içinde boğan bu Şehzâde, Abdülmecid'in altıncı oğlu ve tarihin Altıncı Mehmedidir. Garip bir raslantı olarak saat altıda doğan Vahdettin'in tüm bu altılar hayatınında uğursuz bir nişanı olmuştur. Vahdettin 1276 (1863) yılında dünyaya geldi ve kendini bilinceye kadar ağır, kokuşmuş bir saray eğitimi içinde, daha kundakta bunalmış bir durumda sönük (kavruk) kaldı. Vahdettin'in boğuk bir hayatı vardır. Kundaktan beri sadece genç saraylıların buseleri arasında ve kucaklarında kendini bulan bu Şehzâde korkunç, yüreksiz, çıkarcı ve hain oldu. Sadece kadın ve saltanat onun tekdüze hayatında derin izler bırakmıştır. Çocukken verilen saray eğitimi Vahdettin'in okumak zevkini de ortadan kaldırdı. 1287 (1870) tarihini sarayın harem taraflarında, kadın grupları arasında geçirdi. Kıvırcık kaşları ve bir ateş gibi parlayan gözleri en gizli yerlerde görülüyordu. Sıcak ve hapishane hayatında gizli zevkleri en önce duyan o oldu. Ve 1291 (1875). Vahdettin bu tarihi güzel saraylıların dudakları üzerinden karşıladı. Vahdettin her şeye rağmen yakışıklı idi. Başıboş ve kadınların terbiyesine terkedilen Şehzâde'ye çok geçmeden 'yaşkın' de-

nildi. 1876, 1877, 1878 tarihlerinde Vahdettin'de kuş, çiçek ve resim merakı başladı. Artık kadından yorulmuştu. Sarayın en sessiz tarafında bir odayı işgal etti. Saraydan çok sevdiği birkaç bendeyi yanına alarak günlerini bunlarla geçirdi. Vahdettin yaratılış olarak nazik değildi. Bendeleriyle şakaları en müstehcen konular üzerindeki sözlerle olurdu. Abdülmecid Hazretleri Vahdettin'in eğitimini ihmal etmişti. Bunun bir gün padişah olabileceği ihtimalini düşünmüyordu.

Vahdettin ihtiras sahibi olmakla beraber saltanatın en uzak adayı olduğunu bildiği için ihmal edilmesini hoş gördü. 1879 yılına kadar da hayatı sadece eğlence ve kadın içinde geçti. Vahdettin Türk musikisinin en açık ve en oynak havalarından hoşlanırdı. Tam anlamıyla zevk ve hevesine tutkun, dünyadan habersiz ve yaşlandıkça bencilliği artan bir Şehzâde idi. Bu tarihte Şehzâde'de 'kuşbazlık' zevki başlamıştı. Her zaman Kuşçubaşı ile çeşitli sohbetlerde bulunuyordu. Vahdettin Abdühamit'in saltanat devrinde sarayın bunalmış istibdadından şikayet eder, fakat Abdülhamit'ten çok korktuğu için bunu dışa vurmazdı. En çok sevdiği Beyoğlu ve İstanbul'u ayda yılda bir defa bir Selâmlık Töreni'nden yararlanarak gezebilmekti. Saray istibdadı, 30 yaşında olmasına rağmen bir çocuktan farksız durumdaki Vahdettin'i yeniden dış dünyadan elini çektiği hayatında kadına ve sefahata sevk etti. Vahdettin altıncı Şehzâde olduğu için saltanattan umutsuzdu. 1900 tarihlerinde Abdülhamit'in artan istibdadı saray çevresinde de derin yankılar yaptı. Dışarının dağdağasından habersiz olarak sadece zevki için yaşıyordu. Saçlarına ak dökülen Şehzâde aile hayatına rağmen kadın peşinde koşmaktan çekinmiyordu. Abdülhamit'in baskıcı saltanatını yıkmak üzere hazırlanan komplo sarayda duyulduğu zaman Vahdettin memnuniyet göstermişti. Vahdettin 48 yaşındayken hürriyet ilan edildi ve Abdülhamit tahttan indirildi. Mehmet Reşat saltanat makamına geçtiği zaman Vahdettin bir dereceye kadar sarayı ihmal etmeye başlamıştı. Merhum,

mağfur Yusuf İzzettin Efendi'den sonra saltanat makamına oturamayacağını bildiği için saltanattan büsbütün ümidini kesmişti. Fakat garip bir talih eseri olarak 1916 yılında Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'nin irtihali olayı ile Veliaht oldu. Vahdettin bu tesadüften çok memnun olmuş ve kendisinde derhal saltanat umutları uyanmıştı. Bu haris ve saltanat zevkperestişkârı Veliaht, geleceğin Padişahı olduğunu düşünmeyerek; eğitimden, incelemelerden ziyade, 56 yaşında olduğu halde zevkine daha fazla düşkünlük gösterdi ve saray bahçıvanının kızı ile sevişmeye (muaşakaya) başladı. Bu aşk Vahdettin'in sefil özelliklerine tek başına bile yeterli bir kanıttır. Genç ve körpe kız, Vahdettin üzerinde şimşek etkisi yaptı. Fakat Veliaht olduğu için Sultan Reşat'tan korkarak aşkını dışa vuramadı. İttihat ve Terakki Fırkası'nın faaliyetleriyle ve hükümetteki karışıklıkla, sarayda birçok dedikodularla, herkesten fazla ilgilenmiş ve saltanat makamını bir an önce işgal etmek için sabırsızlık göstermeye başlamıştı. Vahdettin'in iki yıllık Veliahtlık yaşamı onu hiç değiştirmemiş; aksine, saltanata karşı ihtiraslı, zevkperest ve ayyaş yapmıştı. En büyük kusurlarından biri de içkiye fazla bağımlı olmasıdır. 1877'den Veliahtlığına kadar gizli gizli içen Şehzâde, Veliaht olduğu zaman açıktan içmeye ve bol bol 'iş-ü işrete' başlamıştır. Vahdettin'de gerçek ihtiyarlık bu devrede başlar.

Vahdettin'in Saltanatı

Veliaht, 2 Temmuz 1918 senesinde 'irtihâl-i dâr-ül beka' (vefat) eyleyen merhum Sultan Mehmet Han Hamis'in (Beşinci Mehmet Han) 1918 yılının Temmuz ayının üçüncü Perşembe günü saat 10'da tahta cülûs etmiştir. Koca 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu da Mehmet-i Sâdis'in (Altıncı Mehmet) cülûsu tarihinden itibaren akıl ve hayale gelmeyen felâketlere uğramış ve nihayet Kasım 1922'de Altıncı Mehmet'in fi-

rarıyla sönüp gitmiştir. Vahdettin bu ihanetlerine cülûsundan itibaren hızla başlamıştır. Vahdettin etrafındaki dalkavuk ve bendelerinden vatanına en fazla ihanet eden ve nihayet bir yabancı korumasına sığınarak hilafet merkezinden firar eden Ferit'i çok severdi. Sonuna kadar Ferit'e karşı bu sevgisini göstermekten çekinmemiş, milletin idam fermanlarını bu bendesiyle beraber imzalamıştır. Altıncı Mehmet'in tahta geçtikten sonra kuşçuluğa hevesi arttı. Kuşçubaşıyla sohbetlerini millete ait meselelere kadar derinleştirdi. Çevresini alan ümmî (okur yazar olmayan), cahil ve vatansız bendeleriyle güzel yurdumuz hakkında görüştü. Bu koca Türk yurdu, 1918'de Vahdettin'in hunhar elinde bir oyuncak gibi kalmıştır. Altıncı Mehmet Ferit'e karşı olan iyi niyetini göstermek için kızlarından birini verdi ve onu damat yaptı. Bazı geceler sabahlara kadar Damat, huzurunda kalırdı. Sadece kesesinden başka bir şey düşünmeyen Damat, cahil hükümdarı elinde bir araç durumuna getirerek milleti çok büyük felâketlere sürüklemiştir. Vahdettin 1919 yılı Mayısı'nın on yedisinde Ferit Paşa'ya sadaret makamını vererek memleketi bu vatansızın yönetimine bıraktı.

İhanetleri

Tahta çıkışının hemen ardından İttihat ve Terakki'ye karşı aldığı vaziyetlerle millette umut uyandıran Altıncı Mehmet, bir taraftan da milletin mezarını kazmakla meşgul oluyordu. Saltanatını zaafa düşürecek her harekete en müthiş ve feci darbeyi vurmaktan çekinmiyordu. Vahdettin sadece millete fenalık etmiş değildir. Bir nota ile yabancıların korumasını istemiş ve bu suretle devlet şerefini tenzil etmişti (ucuzlatmıştı). İhanetleri sırasında bilinen fetva da mevcuttur. Vahdettin şer'i şerifi de melânet aracı yapmaktan ve bundan kötü niyetle yararlanmaktan utanmamıştır. Bu kitabımızda Vahdettin hakkında özet bir fikir ver-

mek istediğimiz için ihanetlerini parça parça göstermeyeceğiz. Bunu bir noktadan, fakat tüyler ürpertici noktasından inceleyeceğiz. Altıncı Mehmet bir taraftan ihanetleriyle meşgulken diğer taraftan bahçıvan kızıyla sevişmesine hız vermekte idi. Nihayet bu zavallı kızın da hayatını zehirlemiştir. (Bir gün Bahçıvan'ın kızı sarayın bahçesinde babasına yardım ederken Vahdettin'in dikkatini çekmiş ve yanına çağırarak kim olduğunu sormuştur. Bahçıvan'ın kızı olduğunu öğrenince tereddüt etmeden yanaklarını okşamış ve bendelerine bahçıvanın razı edilmesini irade etmiştir. Zavallı kız Vahdettin'in iradesiyle Bahçıvan'dan zorla alınmıştır.)

15 Mayıs'taki kriz üzerine 17 Mayıs'ta kabine istifa etmiş, fakat Vahdettin tarafından ikinci defa olarak Ferit Paşa kabine kurmakla görevlendirilmiştir. İkinci defaki kabine 19 Mayıs'ta kurularak 20 Temmuz'a kadar devam etmiştir. Yine ortaya çıkan bir kriz üzerine kabine istifa etmiş ve üçüncü defa olarak 21 Temmuz'da kabineyi yine Ferit Paşa kurmakla görevlendirilmiştir. Vahdettin kabine üyeleri arasında beğenmediklerini, bir kriz çıkartmak yoluyla ihraç ederdi. Ferit Paşa melun düşüncelerine muhalif davrananların ihracı için Vahdettin'e başvururdu. Aralarında kararlaştırılan usul ile hareket edilerek bir kriz çıkarırlar, Ferit Paşa istifa eder ve yeniden Kabine Reisi olan Ferit Paşa kabinesine uygun bir bendeyi seçerdi.

Millî Hareket Doğarken

1919 yılı sonlarıyla 1920'li yıllar Vahdettin ve Ferit için pek uğursuz ve kötü olmuştu. Anadolu'da millî hareketin ortaya çıkmasına rastlayan bu tarihler Vahdettin'in kötülüklerine açıktan açığa başladığı zamanlardır. Ferit kabinesi Sevr Antlaşmasıyla idamımızı hazırlamıştı. Bu sırada Anadolu'da halen Büyük Millet Meclisi'nin mebusları olan zatlar, bin

türlü yoksulluk içinde elele vererek milleti ve yurdu kurtarmaya azim; ve bu azimlerini bildiriler ile Anadolu'nun temiz yürekli halkına ulaştırmışlardı. Millî hareket bu tarihten itibaren İstanbul'daki Ferit Paşa kabinesiyle mücadeleye başlamıştır. Vahdettin saltanat makamının sarsıntıya uğradığını ve yabancı korumasından bir selamet ve mutluluk sağlanamayacağını düşünerek sadaret mevkiinde bulunan Salih Paşa kabinesini istifaya davet etti. Kabineyi kurmakla 5 Nisan günü yine Damat Ferit'i görevlendirdi. Ferit Paşa dördüncü defa olarak en önemli dönemde bir defa daha devletin kaderine el koydu. İstibdat (baskı) hem Saray çevresinde, hem de İstanbul'da dayanılmaz bir dereceye geldi. Milletin hazinesi casuslara ve Sevr Antlaşmaları gibi Türk milletinin idamını imzalayanlara ve özellikle Anadolu'daki millî hareketi boğmak için vaatlerde bulunan hainlere dağıtılıyordu. Bir çok zavallıların kanını emen Anzavur bu dönemde Vahdettin'in celladı idi. Sadaret mevkiine geçen Ferit, Ahmet Anzavur'a Mirmiranlık rütbesini tevcih etti. Anzavur aynı zamanda Karesi Mutasarrıflığı'na atandı. Facialar birbirini izliyordu. İstanbul bir sömürge durumuna geldi. İzmirimiz işgal ve halkı katliam edildi. Bu sırada Vahdettin Ferit'i teşvik ederek Kuva-yi Milliye yöneticilerini yargılamak üzere olağanüstü bir Harp Divanı oluşturdu.

5 Nisan 1920'de dördüncü defa olarak sadaret makamı Damat Ferit'e verilirken Vahdettin Anadolu harekâtı hakkında aşağıdaki bilinen Hatt-ı Hümâyûn'u çıkardı. Bu Hatt-ı Hümâyûn bir sultanın şahsî saltanatını korumak için millî bir hareketi nasıl boğmak istediğini gösteren tarihsel belgedir. Ferit kabinesi; Harbiye Nazırı Vekili ve Bahriye Nazırı Ferit, Mehmet Sait Paşa, Dahiliye Nazırı ve Şura-yi Devlet Reisi Reşit Bey, Adliye Nazırı Ali Rüştü Efendi, Maarif Nazırı Fahrettin Bey, Nafıa Nazırı Doktor Cemil Paşa, Ticaret ve Ziraat Nazırı Ferik Hüseyin Remzi Paşa, Maliye Nazırı Reşat Bey, Evkaf Nazırı Osman Rifat Paşa'dan iba-

ret olmak üzere sunulmuş ve kabul edilmiştir. 30 Ekim 1919'dan beri durmadan meydana gelen hükümet krizleri memleketi zaafa düşürmüştü.

Hatt-ı Hümâyûn Sureti

"Vezir-i meal-i semirim Ferid Paşa

Selefiniz Salih Paşa'nın vuku-u istifası cihetiyle mesned-i sada'ret derkâr olan ehliyet ve ru'yetinize binâen uhdenize tevcih kılınmış ve meşihât-ı İslâmiyye dahi Dürrîzâde Abdullah uhdesine ihale edilmiştir. Kanun-u Esasi'nin yirmiyedinci maddesi mucibince teşkil eylediğiniz hey'et-i cedîde-i vükelâ tasdîkimize iktirân etmiştir. Mütârekenin akdinden beda' ile bil-tedriç nokta-i sulhe takarrüb eden vaziyet-i siyâsîyyemizi millîyet nâmı altında ika edilen iğtişâşât vahim bir hale gelmiş ve buna karşı şimdiye kadar ittihâzına çalışılan tedâbir-i sulhâne fâidesiz kalmıştır. Ahiren tebarüz eden vakayie göre bu hâl-i isyânın devâmı maazallah-ü teala daha vahim ahvâle masdâr olabileceğinden iğtişâşât-ı vak'anın mâlûm olan müretteb ve müşevvikleri haklarında ahkâm-ı kanûniyyenin icrâsı ve fakat fiilî olarak bu kıyâma iltihâk ve iştirâk etmiş olanlar hakkında afv-ı umûmî ilânı ve bütün memâlik-i şâhânemizde asayiş ve intizâmın iâde ve te'yîdi tedâbirinin kemâl-i sür'at ve kat'îyyetle ittihâz ve ikmâl ve bilumûm tebaa-i sadıkâmızın bu sûretle de makarr-ı hilâfet ve saltanata muhakkak olan merbûtîyyet tağyir-i nâpezîrinin teşyîdi ve bu cümle ile berâber düvel-i muazzama-i mü'telîfe ile samîmi revâbıt itina'-i efkârına tesîsine ve menâfi-i devlet ve milletin hak ve adalet esâsına istinâden müdâfaâsına ihtimâm olunarak şerâit-i sulhiyyenin kesb-i itidâl etmesine ve sulhun bir ân evvel akdine sarf-ı mukaddiret edilmesi ve o zamana kadar her türlü tedâbir-i mâliyye ve iktisâdiyyeye tevessül edilerek müzâyeka-i ammenin meh-mâ emken

tehvini kat'iyyen matlubumuzdur. Cenâb-ı hakk tevfikat-ı ilâhiyyesine mazhar buyursun."

Fi 15 Receb sene 338 ve fi 5 Nisan 336 (1920)

Mehmed Vahideddin

Şeyhülislamlığa atanan Dürrîzâde Abdullah, İslam halkının katledilmesine fetva çıkaran bir alçaktır. Vahdettin ile Ferit millî hareketi boğmaya çalışırken; İstanbul'dan 27 Mart'ta Salih Paşa kabinesi zamanında Anadolu'ya giden Rıza Nur, Abdullah Azmi, Vehbi, Yusuf Kemal beylerden oluşan heyet, arkadaşlarına katılarak Kuva-yi Milliye'nin ıslahına çalıştılar. Kuva-yi Milliye bu tarihte çete halinde; topraklarımıza giren düşmanı rahatsız ediyordu. 23 Nisan'da Anadolu'da Büyük Millet Meclisi kurulurken İstanbul'da bu muhterem vatanperverlerin aleyhinde Dürrîzâde Abdullah tarafından aşağıdaki fetvâsı çıkarıldı:

Fetvâ

Sebeb-i nizâm-ı âlem olan Halife-i İslâm ademullah-ı teala ilâ yevmül kıyâme hazretlerinin taht-ı velâyetinde bulunan bilâd-ı İslâmiyyede bâzı eşhâs-ı şerîre ittifâk ve ittihâd ve kendilerine rüesâ intihâb ederek tebaa-i sâdıka-i şerîre ittifâk ve ittihâd ve kendilerine rüesâ intihâb ederek tebaa-i sâdıka-i şâhâneyi hayâl ve tezvîrât ile iğfâl ve iclâle ve bilâ emr-i âlî ahâlîden asker cemmine kıyâm edüp zâhirde askeri iâşe ve teçhîz bahânesiyle ve hakikatte cemm-i mal sevdâsıyla hilâf-ı şer'i şerîf ve mugayyır-i emr-i münif birtakım garamât ve vergiler tarh ve tevzi ve enva' tazyîk ve işkence nassın emvâl ve eşyâsını gasb ve garet ve bu vechîle ibâdullaha zulmü itiyâd tercîme cesâret ve memâlik-i mahrûsanın bâzı kurâ ve bilâdına hücûm ile tahrîb ve hak ile yeksân ve tebaa-i sâdıkanın nice nüfûs-u mâsûmeyi katl ve itlâf ve dem'a-i mahkuneyi

fısk-ü rıkk'a ettikleri ve cânib-i emîr-ül müminîne mensûb bazı memûrîn-i ilmîye ve askerîye ve mülkîyeyi hod-be hod azl ve kendi hempalarını nasb ve merkez-i hilafet ile memâlik-i mahrûsanın muvasalat ve münâkalât ve muhâberâtını kat' ve tarâf-ı devletten sadr olan avâmirin icrâsını men ve merkezi diğer memâlikten tecrîd ile şevket-i hilâfeti kesr ve terhine kasd ederek makam-ı muallâ-yi imâmete ihânet etmekle itâat-ı imâmâmdan hurûc ve devlet-i âlîyyenin nizâm ve intizâmını ve bilâdın asâyişini ihlâl için neşr-i erâcif ve iş'a-i kazib ile nassı fitneye sâik ve sâi-i bil-fesâd oldukları zahir ve müttahakkuk olan rüesâ-yi mezbûrun ile i'van ve itba'-i bagiler olub dağılmaları hakkında sadir olan emr-i âlîden sonra hâlâ inâd ve fesâdlarında ısrâr ederler ise mezbûrların hıyânetlerinden tathîr-i bilâd ve şer ve mazarratlardan tahlîs-i bilâd olub (ayet) nass-ı kerîmî mûcibince katl ve kıtalleri meşrû ve farz olur mu? Beyân buyurula

El cevâb Allah-ü teala el-ilm Olur

Ketebe-i fakir Dürrîzâde es Seyyid
Abdullah afi an-hümâ

* * *

Bu suretle memâlik-i mahrûsâ-i şâhânede harb ve darba kudretleri bulunan Müslümanlar imâm-ı âdil Halifemiz Sultan Mehmed Vahideddin Han Hazretlerinin etrafında toplanıp mukatele için vâkî olan dâvet-i emrine icâbet ve bigat-ı mezburân ile mukatele etmeleri vâcib olur mu? Beyân buyurula

El cevâb Allah-ü teala el-ilm Olur

Ketebe't-ül fakîr Dürrîzâde es-Seyyid
Abdullah afi an-hümâ

* * *

Bu sûretle Halife-i müşarünileyha Hazretleri tarafından bigat-ı mezbûrûn ile mukatele için tayin olunan askerler mukateleden imtinâ ve firâr eyleseler mürtekîb-i kebîre va'im olup dünyâda ta'zir-i şedîde ve ikabda izâh-ı elemîye müstehâk olurlar mı? Beyân buyurula

El cevâb Allah-ü teala el-ilm Olur

Ketebe't-ül fakir Dürrîzâde es Seyyid
Abdullah afi an-hümâ

* * *

Bu sûretle Halife'nin asâkîrinden olub da bigatı katledenler gazî ve bigat tarafından katlolunanlar şehîd ve müsâb olurlar mı? Beyân buyurula

El cevâb Allah-ü teala el-ilm Olur

Ketebe't-ül fakir Dürrîzâde es Seyyid
Abdullah afi an-hümâ

* * *

Bu suretle bigat ile muhârebe hakkında sadir olan emr-i Sultânîyye itâat etmeyen Müslümanlar ta'zîr-i şer'iyye müstahak olurlar mı? Beyân buyurula

El cevâb Allah-ü teala el-ilm Olurlar

Ketebe't-ül fakir Dürrîzâde es-Seyyid
Abdullah afi an-hümâ

Hükümet bu fetvâ ile beraber bir beyânname yayınlayarak halkı iğfal etti. Tarih belgeleri arasında sayılan bu beyannâmeyi de Millî Hükümet'e karşı şahsî saltanatı için yapılan kötülüklerin derecesini göstermek üzere aynen yayınlıyoruz:

Hükümetin Beyannâmesi

Devlet-i Osmâniyye bugün misli görülmemiş bir muhatara içindedir. En hakiki manâsıyla vatan tehlikededir. Millet bilmeyerek, istemeyerek sürüklendiği o dehşetli muharebede mal'en ve can'en en büyük fedâkârlıklara katlandığı halde nihayet mağlûb olmaktan kurtulamamış ve o zamanki hükümet tarafından akdolunan mütareke ile galib devletlere arz-ı teslimiyet edilmiş idi. Artık bu elemli neticeden ibret alarak bundan sonra olsun akla ve hâle uygun bir selâmet yolu tutulmalı idi. Fakat bu hakikat de layık-ı veçhile anlaşılamadı. Birtakım kesanın (kimselerin) yalnız hırs ve menfaat şevkiyle teşkilât-ı millîye unvanı altında çıkardıkları fitne ve fesâd bir taraftan vaziyet-i siyasîyemizi son derece tehlikeli bir hâle getirdi. Diğer taraftan da muharebede uğradığımız zâyiâttan, hususiyle harb senelerinde yapılan türlü türlü suistimâlât ve dinâyâttan dolayı derin bir sûrette mecrûh olan vatan-ı mukaddesimize yeniden yeniye yaralar açtı. Birtakım çirkin hâdiselerde Avrupa ve Amerika efkâr-ı umûmîyesinde (kamuoyunda) aleyhimize şiddetli bir fikir ve cereyan peydâ ve şerâit-i sulhiyenin (barış şartlarının) bir kat daha şiddetlendirilmesi muhatarasını tevlid etti. Nihayet yine bu ahvâl tesirâtıyla düvel-i muazzama mütareke ahkâmını muvakkaten işgal-i askerîye altına almak sûretiyle tatbîk ettiler. Buna karşı erbâb-ı isyânın payitaht ile Anadolu arasındaki muhabere ve müvaredeyi kat'a (kesmeye) teşebbüs etmeleri ise en büyük hıyanet-i vataniyedir. Bu halde Teşkilât-ı millîye denilen harekât-ı bagiyâne (haydutça hareketler) hem Anadolu'yu korkunç bir istilâya uğratmak, hem de devletin başını gövdesinden ayırmak felâketini hazırlıyor. Bugün millet-i Osmaniyyenin en büyük düşmanları yalancı milliyet davasıyla şahsî ihtiraslarına vatan ve milleti fedâ edenlerdir. Bunların böyle felâketli bir akıbeti hazırlamak için kullandıkları çare ise ağır ve silsile-i cinayâttır. Kanun-u Esasi'yi ve kavannin-i devleti (Anayasayı ve devletin yasalarını)ayaklar altına ala-

rak ahalîden cebren para toplamak, cebren asker almak, para vermeyenlere ve böyle fenâ bir maksatla askerliği kabul etmeyenlere eziyet etmek; köyleri, hatta kasabaları vurmak gibi fezahetler mütevelliyen ika olunmaktadır. Halbuki bu ef'alin emr-i ilâhiye menfi ve şer'i şerîf nazarında merdûd olduğu suret-i merbut fetva-yi şerife ile müeyyeddir.

Vatan-ı Osmanî'nin duçar olduğu türlü türlü musibetlerin tâmiri ve nüfus ve kuvvet itibariyle uğradığımız zâyiâtın telâfisi vücûbundan dolayı hükümet-i hâzıra indinde bugün her ferdin hayatı ve sayii her zamandan ziyâde kıymettardır. Bu cihetle hükümet vâsıl olmak istediği maksad-ı hayr ve salaha kan dökmeden vusûlü her vechile tercih etmekle berâber, devletin hakikaten tehlike içinde bulunan hayatını ve selâmetini kurtarmak için yola gelmeyenler şer'-i şerîf ve kanun-u münif mucibince ve Hatt-ı Hümâyûn ile tebliğ olunan irâde-i seniyye Hazret-i Hilafetpenahiye imtisâlen tedib etmekte tereddüt etmiyecektir. Binaenaleyh evvela harekât-ı asiyâniyenin müretteb ve müşevviki olanların iğfâlât ve tehdîdâtına kapılarak ve yaptıklarının neticesi ne kadar vahim olacağını düşünemeyerek onlara iştirâk edenlerden bir hafta zarfında izhâr ve şevketlû Padişahımız Efendimiz Hazretlerine arz-ı sadakat edenlerin afv-u âlîyye mazhar olacakları; saniyen müretteb ve müşevviklerin ve onlarla berâber harekette devâm edecek olan asîlerin şer'en ve kanunen tedib edileceği ve memleketin her hangi cihetinde olur ise olsun gerek ahali-i İslamiyye tarafından sunuf-u sâire-i ahaliye gerek sekene-i gayrimüslime tarafından ahalî-i müslimeye karşı taaddiyât ve tecâvüzât vukû'u hükümetçe hiç bir veçhe ile tecviz olunamayacağından böyle bir hal vuku'unda mütecâserlerinin ve o hususta müsâmaha veya müşâreketi görülenlerin şahsen ve şedîden duçar-ı mücazât olacakları ilân olunur.

Kuva-yi İnzibatîye

Ferit işi bu kadar yoluna koyduktan sonra Kuva-yi Milliye'ye karşı yayınlanan fetva gereğince bir ordu kurulmasına başlandı. Düşmanların parasıyla Kuva-yi İnzibâtîye denilen bir ordu toplandı. Bu orduya bütün serseriler, katiller, hainler alındı. Her birine bol bol bahşiş ve hediyeler verildi. Vahdettin sarayından, bütün bu hareketleri büyük bir hoşnutlukla takviye ediyor ve Ferit'e muhabbeti arttıkça artıyordu. Bazı vicdansız hocalar, ordunun müftülüklerini kabul ettiler. İsimlerini tarihin tekrarlamasına bıraktığımız bu alçaklar 23 Nisan'da İzmit'e gönderildi ve Kuva-yi Milliye ile savaşıldı. Millî hareket günden güne bir düzen ve gelişme gösterdiği için, serserilerden oluşan bu insan sürüsünü bir hamlede âdeme gönderdi. Fakat bu hareketler yayılmak eğiliminde bulunan millî harekete kuvvetli engeller oluşturdu. Bir taraftan saray, diğer taraftan Babıali geceyi gündüze katmış, Yunan Hükümeti'ne harıl harıl yardım ediyor ve bir köle, bir hizmetçi gibi çalışıyordu, Meclis-i Mebusân feshedilmiş bulunduğu için hainler hareketlerine engel olacak bir kuvvet göremiyordu. Bu şakiler Kuva-yi Milliye'nin gelişmesine, çete durumundan kurtularak muazzam ordulara dönüşmesine engel olamıyorlardı. Anadolu-İstanbul arasındaki telgraf iletişimi kesildi ve askerî hareketlere daha etkili bir şekilde başlandı. Vahdettin faaliyetlerinden bir verim sağlayamadıkça kabına sığamıyor, kahroluyor; kötülüklerini gerçekleştirebilmek için düşmanların yardımına sığınıyordu. Vahdettin bir taraftan da Rum ve Ermeni tehcirinde ilgileri bulunmak suçuyla Türklerin idamını imzalamaktaydı. Vahdettin melunca fikirlerine muhalif olanları Kürt Mustafa'nın mahkemesinde sebep göstermeden idam ettirdi. Türklere kin beslediğini defalarca söyleyen Mustafa'yı; Anzavurlar, Feritler gibi köpek sadakatiyle çalışan uğursuz bendeleri ve araçları arasına soktu. Vahdettin Abdullah'ın çıkardığı bilinen fetvâyı Anadolu'-

nun çeşitli vilayetlerine göndererek halkı Kuva-yi Milliye'nin aleyhine kışkırttı ve bunun sonucu olarak Bolu, Konya, Yozgat gibi müthiş olaylar patlak verdi. (Büyük Millet Meclisi'nin 30 Ekim ve 1 Kasım günlü toplantılarında Babıali'nin bilinen telgrafı görüşülerek bu olaylar bahis konusu olmuştu. Vahdettin ve Babıali bu olaylar ile son ve en müthiş cinayetini işlemiştir.) İkinci derecede kalan ihanetlerinden başka Vahdettin, ayaklanmaların sorumlusu ve idamların kararcısı Sevr Antlaşması'nın dolaylı mumzisi (imzacısı); Anzavur, Ferit ve Kürt Mustafa'nın koruyucusu olduğu gibi, memlekete yabancı himayesini isteyen, millî hareketin çökertilmesi için dini melânet aracı yaparak fetvâyı çıkaran, Kuva-yi İnzibâtîye'yi oluşturan ve bunlar yetmemiş gibi millî hazineyi haydutlara ve bendelerine dağıtarak zavallı memleket memurlarını aç ve sefil bırakan, sonunda da bir yabancı himayesine sığınarak Malta'ya kaçan bir haindir. Vahdettin dört seneden beri devam eden bu baş döndürücü melânetleriyle kendisini hilafet makamının mirasçılığından ıskat etmişti (düşürmüştü). Fakat milletin kendisini makamından kovmak zamanı da yaklaşmış ve nihayet 1922 yılının son Kabine Reisi (Başbakan) olan Tevfik Paşa tarafından Ankara'ya gönderilen mektupla bu tarihsel mutluluk gelmiştir. 1 Kasım oturumunda verilen kesin karar, Anadolu Ajansı ile İstanbul'a tebliğ edildi (iletildi).

Vahdettin'in Kaçışı

Büyük Millet Meclisi'nin son kararı İstanbul'a iletildikten sonra Vahdettin ve bendeleri kaçma hazırlıklarına büyük bir hızla başladılar. Vahdettin zaten böyle bir kaçışı planladığı için; 11 Kasım Cumartesi gününden yararlanarak kaçma hazırlıklarına başlamış ve 17 Cuma günü uygulamaya koymuştu. (Vahdettin garip bir raslantı eseri olarak kaçışını 6 gün içinde hazırlamış ve uygulamıştır.)

Milletin gözünde kaçak bir katilden başka önemi olmayan Vahdettin'in kaçış olayını da büyük bir polisiye olay gibi analiz ederek yazacağız. Vahdettin milletin kendi hakkında ne düşündüklerini anlamak için, kendisinden daha alçak hafiyeler kullanıyordu. Bu hafiyeler vasıtasıyla aleyhinde büyük bir akım olduğunu ve bunun önüne geçilmesinin imkanı bulunmadığını anlayarak bendelerinin teşvikiyle bir kaçış planı hazırlamaya başladı. Vahdettin, mahrem-i esrârı (gizli işlerini bilen) Muzika-i Hümâyûn Müdürü Kaymakam (Yarbay) Zeki Bey ve Sertabib (Başdoktor) Reşat ve Mabeyn Başyaveri paşalarla hemen her gece gizli ve uzun görüşmelerde bulunmaya başladı. Saray çevresinde Vahdettin'in büyük bir şey hazırladığından başka bir şey tahmin edilemiyordu. Harem Dairesi'nde derin bir üzüntü vardı. Sadece kadınları ve kızı Vahdettin'in bir seyahate hazırlandığını biliyorlar, saraya karşı sır vermiyorlardı. Vahdettin başdöndürücü şeytanlıklarıyla kaçışını hazırlarken Büyük Millet Meclisi Tevfik Paşa'nın mektubu üzerine kararını verdi.

Bu karar saray çevresinde bir şimşek etkisi yaptı. Vahdettin melânet ve alçaklıklarının hesabını vermek zamanının geldiğini anlayarak bir iki alçaklık daha yaparak bundan kurtulmaya kesin şekilde karar verdi. Bir mektupla Kaymakam Zeki'yi General Harrington'a göndererek korumasını istedi. İngiltere 17 T.H.R. Ajansı'nın verdiği tebliğden anlaşıldığı gibi Vahdettin'i saraydan başka bir yerde koruma altına almaya karar verdi.

Bu haber Vahdettin ve bendelerini sevindirdi. Cuma Selâmlığı'ndan önce kaçılması kararlaştırılarak keyfiyet sarayda dokuz bendeye bildirildi.

Kaçaklar (Firarîler)

Vahdettin küçük oğlu Ertuğrul'u çok sevdiği için, bunu sarayda bırakmak istemedi ve kadınlarına Ertuğrul'u alacağını söyledi.

Yaver Paşa, İkinci Musahib Mazhar Ağa, Üçüncü Musahib Hayreddin Ağa, Esvabcıbaşı İbrahim ve Berberbaşı Mahmud efendilere Vahdettin'in arzusunu bildirdi. Efendilerine bir köpek sadakatiyle bağlı bulunan bu köleler, ailelerine bile bilgi vermeden kaçma hazırlıklarına başladılar. 15. gece sarayda dört kişiden başka herkes, her şey uyumuştu. Vahdettin, Kaymakam Zeki, Yaver Reşat sarayın Malta tarafındaki odalarından birinde Cuma günkü kaçış için bazı projeleri görüşüyorlardı. Yanlarına yeterli mücevherler ve değerli eşya alınması kararlaştırıldı. Cuma günü otomobilleri şafaktan önce Malta tarafındaki kapıda kaçakları bekleyecekler ve General Harrington Vahdettin'i kendi otomobiliyle götürecekti.

Yıldız Sarayı Boğaz'ın en yüksek bir yeridir. Beşiktaş üzerinde tünemiş uğursuz bir baykuş gibi hükümsüz durur.

Cuma Gecesi

Firar gecesi Vahdettin geç vakte kadar uyumadı. Nişanları, elbiseleri ile bazı özel mektupları büyük bavullara yerleştirildi. Vahdettin ilk doğduğu gün gibi soğuk, yağmurlu, siyah bir günde kaçmak için şafağı bekliyordu. Bendeler, Harem Dairesi'nden mücevherler ve nakit para ile lüzumlu eşyayı alarak bavullara yerleştirdiler ve her şeyi hazırlanmış olduğu için birkaç saat uyumak üzere yatak odalarına çekildiler. Bu sırada Vahdettin de bir şezlong üzerine uzanarak uyudu. Sarayda derin bir sessizlik vardı. Her şey eskisi gibi idi. Harem'de uyumayan sadece dört kadın ve bir genç saraylı vardı. Vahdettin bir iki saat uyuduktan

sonra uyandı. Pencereyi açarak henüz ağaran tan yerini yüzündeki uğursuz tebessümle seyretti. Çok geçmeden dokuz kaçak, Vahdettin'in etrafında toplandılar. Beş otomobilin hazır olduğunu haber alan Vahdettin, Ertuğrul'un elinden tutarak Harem'e girdi. On dakika kadar eşleriyle vedalaştıktan sonra hızla ve telaşsız Malta kapısına gitti.

Malta kapışı sarayın Malta Kasrı'na açılan, kullanılmayan bir yerindedir. İngiliz cephaneliklerine açılan bu kapıdan kaçmak daha kolay ve mümkündü. Otomobiller ve General Harrington bu kapıda Altıncı Mehmet'i bekliyordu. Bavullar otomobillere yerleştirildi ve Vahdettin, Kaymakam Zeki, oğlu Ertuğrul ile otomobile bindi. Saray bu dakikadan itibaren uğursuz tutuklusundan kurtuldu. Otomobiller son süratleriyle Beşiktaş hattını izleyerek Dolmabahçe sarayına ilerlediler.

Dolmabahçe'den Malaya'ya

Kaçaklar saraya bir kanatlı kapıdan girerek 15 dakika dinlendiler. Burada kendilerini bekleyen İngiliz Malaya zırhlısının bordası beyaz, bacası sarı bir motoruna binerek limanda, istim üzerinde duran zırhlıya geldiler.

Vahdettin'in arkasında koyu siyah bir yağmurluk, başında fes ve üstünde sade, sivil bir elbise vardı. General Harrington'un eşliğinde Malaya zırhlısına girerek Bahr-i Sefid (Akdeniz) Filosu Başkumandanı Amiral Druck tarafından kabul edilmiştir.

İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Mister Mevyl Handerson vapurda düşük Hakan'ı, Kral Georg'a sunmak üzere ne gibi bir arzusu olduğunu sorduktan sonra zırhlı Malta'ya doğru hareket etmiştir.

Firar Nasıl Haber Alındı?

Cuma günü olması nedeniyle Selamlık için Maiyyet Bölüğü Selamlığa özgü resmî elbiselerini giyinmişler ve hazırlanmışlardı. Beşiktaş Merkezi Yıldız'a noktalar yerleştirmişti. Selâmlığın erken yapılabilmesi ihtimaliyle Merkez Kumandanı Miralay Abdurrahman Nafiz ve Yardımcısı Binbaşı Ferhat beyler özel tertipler almışlardı. Saray yöneticileri uyandıktan sonra törene hazırlanmışlar, fakat Vahdettin'in sarayda bulunmadığını haber alarak telaşlanmışlardır.

Firar haberi derhal kulaktan kulağa yayılmış ve Beşiktaş Merkez Memuru Mehmed Bey'e haber verilmiştir. O sırada Şişli'de bulunan Polis Müdür Vekili Sudi Bey firar olayından haberdar edilmiş Vali Vekili Esat, Abdurrahman Nafiz ve Sadi beyler derhal saraya giderek tahkikata başlamışlardır. Ayrıca Mabeyn Başkatibi Rıfat beyler, Katip Reşat bey aracılığıyla durumu Refet Paşa'ya bildirmişlerdir. Bunun üzerine saraya Beyoğlu Mutasarrıfı Miralay Edib Bey de hızla gitmiştir. Tahkikatın sağlıklı yürütülebilmesi için saraya giriş çıkışlar yasaklanmış, sarayın çevresi koruma altına alınmıştır. Tahkikat sonucunda kaçakların dokuz kişi olduğu ve saraydan bazı mücevherlerin çalındığı anlaşılmış, durum Refet Paşa tarafından Ankara'ya telefonla bildirilmiştir. İngiliz Karargahı firar nedeniyle aşağıdaki telgrafı ajanslara yaymıştır:

İstanbul 17 (T.H.R.) – Zât-ı Şâhâne'nin mevcut durum dolayısıyla özgürlük ve hayatının tehlikede olmasından korkarak tüm Müslümanların Halifesi sıfatıyla İngiltere'nin korumasını ve İstanbul'dan derhal hareket etmek istediği resmen bildiriliyor. Zât-ı Şâhâne'nin arzusu bu sabah yerine getirilmiştir. Türkiye'deki İngiliz Kuvvetleri Başkomutanı Orgeneral Sir Charles Harrington Zât-ı Şâhâne'nin arzularını yerine getirmeye âmâde olarak kendisine bir İngiliz Harp Gemisi'ne kadar eşlik etmiş ve kendisi orada Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Sir Druck tara-

fından karşılanmıştır. Fevkalade Komiser Vekili Mister Nobel Henderson Kral Beşinci Georg cenaplarına sunulmak ve Zât-ı Şâhâne'nin arzularını öğrenmek üzere kendisini gemide ziyaret etmiştir.

Refet Paşa Hükümet Başkanı Rauf Bey'e aşağıdaki telgrafı çekmiştir:

"Vahdettin Efendi bu gece saraydan gaybubet etmiştir (kaybolmuştur). İstanbul Komutanı ile Polis Müdürü'nü tahkikat yapılması ve gerekli önlemlerin alınması için saraya gönderdim. Alacağım bilgileri ayrıca arzederim."

Bunun üzerine Büyük Millet Meclisi altı buçukta heyecanlı bir oturum gerçekleştirmiş ve Vekiller Heyeti Reisi Rauf Bey Vahdettin'in kaçışını bildirmiştir. Şer'iyye Vekili Meclis'te hal fetvasını okumuştur. Hal oy birliğiyle onaylanmış ve bundan sonra Hilafet makamına 148 oy ile Abdülmecid Hazretleri seçilmiştir. Henüz unutmadığımız Dürrîzâde Abdullah'ın bilinen fetvâsına karşılık alçaklığı hayretlere yolaçan Vahdettin hakkında aşağıdaki fetvâ-yi şerîfe kabul edilmiştir:

İmâm ül Müslimîn olan Zeyd düşmanın umûm Müslimîn aleyhinde mûcib-i mahv olan tekâlif-i şedîdesini bilâ zarûre kabul ile hukûk-u İslâmiyyeyi müdâfaâdan aczini ihzâr ve Müslimînin müdâfaa-i mücâhidânelerinde düşmana muvâfakatle Müslimînin ihtilâl ve istikasını mûcib harekâta fiilen teşebbüs ve harekât-ı ihtilâlkârânede devâm ve ısrâr ve ba'de ecnebî himayesine iltica ederek makam-ı Hilâfeti terk ve firar ile Hilâfet'ten bilfiil feragat etmekle şer'en müttihal olur mu?

El cevâb Allah-ül ilm bilsevâb Olur

Ketebe't-ül fakir afi-an ül gani
Mehmed Vehbi

Böylece hukuk ve İslâm menâfiini koruyarak Hilafet makamına la-

yık bir zâta bâb-ı hal ve ahd tarafından biat olunmak vâcib olur mu?

El cevâb Allah-ül ilm Olur

Ketebe't-ül fakir afi-an ül gani
Mehmed Vehbi

Artık saltanat, hilafetle ayrıldı ve necîb Türk milletine bu tarihten itibaren en son saadet devri açıldı.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin yeni Halifemize çektikleri telgrafı tarihsel önemi itibarıyla yayınlıyorum:

Hanedan-ı Al-Osman'dan Halife-i Müslimîn Abdülmecid Hazretlerine

Amme-i Müslîmîn için mûcib-i mahv olan düşman tekâlif-i şedîdesini kabûl ve Müslîmînin müdâfaa-i mücâhedelerinde düşmana muvafakatle beyn-el Müslîmîn ika-ı şer ve fesâd ve fısk-ı demâya fiilen teşebbüs ve bu harekâtında devâm ve ısrâr ve bilnihaye ecnebî himâyesine tevdi-i nefs ederek bir İngiliz gemisiyle makarr ve makam-ı Hilafet'ten firâr eden Vahideddin Efendi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi Şer'iyye Vekâletinden verilen fetvâ-yi şerîfe mûcibince hal'ine Meclis Hey'et-i Umûmîyesi'nin 18 Teşrînisânî 338 tarihinde münakid 140'ıncı içtimaının beşinci celsesinde müttefikan karar verilmiştir.

Türkiye Devleti'nin hakimiyetini bilâ kayıt ve şart milletin uhdesinde mahfûz tutan Teşkilât-ı Esâsiye Kanûnuna tevfikan icra kudreti ve teşri' selâhiyeti kendisinde müncelî ve mütemerküz bulunan milletin yegâne ve hakîki mümessillerinden mürekkeb Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Teşrînisâni 338 (1922) tarihinde müttefiken kabul edildiği esbâb-ı mûcibe ve esâsât dâhilinde Meclis-i Âlîce 18 Teşrînisânî 338 tarihinde münakid celsede makam-ı muâlla-yi hilâfetpenâhilerine arz

ederim. Keyfiyet Türkiye Büyük Millet Meclisince Âlem-i İslâma ve Türkiye halkına iblâğ olunmuştur.

İntihâb-ı vâkîin Âlem-i İslâm için mütimmin ve fiyuzât bahş olmasını el-lütf-u ilâhiyyeden tazarrû' ve niyâz ederim.

19 Teşrînisânî 338

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Reisi
Gazî Mustafa Kemâl

Bugün düşük ve tahtından indirilmiş Vahdettin Malta'da İngilizlerin koruması altında, günahlarıyla ve ihanetleriyle başbaşa yaşamaktadır. Fakat Vahdettin bendeleri için yaşıyor. Türkiye için sonsuza kadar ölmüştür.

2 Aralık

IV

BAŞKOMUTAN'IN AĞZINDAN DUMLUPINAR ZAFERİ

30 Ağustos Başkomutanlık Meydan Savaşı halk arasında çoğunlukla 'Dumlupınar Meydan Savaşı' diye de adlandırılır. Bu Meydan Savaşı Yunan işgal kuvvetlerinin kesin yenilgiye uğratılması ve Anadolu'yu düşman askerlerinden temizlemeye başlanması kadar; çağdaş Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasına doğru atılan en önemli adım olması nedeniyle de 'mazlum devletlerin tarihinde' anlamlı bir yere sahip sayılır.

Kendisini 'küresel güç' olarak gören ve kabul ettirmeye çalışan emperyalist odakların Dumlupınar Meydan Savaşı'nda yediği tokat, sadece Anadolu'da değil; Hindistan'da ve Asya'nın bütününde, Cezayir'de ve Afrika'nın genelinde, Latin Amerika'da ve dünyanın dört bir yanında yankılanıyordu. 'Dumlupınar Zaferi' sadece Yunan Ordusu'nun yenilgisini ifade etmekle kalmıyor; emperyalizmin askerî, siyasî ve ekonomik yenilmezliği efsanesini de yıkıyordu. Böylece saldırgan Anglo-Sakson politikalar, yoksul ülkeler nezdinde psikolojik olarak geriletiliyor; küresel emperyalizmin tahakküm zincirleri kırılıyordu. Bu nedenle 1917 Devrimi'nden sonra, 30 Ağustos 1922 Zaferi dünya kamuoyu üzerinde yeni bir 'şok etkisi' yapıyordu.

Dumlupınar'a gelinceye kadar Türk Ordusu hayli uzun bir yol katetmiş bulunuyordu. Bu yol Sakarya'dan başlıyor; Batı Anadolu'nun dağını taşını Türk ulusunun kanı ila yoğuran, zorlu ve zalim bir güzergâh izliyordu.

Yunanlılar; Sevr Antlaşması'nın İstanbul'daki 'işbirlikçi' yönetime 'onaylatılmasından' sonra bütün cephelerde saldırıya geçiyordu. Kendisini artık Batı Anadolu'nun gerçek sahibi gibi görmeye başlayan Yunan işgal kuvvetleri, Türklerin toparlanmasına meydan vermeden hedefe ulaşmayı amaçlıyorlardı.

Yunan Ordusu'nun önemli bir birliği Bursa ile doğusunda; diğer birliği Uşak ve doğusunda; üçüncü birliği ise İzmit'te üslenmiş bulunuyordu. Tüm bu kuvvetlerin elinde 40.000 tüfek, 3.700'den fazla ağır ve hafif makineli tüfek ve 144 top bulunuyordu.

Buna karşılık Kemalist Ordu Eskişehir'in kuzeybatısında; Dumlupınar'ın doğusunda ve Kocaeli Cephesi'nde mevzilenmiş durumdaydı. Tüm bu kuvvetlere İsmet Paşa komuta ediyordu. Silahları ise 15.000 tüfek'ten, 155 hafif ve ağır makineli tüfekten ve 56 toptan oluşuyordu.

Yunanlılar 23 Mart 1921 günü ileri harekâta başlıyor; İsmet Paşa, düşmanı İnönü'de kabul edecek şekilde kuvvetlerini topluyordu. İlk temas 26 Mart günü sağ kanatta sağlanıyordu. 27 Mart günü çatışmalar bütün cepheye yayılıyordu. 28, 29 ve 30 Mart günleri savaş şiddetlenerek devam ediyordu. 31 Mart günü İsmet Paşa, kuvvetlerini karşı saldırıya geçiriyordu. 30-31 Mart gecesi sarsıntıya uğrayan Yunan askerleri kaçarcasına geri çekilmeye başlıyor; Türk kuvvetleri de onları izliyordu. Böylece 2. İnönü Savaşı'nda Türkler sevindirici bir zafer kazanıyor; az bir kuvvetle, üstün düşman ordusunu yenilgiye uğratıyorlardı.

1 Nisan 1921 günü İsmet Paşa; Metristepe'den Mustafa Kemal Paşa'ya şu telgrafı çekiyordu:

"Saat 6.30 sonrada Metristepe'den gördüğüm vaziyet: Gündüzbey kuzeyinde sabahtan beri dayanan ve artçı olması muhtemel bulunan bir düşman birliği, sağ kanat grubunun taarruzuyla intizamsız bir şekilde çekiliyor. Yakından kovalanıyor. Düşman binlerce ölüleriyle doldurduğu

muharebe meydanını silahlarımıza bırakmaktadır."[1]

Bu haber Ankara'da olduğu gibi emperyalizme karşı mücadele eden tüm cephelerde büyük bir sevinç yaratıyordu. Bu memnuniyet Mustafa Kemal Paşa'nın İnönü'ye çektiği 1 Nisan 1921 tarihli tebrik telgrafında da kendisini belirgin olarak hissettiriyordu:

Ankara, 1 Nisan 1921

İnönü muharebe meydanında, Metristepe'de Batı Cephe Komutanı ve Genelkurmay Başkanı General İsmet'e:

Dünya tarihinde sizin İnönü meydan muharebelerinde üzerinize aldığınız ödev kadar ağır bir ödev kabul etmiş kumandanlar azdır. Milletimizin istiklâl ve hayatı dâhice idareniz altında şerefle vazifelerini gören kumandan ve silah arkadaşlarınızın kalp ve hamiyetine büyük emniyetle dayanıyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin ters dönmüş makus talihini de yendiniz. Düşman ayakları altındaki bahtsız topraklarımızla beraber bütün vatan, bugün en ücra yerlerine kadar zaferinizi kutluyor. Düşmanın çılgın istilası azim ve hamiyetinizin kayalarına başını çarparak paramparça oldu. Namınızı, tarihin şeref sahifelerine kaydeden ve bütün milleti hakkınızda sonsuz minnet ve şükrana sevkeden büyük gaza ve zaferinizi tebrik ederken, üstünde durduğunuz tepenin size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir meydan-ı şeref seyrettirdiği kadar milletimiz ve kendiniz için şaşaai itilâ ile dolu bir istikbal ufkuna da nâzır ve hâkim olduğunu söylemek isterim.[2]

İsmet Paşa bu denli önemli bir zafer elde ediyor, Yunan kuvvetlerini Uşak istikametinde çekilmeye zorluyordu. Ama; düşmanı Anadolu top-

---

[1] Prof. Enver Ziya Karal-Age.-S.68

[2] Prof. Enver Ziya Karal-Age.-S.68

rağından tam anlamıyla söküp atabilecek bir askerî güce sahip bulunmuyordu. Üstelik uğradığı yenilginin acısını işgali altındaki topraklarda yaşayan savunmasız sivillerden çıkartmaya başlayan Yunanlılar, savaş gemileriyle İnebolu'yu, Samsun'u ve Trabzon'u topa tutuyorlardı. Ne var ki İngiltere dışındaki İtilaf Devletleri, İnönü yenilgisinden sonra Yunan Ordusu'na duydukları güveni kaybediyor, şüphe ile bakmaya başlıyorlardı. Yunanlıların alacağı büyük bir yenilgi; İtilaf Devletleri'nin Anadolu'yu tamamen ve ebediyen yitirmesi anlamına gelebiliyordu.

Kendisine duyulan güveni tazelemek ve pekiştirmek isteyen Yunan Ordusu'nun büyük taarruzu 10 Temmuz 1921 günü başlıyordu. Saldırı hızla gelişiyordu. 13 Temmuz'da Afyon, 17 Temmuz'da Kütahya, 20 Temmuz'da Eskişehir Yunan kuvvetlerinin eline geçiyordu. 21 Temmuz günü Türklerin gerçekleştirdiği karşı saldırı, olumlu bir sonuç vermiyordu. Bunun üzerine Türk kuvvetlerine Sakarya nehrinin doğusuna çekilme emri veriliyordu.

22 gün, 22 gece

Yunanlıların ileri hareketine karşı ordunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesi Büyük Millet Meclisi'nde heyecan uyandırıyordu. Karamsarlığa kapılan üyeler Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun başına geçmesini istiyorlardı. Meclis'in ve milletin son umudu Mustafa Kemal Paşa idi. Bu durum düşmanları, işbirlikçileri ve Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'teki muhaliflerini memnun ediyordu.

5 Ağustos 1921 günü çıkarılan bir kanunla Mustafa Kemal hem Başkomutan sıfatını alıyor, hem de tüm yetkileri üç ay için kendisinde topluyordu. Böylece Erzurum Kongresi sırasında ordudan istifa eden Paşa, Sakarya direnişi günlerinde tekrar çok sevdiği üniformasına kavuşuyordu. Başkomutanlık konumu büyük anlam ve önem taşıyordu.

Sultan-Halife'ye ait bir rütbe idi. Padişah'tan başkası 'Başkomutan' olamazdı. Orduları, ona vekâleten 'Başkomutan vekilleri' yönetiyordu. Oysa Ankara'da ilk kez, Hanedan'dan olmayan bir şahıs, halktan gelen bir asker, Mustafa Kemal Paşa Başkomutan oluyordu.

Böylece Mustafa Kemal fiilen Sultan Vahdettin ile 'askerî rütbede' eşit duruma geliyor; Padişah'ın otoritesi bu alanda kırılıyordu. İşte bu nedenle tarihte yeni bir sayfa açılıyor ve yine bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin 'Başkomutanlık Meydan Savaşı' sürecinde kurulmaya başlandığı görüşü çeşitli bilimsel odaklar tarafından ileri sürülüyordu.

Kütahya ve Eskişehir savaşlarından sonra bir süre duraklayan Yunan kuvvetleri; Kral Kostantin'in Ankara'yı hedef gösteren günlük emriyle 13 Ağustos 1921 günü yeniden harekete geçiyordu. Yunan Ordusu bu sırada 80.000 tüfek, 7.000 makineli tüfek, 300 top, 15-20 kadar batarya ve çok sayıda uçaktan oluşuyordu. Buna karşılık Türk Ordusu 40.000 tüfeğe, 700 makineli tüfeğe, 177 topa ve iki uçağa sahip bulunuyordu. Kısacası taraflar arasında bir denge sözkonusu değildi. Üstelik Türklerin kontrolündeki yerlerde ulaşım olanakları çok kötü idi. Ancak Türkler inanç ve inatla savaşıyorlardı. Bu sırada orduya en yararlı hizmet kadınlardan geliyor; Türk kadınları cepheye at, katır, deve, merkep, öküz ve kağnılarla cephane, yiyecek, giyecek ve mühimmat taşıyorlardı.

Bir tanımlamaya göre Sakarya Meydan Savaşı'nda 'ruh' ve 'madde' çarpışıyor; bu savaş 22 gün ve 22 gece devam ediyordu. Vuruşma 100 kilometrelik bir cephede cereyan ediyor; Yunanlılar 'Büyük Yunanistan', Türkler ise 'özgür bir millet, bağımsız bir vatan' için dövüşüyorlardı. Türk kuvvetlerini Mustafa Kemal Paşa kaburgasındaki kırık nedeniyle sedyeden idare ediyordu. Cephe Komutanı İsmet Paşa idi. Kazım (Özalp), Şükrü Naili (Gökberk), Kemalettin Sami, Fahrettin (Altay), İzzettin (Çalışlar) ve Derviş paşalar büyük yararlıklar gösteriyorlardı.

Türk savunma hattı birçok noktalarda kırılıyordu. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa tarihe geçen; "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaş kanıyla ıslanmadıkça terkolunamaz" ünlü komutunu veriyordu. Böylece Türk Ordusu hareketli bir savunma stratejisi uyguluyordu. Yunan kuvvetleri bir aralık Ankara'ya 50 kilometreye kadar yaklaşıyordu. 23 Ağustos günü başlayan Yunan saldırısının zafere ulaşması adeta an meselesi haline geliyordu. Buna karşılık kırılan her savunma hattının arkasında derhal yeni bir hattın kurulması Yunan kuvvetlerinin saldırılarını zayıflatıyor, tüketiyordu. 6 Eylül'de düşman saldırılarının etkisini yitirdiği gözleniyordu. Bunun üzerine Başkomutanlık, cephenin merkezinden ve sol kanadından kaydırdığı takviye kuvvetleriyle sağ kanatta düşmana bir karşı saldırı başlatıyordu. Daha sonraki günlerde bütün kuvvetler bu saldırıya katılıyordu. Yunan kuvvetleri saldırı karşısında sarsılıyor, nihayet geri çekilmek zorunda kalıyordu.

Mustafa Kemal 12 Eylül 1921 günü yayınladığı Başkomutanlık günlük emri ile zaferi şöyle duyuruyordu:

"Yirmi bir gün devam eden Sakarya Meydan Muharebesi, ordumuzun tam bir zaferiyle son bulmuştur."[1]

Bu zaferden sonra Büyük Millet Meclisi 19 Eylül 1921 günü Mustafa Kemal Paşa'ya Mareşal (Müşir) rütbesini veriyordu. Sakarya Zaferi'nin en önemli etkilerinden biri de; emperyalistlerin 'Misâk-ı Millî'yi' kabul etmeye başlamaları oluyordu.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının gündeminde artık 'Büyük Taarruz' ve Yunan işgal kuvvetlerinin Anadolu'dan tam anlamıyla sökülüp atılması hedefi bulunuyordu.

---

[1] Prof. Enver Ziya Karal-Age.-S.75

Sakarya yenilgisinden sonra Yunanlılar daha önce hazırladıkları Eskişehir, Kütahya ve Afyon'un doğusundaki bir hatta çekilerek, bu hat üzerindeki mevzilerini sağlamlaştırmaya başlıyorlardı. Buna karşılık Türk Ordusu yeterli gücü kendisinde bulamadığı için Sakarya'da püskürttüğü düşmanın peşine düşmüyor; bunun yerine var gücüyle Büyük taarruz'a hazırlanmaya başlıyordu. Memleketin bütün kaynakları ordunun emrine veriliyordu. Savaş için gerekli malzeme bütün yollardan, her türlü nakliye araçlarıyla cepheye taşınıyor, adeta akıyordu. Buna paralel olarak İstanbul'daki direniş kuvvetleri ve komiteler işgal kuvvetlerinin denetimindeki depo ve ambarlara baskınlar düzenliyor, buraları boşaltıyorlardı. Elde edilen silah, cephane ve mühimmat İnebolu, Kastamonu ve Ankara güzergâhıyla cepheye sevkediliyordu. Tüm bu hazırlıklar altı ay boyunca geceli gündüzlü devam ediyor; 1922 yılının Haziran ayında Başkomutanlık, Büyük Taarruz'un planlarını hazırlayarak tamamlamış bulunuyordu.

Cephe Komutanı İsmet Paşa'nın kontrolü altında ordunun vurucu gücü düşman kuvveti ile başa çıkabilecek bir düzeye yükseltiliyordu. Bu sırada Yunan Ordusu 130.000 tüfeğe, 8.060 makineli tüfeğe, 384 topa ve 1.300 süvariye sahip bulunuyordu. Türk Ordusu'nun elinde ise 98.670 tüfek, 1.864 makineli tüfek, 234 top, 5.286 süvari vardı

Zafer'e Doğru

Bu aşamada İtilaf Devletleri Anadolu'nun silah zoruyla teslim alınamayacağını anlamaya başlıyor ve bir barış anlaşması yapmanın yollarını aramaya koyuluyorlardı. Örneğin; Venedik'te, Ankara'nın da temsil edileceği bir konferans toplanması, önce bir 'ateşkes antlaşması' yapılması; daha sonra görüşmelere devam edilerek yeni ve adil bir 'barış antlaşması' üzerinde mutabakat sağlanması düşünülüyor ve aralarında

bu hususun ön görüşmelerini sürdürüyorlardı.

İstanbul halkı cephelerdeki gelişmelerden habersiz, olayları güçlükle izleyebiliyordu. Hemen her gün 'büyük devletlerin' Türkiye ile Yunanistan'a davetiye gönderdiği söylentileri yayılıyordu. Hatta bu söylentiler o kadar ileri gidiyordu ki; bazı gazetelerde Ankara hükümetine ve Babıali'ye Konferans'a davet geldiği, buna dayanılarak görevlendirilecek delegelerin adlarının belirlendiği ve gerekli belgelerin hazırlandığı haberleri yayılıyordu.

Ancak söylentiler, Ankara'daki bir yetkili tarafından şiddetle yalanlanıyor ve bu yetkili; "Barışı yazacak olan konferanslar değil, Türk süngüleridir?" diyordu. Açıklama, Ankara'nın savaşma kararlılığını yansıtıyordu.

Tüm bunlar olurken 26 Ağustos günü İstanbul'da yeni bir söylenti dolaşmaya başlıyordu. Buna göre Kocaeli mıntıkasında Türk Ordusu tarafından önemli bir askerî harekât yürütülüyordu. Söylenti büyük heyecan yaratıyordu. Herkes haberlerin gerçek olup olmadığını öğrenebilmek için resmî bildirileri (tebliğ-i resmîleri) merak ve hassasiyetle takip ediyordu. Yine bu aşamada Atina'dan gelen bir habere göre, İzmir'deki Yunan Komiseri Atina'ya çağrıldığı halde, olağanüstü gelişmeler nedeniyle davete olumsuz yanıt vermişti. Keza Başkomutan Hacı Anesti'nin de, askerî zorunluluk nedeniyle Atina'ya hareketini ertelemeye mecbur kaldığı bildiriliyordu. Buna paralel olarak muhtemel Venedik Konferansı'ndan artık daha ciddi ve hararetli bir şekilde bahsediliyordu.

19 Ağustos 1922 günü yayınlanan resmî bildiride, Sarayköy mıntıkasında Türk akıncılarının Menderes nehrini geçerek Burhaniye istasyonunu işgal ettikleri haberi yer alıyordu. Aynı bildiride Buldan ve Karataş yöresinde çatışmaların devam ettiği bildiriliyordu.

20 Ağustos 1922 günkü resmî bildiride; buradaki hareketin devam

ettiği, Burhaniye'de külliyetli miktarda cephane ve erzak ele geçirildiği haber veriliyordu. Ayrıca 3 Yunan subayı ile 26 Yunan askerinin esir edildiği müjdeleniyordu.

21 Ağustos 1922 günü yayınlanan resmî bildiride akıncıların başarılarının devam ettiği duyuruluyordu. Akıncılar, Nazilli ile Sultanhisar arasında bir köprüyü tahrip etmiş, bir deve kolu ile birçok binek hayvanı ele geçirilmişti. Ayrıca silah, cephane ve makineli tüfekler ganimet olarak alınmış, yine birkaç kişi esir edilmişti.

22 Ağustos 1922 günü yayınlanan resmî bildiride çatışmaların hafif şekilde devam ettiği haber veriliyor; 25 Ağustos 1922 tarihli bildiride de Kocaeli mıntıkasında, Rumköyü civarındaki düşman mevzilerine hücum edilerek alındığı müjdeleniyordu. Vezirhan tarafında gerçekleşen düşman saldırısı ise püskürtülmüştü. Zaten Kocaeli ile ilgili daha önce bahsedilen söylentiler de bu duyuruya maledildiyordu.

Ne var ki; 25 Ağustos 1922 resmî bildirisi, son resmî bildiri oluyor; o günden itibaren Anadolu ile İstanbul arasındaki telgraf bağlantısı ve haberleşme kesiliyordu. Karadeniz limanları ile ulaşım da sağlanamadığı için ortalıkta dolaşan söylentilerin doğruluğu veya yanlışlığı tam olarak saptanamıyordu. Bunun sonucunda İstanbul halkı adeta karanlığa gömülüyor, habersiz kalan halk heyecan ve telaş içinde ne yapacağını şaşırıyordu. Herkes en ufak dedikodulara kulak kabartıyor; sağdan soldan bir haber almaya çalışıyordu.

Bu sırada bazı özel haber kaynakları Türk Ordusu'nun Afyonkarahisar cephesinde Yunan savunma hatlarına saldırdığını, kimi yerleri ele geçirerek kurtardığını duyuruyorlardı. Ayrıca ordunun Bilecik'e yaklaştığı da söyleniyordu.

Ancak en doğru haber yine de Atina'dan geliyordu. Yunanistan'ın başkentinden çekilen telgraflarda; Türk kuvvetlerinin Afyonkarahisar'ın

güneyinden ve doğusundan saldırıya geçerek Yunan hatlarını yardıkları ve savaşın gece karanlığında da devam ettiği bildiriliyordu. Yunan komutanlığına göre bu cephede Türkler on tümen civarında tahmin edilen bir kuvvetle ve son derece güçlü top ateşi desteğinde harekete geçmiş bulunuyordu. Yine aynı kaynaklara göre Türkler, bol miktarda mühimmat ve cephaneye sahip görünüyorlardı.

Bu haberlere paralel olarak; İstanbul'a sevkedilmek üzere Trakya'da toplanmış olan Yunan birlikleri, Türk saldırısı nedeniyle tekrar Anadolu'ya sevkedilmeye başlanıyordu.

"Afyon alındı!.."

Bu arada İstanbul halkının heyecan içindeki bekleyişi de fazla uzun sürmüyordu. 30 Ağustos'ta gelen iki kelimelik bir telgrafta "Afyon alındı!.." deniyordu. Bu haberin hemen ardından İstanbul ile Anadolu arasındaki telgraf hatları yeniden açılıyordu. Böylece Ankara tarafından yayınlanan resmî tebliğler, birbiri ardı sıra İstanbul halkına yeniden ulaşmaya başlıyordu. Bunlar, hatların kesik olması nedeniyle birikmiş resmî bildirilerdi:

26 Ağustos tarihli resmî bildiride Seyidgazi ve Afyon cephelerinde toplarımızın düşman müstahkem mevkilerini şiddetle dövdüğü ve bazı birliklerimizin düzenlediği baskınların başarı ile sonuçlandığı duyuruluyordu. Bildirildiğine göre bu baskınlar sonucunda Yunanlıların önemli mevzileri Türkler tarafından ele geçirilmiş, bir hayli esir alınmış ve düşmana büyük kayıplar verdirilmişti.

27 Ağustos 1922 günü yayınlanan resmî bildiride; Türk Ordusu'nun saldırı harekatının bütün şiddetiyle devam ettiği, ordumuzun sol kanadının düşmanın bir yıldan beri yığınak yaparak takviye ettiği üç sıra siperden oluşan özel mevzilerini tamamen çökerterek ele geçirdiği haber

veriliyordu. Ayrıca düşmanın karşı saldırısı püskürtülmüş, süngü saldırısı yapılarak düşman siperlerinden atılmış; Afyon kurtarılmıştı. Buna paralel olarak ordunun merkezinde ve sağ kanadında da savaş, olumlu yönde gelişiyordu.

"Gerçi Afyonkarahisar'ın kurtarılması 27 Ağustos Pazar günü öğleden sonra saat 5'te gerçekleşmiş ve şehre ilk giriş 8. Tümen'in kahraman subaylarına ve erlerine nasip olmuştur. Çok teessüf edilir ki; kaçan düşman şehrin Müslüman mahallelerinin büyük bir kısmını ve civarındaki birçok köyleri yakmaktan utanmamıştır."[1]

29 Ağustos 1922 resmî bildirisinde saldırı harekâtının ve takibin bütün cephelerde başarı ile geliştiği, ordunun merkezinin ve sol kanadının 40 kilometre ilerlediği; bugüne kadar düşmandan ganimet olarak otomobilli toplarla beraber 25 top, birçok makineli tüfek ve cephane alındığı açıklanıyordu. Aynı durum Yunanlıların yayınladığı resmî bildirilerle de doğrulanıyordu. Ulaşan haberlere göre Anadolu'daki yenilgi, Yunanistan'da karışıklıklara yol açmış bulunuyordu. Öğrenildiğine göre Yunan Harbiye ve Dahiliye nazırları alelacele İzmir'e geliyor, burada bir Harp Şurası oluşturmak üzere girişimlerde bulunuyorlardı. Haci Anesti Başkomutanlık'tan istifa etmişse de, öncelerı bu talebi reddedilmişti. Üstelik Hacı Anesti cepheye gitme olanağı da bulamıyordu.

Türk Ordusu ileri hareketine büyük bir ciddiyet ve başarı ile devam ediyordu.

29 Ağustos 1922 günü yayınlanan resmî bildiride, ordumuzun Altıntaş ve Dumlupınar civarına geldiği haber veriliyordu. Bildiride, askerlerimizin Dumlupınar'daki yüksek Yunan mevzilerinin en sağlam ve

---

[1] Milli Nevsal, 1359 sene-i maliyesi -ikinci sene- Naşiri Kanaat Kitaphanesi- İstanbul, Kanaat Matbaası - 1923/1339-S. 251.

müstahkemlerini devre dışına çıkararak, düşman gerilerine düşen süvarilerin bir kısım Yunan birliklerini imha ettikleri duyuruluyordu. Kuvvetlerimiz burada bol malzeme, silah ve cephane yüklü iki tren ile yedi düşman uçağına el koymuşlardı. Ayrıca bazı Yunan menzilleri ve tesis ettikleri yerleşim birimleri tahrip edilmiş, 127 develik bir kervan da ganimet alınmıştı.

30 Ağustos resmî bildirisinde sol kanatta genel olarak Uşak istikametinde ilerleyen takip birliklerinin Dumlupınar'ın kuzeybatısında düşmanı savaşa zorlayarak yüzden fazla otomobil, külliyetli miktarda malzeme ve bir hayli esir aldığı duyuruluyordu. Yenilen düşman geri çekilirken Hamurköy'ü ve Çatalköyü'nü bütünüyle; Dumlupınar'ı ise kısmen yakmıştı. Yunan resmî bildirileri, Türk bildirilerini genellikle doğruluyordu. Bu arada geri çekilmelerinin ağır bir baskıdan kaynaklanmadığını ileri sürerek Yunan halkının yüreğine su serpmeye ve ortalığı yatıştırmaya çalışıyorlardı.

31 Ağustos 1922 günü Yunan resmî bildirisi, Türk bildirisinden önce İstanbul'a ulaşıyordu. Yunan makamları, Yunan birliklerinin Uşak'ın doğusundaki hatta kadar çekildiğini bildiriyordu. Buna karşılık Türk resmî bildirisinde ordunun takip harekatını başarı ile sürdürdüğü; Kütahya ve Banaz havalisine ulaşıldığı, pek çok otomobil, top ve mühimmat ile levazım malzemesinin ganimet alındığı haber veriliyordu.

1 Eylül tarihli Yunan Basın Bürosu'nun bildirisinde Türk saldırısının gevşediğinden bahsediliyor; taarruzdan önce belirlenen planlar çerçevesinde Yunan birliklerinin yeni hatlarda toplandığı belirtiliyordu.

Oysa durum artık çok farklıydı...

Yunan orduları parça parça olmuştu. Aynı şiddetle devam eden Türk saldırısından kaçan düşman subayları ve erleri silahları ile ağırlıklarını terkederek rasgele kaçıyor; gizlenecek delik arıyorlardı. Savaşa

girmemiş olan bazı Yunan birlikleri de mümkün olduğu kadar malzeme ile İzmir'e sığınmak için çaba sarfediyor, süratle çekiliyorlardı. Bu geri çekilme sırasında önlerine çıkan Türk köylerini, kasabalarını yakıp yıkıyorlardı. Bir taraftan da binlerce yaralı Yunan askeri ve subayı, İzmir'e sevkediliyordu.

"Gerçi İzmir'de de dikiş tutturamayacaklarını anlamış olacaklar ki - tahliyeye yardım için olduğuna şüphe yoktur- donanmalarıyla birçok nakliye gemisinin İzmir limanında toplanması için emir verilmiş ve aynı zamanda Bursa'nın da tahliyesine girişilerek Mudanya yoluyla bazı eşyanın çalınmasına aracılık edilmiş idi."[1]

1 Eylül 1922 tarihli Türk resmî bildirisinde Gördes ve Çivril kasabalarının kurtarılarak işgal edildiği haberi yer alıyor; düşmanın takip edildiği, birçok ganimet ve esirin elegeçirildiği belirtiliyordu. Ayrıca kaçan Yunan kuvvetlerinin pek çok yerleşim biriminin yanı sıra Eskişehir ile Uşak'ta da yangınlar çıkardığı duyuruluyordu.

2 Eylül tarihli resmî bildiride takip harekatının başarı ile devam ettiği, ordunun sağ kanadının Eskişehir'i, sol kanadının da Uşak'ı kurtardığı; böylece saldırı harekâtının birinci aşamasının hedefine ulaşmış bulunduğu açıklanıyordu. Ne var ki; başarı haberlerine paralel olarak, Yunanlı komutanların emriyle Uşak'ta iki bin evin yıkıldığı, yüzlerce kadın ve çocuğun bir insanlık utancı olarak katledildikleri de bildiride yer alıyordu. Bildiride "Harekâtın birinci safhasının tamamlandığı" cümlesinin yer alması, bazı çevreler tarafından Türk askerî harekâtının duracağı şeklinde yorumlanmak isteniyordu. Ancak aynı gün Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından bütün ordulara ve millete hitaben iki ayrı bildiri yayınlanıyordu. Bu bildiriler ile askerî harekâtın "denize

---

[1] Milli Nevsal, 1923-Age.-S.253.

ulaşılana kadar devam edeceği" konusundaki tüm belirsizlikler ortadan kaldırılıyordu.

'Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordularına' başlığını taşıyan birinci bildiride Mustafa Kemal Paşa, askerlerine aynen şöyle sesleniyor ve şu emri veriyordu:

"Afyonkarahisar, Dumlupınar büyük meydan muharebesinde zalim ve mağrur bir ordunun anâsır-ı aslîyyesini (ana unsurlarını) inanılmayacak kadar bir zamanda imha eyleyen gayretiniz büyük ve necib milletimizin fedakarlıklarına layık olduğunuzu isbat ediyor. Sahibimiz olan büyük Türk Milleti istikbalinden (geleceğinden) emin olmaya haklıdır. Muharebe meydanındaki maharet ve fedakarlıklarınızı yakından müşahede ve tâkib ediyorum. Milletimizin hakkınızdaki takdirâtına delâlet etmek ve vazifemi mütevalliyen (arka arkaya, üstüste) ve mütemadiyen (sürekli olarak) ifâ edeceğim. Başkumandanlığa teklifâtta (önerilerde) bulunulmasını cephe kumandanlığına emrettim. Bütün arkadaşlarımın Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri verileceğini nazar-ı dikkate alarak ilerlemesini ve herkesin kuvâ-yi âziliyesini (azarlayan, paylayan kuvvetini) ve menâbi-i celâdet ve hamiyetini (millî onur ve yiğitlik kaynağını) müsâbaka ile ibzâle (bol bol harcamaya) devam etmesini talep ederim.

Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!.."

1 Eylül 1338 (1922) *Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkomutan*
Mustafa Kemal

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa; "Büyük, Asil Türk Milleti!.." hitabıyla başlayan ikinci bildirisinde ise millete şöyle sesleniyordu:

"Garb Cephesi'nde 26 Ağustos 1338 (1922) tarihinden beri başlayan harekât-ı taarruzîyemiz (Afyonkarahisar-Altıntaş-Dumlupınar) arasında

büyük bir meydan muharebesi halinde beş gün beş gece devam etti. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının şecâati (kahramanlıkları), şiddet ve sürati tevfikat-i sübhaniyeye vesîle-i tecellî oldu. Zâlim ve mağrur düşman ordusunun anâsır-ı aslîyyesi (asıl kısımları, unsurları) akıllara dehşet verecek bir kat'iyyetle (kesinlikle) imha edildi. Teşkilât ve teçhizât gibi ananât (örfler) ve muzafferiyâtı (zaferleri) ve ismi münhasıran milletimizin şuûrunda vaz'lı (yerleşik) ebedî icâbından vücûd bulan ordularımızı fedâkârlıklarımıza layık olarak size takdim ediyorum. En büyük kumandanından en genç neferine kadar ordularımızda hâkim olan fikir, milletin gösterdiği vazîfe uğrunda şehîd olmaktır. Bunu meydan-ı muharebede yakından müşahede ederek büyük milletime haber veriyorum. Milletimizin bünyesindeki kudret ve mefkureyi üç buçuk sene evvel rüfeka-yi mesâim (çalışma arkadaşlarım) ile ifâde etmekten başlayarak tahammülsüz müşkülât içinde devam eden mücâhedâtımızın netâyici (mücâdelelerimizin sonuçları) tezahür ediyor. Milletin rey ve irâdesine istinâd eden (dayanan) her işin neticesi millet için hayır ve selâmet olduğu sabittir. Milletimizin istikbâli emindir ve nusret-i mev'udeyi (vaadedilen başarıyı) ordularımızın istihsâl etmesi muhakkaktır."

1 Eylül 1338 (1922) *Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan*
Mustafa Kemal

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa orduya hitaben yayınladığı bildiriyi, aynı zamanda genel bir emirle; "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!.." emriyle bitiriyordu. Hiç şüphe yok ki, bu emrin ana hedefini İzmir'in kurtarılışı oluşturuyordu. Ve o andan itibaren de kurtuluş ordularının İzmir'e doğru 'cehennemî' ve 'ölümcül' yürüyüşü başlıyordu. Böylece 4 yıl süren Millî Mücadele'nin muhteşem bir zaferle taçlanacak son etabı başlıyor, finali yaşanıyordu.

Ne var ki; bu 'büyük yürüyüşün' başlangıç noktasını Dumlupınar Meydan Savaşı teşkil ediyordu. Nitekim Mustafa Kemal Paşa da bu gerçeğin altını "...harekât-ı taarruzîyemiz Afyonkarahisar-Altıntaş-Dumlupınar arasında beş gün, beş gece devam etti" diyerek çiziyordu. Keza orduya hitaben yayınladığı bildiride Mustafa Kemal Paşa; "Afyonkarahisar, Dumlupınar büyük meydan muharebesinde zâlim ve mağrur bir ordunun ana unsurlarını inanılmayacak kadar bir zamanda imha eyleyen..." sözleri ile Başkumandanlık Meydan Savaşı'nın önemine dikkati çekiyordu.

Daha sonra üzerine pek çok şeyler söylenip yazılacak olan Dumlupınar Meydan Muharebesi'nin ayrıntıları doğal olarak, bu bildirilerin kaleme alındığı günlerde, savaşa katılan askerler dışında, kimse tarafından yeterince bilinmiyordu. Kaldı ki savaştan sonra İzmir'in kurtarılışı nedeniyle paylaşılan coşkulu sevinç, bütün zaferlerin üzerine çıkıyor; ulusal ve toplumsal heyecanla gözler İzmir'e çevriliyordu. Herkes başka bir şey göremeyecek kadar kendini bu muhteşem kurtuluşun parlaklığına kaptırıyordu. Daha sonraki süreçte gelişmeler, daha sakin bir yaklaşımla değerlendirilecek; coşku ve duygular yerini akla ve bilimsel yaklaşımlara bırakacaktı.

O zaman Dumlupınar Meydan Savaşı'nın askerlik mesleğindeki ve harp tarihindeki seçkin yeri daha bir ortaya çıkacak, belirginleşecekti.

O beş gün, beş gece zarfında Dumlupınar Meydan Savaşı'nda neler olmuş, neler yaşanmıştı?

Bu sorunun en doğru, güvenilir ve sağlıklı yanıtını elbette ki; meydan savaşını yöneten ve meslekî başarısını zaferle taçlandıran Başkomutan Mustafa Kemal Paşa verebilirdi.

Nitekim, Dumlupınar Zaferi'nin İkinci yıldönümü olan 1924 yılında aralarında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın da yer aldığı bir he-

yet Dumlupınar'a giderek 30 Ağustos Zafer Bayramı'nı savaşın cereyan ettiği yerlerde kutluyordu.

1925 yılında Kanaat Kitaphanesi tarafından yayınlanan Nevsâl-i Millî'de bu kutlama ayrıntılı biçimde anlatılıyordu.

Nevsâl-i Millî'nin (1341/1925) 212-223 sayfaları arasında yer alan konu ile ilgili makalenin girişinde kutlamaya katılanlar tanıtılıyor ve yapılan konuşmalar ile ilgili şu satırlara yer veriliyordu:

Dumlupınar Zaferinin Kutlaması

"Mütarekeden sonra silahları cebren elinden alınarak dar bir saha içine hapsedilen ve şerefi ile istihza edilmek (alay edilmek) istenilen Türklük, iki sene zarfında hiç yoktan muazzam bir ordu yaratarak düşman tahkimini (sağlamlaştırmasını-yığınağını) kırdı.

'Dumlupınar'da Yunan Ordusu'na indirilen darbe ile Yunanlılığın dinsel ve ulusal emperyalizmi ebediyen yıkılmıştır. Bu zafer Türk'ün talihini ve istikbalini kesinlikle belirlemiş ve millî tarihe yeni bir yön vermiştir. Sakarya'da başlayan karşı saldırının devamından ibaret olan 26 Ağustos 338 (922) taarruzu Dumlupınar'da kutlanan 30 Ağustos büyük gününü doğurdu ve İzmir'in, İstanbul'un, Edirne'nin kurtuluşuyla sonuçlandı.

Gelecek nesiller için tükenmez bir ilham kaynağı olacak olan 'Dumlupınar Zaferi' ölümsüz ve ebedî olarak kalbimizde yaşayacaktır. Bu münasebetle geçen sene milletçe kutlanan bu günün aşamalarını özet olarak arz eyliyoruz.

27 Ağustos'tan itibaren Ankara'dan, İzmir'den, İstanbul'dan; kısacası memleketimizin her tarafından çeşitli heyet ve cemiyetleri temsil eden binlerce halk hareket etmiştir. Reis-i cumhur (Cumhurbaşkanı)

Hazretleri ile muhterem refikaları (eşleri), mebuslarımız ve askerî erkân 30 Ağustos sabahı Çalköy istasyonuna ulaştılar. Ziyaretçiler buradan otomobiller ve çeşitli nakliye araçları ile tören yerine ulaştırıldılar. Saat ikide 'meçhul şehid abidesinin' resmî ziyareti yapılarak kurbanlar kesildi. Önce Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa konuşma kürsüsüne çıkarak Başkumandan Meydan Muharebesi'nin cereyan ediş şeklini ve tarafların kuvvetleri ile ilgili uzun nutuklarını irad buyurdular (söylediler). Bilahara üniversite adına İsmail Hakkı, basın adına Ağaoğlu Ahmet, Türk Ocakları adına Hamdullah Subhi, Öğretmenler Birliği adına Nüzhet Haşim, Barolar adına Muhiddin Baha, Türk İdman Cemiyetleri İttifakı adına Ali Sami, Kızılay adına Akil Muhtar ve Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Reis Ali Fethi beyler ve en nihayet Reis-i cumhurumuz Gazî Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bir saat devam eden mühim hitabede bulundular. Gazî'nin nutkunun ardından civardaki tepelerden 21 pare top ateşi suretiyle tören sona erdirildi ve hazırûn avdete (hazır bulunanlar dönüşe) başladı."

Nevsâl-i Millî'de yer alan Dumlupınar Zaferi'nin yıldönümü kutlaması ile ilgili yazının giriş bölümünü; Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması izliyordu. Mustafa Kemal Paşa bu konuşmasında Dumlupınar savaş meydanında iki yıl önce cereyan eden olayları bütün ayrıntıları ile anlatıyor; bundan sonra yapılması gerekenlerle ilgili olarak da millete ve gençliğe şöyle sesleniyordu:

"Efendiler!..

Erkân-ı Harbiyye-i Umûmîyye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'nin verdiği kıymetli izâhâtla burada hazır olanlar 'Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Muhârebesi'nin' ve netice-i kat'iyye veren 30 Ağustos Muhârebesi'nin sûret-i cereyânı hakkında bir fikir icmâl edinmişlerdir. Beş gün

bilâ-fâsıla, geceli gündüzlü devâm eden bu büyük Meydan Muhârebesi'nin mâhiyet-i hakikîyyesi bugün verilen tafsîlâttan ziyâde yarın târihin hükümleri, erbâb-ı tetebbûun tedkîk ve muhâkemeleri okunduğu zamân daha bâriz, daha şümûllü bir sûrette anlaşılacaktır. Beni milletim, Türk Milleti emniyet ve itimâdına lâyık görerek bu harekâtın başında bulunduruyordu. Bu vazîfe ve memûriyetimin mesûd hâtırasını - milletime karşı dâimâ en derin minnettarlıklarla mütehassis olarak- hâz ile iftihâr ile muhâfaza ediyorum. Vazîfelerini milletin arzû-yu vicdânîsine, ihtiyâc-ı hakikîsine, yalnız onun irâde-i âlîyyesine tevfikan yapmış olanlara mahsûs bir istirahât ve vicdan ile bugün müvâcehenizde bulunurken hissettiğim bahtiyarlığı ifâde edemem.

Zafer Günü'nün Hâtırası

Efendiler!

Tıpkı bugün gibi 38 senesi Ağustosu'nun 30'ncu günü saat ikide şimdi hep beraber bulunduğumuz bu noktaya gelmiştim. Bu üzerinde bulunduğumuz sırtlarda kahraman Onbirinci Fırkamız (eliyle işaret ederek) şu karşıki tepelerde muharebeye mecbur edilen düşman kuvayi aslîyyesine taarruz için yayılarak ilerlemekte bulunuyordu. Şu gördüğümüz Çalköyü alevler ve dumanlar içinde yanıyordu. Beni buraya kadar getiren sâikin ne olduğunu izah için, hatırladığım bir iki noktayı burada tekrar edeceğim:

29-30 Ağustos gecesi sabaha karşı Garb Cephesi Harekât Şubesi Müdürü Tevfik Bey bermûtâd o saate kadar muhtelif karârgâhlardan ve her taraftan gelen raporlara göre harita üzerinde tesbit ve işaret ettiği vaziyet-i umûmîyyeyi Cebhe Kumandanı İsmet Paşa'ya göstermiş ve o da "Derhal Paşa'ya göster" emriyle Tevfik Bey'i yanıma göndermişti. Karahisar'da Belediye Dâiresi'nde bana tahsîs olunan odada yatmakta

idim. Beni uyandıran Tevfik Bey'in gösterdiği haritaya baktım. Hemen yataktan fırladım. Arkadaşlar, haritada gördüğüm şey şu idi ki; ordumuz düşman kuva-yi mühimmesini şimâlden, cenûbdan, garbdan ihâtaya müsâit bir vaziyet almış bulunuyorlardı. Şu hâlde tasavvur ettiğimiz ve azami netâyic temin edeceğini ümîd eylediğimiz vaziyetler tahakkuk ediyordu. Derhal "Fevzi ve İsmet paşaları çağırınız" dedim.

Halâs Güneşi'nin Doğduğu Sabah

Üçümüz de toplandık. Vaziyeti bir daha mütâlaa ettik ve kat'iyyetle hükmettik ki Türk'ün hakiki halâs güneşi 30 Ağustos sabâhı ufukta bütün şaşaasıyla tulû edecektir. Bu karâra göre ordulara yeni emir ve talimat yazıldı (saat 2,30 evvelde). Fakat vaziyet o kadar mühim, o kadar sürat ve şiddet talep ediyordu ki; bu tahrîrî (yazılı) emirlerle iktifâ etmek muvâfık-ı ihtiyat olamazdı. Onun için Fevzi Paşa Hazretleri'nden bizzat Altıntaş ve civârından hareket eden İkinci Ordu'muzun ve bunun daha garbında bulunan Süvari Kolordumuzun nezdine giderek tasavvurumuza göre harekâtı tanzim buyurmasını ricâ ettim. Dördüncü Kolordumuzla istihdâf ettiğimiz düşman kısm-ı küllîsini cenûbdan tâkib eden Birinci Ordu Karârgâhına da bizzat ben gidecektim. İsmet Paşa'nın Karargâhta kalıp vaziyet-i umûmîyeyi idare etmesini münâsib gördüm. Fevzi Paşa Hazretleri şimale hareket ederken ben de otomobille şimendifer güzergâhını takiben garbe hareket ettim. Akçaşehir'de Birinci Ordu Karargâhı'na saat dokuzdan evvel idi ki vâsıl olmuştum.

Birinci Ordu Karargâhı

Ordu Kumandanı'na her tarâftan cephenin tahrîrî emri tevdî olunurken ben de kendisine şifâhen vaziyeti izâh ettim ve Dördüncü Kolordu'-

nun tekmîl fırkalarıyla ve sürat ve şiddetle işte bu köyün, Çalköyü'nün garbindeki düşman kısm-ı küllîsini ihata edecek surette muharebeye mecbur etmesini emrettim ve ilâve ettim ki; düşman ordusu behemehâl imhâ olunacaktır. Ordu Kumandanı benim yanımda telefonla Kolordu Kumandanı Kemâleddin Paşa'yı buldu. Benim oraya geldiğimi ve emrimin ne olduğunu teblîğ etti. Bir müddet bu karârgâhta kaldım. Mütemâdiyen gelen muhtelif rütbedeki esir zâbitânla görüştüm. Bunlardan biri bir erkân-ı harb zâbitidir. Zavallı verdiği malûmât miyânında istemeyerek Başkumandan vazîfesini alan General Trikopis'in ve İkinci Kolordu Kumandanı Diyenis'in de bizim çevirmek istediğimiz çemberin içinde bulunduğunu ifâde etmiş oldu. Derhal yanımda bulunan Ordu Kumandanı'na; "Kemâleddin Paşa'yı bulunuz, bizzat Trikopis'le beraber bütün düşman generallerini esir etmesini söyleyiniz" dedim. Bu emir derâkab telefonla teblîğ olundu. Zavallı esir zâbit benim bu emrimi işitir işitmez ikrâm ettiğimiz çayı içemeyerek büyük bir baygınlık geçirdi. Daha fazla bu Ordu Karârgâhı'nda kalamazdım. Muharebe vaziyetini gözümle görmek benim için mukavemetsiz bir ihtiyâç oldu. Ordu Kumandanı'nı da beraber alarak Dördüncü Kolordu Kumandanı'nın tarassûd için bulunduğu şu istikametteki Arpalık civarında bir tepeye geldik. Çalköyün garbinde ve şimâlinde patlayan topların tarrakalarını işitiyordum. Oradan vaziyeti dürbün ile tedkîke uğraşmak bana sıkıntılı geldi. Daha ileriye, ateş yerine gitmek için kat'i bir lüzum ve ihtiyâç hissediyordum. Bu noktayı, şimdi üzerinde bulunduğumuz bu tepeyi gösterdim. "Oraya gitmek lâzımdır ve buyrun gidelim" dedim

Ateş Hattı'nda

Otomobillere atladık. Bu tepeye gelen yola dahil olduk. Arasıra güzergâhımızın soluna düşman mermileri düşüyordu. Dördüncü Kolordu'-

nun fırkaları şarktan garbe güzergâhımızı kat'ederek serî hatvelerle ilerliyorlardı. Biraz evvel dediğim gibi saat ikide şuraya çıkmış bulunuyorduk. Düşman kollarını gündüz gözüyle tamâmen ihâta etmek ve düşmanın muannidâne (inatla) müdâfaa ettiği muharebe mevzilerine süngü hücûmlarıyla dahil olarak netice-i kat'iyye almak elzem idi.

Bunun için bütün kıtaâtın azami fedâkârlıkla ilerlemesini ve bütün bataryalarımızın, hatta mestûriyete bakmaksızın ateş mevzilerine girip düşman mevzilerini sarsmasını istiyordum. Yanımdaki kumandanlar bu nokta-i nazarımı anlar anlamaz derhal ve en asabi bir sûrette faâliyete geçtik. Maateessüf şimdi ismini hatırlayamadığım, yanımda bulunan bir süvâri zâbitine birkaç kelime not ettirerek düşman mevzilerini şimâlden saran İkinci Ordu'ya gönderdim ve şifâhen burada benden işittiklerini onlara da söylemesini emrettim. Bu zâbit vazifesini yapmış ve birkaç saat sonra tekrar yanıma gelerek malûmât vermişti. 11'nci Fırka'nın Kahraman Kumandanı Derviş Bey bizzat ileri atılarak bütün kuvvetiyle düşman mevziine ilerliyordu. Kolordu Kumandanı Kemâleddin Paşa cenûbdan ve garbden düşmana saldırdığı (saldırttığı) diğer fırkalarına yeniden yeniye teşdîd ve tasrih-i harekât için emirlerini isal ediyordu. İkinci Ordu'nun Onaltıncı ve Altmışbirinci fırkaları düşmanla ciddî muharebeye girişiyorlar, diğer fırkaları da ihâta dâiresini darlaştırıyorlardı. Bunları görüyordum. Süvâri Kolordumuzun daha garbden düşmanın arkasını kesmek üzere olduğunu bana haber getiren süvâri zâbiti söylemişti.

Düşman Ne Hâlde İdi?

Arkadaşlar!

Saatler ilerledikçe gözlerimin önünde inkişâf eden manzara şu idi:

Düşman Başkumandanı'nın şu karşıki tepede son gayretiyle çırpındığını görüyor gibiydim. Bütün düşman mevzilerinde büyük bir heyecân ve helecân vardı. Artık toplarının, tüfeklerinin, mitralyözlerinin ateşlerinde sanki öldürücü hassa kalmamıştı. Bu ovadan, şimâlden ve cenûbdan birbirini velî eden avcı hatlarımızın gurûba yaklaşan güneşin son şuâtı ile parlayan süngüleri her ân daha ileride görülüyordu. Düşman mevziini saran bir dâire üzerinde mevzi almış olan bataryalarımızın fâsılasız ve amansız ateşleri düşman mevziini, içinde barınılmaz bir cehennem hâline getiriyordu. Güneş mağribe yaklaştıkça ateşli, kanlı ve ölümlü bir kıyâmetin kopmak üzere olduğu bütün ruhlarda hissolunuyordu. Bir ân sonra cihânda büyük bir inhidâm olacaktı ve beklediğimiz halâs güneşinin tulû edebilmesi için bu inhidâm lâzımdı. Zulmetler içinde ve bu inhidâm vuku bulmalı idi. Hakikaten semânın karardığı bir dakikada Türk'ün süngüleri düşman dolu sırtlara hücûm ettiler. Artık karşımda bir ordu, bir kuvvet kalmamıştı. Kâmilen mahvolmuş, perişan bir bakiye't-ül süyûf (kılıç artığı) kitlesi bulunuyordu. Kendilerinin dediği gibi pür havf ve lerzân bî-şekl bir kitle; acâyib bir halita halinde firâr için ferce arıyordu. Artık gecenin koyulaşan zulmeti netîceyi gözle görmek için güneşin tekrâr şarktan tulûuna intizârı zarûrî kılıyordu.

Efendiler!..

Ertesi günü tekrâr bu muhârebe meydanını dolaştığım zamân ordumuzun ihrâz ettiği zaferin azameti ve buna mukabil hasım ordusunun duçâr edildiği felâketin dehşeti beni çok mütehassis etti. O karşıki sırtların gerilerindeki bütün vâdiler, bütün dereler, bütün mahfûz ve mestûr yerler bırakılmış toplarla, otomobillerle ve nâmütenâhi teçhizât ve malzeme ile ve bütün bu metrûkâtın aralarında yığınlar teşkil eden ölülerle; toplanıp karârgâhımıza sevkolunmakta bulunan sürü sürü esir

kafileleriyle hakikaten bir mahşeri andırıyordu. Bu dar ateş ve savlet çemberinden bugün için kurtulabilenler bir kaç bin kişilik bakiye't-ül süyûfdan ibâretti. Fakat onlar da daha büyük Türk çemberi içinden çıkmağa muvaffak olamayarak başlarında Başkumandanları bulunduğu hâlde beyaz bayrak çekmeğe mecbur olmuşlardır.

Bir Telâki ve Bir Karâr...

Efendiler!...

Ağustos'un 31'ncu günü takrîben zevâlde idi ki; yine bu Çalköyü'nde yıkık bir evin avlusu içinde İsmet Paşa ve Fevzi Paşa ile buluştuk. Kırık kağnı arabalarının döşeme ve oklarına ilişerek bundan sonraki vaziyeti mütâlaa ettik. Kazandığımız Meydan Muharebesi'nin bütün seferi hitâma erdirecek bir azamet ve ehemmiyette olduğunda ittifak ettik. Şimdi Bursa istikametinde çekilen düşman kuvvetlerini mahvetmekle beraber bütün ordu-yu aslî ile bilâ-ârâm İzmir'e yürütecektik.

Efendiler!..

Bugünden sonra İzmir'de Akdeniz'i, Mudanya'da Marmara'yı görmek için sekiz-dokuz günlük bir zamân kâfî gelmişti. Fakat hatırlatmalıyım ki; bugüne, bu üzerinde durduğumuz tepeye, yanık Çalköyü'ne gelebilmek için yalnız Sakarya'dan itibâren sarfettiğimiz zamân tam bir senedir. Fakat bu tesid ettiğimiz zaferi ihzâr edebilmek için bir seneyi çok bulmazsınız zannederim.

Muhârebe, Orduların Çarpışması Demek Değildir...

Çünkü efendiler harb, muhârebe, nihâyet meydan muhârebesi, yalnız karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması değildir. Milletlerin çar-

pışmasıdır. Meydan muhârebesi milletlerin, bütün mevcûdiyetleri ile ulûm ve fen sahâsındaki seviyeleriyle, ahlâklarıyla, hırslarıyla, hulâsa bütün maddî ve mânevî kudret ve fazîletleriyle ve her türlü vâsıtalarıyla çarpıştığı bir imtihan sahâsıdır. Bu sahâda çarpışan milletlerin hakiki kuvvet ve kıymetleri ölçülür. Netice yalnız mertebe-i sübuta vardırır. Bu sebeple meydan muhârebesinde yenilen tarâf milletçe ve memleketçe bütün mevcûdiyet-i maddîye ve manevîyesi ile mağlûb edilmiş sayılır. Böyle bir akibetin ne kadar fecî olabileceğini tahmin edersiniz. Mahv ve izmihlâl yalnız cidâl sahâsında bulunan orduya münhasır kalmaz. Asıl ordunun mensûb olduğu millet fecî akibetlere uğrar. Târih başlarındaki tâcidârların, haris politikacıların, birtakım hayâlî emellerin vâsıtası mevkiine düşen müstevlî orduların, müstevlî milletlerin uğradığı bu nev'î fecî akibetlerle mâl-a mâldır.

Efendiler!..

Türk vatanını fethetmek fikrini, Türk'ü esir etmek hayâlini umûmî maşeri bir fikir hâline koymağa çalışanların da lâyık oldukları akıbetten kurtulamamış olduklarını gözlerimizle gördük.

Efendiler!..

Kendilerine bir milletin tali'i tevdî olunan adamlar, milletin kuvvet ve kudretini yalnız ve ancak yine milletin hakiki ve kabil-i istihsâl menfaatleri yolunda kullanmakla mükellef olduklarını bir an hatırlarından çıkarmamalıdırlar. Bu adamlar düşünmelidir ki; bir memleketi zabt ve işgal etmek o memleketlerin sâhiplerine hâkim olmak için kâfî değildir. Bir milletin rûhu zabt olunmadıkça, bir milletin azîm ve irâdesi kırılmadıkça, o millete hâkim olmanın imkânı yoktur. Halbuki asırların mev'udu olan bir rûh-u millîye kavî ve dâimî bir irâde-e millîyeye hiç bir kuvvet mukavemet edemez. Mahkûm olmak istemeyen bir milleti taht-ı esâretinde tutmağa muktedir olacak kadar kuvvetli müstebitler artık bu

dünya yüzünde kalmamıştır. Türk milleti son mücâdelâtıyla, bilhassa burada ihrâz ettiği zaferle izhâr ettiği azîm ve irâde ile malûm olan bu hakayiki bir defa daha sine-i târihe çelik kalemle hakketmiş bulunuyor.

Târihimizin En Mühim Dönüm Noktası

Efendiler!..

Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi ve onun son safhası olan bu 30 Ağustos Muhârebesi Türk târihinin en mühim bir dönüm noktasını teşkîl eder. Târih-i millîmiz çok büyük ve çok parlak zaferlerle doludur. Fakat Türk milletinin burada ihrâz ettiği zafer kadar netîce-i kat'iyyeli ve bütün târihe, yalnız bizim târihimize değil, cihân târihine yeni cereyân vermekte kat'i tesirli bir meydan muhârebesi hatırlamıyorum. Hiç şüphe etmemelidir ki; yeni Türk devletinin, genç Türk Cumhuriyeti'nin temeli burada tersîn olundu. Hayât-ı ebedîsi burada tetevvüç olundu. Bu sahâda akan Türk kanları, bu semâda pervâz eden şehîd ruhları, devlet ve cumhuriyetimizin ebedî muhâfızlarıdır. Burada esâsını vaz' ettiğimiz şehîd asker âbidesi, işte o ruhları; o ruhlarla berâber gazî arkadaşlarını fedâkâr ve kahraman Türk milletini temsîl edecektir. Bu âbide Türk vatanına göz dikeceklere Türk'ün 30 Ağustos günündeki ateşini, süngüsünü, savletini, kudret ve irâdesindeki şiddeti hatırlatacaktır.

Efendiler!..

Bu muazzam zaferin muhtelif âmilleri fevkinde, en mühimi ve en âlîsi Türk milletinin bilâ-kayıt ve şart hâkimiyetini eline almış olmasıdır. Bu hâdisenin târihimizde ve bütün cihânda ne büyük ve ne feyzli bir inkılâb olduğunu izâha lüzûm görmem. Milletimizin uzun asırlardan beri hanlar, hakanlar, sultanlar, halifeler elinde; onların tahakküm

ve istibdadı altında ne kadar ezildiğini, onların hırslarını tatmîn yolunda ne kadar büyük felâketlere ve zarârlara uğradığını düşünürsek milletimizin hâkimiyeti eline almış olması hâdisesinin bütün azamet ve ehemmiyeti nazarımızda tecellî eder. Gerçi büyük zaferin ferdâsına kadar İstanbul'da Halife ve Sultan nâmı altında bir şahıs ve onun işgal ettiği Hilâfet ve Saltanat ünvânıyla bir makam vardı. Fakat bu zaferden sonra millet o makamları ve o makam sahiplerini lâyık olduğu akıbete isâl etti.

Efendiler!..

Hâkimiyet-i millîye öyle bir nurdur ki; onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, mahvolur. Milletlerin esareti üzerine kurulmuş müesseseler her tarafta yıkılmağa mahkûmdurlar. Avrupa'nın ortasından tâ şarkın öbür ucundaki binlerce senelik memleketlere bakacak olursak Osmanlı İmparatorluğu'nun istihkak ettiği tali'i daha güzel anlayabiliriz.

Arkadaşlar!..

Saraylarının içinde Türk'ten gayrî unsurlara istinâd ederek, düşmanlarla ittifak ederek Anadolu'nun, Türklüğün aleyhine yürüyen çürümüş, gölge adamların Türk vatanından tardı, düşmanların denizlere dökülmesinden daha rehâkâr bir harekettir. Türk milletinin mübârek vedia-i ecdâd olan bu topraklarda tam mânâsıyla efendi olarak yaşaması ancak o fuzulî ve bîmânâ olduktan başka mevcûdiyetleri mahz-ı zarâr ve felâket olan makamların bertaraf edilmesiyle mümkün olabilirdi.

Efendiler!..

Onlar yüzünden Türk vatanının ve Türk milletinin geçirdiği kederleri, elemleri hissetmemiş bir ferdimiz yoktur. Bu kadar mâtem-

ler ve felâketler geçirdikten sonra elbette Türk öğrenmiştir ki; vatanı yeniden yapmak ve orada mesûd ve hür yaşayabilmek için behemehâl hâkimiyetine sâhip olmak ve Cumhuriyet bayrağı altında bütün evlâtlarını toplu ve dikkatli bulundurmak lâzımdır.

Vatanın İstedikleri

Efendiler!..

Asırlardan beri inleyerek feryâd eden, fakat müstebitlerin, gafillerin, câhillerin vücûda getirdikleri mâniâlarla canhıraş sadâsını milletin kulağına isma' edemeyen zavallı vatan bugün diyor ki: Bütün can kulağınızı, harâb olmuş sînesinde en derin ıztırâblar duymuş vâlidenizin samîmi hitâbına dâimâ açık bulundurunuz!..

Efendiler!..

Asya'da, Avrupa'da, Afrika'da hükümrân olmak kudret ve kabiliyetini göstermiş olan ecdâdımız vaktinde bu sadâyı işitmekten menedilmemiş olsalardı; Türk câmiâsının, Türk mefkûresinin, Türk menâbi'inin mahfûz ve feyzdâr olacağı anavatana bugünkü şekl-i harâbîyesinde mi tevarüs ederdik?

Efendiler!..

Artık vatan imâr istiyor. Zenginlik ve refâh istiyor. İlim ve mârifet, yüksek medenîyet, hür fikir ve hür zihniyet istiyor. Şeref, nâmus, istiklâl, hakiki ve artık vatanın bu taleplerini tamâmen ve serian yerine getirmek için esâslı ve ciddî bir sûrette çalışmayı emreder.

Efendiler!..

Asırlardan beri Türkiye'yi idâre edenler çok şeyler düşünmüşlerdir. Fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir. Türkiye'yi! Bu dü-

şüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin duçâr olduğu zarârları ancak bir tarzda telâfi edebiliriz. O da artık Türkiye'de, Türkiye'den başka bir şeyi düşünmemek... Ancak bu zihniyetle hareket ederek her türlü selâmet ve saâdet hedeflerine vâsıl olabiliriz.

Hedeflerimiz

Efendiler!..

Bizim milletimiz vatanı için, hürriyeti ve hâkimiyeti için fedâkâr bir halktır. Bunu isbât etti. Milletimiz yaptığı inkılâbın kıskanç müdâfiidir de... Benliğinde bu faziletler yerleşmiş bir milleti, yürümekte olduğu doğru yoldan hiç bir kuvvet alıkoyamaz.

Efendiler!..

Milletimizin hâkimiyeti eline aldığı günü bilmeyen kalmamıştır. En karanlık felâketlerin, en derin uçurumların kenârında bulunuyordu. Kuvve-i maddîyesi yıprattırılmış, vesâit-i müdâfaâsı gasb olunmuş, manevîyâtı, mukaddesâtı duçâr-ı tecavüz olmuş elîm bir vaziyette bulunuyordu. Bütün bunlara rağmen mevcûdiyetini ve istiklâlini kurtarmağa karâr verdi. Bu karârında muvaffak olabilmek için bütün milletin kendine bir hedef ve hareket tesbit etmesi lâzımgeliyordu. Bütün milletin o hedef üzerinde behemehâl muvaffak olmayı gâye-i emel etmesi icâb ediyordu. Millet bütün mevcûdiyetiyle, bütün fedâkârlığıyla, bütün imânıyla hedefe berâber yürüsün ve behemehâl muvaffak olsun lâzımdı.

Efendiler!..

O hedef burasıydı. Gâye-i emel olan muvaffakiyet burada ihrâz olunan zafer idi.

Efendiler!..

Milletimiz bundan sonraki mesâisinde de muvaffak olabilmek için millî hedefini bütün vuzûh ve kat'iyyetle, tekmîl vatandaşların nazarında ve vicdânında bütün parlaklığı ile tesbît ve taayyün etmiş bulunuyor: İsterseniz benim burada hedef dediğim şeyi siz, milletin mefkûresi tesmiye ediniz. Fakat bu unvânı verirken dikkat ediniz ki; hayalî bir mânâya kendimizi kaptırmayalım.

Efendiler!..

Milletimizin hedefi, milletimizin mefkûresi bütün cihânda tam mânâsıyla medenî bir heyet-i ictimâiyye olmaktır. Bilirsiniz ki; dünyada her kavimin mevcûdiyeti, kıymeti, hak, hürriyet ve istiklâli, mâlik olduğu ve yapacağı medenî eserlerle mütenâsibtir. Medenî eser vücûda getirmek kabiliyetinden mahrûm olan kavimler hürriyet ve istiklâllerinde tecrid olunmağa mahkûmdurlar. Târih-i beşerîyyet baştan başa bu dediğimi teyid etmektedir.

Medeniyet Yolu

Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak şart-ı hayâttır. Bu yol üzerinde tevakkuf edenler ve yahud bu yol üzerinde ileriye değil, geriye bakmak cehl ve gafletinde bulunanlar medenîyyet-i umûmîyyenin hurûşan seli altında boğulmaya mahkûmdurlar.

Efendiler!..

Medeniyyet yolunda muvaffakiyet teceddüde vâbestedir. İçtimâî hayâtta, iktisâdî hayâtta, ilim ve fen sahâsında muvaffak olmak için yegâne tekâmül ve terâkki yolu budur.

Hayât ve mâişete hâkim olan ahkâmın zamân ile tağyir, tekemmül ve teceddüdü zarûrîdir. Medeniyetin ihtirâları, fennin hârikaları, cihânı

tahavvülden tahavvüle duçâr ettiği bir devirde asırlık köhne zihniyetlerle mâzî-perestlikle muhâfaza-i mevcûdiyet mümkün değildir. Medeniyetten bahsederken şunu da kat'iyyetle beyân etmeliyim ki; medeniyetin esâsı terâkki ve kuvvetin temeli âile hayâtındadır. Bu hayâtta fenâlık muhakkak içtimâî, iktisâdî, siyâsî aczi mûcib olur. Âileyi teşkîl eden kadın ve erkek unsurların hukuk-u tabîîyelerine mâlik olmaları, âile vazîfelerini idâreye muktedîr bulunmaları lâzımdır.

Efendiler!..

Milletimiz burada tesid ettiğimiz büyük zaferden daha mühim bir zafer peşindedir. Zaferin idrâki milletimizin iktisâd sahâsındaki muvaffakiyetleriyle mümkün olacaktır. Bilirsiniz ki; iktisâden zayıf bir millet fakr-u sefâletten kurtulamaz, kuvvetli bir medeniyete, refâh ve saâdete kavuşamaz. İçtimâî ve siyâsî felâketlerden yakasını kurtaramaz. Memleketin idâresindeki muvaffakiyet de iktisâdîyâtındaki müktesebâtı derecesiyle münâsib olur. Hiç bir medenî devlet yoktur ki ordu ve donanmasından evvel iktisâdîyâtını düşünmüş olmasın. Memleket ve istiklâl müdâfaâsı için vücûdu lâzım olan bütün kuvvetler ve vâsıtalar iktisâdîyâtın inbisât ve inkişâfıyla mümkün olabilir. Milletimizin mutasaffi olduğu kuvvetli seciye, sarsılmaz irâde, ateşîn milliyetperverlik, iktisâdî muvaffakiyât inbiâs edecek, feyzlerle lâyık olduğu derecede takviye olunmak zarûrîdir. Asır mübârezesinde milletimizi muvaffak edecek bir iktisâdî hayât temîni istihdâf eden umûmî maârif ve terbiye sistemleri her gün daha çok esâslaşacak ve elbette muvaffak olacaktır.

Efendiler!..

Artık bugün hayât ve insâniyyet icâbları bütün hakikatıyla tecellî etmiştir. Bunlara mugayir olan rivâyetler ahlâk ve imâna esâs olamaz. Hakikiyet nemin edince kezb ortadan kalkar; safsatalar, hurâfeler kafalardan çıkmalıdır. Her gün teali ve tekâmüle müstaid olan milletimizin

içtimâi ve fikrî inkılâb hatvelerini kısaltmak isteyen mâniâlar behemehâl bertaraf edilmelidir.

Arkadaşlar!..

Son sözlerimi münhasıran memleketimizin gençliğine tevcih etmek istiyorum.

Gençler!..

Cesaretimizi takviye ve idâme eden sizsiniz. Siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsâli olacaksınız.

Ey yükselen yeni nesil! İstikbâl sizsiniz. Cumhuriyeti biz tesis ettik, onu ilâ ve idâme edecek sizsiniz.

Arkadaş! Bu gazâ ve şehâdet diyârını artık terkederken şehîd askeri hep berâber hürmet ve tazim ile selâmlayalım."

Gazî Paşa Hazretlerinin nutukları merasim meydanını dolduran halkın hararetli alkışlarıyla mütemadiyen inkıtaa uğramıştır.

Mustafa Kemâl Atatürk'ün Dumlupınar Anıtı'nın açılışı sırasında yaptığı Dumlupınar Meydan Savaşı ile ilgili konuşmayı günümüz Türkçesine çevirerek genç okurlar için bir kez daha aynen yayınlıyoruz:

"Efendiler!..

Tıpkı bugün gibi 922 yılı Ağustos'unun 3. günü saat ikide, şimdi hep beraber bulunduğumuz bu noktaya gelmiştim. Bu üzerinde bulunduğumuz sırtlarda kahraman Onbirinci Tümenimiz (eliyle işaret ederek) şu karşıki tepelerde savaşa mecbur edilen düşmanın ana kuvvetine saldırı

için yayılarak ilerlemekteydi. Şu gördüğümüz Çalköyü alevler ve dumanlar içinde yanıyordu. Beni buraya kadar getiren nedenin ne olduğunu apaçık anlatmak için anımsadığım bir iki noktayı burada tekrar edeceğim:

29-30 Ağustos gecesi sabaha karşı Batı Cephesi Harekât Şubesi Müdürü Tevfik Bey her zaman olduğu gibi o saate kadar çeşitli karargahlardan ve her yandan gelen raporlara göre harita üzerinde saptadığı ve işaretlediği genel durumu Cephe Komutanı İsmet Paşa'ya göstermiş ve o da "Derhal Paşa'ya göster" emriyle Tevfik Bey'i yanıma göndermişti. Karahisar'da Belediye Dairesi'nde bana ayrılan odada yatmakta idim. Beni uyandıran Tevfik Bey'in gösterdiği haritaya baktım. Hemen yataktan fırladım.

Arkadaşlar, haritada gördüğüm şey şu idi ki; ordularımız düşmanın önemli kuvvetini kuzeyden, güneyden, batıdan kuşatmaya uygun bir durum almış bulunuyorlardı. Bu durumda arzu ettiğimiz ve en olumlu sonucu sağlayacağını umduğumuz durumlar gerçekleşiyordu. Derhal "Fevzi ve İsmet paşaları çağırınız" dedim.

Kurtuluş Güneşinin Doğduğu Sabah

Üçümüz de toparlandık. Durumu bir daha inceledik, düşündük ve kesinlikle karar verdik ki; Türk'ün gerçek kurtuluş güneşi 30 Ağustos sabahı ufukta bütün parlaklığıyla doğacaktır. Bu karara göre ordulara yeni emir ve talimat yazıldı (Saat 2.30 evvelde). Fakat durum o kadar önemli, o kadar hız ve şiddet gerektiriyordu ki; bu yazılı emirlerle yetinmek, alınması gereken önlemler bakımından uygun ve yeterli olamazdı. Onun için Fevzi Paşa Hazretlerinden kendisinin Altıntaş ve civarından hareket eden İkinci Ordumuzun ve bunun daha batısında bulunan Süvari Kolordusu'nun yanına giderek amaçladığımız harekâtı düzenlemesi-

ni rica ettim. Dördüncü Kolordumuzla hedeflediğimiz düşman büyük kuvvetini güneyden izleyen Birinci Ordu Karargahı'na da ben kendim gidecektim. İsmet Paşa'nın karargahta kalıp genel durumu yönetmesini uygun gördüm. Fevzi Paşa Hazretleri kuzeye hareket ederken ben de otomobille tren yolunu izleyerek batıya hareket ettim. Akçaşehir'de Birinci Ordu Karargahı'na saat dokuzdan önce idi ki ulaşmıştım.

Birinci Ordu Karargahı

Ordu Komutanı'na bir yandan cephenin yazılı emri aktarılırken ben de kendisine sözlü olarak durumu apaçık anlattım ve Dördüncü Kolordu'nun bütün tümenleriyle hızla ve şiddetle işte bu köyün; Çalköyü'nün batısındaki düşman ana kuvvetini kuşatacak şekilde savaşmak zorunda bırakmasını emrettim ve ekledim ki; düşman ordusu nasıl olursa olsun yok edilecektir. Ordu Komutanı benim yanımda telefonla Kolordu Komutanı Kemaleddin Paşa'yı buldu. Benim oraya geldiğimi ve emrimin ne olduğunu tebliğ etti. Bir süre bu karargahta kaldım. Durmadan gelen çeşitli rütbelerdeki esir subaylarla görüştüm. Bunlardan biri bir kurmay subaydı. Zavallı verdiği bilgiler çerçevesinde istemeyerek Başkomutanlık görevini alan General Trikopis'in ve İkinci Kolordu Komutanı Diyenis'in de bizim çevirmek istediğimiz çemberin içinde bulunduğunu ifade etmiş oldu. Derhal yanımda bulunan Ordu Komutanı'na; "Kemaleddin Paşa'yı bulunuz. Kendisine Trikopis'le birlikte bütün düşman generallerini mutlaka esir etmesini söyleyiniz" dedim. Bu emir hemen arkasından telefonla tebliğ edildi. Zavallı esir subay benim bu emrimi duyar duymaz, ikram ettiğimiz çayı içmeyerek büyük bir baygınlık geçirdi. Daha fazla bu Ordu Karargah'ında kalamazdım. Savaş durumunu gözümle görmek benim için dayanılmaz bir gereklilik oldu. Ordu Komutanı'nı da yanıma alarak Dördüncü Kolordu Komutanı'nın gözcülük

için bulunduğu şu yöndeki 'Arpalık civarında' bir tepeye geldik. Çalköyü'nün batısında ve kuzeyinde patlayan topların tarrakalarını işitiyordum. Oradan vaziyeti dürbünle incelemeye uğraşmak bana sıkıntılı geldi. Daha ileriye, ateş yerine gitmek için kesin bir lüzum ve gereklilik hissediyordum. Bu noktayı; şimdi üzerinde bulunduğumuz bu tepeyi gösterdim. "Oraya gitmek lazımdır ve buyurun gidelim" dedim.

Ateş Hattı'nda

Otomobillere atladık. Bu tepeye gelen yola girdik. Arasıra güzergahımızın soluna düşman mermileri düşüyordu. Dördüncü Kolordu'nun tümenleri doğudan batıya güzergahımızı keserek hızlı adımlarla ilerliyorlardı. Biraz önce dediğim gibi saat ikide şuraya çıkmış bulunuyorduk. Düşman kollarını gündüz gözüyle tamamen kuşatmak ve düşmanın inatla savunduğu savaş mevzilerine süngü hücumlarıyla girerek kesin sonucu almak kaçınılmazdı. Bunun için bütün birliklerin son derece özverilerle ilerlemesini ve bütün bataryalarımızın, hatta gizlenme kuralına aldırmaksızın ateş hatlarına girip düşman hatlarını sarsmasını istiyordum. Yanımdaki komutanlar bu bakış açımızı anlar anlamaz derhal ve en asabi bir şekilde faaliyete geçtik. Maateessüf şimdi ismini hatırlayamadığım, yanımda bulunan bir süvari subayına birkaç kelime not ettirerek düşman hatlarını kuzeyden kuşatan İkinci Ordu'ya gönderdim ve sözlü olarak burada benden duyduklarını onlara da söylemesini emrettim. Bu subay, görevini yapmış ve birkaç saat sonra tekrar yanıma gelerek bilgi de vermişti. 11. Tümen'in kahraman Komutanı Derviş Bey kendisi ileri atılarak bütün kuvvetleriyle düşman hattına ilerliyordu. Kolordu Komutanı Kemaleddin Paşa güneyden ve batıdan düşmana saldırdığı diğer tümenlerini yeniden yeniye düzenleyerek ve şiddetlendirerek harekât için emirlerini gönderiyordu. İkinci Ordu'nun Onaltıncı

ve Altmışbirinci tümenleri düşmanla ciddi savaşa girişiyorlar, diğer tümenleri de kuşatma dairesini darlaştırıyorlardı. Bunları görüyordum. Süvari Kolordumuzun daha batıdan düşmanın arkasını kesmek üzere olduğunu bana, haber getiren süvari subayı söylemişti.

Düşman Ne Halde İdi?

Arkadaşlar!..

Saatler ilerledikçe gözlerimin önünde gelişen manzara şu idi:

Düşman Başkomutanı'nın şu karşıki tepede son gayretiyle çırpındığını görüyor gibiydim. Bütün düşman hatlarında büyük bir heyecan ve helecan vardı. Artık toplarının, tüfeklerinin, mitralyözlerinin ateşlerinde sanki öldürücü özellik kalmamıştı. Bu ovadan, kuzeyden ve güneyden birbirini tamamlayan avcı hatlarımızın batmaya yaklaşan güneşin son ışınları ile parlayan süngüleri, her an daha ileride görülüyordu. Düşman hatlarını kuşatan bir daire üzerinde mevzilenmiş olan bataryalarımızın aralıksız ve amansız ateşleri düşman siperlerini, içinde barınılmaz bir cehennem durumuna getiriyordu. Güneş mağribe yaklaştıkça ateşli, kanlı ve ölümlü bir kıyametin kopmak üzere olduğu bütün ruhlarda hissediliyordu. Bir an sonra dünyada büyük bir çöküş olacaktı. Beklediğimiz kurtuluş güneşinin doğabilmesi için bu çöküş gerekliydi. Karanlıklar içinde bu çöküş meydana gelmeli idi. Gerçekten semanın kararğı bir dakikada Türk'ün süngüleri düşman dolu sırtlara hücum ettiler. Artık karşımda bir ordu, bir kuvvet kalmamıştı. Tümüyle mahvolmuş, perişan bir kılıç artığı kitlesi bulunuyordu. Kendilerinin dediği gibi baştan ayağa korkan ve titreyen şekilsiz bir kitle; acayip bir karışım durumunda kaçmak için yarık, delik, gedik arıyordu. Artık gecenin koyulaşan karanlığı; sonucu gözle görmek için güneşin tekrar doğudan yükselmesini beklemeyi zorunlu kılıyordu.

Efendiler!..

Ertesi günü tekrar bu savaş meydanını dolaştığım zaman ordumuzun kazandığı zaferin azameti ve buna karşılık düşman ordusunun içine düşürüldüğü felaketin dehşeti beni çok duygulandırdı. O karşıki sırtların gerilerindeki bütün vadiler, bütün dereler, bütün gizli ve örtülü yerler; terkedilmiş toplarla, otomobillerle ve sınırsız teçhizat ve malzeme ile ve bütün bu bırakılan şeylerin aralarında yığınlar oluşturan ölülerle, toplanıp karargahımıza götürülmekte olan sürü sürü esir kafileleriyle gerçekten bir mahşeri andırıyordu. Bu dar ateş ve saldırı çemberinden bugün için kurtulabilenler, birkaç bin kişilik kılıç artığından ibaretti. Fakat onlar da daha büyük Türk çemberi içinden çıkmaya muvaffak olamayarak başlarında Başkomutanları bulunduğu halde beyaz bayrak çekmeye mecbur olmuşlardır.

Bir Buluşma ve Bir Karar

Efendiler!..

Ağustos'un 31. gününü izleyen öğlende idi ki; yine bu Çalköyü'nde yıkık bir evin avlusu içinde İsmet Paşa ve Fevzi Paşa ile buluştuk. Kırık kağnı arabalarının döşeme ve oklarına ilişerek bundan sonraki durumu inceledik. Kazandığımız meydan savaşının bütün seferi sona erdirecek bir azamet ve önemde olduğunda birleştik. Şimdi Bursa yönünde çekilen kuvvetlerini mahvetmekle beraber, bütün aslî ordu ile durmaksızın İzmir'e yürüyecektik.

Efendiler!..

Bugünden sonra İzmir'de Akdeniz'i, Mudanya'da Marmara'yı görmek için sekiz-dokuz günlük bir zaman yeterli gelmişti. Fakat hatırlatmalıyım ki; bugüne, bu üzerinde durduğumuz tepeye, yanık Çalköyü'-

ne gelebilmek için sadece Sakarya'dan itibaren sarfettiğimiz zaman, tam bir yıldır. Fakat bu kutladığımız zaferi kazanabilmek için bir seneyi çok bulmazsınız sanırım.

Savaş Orduların Çarpışması Demek Değildir...

Çünkü efendiler, harb, muharebe, nihayet meydan muharebesi yalnız karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması değildir. Milletlerin çarpışmasıdır. Meydan muharebesi milletlerin bütün varlıkları ile; bilim ve teknik alanındaki düzeyleriyle, ahlaklarıyla, hırslarıyla; kısacası bütün maddî ve manevî kudret ve faziletleriyle ve her türlü araçlarıyla çarpıştığı bir sınav sahasıdır. Bu sahada çarpışan milletlerin gerçek kuvvet ve değerleri ölçülür. Sonuç sadece gerçekleşme düzeyinde vardır. Bu nedenle meydan savaşında yenilen millet ve memleket, maddî ve manevî varlığıyla yenilmiş sayılır. Böyle bir sonun ne kadar feci olabileceğini tahmin edersiniz. Perişanlık ve yok olma sadece savaş alanında bulunan orduyla sınırlı kalmaz. Asıl, ordunun mensubu olduğu millet feci sonuçlara uğrar. Tarih, başlarındaki hükümdarların, ihtiras sahibi politikacıların, birtakım hayali emellerin aracı konumuna düşen işgalci orduların, işgalci milletlerin uğradığı bu tür feci sonlarla doludur.

Efendiler!..

Türk vatanını fethetmek fikrini, Türk'ü esir etmek hayalini genel bir vicdanî fikir durumuna koymaya çalışanların da, layık oldukları sondan kurtulamamış olduklarını gözlerimizle gördük.

Efendiler!..

Kendilerine bir milletin kaderi emanet edilen adamlar, milletin kudret ve kuvvetini sadece ve ancak yine milletin gerçek ve elde edilebilir yararları yolunda kullanmakla yükümlü olduklarını bir an hatırlarından

çıkarmamalıdırlar. Bu adamlar düşünmelidirler ki; bir memleketi yönetim altına almak ve işgal etmek, o memleketlerin sahiplerine egemen olmak için yeterli değildir. Bir milletin ruhu yönetim altına alınmadıkça, bir milletin azim ve iradesi kırılmadıkça o millete egemen olmanın olanağı yoktur. Halbuki yüzyılların çocuğu olan bu millî ruha, güçlü ve sürekli bir millî iradeye hiç bir güç direnemez. Mahkum olmak istemeyen bir milleti esâreti altında tutmayı becerebilecek kadar güçlü işgalciler, artık bu dünya yüzünde kalmamıştır. Türk milleti son mücadeleleriyle, özellikle burada kazandığı zaferle ortaya koyduğu kararlılık ve irade ile bilinen bu öyküleri bir defa daha tarihin bağrına çelik kalemle kazımış bulunuyor.

Tarihimizin En Önemli Dönüm Noktası

Efendiler!..

Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Savaşı ve onun son evresi olan 30 Ağustos Savaşı Türk tarihinin en önemli bir dönüm noktasını oluşturur. Fakat Türk milletinin burada kazandığı zafer o kadar kesin sonuçludur ki, bütün tarihte; sadece bizim tarihimize değil, dünya tarihine yeni akım vermekte kesin etkili bir başka meydan savaşı daha hatırlamıyorum. Hiç şüphe etmemelidir ki; yeni Türk devletinin, genç Türk Cumhuriyeti'nin temeli burada sağlamlaştırıldı. Ölümsüz yaşamı burada taçlandı. Bu meydanda akan Türk kanları, bu semada dolaşan şehit ruhları, devlet ve Cumhuriyetimizin ölümsüz muhafızlarıdır. Burada esasını belirlediğimiz ve konumlandırdığımız şehit asker anıtı, işte o ruhları; o ruhlarla beraber gazi arkadaşlarını, fedakâr ve kahraman Türk milletini temsil edecektir. Bu anıt Türk vatanına göz dikenlere Türk'ün 30 Ağustos günündeki ateşini, süngüsünü, hücumunu, kudret ve iradesindeki şiddeti hatırlatacaktır.

Efendiler!..

Bu muazzam zaferin çeşitli etkenleri üzerinde en önemlisi ve yücesi Türk milletinin kayıtsız ve şartsız egemenliğini eline almış olmasıdır. Bu olayın tarihimizde ve bütün dünyada ne büyük, ne ilim, irfan ve bolluk getiren bir devrim olduğunu açıklamaya gerek görmem. Milletimizin uzun yıllardan beri hanlar, hakanlar, sultanlar, halifeler elinde, onların zorbalık ve baskıları altında ne kadar ezildiğini, onların hırslarını tatmin yolunda ne kadar büyük felaketlere ve zararlara uğradığını düşünürsek milletimizin egemenliğini eline almış olması olayının bütün büyüklük ve önemi, gözlerimizin önünde belirir. Gerçi büyük zaferlerin ertesine kadar İstanbul'da halife ve sultan adı altında bir şahıs ve onun işgal ettiği hilafet ve saltanat unvanıyla bir makam vardı. Fakat bu zaferden sonra millet o makamları, o makam sahiplerini layık olduğu sona gönderdi.

Efendiler!..

Millî egemenlik öyle bir nurdur ki; onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, mahvolur. Milletlerin esaretleri üzerine kurulmuş kurumlar her tarafta yıkılmaya mahkumdurlar. Avrupa'nın ortasından ta doğunun diğer ucundaki binlerce senelik memleketlere bakacak olursak Osmanlı İmparatorluğu'nun hak ettiği kaderi daha güzel anlayabiliriz.

Arkadaşlar!..

Saraylarının içinde Türk'ten başka unsurlara dayanarak düşmanlarla birlik olarak, Anadolu'nun, Türklüğün aleyhine yürüyen çürümüş gölge adamların Türk vatanından kovulması, düşmanların denizlere dökülmesinden daha kurtuluşçu bir harekettir. Türk milletinin mübarek ecdâd emaneti olan bu topraklarda tam anlamıyla efendi olarak yaşaması ancak o gereksiz ve manasız olmak-

tan başka, varlıkları tartışmasız zarar ve felaket olan makamların bir kenara bırakılmasıyla mümkün olabilirdi.

Efendiler!..

Onlar yüzünden Türk vatanının ve Türk milletinin geçirdiği kederleri, elemleri hissetmemiş bir ferdimiz yoktur. Bu kadar yaslar ve felaketler geçirdikten sonra elbette Türk öğrenmiştir ki; vatanı yeniden yapmak ve orada mesut ve özgür yaşayabilmek için nasıl olursa olsun egemenliğine sahip kalmak ve cumhuriyet bayrağı altında bütün evlatlarını toplu ve dikkatli bulundurmak gerektir.

Vatanın İstedikleri

Efendiler!..

Yüzyıllardan beri inleyerek feryat eden, fakat despotların, gafillerin, cahillerin meydana getirdikleri engellerle canhıraş sesini milletin kulağına işittiremeyen vatan bugün diyor ki: Bütün can kulağınızı, harap olmuş bağrında en derin acılar duymuş validenizin samimi sözlerine sürekli açık bulundurunuz!..

Efendiler!..

Asya'da, Avrupa'da, Afrika'da hükümran olmak kudret ve yeteneğini göstermiş olan atalarımız; zamanında bu haykırışı duymaktan yasaklanmamış olsalardı Türk toplumunun, Türk ülküsünün, Türk çıkarlarının bol, gür ve korunmuş olacağı anavatanı, bugünkü harap şekliyle mi miras alırdık?

Efendiler!..

Artık vatan imar istiyor.Zenginlik ve refah istiyor. İlim ve bilgi, yüksek uygarlık, özgür fikir ve özgür düşünce istiyor. Şeref, namus, bağım-

sızlık; gerçek ve artık vatanın bu isteklerini tamamen ve hızla yerine getirmek için, esaslı ve ciddi bir şekilde çalışmayı emreder.

Efendiler!..

Yüzyıllardan beri Türkiye'yi yönetenler çok şeyler düşünmüşlerdir. Fakat sadece bir şeyi düşünmemişlerdir. Türkiye'yi! Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin uğradığı zararları, ancak bir şekilde giderebiliriz. O da artık Türkiye'de, Türkiye'den başka bir şeyi düşünmemek. Ancak bu düşünceyle hareket ederek her türlü güven, kurtuluş ve mutluluk hedeflerine ulaşabiliriz.

Hedeflerimiz

Efendiler!..

Bizim milletimiz vatanı için, özgürlüğü ve egemenliği için özverili bir halktır. Bunu kanıtladı. Milletimiz, yaptığı devrimlerin kıskanç savunucularıdır da... Benliğinde bu erdemlerin yer ettiği bir milleti yürümekte olduğu doğru yoldan hiç bir kuvvet alıkoyamaz.

Efendiler!..

Milletimizin egemenliği eline aldığı günü bilmeyen kalmamıştır. En karanlık felaketlerin, en derin uçurumun kenarında bulunuyordu. Maddî kuvveti yıprattırılmış, savunma araçları gaspedilmiş, morali, kutsalları saldırıya uğramış, elim bir vaziyette bulunuyordu. Tüm bunlara rağmen varlığını ve bağımsızlığını kurtarmaya karar verdi. Bu kararında başarılı olabilmek için tüm milletin kendine bir hedef ve hareket belirlemesi gerekiyordu. Tüm milletin o hedef üzerinde ne olursa olsun başarılı olmayı amaç ve arzu etmesi gerekiyordu. Milletin tüm varlığıyla, tüm özverisiyle, tüm imanıyla hedefe birlikte yürümesi ve ne olursa olsun başarılı olması gerekliydi.

Efendiler!..

O hedef burasıydı. Arzu ve amaç edinilen başarılar burada kazanılan zafer idi.

Efendiler!..

Milletimiz bundan sonraki çalışmalarında da başarılı olabilmek için millî hedefini tüm belirginlik ve kesinlikle bütün vatandaşların gözünde ve vicdanında tüm parlaklığı ile saptamış ve belirlemiş bulunuyor: İsterseniz benim burada hedef dediğim şeyi siz milletin ülküsü olarak tanımlayınız. Fakat bu unvanı verirken dikkat ediniz ki hayalî bir anlama kendimizi kaptırmayalım.

Efendiler!..

Milletimizin hedefi, milletimizin ülküsü bütün dünyada tam anlamıyla uygar bir sosyal toplum olmaktır. Bilirsiniz ki dünyada her kavmin varlığı, değeri, hak, özgürlük ve bağımsızlığı sahip olduğu ve yapacağı uygar eserlerle uyumludur. Uygar eser meydana getirmek yeteneğinden yoksun olan kavimler özgürlük ve bağımsızlıklarından yoksun bırakılmaya mahkumdurlar. İnsanlık tarihi baştan başa bu dediğimi doğrulamaktadır.

Uygarlık Yolu

Uygarlık yolunda yürümek ve başarılı olmak yaşam şartıdır. Bu yol üzerinde duraklayanlar ve yahut bu yol üzerinde ileriye değil, geriye bakmak bilmezlik ve gafletinde bulunanlar, genel uygarlığın coşan seli altında boğulmaya mahkumdurlar.

Efendiler!..

Uygarlık yolunda başarı yeniliklere bağlıdır. Sosyal yaşamda, ekonomik yaşamda, bilim ve fen alanında başarılı olmak için yegane ol-

gunlaşma ve gelişme yolu budur.

Yaşama ve geçime egemen olan hükümlerin zaman ile değişimi, gelişmesi ve yenilenmesi zorunludur. Uygarlığın icatları, tekniğin harikaları, dünyayı şekilden şekle soktuğu bir devirde yüzyıllık köhne düşüncelerle geçmişe tapınmakla varlığı korumak mümkün değildir. Uygarlıktan bahsederken şunu da kesinlikle söylemeliyim ki; uygarlığın esası, gelişme ve kuvvetin temeli, aile yaşamındadır. Bu yaşamda kötüleşme muhakkak sosyal, ekonomik ve siyasî beceriksizliğe sebep olur. Aileyi oluşturan kadın ve erkek unsurların doğal hukuklarına sahip olmaları, aile görevlerini yerine getirme becerisine sahip bulunmaları gerekir.

Efendiler!..

Milletimiz, burada kutladığımız büyük zaferden daha önemli bir zafer peşindedir. Zaferin olgunlaşması milletimizin, ekonomik alandaki başarılarıyla mümkün olacaktır. Bilirsiniz ki ekonomik bakımdan zayıf bir millet sefalet ve fakirlikten kurtulamaz, kuvvetli bir uygarlığa, refah ve mutluluğa kavuşamaz. Sosyal ve siyasî felâketlerden yakasını kurtaramaz. Memleketin yönetimindeki başarı da ekonomik alanda edindiği bilgiler derecesinde oranlı olur. Hiç bir uygar devlet yoktur ki; ordu ve donanmasından önce, ekonomisini düşünmüş olmasın. Memleketin ve bağımsızlığın savunulması için varlığı gereken bütün kuvvetler ve araçlar, ekonominin genişlemesi ve gelişmesiyle mümkün olabilir.

Milletimizin sahip olduğu kuvvetli karakterini, sarsılmaz iradesini, ateşli milliyetçiliğini; ekonomik başarılardan kaynaklanacak bollukla, layık olduğu derecede pekiştirmek gereklidir. Yüzyılın kavgasında milletimizi başarıya ulaştıracak bir ekonomik yaşam sağlanması, hedeflenen eğitim ve kültür sistemleri her gün daha çok temelleşecek ve elbette başarılı olacaktır.

Efendiler!..

Artık bugün yaşam ve insanlık gerekleri tüm gerçekliğiyle ortaya çıkmıştır. Bunlara aykırı olan söylentiler; ahlak ve imana esas olamaz. Gerçeklik ortaya çıkınca yalan ortadan kalkar. Safsatalar, hurafeler kafalardan çıkmalıdır. Her gün yükselmeye ve gelişmeye yetenekli olan milletimizin sosyal ve düşünsel devrim adımlarını kısaltmak isteyen engeller ne olursa olsun, ortadan kaldırılmalıdır.

Arkadaşlar!..

Son sözlerimi özel olarak memleketimizin gençliğine yöneltmek istiyorum.

Gençler!..

Cesaretimizi pekiştiren ve sürdüren sizsiniz. Siz, almakta olduğunuz eğitim ve bilgi ile insanlık vasıflarının, vatan sevgisinin, fikir özgürlüğünün en değerli sembolü olacaksınız.

Ey yükselen kuşak!..

Gelecek sizsiniz. Cumhuriyeti biz kurduk. Onu yüceltecek ve sürdürecek sizsiniz.

Arkadaş!..

Bu gazâ ve şahâdet diyarını terkederken şehit askeri hep birlikte hürmet ve saygı ile selamlayalım."

V

TRİKOPİS'İN KALEMİNDEN BOZGUN

Dumlupınar Zaferi'nin ikinci yıldönümünde Mustafa Kemal Paşa, savaş alanında düzenlenen törende Başkomutanlık Meydan Savaşı hakkında kapsamlı açıklamalar yapıyordu. Atatürk bu konuşmasında yine de 'askerlik mesleği' bakımından ayrıntılara girmekten kaçınıyor; zaferi genel bir yaklaşımla ve anlatımla irdeliyordu. Bununla birlikte onun anlatımında Dumlupınar Savaşı adeta yeniden yaşanıyormuşçasına gözler önüne seriliyor; dinleyenler ve okuyanlar ilk günün heyecanını duyuyorlardı.

Buna karşılık Yunan Ordusu'nun Küçük Asya İşgal Kuvvetleri Başkomutanı Nikolaos Tripolis (veya Trikupis) Dumlupınar'da uğradığı yenilgiyi (bozgunu) anılarında; çok daha ayrıntılı bir şekilde anlatıyordu. Trikopis'in 'askerlik anıları' arasında Küçük Asya yenilgisi son derece önemli ve 'yaşamsal' bir yer tutuyordu. Zira Yunanlı komutan, bu yenilgi nedeniyle yargılanıyordu.

1868 yılında dünyaya gelen ve Anadolu'nun işgaline kolordu komutanı olarak katılan Nikolaos Trikopis aslında; İşgal Kuvvetleri Başkomutanı olmayı düşünmüyor ve istemiyordu. Ne var ki; savaşın başlangıcında komuta eden Papulas görevden ayrılınca, Başkomutanlığı Haci Anesti üstleniyordu. Askerlik mesleğinde hayli yıpranmış olan Anesti; 1922 yılında arka arkaya başarısızlığa uğrayınca istifa etmek zorunda kalıyordu. Haci Anesti'nin görevden ayrılması üzerine Küçük Asya İşgal Kuvvetleri en kritik dönemde başsız kalıyordu. Nitekim Trikopis 22 Ağustos günü -zorunlu olarak- Başkomutan oluyor; 26 Ağustos günü de

Türk Ordusu'nun Büyük Taarruzu başlıyordu. Zaten ağır darbeler yemiş olan işgal kuvvetleri Türk orduları karşısında tutunamıyordu. General Trikopis de otorite tesis edemiyordu. Bozgun halindeki Yunan birlikleri, bir yandan Türk köy ve kasabalarını yakıp yıkarak; diğer taraftan evleri yağmalayıp,çoluk çocuk demeden öldürerek İzmir'e doğru çekiliyordu.

Trikopis 2-3 Eylül 1922 günü beraberindeki komutanlar ve askerlerle birlikte kendilerini kuşatmış bulunan Türk kuvvetlerine teslim oluyordu. Esareti fazla uzun sürmüyor; serbest bırakılınca Yunanistan'a dönüyordu. Ancak harekâttaki başarısızlığı nedeniyle yargılanmasına karşın, suçlu bulunmuyordu. Nitekim orduya dönen ve 1927 yılında Tümgeneralliğe terfi eden Trikopis, bu rütbede iken emekli oluyordu. Daha sonra askerlik anılarını kaleme alıyordu. Trikopis 1959 yılında yaşama gözlerini yumuyordu.

General askerlik anılarını son derece kapsamlı bir şekilde kitaplaştırıyordu. Ancak bu anıların Yunanistan'da bir gazetede tefrika edilmiş olan kısmı; "General Trikopis'in Hatıratı-İstiklâl Mücâhedemizin Kat'i Zaferi olan 26-30 Ağustos 1338 (1922) Muharebâtına Dair" başlığı ile Osmanlıcaya (Arap harfleri ile) çevriliyordu. Bu 'risale' ebadındaki kitapçık 1339 (1923) yılında İstanbul'da (Dersaâdet) Matbaa-i Askeriye tarafından yayınlanıyordu. Kitapçık 29 sayfadan oluşuyor, çevirenin kimliği ile ilgili hiçbir açıklama yer almıyordu. Yunanlı General'in anıları sadece; 'Küçük Asya İşgal Kuvvetleri Başkomutanı' olduğu süreci kapsıyordu.

Trikopis bu dönemdeki anılarını aktarırken; Dumlupınar Meydan Savaşı'nı öncesi ve sonrası ile tüm askerî bilgileri, planları ve hazırlıkları açıklamaktan kaçınmıyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın Dumlupınar'da verdiği bilgilerle Trikopis'in anıları birleştirildiğinde; Türkiye Cumhuriyeti bakımından yaşamsal bir

nitelik taşıyan 30 Ağustos Zaferi, tam anlamıyla ve bütün ihtişamı ile gözler önüne seriliyordu.

Nikolaos Trikopis 26 Ağustos-2 Eylül günleri arasında cereyan eden olayları şöyle dile getiriyordu:

Birinci Kolordu kuvvetlerine harekât başlamadan önce verilen talimat:

5. Tümen Birinci Kolordu emrine verildikten sonra Yunan Küçük Asya Ordusu'nun Afyon civarında bütün Güney Cephesi'nin örtme[1] vazifesini gören Birinci Kolordusu birliklerine sağdan itibaren verilen talimat aşağıdaki gibidir:

A) 1. Tümen aşağıdaki düzen üzere Akarca Dağı işgal ediyordu: Bir alay ve bir top takımından oluşan karışık bir müfreze kendisi Akarca Dağ'da ('Karagözlü' tabya mıntıkasında) iki savunma merkezine dağıtılmıştı: 1- Toklutepe, 2 - Elvan Paşa savunma merkezi. Yedek kuvveti Karagözlü ve Elvan Paşa'da idi. Tazılar ile Kirka arasında bir boşluk örtüsüz kalıyordu.

Buna karşılık 49. Alay tarafından takviye edilen 1. Tümen Hasan Beli, Kılıç Arslan, Kayadibi tepelerini işgal ediyordu. Bunun iki alayı hatta ve bir alayı yedekte idi.

Hat meşgul. Aşağıdaki merkezler savunmadan oluşuyordu. Sağdan itibaren sıra ile:

Hasan Beli-Kılıç Arslan-Kirka-Telekikırı Beli ve bağımsız dayanma noktası olan Kayadibi savunma merkezi.

Bir topçu taburuyla bir alay piyade yedek olarak muhafaza ediliyordu. Bu Tümen, tümen topçusundan başka üç sahra ve iki ağır batarya-

---

[1] Buradaki 'örtme' sözcüğü askerî bakımdan 'savunma, koruma, durdurma' anlamında kullanılıyor, –M.Ç.

dan oluşan diğer bir topçu kuvvetine sahipti. Sahra ve ağır toplar tamamen yerlerini almıştı.

B) 1. Tümen'in Kayadibi'ndeki dayanma noktasını tahminen üç kilometrelik adıgeçen Tümen'in sağ kanadına kadar uzanan bir kısım izliyordu. Adıgeçen Tümen Kamalar dağ kitlesiyle Kulecik, Kışlacık, Süğlün tepelerini işgal ediyor, işgal edilen bu hat, ova yoluyla Çakırköyü'ne yakın Akardere'de son buluyordu. Adıgeçen hat, aşağıdaki savunma merkezlerinden oluşuyordu:

Kamirler Merkez Savunması - Büyük Gelincik bağımsız dayanma noktası- Kışlacık Merkez Savunması - Süğlün Merkez Savunması - Kara Arslan Merkez Savunması.

Yedekte bir piyade alayı ile bir sahra bataryasından oluşan bir kuvvet bulunduruyordu.

Bu yedek kuvvet gündüzleri Afyon şehrinin savunmasına ayrılmıştı.

Adıgeçen Tümen, topçusundan başka üç bataryalı bir sahra topçu taburuna, iki bataryalı bir ağır topçu taburuna, bir onbeşlik obüs bataryasına, altı buçukluk bir dağ bölüğüne ve dokuz seri ateşli topa sahip idi.[1]

C) 4. Tümen'in savaş hattını hemen Akardere'den itibaren 12. Tümen uzatıyordu. Bu Tümen Kebeciler ve İçhisar'ın sol tepelerini işgal ediyordu.

Akar Savunma Merkezi - Kepez Savunma Merkezi - Şeloni Savunma Merkezi - (...?) (bir kelime okunamadı, –M.Ç.) Savunma Merkezi.

Yedekte bir alay piyade, bir karışık tabur ve iki tabur Abanoz kuvveti, bir dağ taburu vardı. Tümen'de tümen topçusundan başka Birinci Kolordu'ya mensup sahra topçusundan üç bataryalı bir sahra topçu ta-

---

[1] Birinci Kolordu 4., 5., 12. tümenlerden oluşuyordu.

buru, bir 155'lik ağır batarya, bir süvari bölüğü ve Skoda'nın 10,5'luk iki bataryalı birinci taburu vardı.

D) 12. Tümen'in savaş hattından sonra 5. Tümen'in savaş hattı geliyordu. Bu Tümen aşağıdaki savunma merkezlerinden oluşuyordu:

Garp Falaki (Karanfil) - Yüksek Tepe - İntepe - Kara Arslan.

Bu Tümen'in cephesinin genişliğinden dolayı -bir taburdan başka yedeği yoktu. Aynı nedenden dolayı da bütün topçusunu mevziye yerleştirmiş idi. Tümen'in topçu kuvveti tümenlere özgü topçu kuvvetine tahsis edilmişti.

Savunma Hattı

İlk savunma hattını yukarıda izah edilen hat oluşturuyordu. Kesin savaş bu hat üzerinde cereyan edecekti. Bu hat bazı yerlerinde iki sıralı olmak üzere birçok telörgüler ile ve diğer savunma düzenleriyle pekiştirilmişti. Bununla birlikte bu hat teknik yığınağın son gelişmelerine tamamen uygun değildi. Çünkü uzun incelemeler ve hazırlıklardan sonra ve çeşitli kuvvetlerin katılımıyla değil, alelacele ve her tümen kendi bölgesini gözönüne alarak tahkim edilmişti. Bütün ordunun irtibatı için belirgin olan büyük önemine dayanarak, saldırıdan iki ay önce, işbu savunma hattının yeniden incelenmesi ve Afyon'un güneyi ile doğusunda ikinci bir savunma hattı vücuda getirilmesi emredildi. İncelemeler; istihkam birlikleri komutanı ve kurmay heyeti üyesi ve iki tümen komutanı tarafından hep birlikte yapıldı.

İncelemelerin yapılmasından sonra istihkam birlikleri komutanının başkanlığı altında ikinci savunma hattının oluşturulmasına, bunun için gerekli olan istihkam birliklerinin kullanılmasına emir verdim. Operasyonda Osmanlı işçilerinin kullanılması kararlaştırılmıştı.

Son olaylar başladığı zaman, yeni savunma hattının oluşmasına, henüz girişilmiş idi.

Yeni savunma hattı, sağ savunma merkezinden başlayarak Deper Tepeleri'nin kuzeybatısından geçmek ve oradan sahra üzerinden eski zayıf savunma hattını izlemek suretiyle Çukurköy'ün kuzeydoğusundaki tepelere varacak ve oradan da Susuz ve Abanoz tepelerine ulaşarak orada 5. Tümen'in sağ kanadıyla temas sağlayacaktı.

Bu hattan başka, düşmanın bir saldırısı üzerine Afyon civarındaki tepelerin terkedilmesine ve şehrin boşaltılmasına zorunluluk hasıl olduğu takdirde; Kolordu'ya mensup tümenlerin çekileceği yeni bir yer hazırlanması lüzumunu inceleyip değerlendirdim. Bu yer, terk ve tahliye edilen yerlerin kurtarılması için tümenlerin ya bir karşı saldırıya geçmelerine ve yahut emredilecek yeni bir yöne doğru hareket etmelerine yarayacak geçici bir durak görevini yapacak idi. Bu konuda gerçekleştirilen inceleme ve yapılan değerlendirme sonucunda Kayadibi'nde yerleşecek olan 4. ile 1. tümenlerin sıkı ortak çalışmalarıyla ve Çakırsaz Tepesi yoluyla Afyon-Sandıklı araba yolunun hemen kuzeyindeki tepelere çekilmek kararı verildi. Bu takdirde 12. Tümen İnasköy batısındaki tepeleri ve onun devamı olmak üzere Ömür Hamam ve Çakır Tepe mevkilerinin yüksekliklerini işgal edecekti.

Bu planın bütün ayrıntıları tümenlerce incelenmiş ve değerlendirilmiş, son değerlendirme Birinci Ordu'ya bildirilmişti.

Birinci Kolordu'nun Saldırı Harekâtı Arifesinde Haberalma ve Hareketleri

Saldırının başlamasından 3-4 gün önce 1. Tümen'e sığınan ve iki ay önce birliğinden firar etmiş olmakla beraber cephe civarındaki köylerde saklanarak Türk askerî hareketleri hakkında köylülerden bilgi almış

olan Sekizinci Türk Tümeni'nden bir Türk neferi 4. ve 1. tümenler cephesi karşısında ve Efe Sultan (Çifut Kasaba) sahası etrafında eskilerden başka 14., 57., ve 23. Türk tümenlerinin ve bazı süvari kuvvetlerinin toplandıklarını ifade etmiştir. Aynı sığınmacı birkaç gün içinde düşman tarafından saldırı yapılması ihtimali bulunduğunu da duyduklarına dayanarak söylemiştir.

Sığınmacı tarafından verilen bu bilgiler üzerine adıgeçen saha tarafında ve çeşitli gün ve saatlerde daha fazla uçak keşifleri yapılmasına emir verdim. Uçak keşifleri sonucunda verilen raporlarda adıgeçen Türk kuvvetlerinin on beş bin miktarında tahmin edildiği bildiriliyordu. Aynı zamanda Savran'ın kuzeyinde Türklerin yol yapmakta oldukları ve cephe karşısında Türk kuvvetleri arasında alışılagelenden fazla hareketler gözlendiği ve önceleri topçu kuvveti bulunmayan yerlere top getirildiği tümenlerden bildirilmiştir.

Afyonkarahisar'daki casuslarımız vasıtasıyla da adıgeçen şehir halkından daha fazla, Kemal taraftarı olanlar arasında, yakında bir saldırı yapılacağına dair söylentiler dolaşmakta olduğu öğrenildi.

Nihayet Ağustos'un onikinci (Çevirmen: 25 Ağustos) günü 4. Tümenimizin cephesi karşısındaki bazı köylerin Türkler tarafından boşaltıldığını haber aldık. Bu bilgiler üzerine 7. Tümen'in tamamını güneyde Bal Mahmut'a göndermek fikrini gözönüne almakla beraber İkinci Kolordu'dan işbu Tümen'den Boyalı'ya hemen bir alay gönderilmesini talep ettim. Aynı zamanda başlangıçta toplanan saldırı harekâtı hakkında elde ettiğimiz bilgileri Küçük Asya Ordusu Komutanlığı'na telgrafla bildirdim ve 7. Tümen'den bir alayı cepheye gönderdiğimi ekledim. Düşman tarafından saldırı harekâtında bulunulacak olursa tamamen güneye doğru kullanmak üzere 7. Tümen'in Bal Mahmut'a gönderilmesini rica ettim. Keza düşman tarafından saldırı yapılması ihtimali karşısında uyanık davranılarak gerekli önlemlerin alınmış olmasını ve özellikle

Kolordu Başhekimini yanıma alarak, Afyonkarahisar'ın boşaltılması durumunda, adıgeçen şehirde mevcut askerî hastanelerin hızla tahliyesi ve nakli hakkında gerekli önlemlerini alınmasını; Kolordu'da bulunan üç seyyar ameliyathanenin ikisinin Bal Mahmut'a ve üçüncüsünün de 5. Tümen'in ihtiyaçları için derhal Halet (Hamat)'e gönderilmesini emir ve tembih ettim.

Ağustos'un yirmibeşinci günü öğleden sonra istenen alay Boyalı'ya ulaşmış ve 4. Tümen ile 1. Tümen arasındaki korunaklı yere yerleştirilmesi talimatıyla 1. Tümen'in emrine verdim. Mamafih 25 Ağustos öğlenine kadar 7. Tümen'in hareketi hakkında Başkomutanlık nezdinde meydana gelen isteğe bir cevap verilmemiş ve ben de tehditkâr bir durum karşısında kalmış olduğumdan; adıgeçen Tümen'in 26 Ağustos sabahı gayet erken Bal Mahmut'a hareketine emir vermesini, İkinci Kolordu Komutanlığı'ndan talep ettim. İkinci Kolordu bu konudaki emrini 25 Ağustos gecesi yazmış; Tümen de her sabah alışılagelen saat sekizden önce uçan Türk uçaklarının gözlemlerinden kurtulmak amacıyla, ertesi sabah (26 Ağustos) saat 7.45'te hareket etmiştir.

26 Ağustos Günü

Düşman saldırısının ilk belirtisi olmak üzere 26 Ağustos sabahı saat 5'te, 4. Tümen cephesinden keşif topu sesleri gelmiştir. Durum hakkında sabahleyin Tümen komutanlarından gelen ilk raporlar; 1. Tümen cephesinde düşmanın Kılıç Arslan, Telekikırı Beli ve Kayadibi bölgelerine karşı saldırıya başladığını ve Telekikırı Beli'nde küçük bir kısmı işgal ettiğini bildiriyorlardı. 4. Tümen cephesinde düşman tümeni Kayacık'ta, sağ kanada saldırmış ve pek kuvvetli bombardımandan sonra Karakaya'yı ve onun hemen doğusundaki dayanma noktasını işgal eylemişti. Bu bölgede Kaymakam Panayot Komutası'ndaki kuvvetlerimizin

kısmen çöküş durumunda olduğu da bildirilmiştir.

4. Tümen cephesinin diğer kısımlarında henüz hiçbir saldırı hareketi görülmemişti.

12. Tümen ilk raporların geldiği dakikaya kadar hiçbir tacize maruz kalmamıştı.

5. Tümen cephesinde düşman, tümenin sol kanadına 61. Tümen'in iki alalıyla hücum etmiş ve Ormanlı Tepe'yi işgal ederek bizim kollarımızı Kara Tanaş dayanma noktasına geriletmişti. Bu olayların ardından iki tabur piyade ve bir tabur dağ topçu kuvvetinden oluşan Plastiras Müfrezesi'nin sarsılmış olan sağ kanadını takviye etmek üzere 4. Tümen'in emrine verdim.

Diğer taraftan 5. Tümen aleyhine bir düşman saldırısı meydana gelmesi halinde adıgeçen tümenin mücadelesini, civardaki 13. Tümen'in bazı kısımlarıyla takviye etmek niyetinde olduğunu daha önce İkinci Kolordu'ya yazıyla bildirmiş ve bunun için adıgeçen tümenden bir alayın 5. Tümen bölgesinde gerekli keşiflerde bulunmasını da rica etmiştim.

Bu tümenin gerek Birinci Kolordumdan uzaklığı, iletişiminin güç olması ve gerek cephesinin yönü nedeniyle tümeni İkinci Kolordu emrine vererek Ormanlı Tepe'nin kurtarılması için karşı saldırı yapılmasını emrettim. Keza Plastiras Alayı'na mensup olup şehrin korunmasına memur edilmiş olan taburun istihkam taburuyla ve iki yedeksubay mektebinin talebesiyle değiştirilmesini emrettim. Şehrin bu muhafız kuvvetlerini Mektepler Müdürü Vlahos'un Komutasına verdiğim gibi aynı zamanda Afyon'daki hastahânelerin boşaltılmasını ve bütün hasta ve diğerlerinin Uşak'a taşınmasını da emrettim.

Taşınma işlemi öğlene kadar tamamlandı. Başkomutanlığa gönderdiğim ilk raporda düşman saldırısının gelişme ve sonuçlarını askerî du-

rum gerektirecek olursa 9. Tümen'in Afyon'a doğru yaklaşması hakkındaki fikrimi bildirdim.

1. Tümen bölgesinde düşman saldırısı Hasan Beli merkezi aleyhine genişlemiş ve savaş Telekikırı Beli'nde kabul edilmiştir. Tümen Telekikırı Beli'nin kurtarılması için dört taburluk kuvvetle bir karşı saldırıya hazırlanmaktadır. Kuzeye doğru büyük düşman süvari kuşatma harekâtı kolları görülmektedir. Bir Türk esiri savaş yerinde sekiz Türk tümeninin savaşmakta olduğunu ifade etmiştir.

4. Tümen bölgesinde ve adıgeçen tümenin sağ kanadının komutasını üstlenen Plastiras'ın çalışmaları, yitirilen yerlerin kurtarılmasına o dakikaya kadar muvaffak olamamıştı. Panayot'un komutasındaki kuvvetler savaşan kuvvet sayılamazdı. Ve dolayısıyla şimdiki yerlerin bombardımanının şiddetle devam etmesinden ötürü ancak korunabiliyordu. Cephenin diğer kısımlarında 12. Tümen bölgesinde sessizlik devam etmekte, Osmanlı Tepe'ye bir karşı saldırı hazırlamakta idi. Düşman Gara Falaki merkezine karşı hafif bir saldırıya başlamıştı.

Bugünkü bilgiler 9. Tümen'den Afyon'a demiryolu ile bir alay gönderilmesini İkinci Kolordu'dan talep ettim. Düşmanın dikkati çekilmek üzere cephesinde iki bin metreye kadar kuvvetli bir keşif hareketi yapılmasını 12. Tümen'e emrettim.

Başkomutanlığa gönderdiğim yeni raporda düşman saldırısının gerçek maksadının Akar'ın güneyine yönelik bulunduğunun ve Akar'ın kuzeyinde ve özellikle 5. Tümen'in sol kanadı aleyhine durmadan gösteri hareketleri yapmakta olduğunun, artık tamamen anlaşıldığını ve bu gösteri hareketlerinden düşmanın amacının Döker çevresindeki yedek kuvvetlerimizin hareketlerine engel olmaktan ibaret bulunduğunu bildirdim.

Öğleden biraz sonra Afyon-Uşak hattı kesildi. Aynı zamanda I. Tü-

men'de demiryolu hattının kesildiğini ihbar ediyordu. Bu 1. Tümen ile Karaköseli Müfrezesi arasında mevcut olan boş alandan geçen düşman süvarisinin eseri idi. Adıgeçen Türk süvari kuvvetinin dört tümenlik bir süvari olduğunu, daha sonra Türklerden öğrendim. Bu Kolordu evvelce Akşehir'de bulunuyordu.

Demiryolu hattının kesilmesinin ardından hattın onarımını, çeşitli tümenlere mensup inşaat taburlarına emrettim. Uşak ile telgraf haberleşmeleri ise Kütahya hattı yoluyla yapılıyordu.

7. Tümen Bal Mahmut'a saat 17'de ulaştı. Bu Tümen 1. Tümen ile teması korumak ve cephe önünde hareket yapacak iken 1. Tümen'in emrine verdim. 1. Tümen'e de her iki tümen artıklarının mümkün mertebe karışmasından kaçınılarak 7. Tümen'in, özellikle 1. Tümen'in sol kanadında kullanılmasıyla 1. ve 4. tümenler arasında mevcut olan ve düşmanın oradan girerek epeyce gelişmesine yarayan boşluğun örtülmesi ile görevlendirilmesini emrettim. Halbuki 1. Tümen bütün cephe boyunca sarsılmış olduğundan ve her noktada takviye edilmeye muhtaç bulunduğundan bahsederek 7. Tümen artıklarının mevcut duruma göre dağılımı ve paylaştırılacağı cevabını verdi. Bu cümleden olarak 1. Tümen ve 7. Tümen'in bir alayını Hasan Beli ve Kirka'nın takviyesiyle görevlendirdi. Adıgeçen bölgenin yönetimini 7. Tümen Komutanı Albay Kirospolos'a verdi. 7. Tümen'in diğer alayının taburları çeşitli mevkilere dağıtıldı.

Saat 18'de 9. Tümen alaylarından ilk tabur Afyon'a ulaştı. Adıgeçen kuvvetin orada kalmasına emir verdim. 26 Ağustos'ta askerî durum aşağıdaki gibi idi.

1. Tümen bölgesinde Hasan Beli'nin batı kısmı düşman tarafından işgal edilmişti. Dört taburumuzun bir karşı saldırı üzerine Telekikırı Beli'nin büyük kısmı kurtarılmış idi. Aynı günde Kayadibi dayanak noktası da kaybedilmişti.

4. Tümen bölgesinde sağ kanatta kuvvetlerimiz kaybedilmiş kısımların kurtarılması konusunda hiçbir başarı elde edememişti. Oradaki kuvvetlerimizin komutanı Miralay Plastiras Tümen Komutanlığı'na gönderdiği raporda topçunun ateşinden kurtulmak için gece karşı saldırı yapacağını bildiriyordu. Savaşın şiddetlenmediği merkezde ise birlikler eski yerlerinde toplanmış bulunuyordu. Tümen'in sol kanadında, sahra kısmında sessizlik hüküm sürüyordu.

12. Tümen bölgesinde aynı sessizlik hakimdi. 26 Ağustos günü öğleden sonra iki bin metre derinliğinde yapılan keşiflerde adıgeçen tümenin cephesi karşısında hiçbir şeye rastlanmamıştı.

5. Tümen bölgesinde 13. Tümen'den batı birliklerinden gelen yardımlarla Ormanlı Tepe kurtarılmış ve düşman iki bin metre kadar izlenmiştir. Diğer taraftan düşman Gara Falaki Tepesi'ni rahatsız etmeyi sürdürüyordu. Bunun üzerine 12. Tümen adıgeçen tepeyi kendi birlikleriyle de takviye etti. Bu durumu Kolordu'nun akşamki raporuyla Başkomutanlığa izah ettim. Ve 9. Tümen'in tümüyle ve her düşünce ve değerlendirmeden önce Afyon'a gönderilmesi gerekliliğini özellikle kaydettim. Bu raporun gönderilmesinden sonra, yani 26 Ağustos akşamı Başkomutanlığın ilk emri ulaştı. Bu emre göre 5. Tümen ve bağımsız tümen İkinci Kolordu emrine veriliyordu.

(Halbuki Birinci Kolordu adıgeçen tümeni daha sabahleyin İkinci Kolordu emrine vermiş bulunuyordu.)

Diğer taraftan yine aynı emirle 2. Tümen ve Uşak'taki süvari kuvveti İkinci (Birinci) Kolordu'nun emrine geçiyordu.[1]

Birinci Kolordu'ya her fedakarlıkla yerini koruması emrediliyordu, İkinci Kolordu ise yönetimi altındaki kuvvetleri ile Hamidiye-Çay saha-

---

[1] Aslında İkinci yazılmış ise de Birinci olması daha sonraki ifadelerden anlaşılıyor- A.H.

sında saldırıya geçecekti.

9. Tümen' den Afyon'a artakalan kuvvetlerin gönderilmesi yasaklanmaktaydı.

Bu emrin ulaşmasının ardından İkinci Kolordu 9. Tümen'den Afyon'a hareket eden iki taburun Afyon'a ulaşmasını yasakladı. Fakat bu iki taburun birisi Afyon'a varmıştı. Diğer iki tabur ise Döker'de ve demiryolu vagonlarında kaldı.

İkinci Kolordu'nun bu kararını öğrenir öğrenmez, Akar'ın güneyindeki yerlerimizin telefonla İkinci Kolordu'ya bildirilmesini ve Afyon'a gönderilen kuvvetlerin geri alınmasını rica etmesini Kurmay Başkanı'na emrettim.

İkinci Kolordu'dan, Kolordu Komutanı'nın bununla ilgili düşünerek karar vereceği cevabı alındı. Bunun üzerine Başkomutanlığa müracaat ederek İkinci Kolordu'nun Afyon'a kuvvet göndermekten kaçındığını bildirdim. Ve Akar güney cephesi bu derece tehlikeyle karşı karşıya iken 9. Tümen gönderilmedikçe karşı saldırı hareketleri yapması mümkün olmadığını açıklayarak adıgeçen Tümen'in tümüyle sevkine emir verilmesini tekrar rica ettim.

İkinci Kolordu geceyarısından bir saat sonra askerî durumla ilgili raporumuza dayanarak, bir alay kuvvetin gönderilmesine emir verdiğini bildirdi. Aynı akşam 2. Tümen'in ve Uşak'taki süvari kuvvetinin Birinci Kolordu emrine verilmesi üzerine bir günlük emir yayınlayarak Karaköseli'deki müfrezeyi 2. Tümen'in emrine verdiğimi bildirdim. Ve eldeki bütün kuvvetlerini düşman süvarisinin ulaşmasına engel olmak için Tazılar, Kınık, Düzağaç alanında toplamasını emrettim.

Bu günlük emrin yayınından önce ve henüz gece olmadan; Âhâdköy civarındaki 2. Tümen'in kısımları Karaköseli'deki kuvvetle birlikte bir karşı saldırıya geçmesinin ne dereceye kadar mümkün olabileceğini dü-

şündüm. Bu karşı saldırı 1. Tümenimizin cephesine saldıran düşmanın sol kanadına yönelecekti. Halbuki bu cephede düşmanın sürekli gelişmesinden ve güçlü düşman süvari kuvvetlerinin kendisini göstermesinden dolayı böyle bir kanat saldırısını pek tehlikeli gördüm. Bir hareket yapılması görüşünden vazgeçtim. Daha sonra Türklerden aldığım bilgilere göre Âhâdköy civarında 2. Tümen'in kuvvetlerine karşı Birinci Türk Kolordusu'nun tümenlerinden birisi mevzilenmişti.

26 Ağustos gününün savaş olaylarını tamamlarken adıgeçen günde Türk kuvvetlerinin emir ve talimatına ait elde ettiğim bilgileri ekliyorum. Bu bilgiler bana, sonradan meydana gelen görüşmelerimizde, Türk askeri önderleri tarafından verilmiştir:

Saldırı hareketlerinin başlangıcından önceki günlerde 1. ve 4. tümenlerin tamamı karşısında ve Akar güneyinde önceden mevcut 6., 8., 14. tümenlerden başka, dokuz tümenden oluşan üç Türk Piyade Kolordusu ve bir Süvari Kolordusu toplanmıştı. Toplanma pek büyük bir gizlilikle korunarak ve gece yürüyüşleri yapılarak gerçekleştirilmiştir. Bu hareketlerin çeşitli gözlemelere karşı örtülü kalması için her türlü önlemler alınmıştır. Bir Türk doktoru, mensup olduğu Tümen'in bulunduğu yere nâzır tepeden Tümen'i göremediğini, kurmay subaylarına ifade etmiştir.

Yukarıdaki Türk kolordularından 4. Kolordu 4. Tümen'e, 1. Kolordu 1. Tümen'e karşı yer almıştı. 2. Kolordu da diğer iki kolordunun arkasında yedek konumunda idi. Türk Kolordusu'ndan bir tümen de Âhâdköy civar ve güneyindeki 2. Tümen birliklerine karşı yerleştirilmişti.

Süvari Kolordusu 1. Kolordu'nun sol tarafında kalmıştı.

Bu sahada büyük kısmı uzun menzilli olmak üzere 200 kadar da top toplanmış idi. Saldırının ilk günü 4. ve 1. Türk kolorduları karşılarında duran Yunan tümenlerine saldırmışlardı. Süvari Kolordusu ise demiryo-

lu ve telefon bağlantısını ve iletişimini kesmek üzere Tazılar ve Kirka arasından geçmiştir.

61. Tümen, 5. Tümenimizin sol kanadına saldırmış idi. Adıgeçen günde Mustafa Kemal ve İsmet paşalar saldırı hareketlerini, savaşan tümenlerin hemen arkasından gelen Tekeyayla yerinden izliyorlardı. Bizim bakış açımıza göre saldırının ilk günündeki düşmanın sağladığı gelişmeler, özellikle topçusunun üstünlüğüne ve mühimmatının bolluğuna borçluydu. Her top için bin mermi toplanmış ve hazırlanmıştı. Herhangi bir mevzimize yöneltilen taarruza pek kuvvetli bir bombardıman sunuyor ve bizimkiler bombardımanın etkisi altında mevzilerini terkediyorlardı.

27 Ağustos Günü

27 Ağustos günü sabahı ilk saatlerinde askerî durum hakkında alınan bilgiler aşağıdaki gibidir:

1. Tümen cephesinde Hasan Beli düşman tarafından kuvvetle baskı altına alınmakta ve sarsılmakta idi. Kılıç Arslan da aynı durumda idi. Telekikırı Beli'deki kuvvetlerimiz bu yerlerin kuzeyindeki ikinci dayanma noktalarında toplanıyordu. Kayadibi düşman tarafından işgal edilmiş ve 1. ile 4. tümenler arasındaki gedik genişlemişti. 4. Tümen cephesinde işbu tümenin sağında, Plastiras birlikleri gece saldırısına uğramakla birlikte şöyle böyle mevzilerinde tutunabilmişlerdi. Merkezden düşman gece saldırarak Kiya civarında bir miktar ilerlemişti. Sol kanatta sessizlik devam ediyordu.

Akar'ın kuzeyinde ciddi bir hareket ortaya çıkmıştı. Sadece Gara Falaki cephesinde düşmanın zayıf saldırısı hiç bir gelişme göstermeden sürüyordu. Bugünün sabahında 9. Tümen alaylarından diğer iki tabur, birbiri ardınca ulaşmışlardır. Bu iki taburdan birisini, bunun yedeğini

harcamış olan 4. Tümen'in emrine verdim. Diğer taburu kendi emrime bıraktım ve derhal 12. Tümen'in yedek alayının Afyon'a taşınmasını emrettim.

1. Tümen'e de bir emir vererek düşmanı meşgul etmek için elde kalan kuvvetlerinin bazı kısımlarıyla karşı saldırıya geçmesini tembih ettim. Tümen ise böyle bir emri gerçekleştirmeye gücü olmak şöyle dursun, Telekikırı Beli'nde ancak güçlükle tutunabildiği cevabını verdi. Kolordu tarafından orduya verilen ilk bilgileri içeren raporda bu bilgiler ile beraber önceki günkü raporlarda bildirilen değerlendirmeler ve güney Akar cephesinin takviyesinin kesinlikle zorunlu olduğu tekrarlanmıştı. Saat 10 sıralarında 4. Tümen kurmay subaylarından Andronikos ve Petronakos birbiri ardınca Kolordu Karargahı'na gelerek cephe gerisinin sağ kanadındaki Plastiras birliklerinin Çakırsaz civarındaki tepelere çekilmesine zorunlu kaldıklarını ve Türklerin civar tepeleri ele geçirdiklerini, dolayısıyla yolun artık düşmana açık kaldığını komutanları adına bana bildirdiler. Ayrıca Afyon şehri civarındaki Monakim Tepesi'nin Türkler parafından işgal edildiğini ve Türklerin sahraya inmelerine engel olmak için 9. Tümen'in taburunu da dağ bataryasıyla birlikte Erikmen Köyü civarında yerleştirdiklerini, tümenin artık hiçbir yedeği kalmadığını eklediler.

Bunun ardından 9. Tümen alayının diğer taburunu da 4. Tümen emrine verdim. O zaman hemen ulaşmış olan 12. Tümen alayının Birinci Taburu'nu emrim altında bıraktım. Durumun elan kurtarılabileceğini zan ve mülahaza ederek (düşünerek) İkinci Kolordu Komutanı'nı telefona çağırdım. Kendisine Afyon Cephesi'nin karşı karşıya kaldığı tehlikeyi anlatarak 9. Tümen'in, arta kalan birliklerinin de derhal ve demiryolu ile Afyon'a gönderilmesini rica ettim. İkinci Kolordu Komutanı düşünmek için benden biraz zaman istediğinden, cevabını telefon başında bekleyeceğimi söyledim. Fakat İkinci Kolordu Komutanı'nın ce-

vabı daha gelmeden önce alınan son bilgiler, Türklerin sahraya inmelerinin artık kaçınılmaz ve kesin olduğunu ve genellikle durumun silah kabul etmez bir derecede bulunduğunu gösteriyordu. 1. Tümen bütün cephesinin iki tarafından sarsılmakta olduğunu telefonla bildirdi. 1. Tümen ile 4. Tümen arasındaki gedik de tehlikeli biçimde genişlemişti. Bunun üzerine Afyon şehrinin boşaltılmasına ve tümenlerin daha önce incelenmiş olan hat üzerine çekilmelerine karar verdim. Bu konuda verdiğim emir derhal (saat 11'de) 2. Kolordu ile 4. Tümen'e ve Ordu Komutanlığı'na bildirildi. 1. Tümen ile telefon irtibatı kesik olduğundan, adıgeçen tümene emir verilememiştir.

Verilen emirde nakledilemeyecek olan mühimmatın tahribi ve yahut şehirde yangın çıkması tehlikesi söz konusu değilse, patlatılması söylenmişti. Taşınma sırasında çeşitli sebeplerden ötürü bazı düzensizlikler cereyan etmişti. Aynı zamanda demiryolu istasyonunun ve istasyona ait binalar ile diğer tesislerin tahrip edilmesini demiryolu taburuyla inşaat taburuna emrettim. Binbaşı Vlahos'a da tahliyenin tamamlanmasına kadar şehri korumasını ve ancak 4. Tümen Komutanlığı tarafından emir aldıktan sonra gelmesini emrettim.

1. Kolordu Karargahı saat 13'te Afyon'dan hareket etti.

Afyon'un boşaltılmasının tamamlanmasından sonra, adıgeçen emrin 1. Tümen'e bildirilmesi için otomobil ile iki irtibat subayı gönderdim. Aynı zamanda değerlendirme ve düşüncelerinin sonuçlarını anlamak için 2. Kolordu'ya aynı şekilde diğer bir irtibat subayı gönderdim. Ben karargah ile birlikte Arabalı Çiftliğe giderken Bayat civarındaki Ordu Komutanı'nın şifreli bir emrini aldım. Adıgeçen emirde 1. Kolordu'nun yeterli derecedeki kuvvetleriyle ve her fedakarlığa karşılık yerlerini koruması ve 2. Kolordu'nun da 9. ve 12. tümenleriyle 28 Ağustos sabahı karşı saldırıya geçmesi emrediliyordu.

Karargah Arabalı Çiftliğe ulaşır ulaşmaz sahanın uygun olmaması

nedeniyle karargahın, bütün nakliyat kolunun ve ordu teşkilâtının Bayramgöl'e taşınmasını emrettim.

1. Tümen'e gönderilen irtibat subayları akşamüstü geri dönerek tümenin karargahına Bal Mahmut demiryolu istasyonunun yanında rastladıklarını ve Tümen Komutanı'nın sözlerine dayanarak 1. ve 7. Tümen birliklerinin düşman saldırısının şiddetini gerekçe göstererek yerlerini koruyamayıp öğleden beri ve emir almaksızın Telekikırı Beli ve Hasan Beli tepelerinde, Bal Mahmut ve Ayvalı Tepeleri'ne çekildiğini ifade ettiler.

İkinci Kolordu'dan dönen irtibat subayı da 2. Kolordu Komutanı'nın geri toplanma emri verdiğini bildirdi.

Bunun ardından yapılacak hareketlerin İzmir'e doğru sevkedilme işlerini örtmeye yönelik olmasına karar vermiş bulunduğum için, 28 Ağustos günü verdiğim emrin özeti şudur:

1. ve 7. Karaköseli'deki kuvvetlerin sıkı iletişim ve katılımıyla Akçaşehir güneyindeki tepeleri işgal edecek, 4. Tümen Köprülü-Bal Mahmut-Baş Kilise yolunu izleyerek Baş Kilise güneyindeki tepelerde mevzilenecek 12. Tümen Arabalı Çiftlik-Çatalçeşme-Cankuyu yolunu izleyerek Cankuyu güneyindeki tepede yerleşecek.

1. Tümen, her tümen diğerini örtecek şekilde 4. Tümen'in Bal Mahmut tepeleri arkalarından geçmesine kadar bulunduğu yerde kalacaktır. Birinci Kolordu ve orduya bağlı birlikler Yarbay Stavro'nun komutasında ve tek bir kol halinde olarak Eyice'ye kadar Bayram Göl-Ebret-Ulucak araba yolunu izleyecek. Hareket zamanı 28 Ağustos-5.30 için Kolordu merkezi olarak Küçükköy demiryolu istasyonu belirlenmişti.

Bu emir atlı irtibat subayları ile 4. ve 12. tümenlere bildirilmiş, 1. Tümen'e ise adıgeçen Tümen'in irtibat subayı eklenmemiş olmasına dayanarak 4. Tümen tarafından bildirilecek idi. Ne yazık ki; 4. Tümen he-

nüz bilinmeyen bir nedenle emri 1. Tümen'e iletmemiştir.

Ordu Komutanlığına bu emri bilgi olarak bildirdim. Belirgin olarak gönderdiğim raporda Kolordular arasında mevcut bulunması gereken sıkı irtibat nedeniyle bundan sonra iki Kolordu'nun bir komutana bağlanmasının yararlı olacağını da arzettim zannediyorum.

İhtimal ki; adıgeçen raporumda Dumlupınar piyade müstahkem hattındaki yerleşimime uygun şekilde harekât yapacağımı da ekledim.

Bu emrin çıkarılmasının ardından Ordu Komutanlığı'ndan saat 18'de 2. Kolordu vasıtasıyla aşağıdaki emri aldım:

"1. Kolordu yitirmiş olduğu mevzileri kurtarmaya gayret sarfedecek ve mümkün olmadığı takdirde Karaköseli-Resul Baba hattında mevzilenecek. 2. Kolordu 12. Tümeni'ni de emri altına alarak 28 Ağustos'ta Çobanlar yönünde saldıracak.

3. Kolordu gerek duyulacak olursa eski Bursa hattında geri toplanmayı yapacak."

Ordu Komutanlığı'nın bu emrinin ardından (2. Kolordu Komutanı, Kurmay Başkanı'nı saat 23'te yanıma göndererek 2. Kolordu'nun askerî durum nedeniyle Ordu Komutanı'nın saldırı hakkındaki emrini uygulamaya muktedir olmadığını ve ertesi gün için 5. Tümen'in Resul Baba tepelerine, 9. Tümen'in Ulucak, 13. Tümen'in Eğret'e yerleşmelerini emredeceğini bildirdi. Kolordu Merkezi Ulucak.)

2. Kolordu Kurmay Başkanı'nın yanımdan hareket etmesinden sonra, geceyarısından iki saat sonra Ordu Komutanı'nın yeni bir emrini aldım. Bu emir gereğince 2. Kolordu Akin'deki kuvvetleriyle beraber 1. Kolordu Komutanı'nın emrine veriliyordu. 1. Kolordu'ya arazinin göğüs göğüse savunulması ve harekâtın İzmir yürüyüşünün örtülü şekilde yapılması ve fırsat düştüğü takdirde karşı saldırıya geçmesi emrediliyordu. Ordu Komutanı'nın bu emrini almakla beraber, 28 Ağustos günü

vermiş olduğum emri değiştirmedim. Fakat Akin'deki kuvvetlerinin Dumlupınar yönüne hareketlerini emrettim. Bu emri Akin'de bildirmek üzere 3. Kolordu'ya telsiz telefonla iletilmesini 2. Kolordu'ya havale ettim.

28 Ağustos Günü

28 Ağustos sabahı harekât için tümenlere ve teşkilât koluna verilmiş olan emrin uygulanması başladı. Saat 5.30'da düşman Süvari Kolordusu'nun bazı birlikleri 2. Kolordu Karargahı'nın ye 9. Tümen'in bulunduğu Eğret üzerine hücûm etti. Hücum kolaylıkla savuşturuldu. Aynı süvarinin başka birlikleri daha güneyden teşkilât kolbaşısına hücum ederek, kolun 10 kadar otomobilini tahrip etti. Teşkilât Kolu'nun yaya ve hareketinin devamına 12. Tümen'in iki bölüğünün müdahalesiyle başarılı olundu. 4. Tümen anlaşılan 27 Ağustos akşamı Köprülü tepelerinde kalmıştı. Fakat, Köprülü havzasında düzensiz bir halde toplandı. Tümen'in Plastiras Müfrezesi de beraber olduğu halde birçok kıtaları 1. Tümen'e doğru geri toplanmayı yapmışlar ve adıgeçen tümenin hareketini izlemişlerdir. Tümen'in bazı birlikleri de ayrılmış idi. Diğer taraftan 1. ve 7. tümenler 4. Tümen'in marifetiyle kendilerine gönderilen hareket emrini alamamış; anlaşılan geceleyin Bal Mahmut tepelerini terkederek onun daha batısında ve fakat kesin şekilde belirleyememekte olduğum bir yere çekilmiştir. Bundan dolayı 28 Ağustos sabahı 4. Tümen'in Köprülü Boğazı'ndaki birlikleri, Boğaz'ın girişine vardıkları zaman; anlaşılan geceden beri düşman tarafından işgal edilen ve emir gereği 1. Tümen'in işgali altında bulunması gereken, Bal Mahmut tepelerinden düşman ateşine maruz kaldı. Keza aynı Tümen'in Köprülü tepelerinde bulunan diğer bazı birlikleri de karşılarındaki düşman birlikleri tarafından ateşe uğradılar. Bütün bunlar, Tümen'de zaten mevcut olan

karışıklığı yaygınlaştırdığına, Tümen kendisine belirlenerek bildirilen yolu izleyeceğine, daha kuzeye doğru yönelmişti. Bazı kısımları da 12. Tümen için belirlenmiş olan yolu izleyerek adıgeçen Tümen'e öncülük etmişti. Yolda levazım ve mühimmatını terkederek gelen askerlere tam bir çöküş ve dağılma izlenimi vermiştir. Aynı Tümen'in diğer bazı birlikleri de karargahıyla birlikte kuzey ve kuzeybatıya doğru yürümüştü.

12. Tümen ise düzen içinde ve hemen hemen rahatsız edilmeksizin iki kol üzerinde yürümüştür. Karargahının da birlikte bulunduğu en büyük kolu, emirde belirtilen Resul Baba hattını; diğer kolu, kanat muhafızlığı yaparak daha kuzey yolunu izlemiştir. 1. Kolordu Karargahı 12. Tümen ile birlikte yürüyordu. 12. Tümen birliklerinin Cankuyu'da birleşmesine kadar bir an için Resul Baba'da yaya ve hareketini durdurmuş olan 1. Kolordu Karargahı; düşman süvarisinin bazı küçük kısımları tarafından mitralyözle beraber Cankuyu köyünden Tümen'in ağırlıklarına ateş açmasına binaen Küçükköy demiryolu istasyonuna varmak amacıyla hareketine devam etti.

Fakat Ulucak Tepesi'ne ulaşma emri almış olan 4. Tümen henüz arkada kaldığından ve diğer taraftan 2. Kolordu Komutanıyla görüşerek şifahen kendisiyle fikir alışverişinde bulunmak arzusunda bulunduğumdan Ulucak'a gittim. Oradan da Küçükköy'e geçmek amacında idim. Fakat oraya vardığımdan az süre sonra 4. Tümen kurmay subaylarından Andronikos bana başvurarak; Tümen'in şu anda ancak çeşitli sınıflardan 500 askerden oluştuğunu ve diğer askerlerin sonlarının bilinmediğini, Tümen Komutanı adına bana bildirdi. Tümen'in bu şartlar çerçevesinde Küçükköy yönündeki hareketine devam edip etmeyeceğini benden sordu. Bunun ardından 1. ve 7. tümenlerin de nerelere çekildiğini bilmediğim için 4. Tümen'e Ulucak güneyindeki tepelerde kalmasını emrettim. Orada 1. Tümen de öncü kuvvetleri yerleştirmişti. Kolordu ve Ordu Teşkilât Kolu'nun da Ulucak köyü ile onun güneyindeki

tepeler arasında bulunan alanda toplanmalarını emrettim. Karargah merkezi olarak da Ulucak köyünü belirledim. Fakat oraya varır varmaz Akin'deki kuvvetler için dünden beri vermiş olduğum emrin 2. Kolordu telsizi tarafından adıgeçen kuvvetlere duyurulmuş olduğu haberini aldığımdan ve artık bu kuvvetlerin zamanında Dumlupınar'a ulaşmalarının mümkün olmadığını değerlendirdiğimden; bu konuda adıgeçen kuvvetlere gereken emrin verilmesini Ordu Komutanı'na emrettim. Aynı gün düşman ile temasımız şunlar olmuştur:

Köprülü havzasından çıkan kuvvetlerimizle düşmanın Bal Mahmut'ta teması, düşmanın 28 Ağustos sabahı Eğret'te kuvvetimize ve Teşkilât Kolu'na saldırısı, Cankuyu yolunda ve Ulucak güneyinde küçük düşman süvari birlikleriyle temas.

28 Ağustos akşamı 1. ve 2. kolorduların durumu aşağıdaki gibidir:

(1. ve 7. tümenler hakkında hiçbir bilgi yoktur. Tahminen beşyüz kişilik çözülme durumundaki 4. Tümen Ulucak güneyindeki yolların birleştiği yerde, 12. Tümen İlbudak tepelerinde, 5. Tümen Resul Baba tepelerinde, 9. Tümen Ulucak'ta, 12. Tümen Eğret'te, Teşkilât Kolu Ulucak'ta, 1. ve 2. Kolordu karargahları Ulucak'ta.)

İzmir ulaşımının korunması hakkındaki genel emri gözönüne alarak 29 Ağustos için verdiğim emrin özeti şudur:

(4. ve 9. tümenler Ulucak-Eyice-Teleki-Saray Çiftliği yolunu izleyerek Dumlupınar köyü batısındaki tepelere doğru hareket edecek.

12. Tümen, İlbulak'tan hareket ederek Baş Kilise-Küçükköy demiryolu istasyonu yoluyla Eskisaray Çiftliğe; 5. Tümen İlbulak kuzeyindeki yoldan hareket ederek Ulucak güneyi ve Eyice kuzey yoluyla Büyük Aslıhanlara; 13. Tümen Ulucak yoluyla Küçük Aslıhanlara; 4. ve 9. tümenler demiryolu hattının kuzeyinden Ulucak-Eyice yolunu izleyerek Dumlu'ya Arabalı'ya gidecek, Teşkilât Kolu ise 13. Tümen'den bir tabu-

run korumasında aynı tümenin yolunu izleyecek.)

O akşam 2. Kolordu telsizi tarafından Ordu Komutanı'na durum raporu da verilmemiştir. Daha sonra bir Türk subayından alınan bilgilere göre aynı gün, 1. Türk Ordusu'na mensup bir tümen, Düzağaç'a ve diğer iki Tümen Dumlupınar'a ulaşmıştı.

29 Ağustos Günü

İrtibat görevlilerinin gelmelerindeki gecikme nedeniyle 4. ve 9. tümenlerden başka diğer tümenler belirli saatte hareket edemediler. 13. Tümen ancak saat yedide Ulucak'a ulaşabildi. Kolordu Karargahı henüz Ulucak'ta bulunurken üstümüzden geçen bir uçağımız kuvvetli düşman birliklerinin ve güçlü süvari kollarının Eğret'in kuzeyindeki alandan Altıntaş yönüne doğru hareket etmekte oldukları hakkında bize bilgiler verdi. Aynı gün 12. Tümen henüz hareket etmeden önce, İlbudak tepeleri üzerinde düşmanın saldırılarına uğradı. Bu saldırı Tümen'in hareket etmesini engelledi. 5. Tümen hareket edebildi. Fakat düşman tarafından izlendi ve baskı altına alındı. Küçükköy'e doğru yürüyen 4. ve 9. tümenler saat 8.30'da ve Küçükköy tepeleri civarında sol kanatlarında düşman saldırılarına ve dolayısıyla çatışmalara maruz kaldılar.

Yukarıdaki emirden sonra artık ancak üç taburu kalmış olan 12. Tümen'e yedek durumunda olarak; Eyice'nin kuzeyindeki tepelerde toplanmasını emrettim.

Bundan amacım iki grubun arasındaki boşluğu kapatmaktan ve adıgeçen tümenin, durumun gerektirdiği şekilde savaşa katılımını sağlamak idi. Teşkilât Kolu 4. ve 9. tümenlerin savaşa tutuşmuş olmalarından dolayı Hamurköy'de bekleme durumunda idi. Ve 13. Tümen'in bir taburu tarafından korunmakta idi. Adıgeçen tabur Hamurköy kuzeyindeki tepeleri tutmakta olduğundan 4. ve 9. tümenlerin gerilerine doğru

düşman süvarisi tarafından yapılan saldırıyı savuşturamamış idi. Ben 13. Tümen ile birlikte Eyice tepelerinde idim. Orada tesadüfen bulunan telsiz telgrafı işleterek 1. ve 7. tümenler ile ve yahut Uşak ile haberleşmeye çalıştım. Başarılı olamadım. Çünkü telgraf aletleri Uşak ile haberleşmeyi sağlamaya yeterli ve uygun değildi. 1. Tümen'den de cevap alınamadı. Sadece 2. Kolordu telsizinden Uşak'a çekilen askerî durum hakkındaki raporu alınabilmişti. Saat 16'da bana gelen 4. Tümen kurmay subaylarından Yüzbaşı Andronikos saat 14'ten biraz önce tümenden ayrılmış olduğunu ve tümenin Küçükköy'ün kuzeyinde gerçekleştirdiği savaşın düşman baskısının şiddetine rağmen düzenli cereyan ettiğini söyledi. Tümenleri her halde hızla Dumlupınar'a yahut İzmir ile trafiği korumak amacıyla gerekli yerlere çekmek düşüncesi ve niyetinde olduğumdan saat 17'de aşağıdaki emri çıkardım:

"Tümenler, karanlık basar basmaz batıya doğru yürüyüşlerine devam edeceklerdir. Bunun için 5. ve 12. tümenler Eyice'nin kuzeyinden ve 13. Tümen'in arkasından geçerek Küçük ve Büyük Aslıhanlara gidecek.

13. Tümen yukarıdaki tümenlerin geçişinden sonra aynı yol ile Ağaçköy'e hareket edecektir. 4. ve 9. tümenler de keza yukarıdaki tümenlerin geçişinden sonra Dumlupınar'ın batısındaki tepelere ulaşacaktır. Teşkilât Kolu aynı yol ile Küçük Aslıhanlarda bulunacaktır."

Saat 18'de ben 12. Tümen ile Pursak üzerinde bulunurken; 2. Kolordu subaylarından biri gelerek Hamurköy civarında yapılmakta olan savaşın düşman baskısına rağmen şöyle böyle düzenli ve yakın bir tehlike olmadan devam ettiğini; gece bastıktan sonra Dumlupınar tepelerine çekilebileceklerini söyledi. Yüzbaşı'nın ifadesinden, zaten yaklaşmakta olan gecenin çökmesinden itibaren sürpriz bir tehlikenin meydana gelmesi ihtimalinin mevcut olmadığı hissini ve düşüncesini edindim. Halbuki o dakikadan yarım saat sonra topçu Binbaşı Protopalos, 2. Ko-

lordu Komutanı adına bana gelerek; hattın sarsıldığını, askerlerin yerlerini terkettiklerini, batıya doğru çekilme hattının kesildiğini, 2. Kolordu kuvvetlerinin kuzeyden de saldırıya uğradıklarını ve ihtimal ki bu dakikada mahsur bir konumda bulunduğunu; nihayet, daha büyük bir felaketin önü alınmak üzere hızlı bir takviyeye gerek duyduklarını bildirdi. Bu beklenmeyen bilgiler karşısında kalınca, 13. Tümen'in o civarda bulunan taburlardan birine harekete hazır olmasını emrettim. Binbaşı Protopalo'nun rehberliğiyle, 2. Kolordu Komutanıyla görüşmek üzere hızla hareket ettim. Hamurköy'ün batısında Tümen Komutanı'na kavuştum. Görüşmemizde generaller, binbaşının bana verdiği bilgileri tekrarladılar. Askerlerin moral kuvvetlerinin son derece düştüğünü söylediler. Hatta bazı kısımlar da terkedilerek örtüsüz kalmıştı. Birkaç çetenin ortaya çıkışı üzerine biraz panik olmuştu. Çetelerin nakliyat kollarını esir etmelerine ramak kalmıştı. Birkaç silah sesi herkesi telaşa düşürüyor, paniğe yol açıyordu.

Bu ruhsal durum, özellikle geri çekilme hattının kesilmesi düşüncesi subayların ruhunda derin etki yapıyordu. O akşam subayların beşte dördü özel konuşmalarında, savaşa devam etmenin yararsız olduğundan bahsediyorlardı. Bu ruhsal duruma gayrıresmî yoldan muttali oluyordum. 4. Tümen Komutanı, alması gereken durum hakkında görüşmelerde bulunmak ve ortak bazı kararlara varmak üzere bütün tümen komutanlarının toplanmalarına izin vermemi önerdi. Ben kabul etmedim ve -kolorduların amiri sıfatıyla- karar alma hakkının sadece bana ait olduğunu bildirdim. Bunun üzerine durumu değerlendirerek, kuvvetlerin geceleyin Çalköy'e çekilmesine karar verdim. Çünkü serbest hat olarak sadece orası kalmıştı. Orada kuvvetlerimiz sadece bazı düşman süvari birliklerine rastlayacaktı. Oraya vardıktan sonra da askerî duruma göre karar verecektim. Birbirini izleyen bütün tümen komutanları ve birlikler ulaşarak, Hamurköy'de toplanmıştı. Onlara sözlü olarak

aşağıdaki emri verdim:

"Kuvvetler General Dimara'nın komutası altında ve karanlıktan yararlanarak Çalköy'e çekilecek; yürüyüşe 13. Tümen başlayacak, onun ardından sırasıyla 5. ve 13. ve nihayet gizleme görevi yapan 4. ve 9. tümenler hareket edeceklerdir. Ben 13. Tümen ile birlikte hareket edeceğim."

Maalesef o dakikada Çalköyü'ne giden yolu bilen hiçbir rehber bulunamamıştı. Halktan hiçbir kimse yoktu. Adıgeçen yolu bilen 5. Tümen Komutanı da mevcut değildi. Bir saat kadar arandığı halde bulunamadı. Rehber bulunduğu zaman 12. Tümen'in saat 22'de harekete geçtiği anlaşıldı. Tümen'in hangi rehber ile ve saat kaçta Çalköy'e vardığı araştırılmalıdır. Çünkü daha sonra anlaşıldığına göre Çalköy'e en önce varan, adıgeçen tümen değildi.

Karargahım saat 23'te Hamurköy'den hareket etti. Koyu karanlıktan, rehbersizlikten ve izlenen yola yakın savaş hattında bazı silah sesleri işitilmesi üzerine meydana gelen panikten dolayı, gecikmeler ve durmalar gözlenmişti. Birtakım kuvvetler hareketlerinden sonra yollarını şaşırarak etrafta dönüp dolaşıyorlardı. Bu nedenle yolda birçok karışıklık meydana gelmiş, tümenlerin birlikleri birbirine karışmış ve oluşan kalabalıktan dolayı birlikler 30 Ağustos sabahı Çalköy'ün batısındaki alanda ve Çalköy'den iki kilometre uzakta karmakarışık bir durumda toplanmış idi. Gerek tümenlerin bu durumunu ve gerek eratın dün sabahtan beri savaş ve yürüyüş ile yorulmuş olmalarını gözönüne alarak, orada mevcut olan tümen komutanlarına düzenlemeyi ve iyileştirmeyi emrettim.

Düzenlenen ilk birlikler toplanma alanını örtecekti. Buna ek olarak en tehlikeli yönlere yerleştirilmek üzere, birkaç batarya top da görevlendirdim. Sabahın 9'una kadar Hamurköy'den birliklerin gelmesi devam ediyordu.

Tümenlerin düzenlenmesi sonucunda mevcutların azalmış olduğu anlaşıldı. 4. Tümen çeşitli artıkların birleşmesinden ibaret olarak tahminen 300 mevcutlu idi. Yani hemen hemen yok demekti.

5. Tümen'in Komutanı ve kurmay heyeti ortada yoktu. Bunların ne oldukları bilinmiyordu. Bu Tümen'in birlikleri düzenlendikten sonra 500 kişi olduğu anlaşılmıştır. Bu efrat iki alaya ayrılmıştı. Alaylar binbaşılar tarafından yönetiliyordu. Çünkü bütün alay komutanları kayıptı. 9. Tümen büyük bir taburluk kuvvet oluşturdu.

12. Tümen tahminen iki buçuk taburluk bir kuvvet meydana getirdi. Sadece 13. Tümen altı taburluk bir kuvvet topladı. O günden itibaren artık erzak yoktu. Piyade mühimmatında büyük bir eksiklik vardı. 9. Tümen artıkları her şeyden yoksun olduklarından malzemelerini başka tümenlerden alıyorlardı. Savaş düzeni kalmamıştı.

Ağır topçu artık yoktu. Kolorduların ve tümenlerin telsizlerinin hiçbiri işe yarayacak, çalışacak durumda değildi. Kolorduların ve ordunun nakliye, otomobil ve sıhhiye kolları, çoğunluk itibariyle toplanma noktasına varabilmişti. Bu ise uygun olmayan yollardan yürüyen ve kaçmak için cephe serbestliğine sahip olması gereken bir kuvvet için, büyük engel oluşturur. Tümenlerin düzenlenmesi yapılırken 12. Tümen'den kuvvetli bir keşif kolu, Dumlupınar'a giden yolun serbest olup olmadığını anlamak için keşfe gönderilmişti. Bu keşif kolu Dumlupınar tepelerini metruk bulmuş ve topçumuzun koruması altında ricata mecbur kalmıştır. Tümenlerin düzenlenmesinden sonra mümkün olursa eski müstahkem hat üzerine çekilmek düşüncesiyle, Çalköy'ün güney-batısından başlayan ve Ağaçköy ile Asiköy batısında son bulan tepeleri işgal etmeye karar verdim. Bunun için Çalköy'ün güneybatısındaki Adatepe yüksek yerlerinin işgaline 9. Tümen'i görevlendirdim. 13. Tümen'e de Ağaçköy'e doğru, tepelerin işgalini emrettim. 12. Tümeni 13. Tümen arasında, 5. Tümen 9. Tümen gerisinde mevzilenmek için emir al-

dılar. Teşkilât Kolu'nu Adatepe arkasındaki tepelerde toplama emrini verdim. Çalköy'ün güneybatısındaki Adatepe işgal edildiği zaman ve diğer tümenler işgaliyle görevli oldukları belirli yerleri daha işgal etmeden önce yeni durumu ve Türk kuvvetlerinin gelişmesini gözönüne alarak artık Dumlupınar'da birleşmemizin mümkün olmadığına hükmettim. Arta kalan kuvvetlerin Banaz'da yön belirlemesine karar verdim. Kuvvetlerimizin oraya, Türklerden önce ulaşabileceklerini umuyordum. Böylece İzmir'e doğru hattın göğüs göğüse savunması hakkındaki Ordu Emri'ne uygun hareket edilmiş olurdu.

Bu amaçla ve askerlerin yorgun olmasına rağmen özeti aşağıdaki gibi olan emri çıkarttım:

"Tümenler Banaz yönüne doğru yürüyüşlerine devam edecekler. Öncü görevini 12. Tümen yapacak, karargah ve otomobil kolları adıgeçen Tümen'i izleyecek. Ondan sonra sırasıyla 4., 9. ve 13. tümenler arkadan yürüyüşe başlayacak. 13. Tümen de artçı kuvvetini oluşturacak. 5. Tümen'in 200'er kişilik iki taburu yancı olarak iki taraftan yürüyecek, hareket saati 13."

Bu hareket daha başlamadan önce Küçük Aslıhanlar'daki topçu (Bu topçunun 23. Türk Tümeni'ne ait olduğunu daha sonra öğrendim) ateşiyle toplanma alanımızı ve kollarımızın geçeceği noktaları taciz etmeye başlamıştı. Bu topçunun bir mermisi at üzerinde hareket eden Birinci Kolordu Karargahı arabasına düşmüş ve bazı subayları yaralamış, atlarından düşürmüştü.

12. Tümen'in hareketi henüz başlamış ve başı Adatepe'nin batısındaki tepelere henüz varmıştı ki; Çalköy'den ilerleyen düşman topçusu kuvvetlerimize ateşe başlamıştı. Savaşa en önce 13. Tümen tutuştu ve doğuya doğru cephe aldı. Kademeli olarak diğer tümenler de ateşe katıldılar. Bu sırada Banaz'a doğru giden yol kesilmişti. 12. Tümen bulunduğu yerin kuzeyini ve 9. Tümen de güney tepelerini işgal etmiş-

ti. 5. Tümen birlikleri oraya doğru arazinin batısında yerleşmişti. Zaman geçtikçe savaş daha büyük bir şiddet kazanıyordu. Düşmanın iyi gözetleme aletlerine sahip olması, topçusunun ateşini gayet isabetli yaptırıyordu. Birçok yüksek yerlerimiz iki tarafın topçu ateşine maruz kalıyordu. Bu ise adıgeçen yerleri işgal edenlerin bir kanattan diğerine ve diğerinin de berikine karşı yer değiştirmelerine neden oluyordu. Birçok bataryalarımız ateş açmak durumuna geldikten bir dakika sonra tahrip edilerek devredışı bırakılıyordu. Nakliye araçları ve otomobiller büyük tahriplere uğruyordu. Askerler ise düşman topçusunun ateşi altında eziliyorlardı.

Zaman geldi ki; bulunduğumuz yerin güney tarafı da düşman tehdidi altında kaldı. Bunun üzerine topçu komutanına, toplayabileceği en büyük miktarda topçuyu bir tepede birleştirmesini emrettim. Savaşa devam ederken Plastiras Alayı'ndan bir subay bana gelerek; Plastiras Alayı'nın 1. ve 7. tümenlerin bazı kısımlarıyla birlikte Dumlupınar'ın kuzeybatısında bir tepede bulunduklarını, Dumlupınar demiryolu istasyonuyla çevresinin Türkler tarafından işgal edildiğini, civardaki kuvvetlerimizin uzak ve mühimmatının kalmadığını haber verdi.

Bu bilgileri aldıktan sonra gece karanlığı bastırana kadar savaş muntazam şekilde devam ettiği takdirde Dumlupınar'ın kuzeybatısında diğer kuvvetlerimizin bulunduğu yere ve oradan toplu halde geri çekilmeye karar verdim. Savaşın devamı süresince yedeklerimiz saat 17.30'dan beri tükenmiş olduğundan, nakliye kolu ve diğer tesis kollarının erlerinden bir yedek kuvvet oluşturulmasını emrettim. Halbuki askerlerin düşmanların topçu ateşinden kendilerini koruma gayretine düşmelerinden, bu emrin gereğinin yapılması mümkün olamamıştır. Düşman topçusu ise Adatepe üzerindeki yüksek yerleri ve siperleri vurmayı sürdürüyordu. Saat 19'da savaş hattı çeşitli noktalarında sarsılmaya ve yerel küçük yangınlar çıkmaya başladı. Askerler mevzilerini

terkediyor ve pek güçlükle yeni yerlerde toplanabiliyorlardı. Diğer taraftan Türk kuvvetleri durmadan yayılarak mevzilerimizi kuzey ve güneyinden kuşatma altına alıyordu. Bunun ardından kuzeybatımızdaki yegane serbest yoldan yararlanma düşüncesiyle aşağıdaki emri çıkardım:

"Saat yirmiden itibaren tümenler; İçören güneyi-Keçiler-Oyuluk, Dumlu yoluyla Banaz'a çekileceklerdir. Bu harekete 9. Tümen başlayacak, sonra onu 12. ve nihayet 13. tümenler izleyeceklerdir. Artçı görevini 13. Tümen görecektir. 5. Tümenin kısımları yancı olarak hareket edecektir."

12. Tümen'in kuzeye doğru olan cephesinin sarsılması ve o Tümen'den bazı birliklerin düzensiz bir halde geri çekilmesi, savaş hattının o kısmında anlatılması mümkün olmayan bir panik doğurmuştur. Askerler bir siper içinde toplanarak emirsiz bir şekilde nişan almadan ateş ediyorlardı. Ovaya doğru kaçabilenler boru ile verilen "Dur!.. Dikkat!.." emirlerine rağmen durmadan kaçıyorlardı. Birçok subaylar boru seslerini "Ateş Kesin!.." şeklinde anladılar. Hemen bastıran gece karanlığı her iki taraftan ateşin kesilmesini gerektirdi. Bununla birlikte Yunan hatlarının düzenini sağlamak mümkün olamadı.

Saat 20'de Adatepe'deki kuvvetlerin Banaz'a doğru hareketi başladı. Birliklerimiz Adatepe ile Ahi Viran arasındaki mesafede kanatlardan seyrek ve aralıklı düşman ateşine maruz kaldılar. Daha sonra Türk subaylarından alınan itimada değer bilgilere göre Adatepe'ye hücum eden Türk kuvvetleri dört veya beş tümen idi. Büyük miktarda topları bulunuyordu. Savaşa 4. Kolordu'nun doğusundan ve 25. Tümen Aslıhanlar tarafından katılmıştı. Kuzeyden de bir tümen (Galiba 61. Tümen) daha geliyordu ki; onun da savaşa katılmış olması muhtemeldi.

Yürüyüş bu şartlar çerçevesinde devam ederken öncü birliklerinin komutanı belirli yolu terkederek sola, yani güneye doğru yön değiştir-

miştir. Çünkü yerlilerden birisinin ifadesine göre öncülerin hemen önlerine gelen yerleşim merkezi düşman tarafından işgal edilmiş bulunuyordu. Bu nedenle kol güneye yönelerek artık Sokaklı ve Karaağaç tepelerine doğru düşmanın tüfek, makineli tüfek ateşi altında yürüyordu. Topçumuz da düşmanı durdurmak için birçok mermi yakmaya mecbur kalmıştır. Gece karanlığı bastığı zaman kol, kendisine güvenli bir alan bulamadığından, geceleyin de Murat Dağı tepeleri üzerinde yürüyüşüne devam ediyordu. Saat 20'de kol Murat Dağı'nın güney yerlerinde yeniden durdu. Efradın yorgunluğu her türlü sınırın üzerine çıkmıştı. Durmak için belirlenen sahaya, arta kalan efradın ulaşması sabaha kadar devam ediyordu. Askerler önceki günkü kayıp ve sıkıntılarından başka, o günün saat 4'ünden saat 20'sine kadar aralıksız ve üç günden beri aç olarak yürüyorlardı. Murat Dağı mevkiinde kuvvetlerin artık bir günden daha fazla yürümeye gücü olmadığı ve Uşak şehrinin serbest olacağını umduğum için bu yürüyüşün ertesi gün de devam etmesini emrettim. Hareket saati 4.30.

Takip edeceğimiz yolu aşağıdaki gibi belirledim:

Çiftlik-Karacahisar-Uşak.

Kol belirli zamanda, fakat yolu buluncaya kadar biraz gecikmeyle hareket etmiştir. Fakat askerlerin yorgunluğu nedeniyle yürüyüş hareketi güçlükle yapılıyordu. Subayların askerler üzerinde otoritesi azalmaya başlamıştı. Bu ise yürüyüşün amaçlanan şekilde devamına engel oluyordu. Kol, saat 12'de Karacahisarın kuzeyinde bir köye ulaştığı zaman yerliler, Uşak'ın bir gün önce Türkler tarafından işgal edilmiş olduğunu bize bildirdiler. Bunun üzerine kolun Karacahisar'ın güneyinde yürüyüşe devam ederek 1155 tepesinin işgaline ve gece karanlığının bastırmasına kadar askerlerin orada dinlenmesine karar verdim. Eğer o zamana kadar düşman tarafından yeni bir saldırı meydana gelmediği takdirde gece karanlığının bastırmasıyla birlikte kolun, Kapular-Elfakla-

ra doğru hareketi kararlaştırıldı. Bu hareketin amacı düşman ile temastan kaçmaktı. Kol, saat 14'te belirlenen alana ulaşmış, 1155 rakımlı tepeyi ele geçirmişti. Güney ve doğudan kolun sol kısımları Karacahisar köyüne kadar ulaşmıştı. Saat 16'da 1155 üzerindeki gözcüler Türk süvarisinin bin metre mesafede ve daha uzak bir mesafede 3.000 Türk piyadesinin görüldüğünü ve bizim işgalimiz altında bulunan yere doğru yürüdüğünü haber verdiler.

Bu haber üzerine herkesin keşif yerine gitmesini; 13. Tümen Komutanı'na da son savunma önlemlerinin alınmasını emrettim.

Biraz sonra gözcü tekrar gelerek düşman süvarilerinin kuvvetinin 500 kişilik olup 1155 tepesine doğru sürekli yürümekte ve yukarıda bildirilen piyade kalıntılarından oluşturulmuş bir alaylık kuvvetin bizim bulunduğumuz yere doğru gelmekte olduğunu haber verdi. Aynı zamanda örtme birliklerimizle tepeye 700 metre yaklaşmış olan Türk süvarisi arasında, karşılıklı ateşe başlandı.

13. Tümen Komutanı emri altındaki kuvvetlere; "Ateş!. İleri!.." emrini verdiği zaman askerler gereksiz yere kurban edilmekte olduklarını ve artık savaşmaya güçleri kalmadığını yüksek sesle söyleyerek emre itaatsizlik gösteriyorlardı. Ve subayların aleyhine küfürler savuruyorlardı. Aynı zamanda borazan hiçbir emir almamışken askerlerin zorlamasıyla; "Ateşkes!.." emrini çalmıştı.

Ben o zaman ileri atılarak askerlerin beni izlemelerini önerdim ve tepeye çıkmak için askerlerin başına geçtiğimi söyledim. Bu önerim de askerlerin itaatsizliğiyle karşılanmıştır.

O zaman 13. Tümen Komutanı ve bir çok kurmay subayları, askerlerdeki bu itaatsizlik duygusunun genel olduğunu, şayet subaylar ateş ve savaş emrinde ısrar edecek olurlarsa askerlerin subaylara karşı ateş edeceklerini; bu yolda tehditler savurduklarını söylediler. Diğer taraf-

tan zaten az kalmış olan gizleme erleri yerlerini terkederek 1155 tepesinden çekiliyorlardı. O zaman yanımda hazır bulunan bütün subaylar bir taraftan kaçınılmaz olan esaretin daha fena şartlar çerçevesinde gerçekleşmesine meydan bırakmamak ve özellikle erlerin subaylar aleyhinde hareketlerinin önünü almak amacıyla beyaz bayrak çekmek gerektiği düşüncesini ve değerlendirmesini dile getirdiler. Aksi takdirde subayların erler tarafından Türklere teslim edilmesi tehlikesi de mevcuttu.

Ben, herhangi bir karar vermeden önce birliklerin komutanlarının imzasıyla askerlerin savaşmaktan kaçınmakta olduklarına dair resmî bir rapor verilmesi gerektiğini söyledim. Gerçekten çeşitli birliklerin komutanları bu yolda raporlar vermişlerdir. 2. Kolordu Kurmay Başkanı hiçbir kimsenin savaşmak istemediğini ve erlerin subayları herhangi bir yeni kayba karşı tehdit etmekte olduğunu söyledi. O zaman askerleri, savaş hattına gitmek konusunda ikna etmeye yeniden çalıştım. Eğer karşımızdaki düşman çok ise savaşılmamasını, eğer az bir miktar süvariden ibaret ise esaret zilletinden kendimizi korumalarını söyledim. Topçu Komutanı'na da topçuyu ateşe hazırlamasını emrettim. Buna karşılık askerler, harpten kaçınmakta direniyor, ateşin derhal kesilmesini istiyorlardı. Bazı subaylar da gelerek topçu ateşi başladığını ve askerler üzerine kayıp verdirecek düşman ateşine sebebiyet verildiği takdirde, erlerin subaylar aleyhine harekete geçeceklerini haber verdi.

Böyle bir durum ve her türlü savunmanın artık mümkün olmadığı konusunda subayların ortak tutumu karşısında kalarak 1155 Tepesi üzerinde, beyaz bayrak çekilmesini kabul ettim ve toplarla mühimmatın tahrip edilmesine emir verdim.

KEMAL'İN SÜVARİLERİ

(Afyon'dan İzmir'e)

'Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkomutan' Mustafa Kemal Paşa 30 Ağustos Başkomutanlık Meydan Savaşı'nı zaferle sonuçlandırdıktan sonra; 31 Ağustos 1922 günü muzaffer ordularını, İzmir'i düşman işgalinden kurtarmakla görevlendiriyordu.

4 Eylül günü biri İcra Vekilleri Reisi Rauf (Orbay) Bey'den, diğeri İtilaf Devletleri'nin temsilcilerinden olmak üzere iki telgraf alıyordu.

Mustafa Kemal Nutuk'ta 'ikinci telgraf' ile ilgili olarak şunları kaydediyordu:

"Bizzat bana verilen bir telsiz telgrafta da İzmir'deki İtilaf Devletleri konsoloslarına benimle müzakerâtta bulunmak yetkisi verdiklerinden, hangi gün ve nerede mülâkat edebileceğim soruluyordu. Buna verdiğim cevapta 9 Eylül 1922'de Nif'te mülâkat edebileceğimizi bildirmiştim. Filhakika dediğim günde ben Nif'te bulundum. Fakat mülâkat isteyenler orada değildi. Çünkü ordularımız İzmir rıhtımında, ilk verdiğim hedefe, Akdeniz'e vâsıl olmuş bulunuyorlardı."[1]

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta bu denli iftiharla altını çizdiği olay; meydan muharebesinde zaferi kazanan Türk Ordusu'nun, adeta yıldırım hızı ile İzmir'e ulaşması ve dört yıllık bir aradan sonra Türk bayrağını tekrar Vilayet Konağı'nın direğine çekmesi başarısı idi. Bu olay; insan beyninin kolaylıkla algılayamayacağı, zaman ve mekan kav-

---

[1] Nutuk, C.2-Kemal Atatürk-M.E.Basımevi-İst. 1973-S.676

ramlarını aşan olağanüstü bir gücü ve sürati ifade ediyordu. Dumlupınar'dan hareket edip, birkaç gün içinde vuruşa vuruşa İzmir'e giren Türk kuvvetlerinin başında, 5. Süvari Kolordusu'nun akıncı atlı birlikleri yer alıyor ve onlara Fahrettin (Altay) Paşa kumanda ediyordu.

Mustafa Kemal Atatürk bu tarihsel olayı; kelimeleri son derece seçerek şöyle taçlandırıyordu:

"Muhterem Efendiler!..

Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Muhârebesi ve ondan sonra düşman ordusunu kâmilen imha veya esir eden ve bakiye't-üs süyûfunu (kılıç artıklarını) Akdeniz'e, Marmara'ya döken harekâtımızı izâh ve tavsif için söz söylemekten kendimi müstağni (gereksiz) addederim.

Her safhasıyla düşünülmüş, ihzâr (hazırlanmış), idare ve zaferle intaç edilmiş (taçlandırılmış) olan bu harekât, Türk Ordusu'nun, Türk subayları ve kumanda heyetinin yüksek kudret ve kahramanlığını tarihte bir daha tesbit eden muazzam bir eserdir.

Bu eser Türk milletinin hürriyet ve istiklâl fikrinin ölümsüz abidesidir. Bu eseri vücûda getiren bir milletin evlâdı, bir ordunun Başkomutanı olduğumdan, ilelebet mesut ve bahtiyarım."[1]

30 Ağustos 1922 Zaferi'nden sonra İzmir'e doğru başlayan onurlu, şerefli; cehennemî ve ölümcül yarışın başında 5. Süvari Kolordusu ve bu Kolordu'nun en seçkin birliklerinin oluşturduğu 2. Süvari Tümeni yer alıyordu. Nitekim İzmir'e de; Miralay (Albay) Zeki Bey'in komutası altındaki bu Tümen'in birlikleri giriyor, 9 Eylül günü göndere Türk bayrağını yine bu Tümen'in süvarileri çekiyordu.

2. Süvari Tümeni'nin bu 'onurlu' İzmir Seferi'nin ayrıntıları; Ak Gün

---

[1] Kemal Atatürk-Age.-S.676, 677

imzasıyla kaleme alınıyor, *'İzmir'in Kurtarılışı, 9 Eylül 338'* başlığı ile kitaplaştırılıyordu. Kitapçık 24 büyük sayfadan oluşuyor ve üzerinde şu ibare yer alıyordu:

"Dördüncü yıldönümü münasebetiyle" - "İkinci Süvari Fırkası'nın saha-i harekâtı takip edilmiştir."

Kitapçık 1925 (1341) yılında İstanbul'daki Jandarma Matbaası'nda basılıyordu.

Bu risalenin 16. ve 17. sayfaları arasında birinci hamur kağıda basılmış olan -diğer sayfalarla aynı ebattaki- planşta 5. Süvari Kolordu Komutanı Ferik (Orgeneral) Fahrettin Paşa'nın yanı sıra şu tümen komutanlarının fotoğrafları da yer alıyordu:

Birinci Tümen Komutanı Mirliva (Tuğgeneral) Mürsel Paşa.

İkinci Tümen Komutanı Miralay (Albay) Zeki Bey.

On dördüncü Tümen Komutanı Miralay (Albay) Mesci Bey.

Ak Gün tarafından kaleme alınan kitapçıkta Afyon'dan İzmir'e uzanan şanlı yürüyüş, İzmir'e giriş ve kurtuluşun ilk anları, akıcı bir üslupla şöyle anlatılıyordu:

İzmir'in Kurtarılışı (Dördüncü Yıldönümü Münasebetiyle)

Dumlupınar'ın muzaffer Başkomutanı, Türk mefkûresinin (idealinin) yaşayan ve ölümsüz timsali, yeni bir tarih yaratan tunç eliyle;

- Ordular! Hedefiniz Akdeniz'dir! emrini verince; en büyük komutanlarından en küçük nefere kadar bütün ordunun kalbinde hasıl olan sonsuz bir şevk ve istekle ileri atılarak İzmir'e doğru dünyayı hayrette bırakan bir yürüyüş; muazzam ve gerçek bir yarış başlamıştı.

Perde perde açılan pembe ufuklara doğru uçarcasına bir hızla koşan ve artık düşman, engebe, yol, dağ, dere, tepe, uçurum tanımayan bu

tarihsel yarışı; İzmir'in kurtarılışının dördüncü yıldönümü münasebetiyle kuşbakışı, bir kez daha tekrar etmek ve bu emsalsiz şaşırtıcı zevki çağdaş kuşağa tekrar yaşatmak emeliyle; İzmir'e Süvari Kolordusu'nun öncüsü olarak giren Süvari Tümeni'nin izlerini düşleyerek izliyoruz.

Akdeniz Hedefine Doğru

7 Eylül 338/1922 sabahı berrak, temiz, pembe bir tanyeri kıyısının kuzeybatısına doğru uzayan tepeleri ressam fırçasıyla süslüyor; yeşillikler şeffaf, sarımtırak bir renkle parlıyor, Belen ve Birgen köyleri şaşkın ve mahmur, korkunç ve feci bir rüyadan uyanıyordu.

Bir gün önce bu pembe dağlardan, solgun yeşilliklerden mağlup Yunan Ordusu, kirli, lanetlenmiş bir sel gibi akmış, korkak bir hırsız, korkak ve alçak bir katil gibi sefil ve perişan kaçmıştı. Büyük ve şiddetli bir dolu ve fırtınadan sonra açılan hava gibi, her tarafta doğal bir neşe ve sevinç vardı. Bu fırtınadan, bu ateş ve kan selinden kurtulmak için çevre köylerin dağlara çekilmiş halkı; yavaş yavaş saklandıkları hendeklerden başlarını kaldırıyor, uçuk ve donuk bakışlarla ufukları, merakla gözlüyorlardı.

Kaç gündür birbirine zıt haberler ve söylentiler arasında kâh ölüm, kâh kurtuluş titremeleri ve sarsıntılarıyla yaşamışlardı. Ve nihayet Türk zaferi bütün azameti ve bir yıldırım hızıyla gerçekleşerek bütün o korkuları, ıztırapları ve karanlıkları bir anda silmiş; düşmanı vahşi bir bekleyiş ve vahşi bir avlayışla parçalayarak kaçırmıştı. Artık galip ve kurtarıcı Türk Ordusu'nu bekliyorlardı. İlk önce kadınlar gördü. Yanık kalpler hep birden bağırdılar:

- İşte geliyorlar!!..

Gören görmeyen herkes bu sözü tekrarlıyordu. Uzakta, vadilerin

kıvrımlarında koyu, ipek gibi bir şeridin uzadığı görülüyordu.

- Geliyorlar!.. Geliyorlar!..

Yaşlılar secdeye kapandı. Çocuklar çırpındı. Sevinç gözyaşlarıyla bütün çehreler yıkandı.

- Bizim süvariler, diyorlardı. "Bizim süvariler!.."

Nemli gözlerin önünden mitolojik ve düşsel bir seyir ile Türk süvarileri geçiyordu. Yaklaştıkça süvarilerin yanık, çelikleşmiş çehrelerindeki vakar ve heybet ve çatılmış kaşların ifade ettiği yiğitlik bu; esaretten, ölümden, yangından kurtarılmış insanlar üzerinde uhrevî bir tesir bırakıyordu.

At nallarının çıkardığı kararsız, tetikte ve uyumlu gürültü ile sanki her taraf dolmuş gibi idi. Sadece onlar yürüyorlardı. Durmaksızın, ara vermeksizin, dinlenmeksizin, hızlı, aceleci, çâlâk (tez canlı) geçiyorlardı.

Eski ülkelerin uzak diyarlarında, yabancı ellerde yıllarca askerlik yapmış yaşlı köylüler, yaşlı askerler, ıslanan gözlerini yırtık yenleriyle silerek ve gözlerine inanmayarak bakıyorlardı. Düşmanın bir kaç yıl önce vatana ilk sataşması sırasında, küçük, büyük müfrezeler ve çeteler hâlinde başlayan millî direniş, muntazam, muazzam ve heybetli bir orduya dönüşmüş, bir mucize şeklini almıştı. Bu geçen ve sonu gelmeyen süvarileri, topları ve makineli tüfekleri gördükçe, her günü bir yüzyıldan daha uzun ve ağır geçen düşman istilâsı altında sayıkladıkları düşlerin gerçekleşmesini görmekten ötürü bir heyecanla titriyorlardı. Beklenilen o kurtuluş günü nihayet bir gerçek olmuştu. Ve işte Türk Ordusu uzun hasretlerden, şevklenme ve özlemlerden, dualardan sonra vatanın ve Türk neslinin ebedî düşmanını kahhar ve fedakar bir atılış ile ezmiş, perişan ederek gelmişti. İhtiyar köylü askerler bu kadar çok miktarda Türk süvarisini toplu bir halde böyle; bu derece şen ve muzaffer

gördüklerini hatırlamıyorlardı. Onlar hep yıllarca, askerlik nâmına hezimet, ricat ve bozgun; göçler ve yoksulluk görmeye alışmış bedbahtlardı. Türk Ordusu'nun kötü yönetim yüzünden saldırı yeteneğini yitirdiği ve en büyük kahramanlığı savunmada gösterdiği, özveriye özgü kaldığı karanlık dönemin askerleri oldukları için bu basit ihtiyarların kalbinde eski gözlemlerin düğümlenmiş olan elemli görüşleri ve yargıları şimdi kendiliğinden çözülmüştü.

Bu genç ve galip ordunun, yeni Türk Ordusu'nun kıyafeti de başka türlü idi. Hepsinin başlıklarında bir hilal vardı. Ve bu hilaller yanık ve tozlu çehrelere semavî bir haşmet vermişti.

Kadın, erkek, yaşlı, genç... İçlerinden doğan ortak ve minnet dolu bir duygu ile süvarileri durdurmak, onlara bir şeyler söylemek, boyunlarına sarılmak ve atlarının ayaklarına kapanmak arzusuyla titrediler. O kadar hızlı geçiyorlardı ki, cesaret edemediler. İmkan bulamadılar. Onları yollarından bir dakika bile alıkoymak, düşmanın birkaç adım daha kaçmasına, uzaklaşmasına neden olabilirdi.

Süvariler beyaz, nurânî bir toz bulutu içinde -sanki göklerden inmiş Türklerin intikam ordusu- düşmanın izleri yönünde süzülerek gözden kayboldular...

Bu geçenler Türk süvarileri idi...

Tümen 7 Eylül 338/922 günü net olarak altmış kilometre yol alarak, güneşin batışından iki saat sonra hafif, alacakaranlıkta Mütevelli köyüne ulaştı. İzlenen yol üzerinde hiçbir düşmana rastlanmamıştı. Bütün askerler yorgunluk, açlık, susuzluk gibi ihtiyaçlardan ve etkilerden soyutlanmışlardı. Bunların en büyük ıztırabını durmak, dinlenmek oluşturuyordu. Mütevelli köyü çevresinde, açık ordugâhta geceyi geçiren tümen bir tek yürek gibi aynı duygu, aynı düşünce ve aynı heyecanla titriyordu ki o da;

- Bir an önce İzmir'i kurtarmak!.. Ne kadar mümkün olabilirse o kadar hızla düşmanı izlemek; durmasına, dinlenmesine, düşünmesine, toparlanmasına imkan bırakmayarak tepelemek ve İzmir'e girmek!..

Bu düşünce sadece Tümen'de değil, bütün ordunun; en yüksek, en büyük komuta heyetinden neferlere kadar bütün ordunun ruhunda, çelik bir aşk durumunda idi. Her türlü teknik sevk ve idare ve önlemlerin üzerinde bu düşünce, özellikle en ileride ve düşmanla temasta bulunan alayları adeta emir ve hükmüne boyun eğdiren kutsal bir ülkü durumunu almıştı.

7/8 Eylül 338/922 gecesi Manisa'ya gelmiş olan Beşinci Kolordu (Süvari Kolordusu) Kumandanlığı'ndan (mealen) şu emir alındı:

"Tümen 8 Eylül 338/922 sabahı Horoz Köy ve Bozköy mıntıkasına ulaşacak şekilde ilerleyecek ve ardından, harekât hakkında emir almak üzere de 8 Eylül 338/922 öğle vaktinde Manisa'da bir subay bulunduracaktır."

Bu emir 8 Eylül 338/922 sabahı tamamen tatbik edildi.

Yirminci Süvari Alayı öncüleri ayrılarak, Alay'dan çıkarılan kuvvetli bir subay keşif kolu Horoz Köy, Bozköy, Sapanca, Boşnak köyleri üzerinden İzmir yönünü keşfetmek üzere güneşten önce saat 6'da hareket ettirildi. Yarım saat sonra öncü alayı yürüyüşe geçti. Ardından da büyük kısmı; başta İkinci Alay, Sıhhiye, İstihkam, Muhabere yürüyüş sırasıyla Horoz Köy yönünde ilerlemeye başladı.

Genel taarruzun başından itibaren durmaksızın ve ara vermeksizin pek önemli ve çetin görevler almış olan Tümen; uzun ve sürekli savaşlar, yürüyüşler yapmış olmasına rağmen büyük bir zindelik gösteriyor ve bir adım daha ilerlemek için sabırsızlandığı görülüyordu. Toplanma ve yürüyüş, geçmiş hareketlere göre daha büyük alışkanlıklarla yapılıyordu.

Bu genel ve ateşli duygu sanki süvari hayvanlarına da sirayet etmiş gibi, onlar da bütün yorgunluklarını ve sıkıntıları hafife alıyor, ileri atılmak için dizginlerin gevşetilmesinden yararlanmaya çalışıyorlardı.

Organları bakımından onlar da bu vatanın havasından, suyundan, ürünlerinden, özetle; ana unsurları, bu vatanın doğal kimyasından oluşmuş değil mi idi? Şuursuzca bir doğal güdü ile sanki binicilerinin azim ve emeline ortakmış gibi, hayvanlarında bile bir atılım heyecanı vardı.

Öğleden önce saat 9.30'da kolbaşısıyla Horoz Köyü'ne ulaşan öncü alayına köyün evlerinden ve bahçelerinden ateş açıldı. Çatışma sonunda itlaf edilen (öldürülen) şahısların belirlenen kimliklerine göre, bunların Manisa'da yangını genişletmek amacıyla kalan Ermeni çetelerinden olduğu anlaşıldı. Üç bölüğü kundakçı ve katil çeteler ile perakende Yunan askerleri tarafından durdurulduğu sırada; öncü alayın önemli kısmı, Horoz Köyü üzerinden dolaşarak Bozköy'e sarkınca, kuşatılan bu Ermeni ve Yunanlılar tümüyle yok edildi.

Yürüyüşe devam eden Tümen'in büyük kısmının üzerine Manisa yönünden gelen oldukça kuvvetli bazı kaçak kafileleri düşüyordu. Bunlar artık, koşarak kurtulduklarını ve Türk Ordusu'nun çok gerilerde kaldığını zannederek yollarda akla ve hayale gelmeyen fenalıkları yaparak ilerlerken karşılarında bir adalet sehpası (darağacı) gibi Tümen'i görünce çılgıncasına atılarak bazan saldırmakta, bazan da kaçmakta idiler. Tümen kısa duraklamalarla ve ayırdığı bir kısım kuvvetle, bu düşman gruplarını da yok etti. Ardından üç yüz kişi kadar olan bu dağılmış ve serseri düşman askerlerinin bir kısmı girilen çatışma sonucu geniş çapta yokedildi. Bir kısmı esir, diğer bir kısmı ise dağlara kaçmak suretiyle dağıtıldı ve güzergah temizlenmiş oldu. Artık Tümen'in harekât sahası açılmıştı. Sadece henüz karanlık ve meçhul kalan taraf, düşmanın çeşitli yönlerden çekilen ve yahut yeni çıkardığı kuvvetlerle İzmir

civarında bir savunma hattı kurup kurmadığı hususuydu. Bu durumun keşfedilmesi ve belirlenmesi; en ileride bulunması nedeniyle, İkinci Süvari Tümeni'ne verilen bir görevdi. Tümenin izlediği yönün ve hareket hızının gereği olarak, İzmir'e doğru yürüyen millî ordunun en önünde yer alıyordu. Bozköy'ün ilerisindeki tepeler üzerinde gözlenen insanların, bir düşman savunma kuvveti olup olmadığının anlaşılabilmesi için Tümen Komutanı bataryaya ateş açtırdı. Uzun uğultularla çevrenin dertli sessizliğini yırtan bu top sesleri, kurtarıcı Türk Ordusu'nun geldiğini ve kurtuluş güneşinin doğduğunu Manisa Ovası'na duyurdu. Bu top seslerinin çevredeki Türk köylerinde yarattığı sevinç ve yükselttiği moral; derbeder ve perişan bir durumda kaçan düşman grupların üzerinde yarattığı korkunç etkileri anlatmak mümkün değildi. Halk düşman toplarının patlayışındaki sefil ve soğuk gürültüye karşılık, Türk toplarının heybetli ve ruhlara nüfuz eden sesini tanıyordu.

- Bizim toplar!, diyorlardı. "Bizim toplar!.."

Bunu söyleyenlerin göğüsleri kabarıyor, gözleri yaşarıyordu. Bu topların semayı dolduran bülend (yüce) seslerine sanki biraz da kendi ruhlarının sesi karışmış idi.

Bir iki ateş sonucu, Bozköy'ün ilerisindeki tepelerde görülenlerin dağlara çekilmiş Manisa halkı ve daha uzaklarda kaçışanların da düşman grupları olduğu anlaşıldı. Ateş kesildi.

O sırada bir gün önce Bornova'dan çıkmış olan on beş yaşında bir Türk çocuğu Tümen'e yararlanmaya değer çok önemli bilgiler verdi.

Çocuk Bornova ile Manisa arasında önemli bir düşman kuvvetinin bulunmadığını; fakat Bornova civarındaki köylerde küme küme düşman askerlerine rastladığını söylüyordu.

Vaziyet 8 Eylül 338/922 öğleden önce saat 10'da Kolordu Komutanına bildirildi. Ve bu rapor 8 Eylül 922 günü öğlende Manisa'da emir

almak üzere bulundurulacak olan subayla (Onüçüncü Alay'dan Zabitvekili Hüseyin Efendi) gönderildi ve adıgeçen Bornova'dan gelen çocukla, ele geçirilen esirler de yanına katıldı.

Tümen Komutanı bu raporunda; hareket şekli ve Horoz Köy, Bozköy bölgesine ulaştığını bildirdikten sonra ufak tefek engelleri devre dışı bırakarak hem Sapanca üzerinden İzmir yönünde keşifler yapmak ve hem de düşmanın buralarda direnip direnmeyeceğini ortaya çıkarmak üzere bir alayı Sabuncu Beli istikametine doğru göndereceğini arz ediyordu. Durum cidden çok nazik ve hassastı. Bizzat durumun gereğine göre karar alınmasını gerektirecek bir nitelikte idi. Saatler değil, dakikalar bile özel bir değer taşıyordu.

Öğleden önce saat 10'da Horoz Köyü'nden yazılan rapora bağlı olarak hareket etmiş bulunan Zabitvekili Hüseyin Efendi'nin Manisa'dan dönüşünün uzaması ihtimali vardı. Bir süre sonra öncü alayından alınan raporda; öğleden önce saat 10.30'da Keçili ile Bozköy arasında alayın yeniden ateş altında kaldığı ve bir bölük bırakılarak kalan kısımlarla yürüyüşe devam edildiği bildiriliyordu. Düşman kuvvetinden çatışma sonucu kırk beş asker esir edildiğinden, onların da gönderildiği rapora ekleniyordu.

Böylece öncü alayı ilerledikçe daha fazla dağınık ve yoğun miktarda düşman asker gruplarıyla çarpışmaya mecbur oluyordu. Esirler çeşitli Yunan birliklerine mensuptu. Bunlardan düşmanın genel ve özel son durumuna dair sağlıklı bilgiler alınamıyordu. Fakat her durumda -zaman kazanmak için olsa da- düşmanın İzmir çevresinde savunma düzeni olup olmadığını belirlemek, düşman gruplarıyla dolu olduğu görülen İzmir yolunu açmak ve bir an önce İzmir'i kurtarmak için büyük bir heyecan ve istekle gelmekte olan millî orduyu aydınlatmak; gerekirse düşman gruplarını ezerek şaşırtıcı bir hız ve saldırıyla İzmir'e girmek görevinin İkinci Süvari Tümeni'ne düştüğüne -durumu hemen değer-

lendiren- Tümen Komutanı, karar vermişti. Ve bu önemli görevi de ancak, genel durumuyla Tümen yapabilirdi.

Böylece İkinci Tümen'e tarihsel, şerefli ve sorumluluk taşıyan bir görev düşüyor demekti.

Öğleden önce saat 11.45'te Tümen Komutanı, bütün bu değerlendirmeleri özetleyerek Kolordu Komutanı'na Albay Fahri (Paşa) kısa bir rapor yazdı. Rapor araziye ve Tümen Komutanı'nın aldığı karara ve hareket şekline vakıf olan Muhafız Takımı Komutanı Kılıçarslan Efendi ile gönderildi. Adıgeçenin yanına 45 esir ile yeteri kadar muhafız da verildi.

Bu rapor yazılıp gönderildikten sonra alınan karara dayanılarak Tümen'e; Şose ile Sabuncu Gediği-İzmir yönünde yürüyüşe devam emri verildi.

Bu emir; subaylar ve erat arasında sonsuz bir şevk ve sevinç uyandırmıştı.

İzmir'e doğru çeşitli yönlerden yürüyen muazzam ve muzaffer ordunun en ilerisinde bulunmak zevk ve mutluluğunun verdiği askerî ve tarihsel bir neşe ile artık atların başları doğrudan doğruya İzmir'e, İzmir şehrine çevrilmişti. İleriye doğru atılan her adım, Tümen'i İzmir'e biraz daha yaklaştırıyordu.

Yol şose ise de 595 rakımlı tepeden sonra güzergah gittikçe alçalıyor ve zorunlu bir yön takip ediyordu. Arazi pek arızalı ve şose çok zikzaklı idi. Çeşitli kıvrımlarla yürüyüş kolları uzun bir kurdela gibi çözülüp açılıyordu.

Tarih sanki yükseklerden büyük ve hayali gözlerini açmış, hedefine doğru yürüyen millî ordunun öncülerini adım adım izliyordu. Tarih, bir milletin kaderini belirleyen etki yapmış bu İstiklâl Harbi'ne benzeyen pek az savaş kaydetmişti. Bunu en ilerde yürüyen neferden en geriden gelen er'e kadar bütün ordu, gerçek bir bilinçle idrak etmiştir.

Öğleden sonra saat 3.30'a kadar önemsiz çatışmalarla yürüyüşe devam ederek Boşnak Köyü civarına gelen Tümen, Bornova Ovası'nı örten son sırtlardan oldukça önemli bir ateşe hedef oldu.

Bir düşman bataryası da ateşe katıldı. Düşmanın işgal ettiği cephe genişti. Fakat kuvveti bir tabur kadar tahmin ediliyordu. Tümen Komutanı arazinin durumuna göre, düşmanın cepheden işgal edilerek sol kanada taşkın bir harekât yapılmasını emretti. Çatışma başlamıştı. Sol kanada sürülmüş olan Onüçüncü Alay'ın Beşinci Bölüğü'nün bulunduğu tepelerden, uzaklarda Nif kasabasından İzmir'e doğru yürümekte olan bir kol görüldü. Kolun yardımı pek fazla olduğu için, çekilmekte olan bir tümen tahmin edildi. Ardından, bu görülen düşman kuvvetinin yönünü değiştirerek Onüçüncü Alay'a doğru yaklaşmakta olduğunun bildirilmesi üzerine Onüçüncü Alay bir bölükle takviye edildi. Cephede Yirminci Alay ile Onüçüncü Alay'dan iki bölük vardı. Çatışma belirsiz aralıklarla bazan şiddetleniyordu. Sağ kanattan kuvvetle harekât yapmak üzere Dördüncü Alay da sağ kanada sevkedildi. Batarya ise, şose kenarında mevzilenerek ateşe iştirak ettirildi. İkinci Alay yedekte kalmak üzere Tümen genel durumuyla savaşa katılmış bulunuyordu.

Nif'ten çıkarak Tümen'in sol kanata doğru hareket eden düşman kolunun, sol kanada bin beş yüz metre yaklaşarak durduğunun bildirilmesi üzerine, durumun gelişmesine kadar sağ kanada doğru harekete geçen Dördüncü Alay'a da geçici olarak 'dur' emri verildi.

Durum ciddi bir nitelik kazanıyor gibiydi. Bu durum, Tümen'in manevra yeteneğiyle hafifletiliyordu. O sırada Birinci Tümen'den gelip geriye dönecek olan irtibat subayı ile durum Tümen Komutanı tarafından -Birinci Tümen vasıtasıyla- Kolordu'ya bildirildi.

Öğleden sonra saat 5'te yazılıp Birinci Tümen irtibat subayıyla gönderilen bu raporda Tümen Komutanı; 'Düşmana baskı yaparak burada sabit ve direnme niyetinde olup olmadığını' anlamak düşüncesinde ol-

duğunu bildiriyordu. Bornova Ovası'nı örten son sırtlar üzerindeki düşmanın kuşatılmasına ve tepelenmesine Nif'ten çıkan ve başlangıçta niteliği anlaşılamayan uzun düşman kolunun şüpheli bir şekilde sol kanada doğru yönünü değiştirerek meydana çıkan hareketine engel olmuştu.

Tümen bu suretle tedbirli ve soğukkanlılıkla savaşa devam ederken öğleyin Manisa'da Kolordu'dan emir almak üzere gönderilen Zabitvekili Hüseyin Efendi Kolordu'nun öğleden sonra saat 2.30'da yazılan emrini getirdi. Bu emir, Tümen'e öğleden sonra saat 5.30'da ulaşmıştı.

Emrin içeriğine göre Tümen'in şoseden (Sabuncu Gediği) İzmir istikametine hareket etmiş olduğuna dair öğleden önce saat 11.45'te yazılıp Muhafız Takım Komutanı Teğmen Kılıçarslan Efendi ile gönderilen raporun Kolordu'ya ulaşmadığı anlaşılıyordu. Bu raporun herhalde bir süre sonra Kolordu'ya ulaşmış bulunduğuna ve Tümen'in durum ve hareketinden Kolordu'nun haberdar olacağına göre alınacak karar ve düzenin değiştirilmesine gerek görülmedi. Kolordu Komutanı öğleden sonra saat 2.30'da Manisa'da yazılmış olan Kolordu emrinde;

Ondördüncü ve İkinci tümenlerin Hamidiye-Menemen, Birinci Tümen'in de Manisa-Bornova yoluyla İzmir'e doğru ilerlemesi ve 'sıkı bir keşif yapılmasını' emrediyordu. Halbuki durumun gerekleri olarak İkinci Tümen, Birinci Tümen'in izlemesi gereken yönde ilerlemiş ve Birinci Tümen tarafından yapılması gereken keşfi ve temizliği de kısmen yapmış bulunuyordu.

Öğleden sonra saat 6.45'te, Yirminci Alay'ın İkinci Bölüğü'nden alınan raporda Nif'ten çıkan kuvvetin Nif-İzmir caddesi üzerinde Bornova'ya doğru ilerlemekte olduğu ve yürüyüş kolunun tahmin edildiği gibi bir tümen olmayıp, büyük kısmının ağırlıklarından ibaret olduğu bildirildi.

Yirminci Alay'ın cephede bulunan bölüğünden, öğleden sonra saat 7.15'te yazılıp 7.50'de Tümen'e ulaşan raporunda da; düşman topçusunun bir topu geriye aldığı, mevzileri yeni bir bölükle takviye ettiği ve gecenin bastırması nedeniyle durumunun takip ve tesbit edilmesinin mümkün olmadığı bildirilmekte idi. Her halde artık düşmanın bu mevzide sebat etmeyeceği anlaşılıyordu.

Tümenin durmasının -gelişen son duruma göre- ciddi sebeplere dayandığı düşüncesine kapılmamak üzere;

Düşmanın Bornova Ovası'nı örten son sırtlar üzerindeki kuvvetinin ya bu gece çekileceği ve yahut küçük bir baskı karşısında yerini terkedeceği ve Nif'ten çıktığı görülen kolun ağırlıklardan ibaret olup Bornova'ya doğru ilerlemekte bulunduğuna dair öğleden sonra saat 9'da Kolordu'ya bir rapor gönderdi.

Artık gece bastırmış ve ateş kesilmişti. Oniki saat durmadan çatışmalı bir yürüyüş yapan Tümen geceyi dinlenmekle geçirmek üzere -Yirminci Alay dışında- şosenin iki tarafında toplandırıldı. Yirminci Alay düşmanla teması korumakla görevlendirilmişti. Bulunulan bölgede gıda maddeleri ve özellikle su yoktu. Ertesi sabah öğleden önce saat 4.30'da harekete hazır olunması birliklere yazılı olarak bildirildi.

Yirminci Alay tarafından gece sık sık keşifler yaptırılıyordu. Osmanlı mevzilerinin gerisindeki ovada birçok ateşler ve ışıklar görülüyordu. 8/9 Eylül 338/922 geceyarısında henüz çekilmemişlerdi.

Gece karanlık ve gökyüzü çok yıldızlı idi. Bu yıldızlı gecenin koynunda tarihsel ve büyük bir olay, bir gizem saklı idi. İstirahate geçilmiş olmasına rağmen hiç kimse uyumamıştı. İzmir önünde geçirilen bu gece İkinci Tümen'in tarihsel anılarında unutulmaz bir gecedir. Tümen İzmir'e doğru geri çekilen düşman kollarının arasındaki gedikten içeri girmiş ve çekilen düşmandan daha ileri giderek kutsal hedefi ve değerli

avı olan İzmir'in yanıbaşında yeni ve son bir hamle için kısa bir süre dinlenmeye çekilmişti.

Tümen Komutanı 8/9 Eylül saat 7'den sonraki durumla ilgili 8/9 Eylül 338/922 öğleden sonra saat 11'de yazdığı raporda Kolordu'ya bilgiler vermiş ve Tümen'in Boşnak Köyü civarına emniyet tesisi için bir alay (Yirminci Alay) terkederek diğer alaylarla yolun iki tarafında geceyi geçireceğini bildirmişti. Bu rapor da öğleden sonra saat 7'de harekete geçmiş olması lazımgelen ve muhtemelen pek yakınlarda olan Birinci Tümen vasıtasıyla gönderilmişti.

Kolordumuzu Birinci, İkinci ve Ondördüncü süvari tümenleri 9 Eylül 338/922 sabahı yakından sıkı bir şekilde kuşatılmasını kapsamına aldığından kahraman Ondördüncü ve Birinci tümenlerin de aynı alanda ve bu yıldızlı gökyüzü altında aynı heyecan ve merakla ileriye atılmak için sabırsızlandığı şüphesizdi.

İkinci Tümen'den bugünkü savaşta bir subay (Yaralı olan subay, Teğmen Sıtkı Efendi idi ki; daha sonra İzmir'de vefat etti. Adıgeçen Sakarya savaşlarındaki akınlarıyla kendisini göstermiş fedakar bir subaydı. Hatta Sakarya'da önemli bir baskında Yunan Başkomutanı Papulas'ın şahsî eşyalarını elegeçirmekle ün kazanmıştı) ve üç er yaralı ve üç hayvan ölmüş, üç hayvan da yaralanmıştı. Buna karşılık düşmana iki yüzden fazla ölü verdirilmiş, seksen kadar esir alınmış, birçok eşya ve araba terkettirilmişti. Ölülerin arasında onbeş kadar da Ermeni çetecisi vardı.

İkinci Tümen'in durumunun gereklerine göre aldığı ve uygulattığı karar, İzmir'e giden yolun bir gün önce açılmasını ve yol üzerindeki düşman gruplarının temizlenmesini sağlamıştı. Daha sonra anlaşıldığına göre millî ordunun ilk top sesleri Bornova ve İzmir'den de duyurula-

rak, Akdeniz hedefi üzerinde Türk zaferinin yüce sesi yükseltilmiş; millî ordunun İzmir'e yaklaşması haberi telsiz telgraflarla bütün dünyaya ilan edilmişti.

Özellikle Bornova'daki düşmana cepheden ve Nif'ten gelen kuvvetlere, geriden yapılan tesir ile İzmir'e kadar olan saha tamamen açılmıştır.

9 Eylül 338/922

8/9 Eylül 338/922 geceyarısından sonra saat 4'te Yirminci Alay'ın keşif kollarından alınan raporlarda Bornova Ovası'nı örten son sırtlar üzerindeki düşmanın da -tahmin edildiği gibi- kaçtığı ve yol ve çevresinde düşmandan eser kalmadığı bildirildi.

Yirminci Alay'ın İkinci Bölüğü'nden çıkarılan subay, Keşif Kolu komutanı Teğmen Enver Efendi, İzmir'in onbeş kilometre kuzeyine kadar ilerlemiş ovaya, İzmir'e ve Liman'a hakim bir tepe üzerinde yaptığı gözlemleri bildiriyordu.

İzmir'in kapılarına, İzmir'e doğru ve büyük bir hızla kaçan düşmandan önce ulaşılmış bulunulduğu şu sırada ele geçirilen bu fırsatın yitirilmemesi çok önemli ve yaşamsal bir mesele durumunda idi. Düşman kaçarken yakaladığı küçük fırsatları çok alçakçasına kötüye kullanıyor; nefes almaya vakit bulunca kaçtığı güzergahı kan ve ateş içinde bırakıyordu. Dolayısıyla 9 Eylül 338/922 sabahı İzmir'e doğru açılmış olan sahayı İkinci Tümen'in bütün gücüyle işgal etmesi zorunlu idi.

Tümen Komutanı Tümen'e yazdığı emirde; Düşmanın tutunduğu mevzileri boşaltarak kaçtığını, Tümen'in Bornova yönünde ileri harekete devam etmesini ve bunun için de Yirminci ve Dördüncü alayların Yirminci Alay Komutanı Kazım Bey'in komutasında derhal ileri yürüyü-

şe geçerek rastladığı yerde düşmanı bastırarak kovmasını emretmekte ve Tümen'in genel durumuyla yürüyüş sırasını belirlemekte idi. Bornova yönüne ileri yürüyüşe geçen İkinci Tümen alaylarına durumu bizzat görerek daha esaslı emir vermek üzere İkinci Tümen Komutanı; karargahıyla beraber Bornova'nın yaklaşık üç kilometre doğusunda ve şose kenarında bulunan gözleme yerine geldi.

Tepeye çıkınca İzmir ve deniz bütün sihri ve güzelliğiyle gözleri kamaştırıyordu. Millî Ordu'nun uğrunda bu kadar kan ve can feda edilen hedefi, sabahın ince ve hafif sisleri arasında, doğuşun altın nurlu pırıltıları içinde özlemle tebessüm ediyordu. Tepeye çıkanlar;

- İzmir ve deniz! diye temkinsizce bağırmaktan kendilerini alamıyorlardı.

İzmir ve deniz, millî ordunun bu ikiz kardeş gibi ideali, hedefi, bütün güzelliği ve büyük şehirliliğiyle kollarını açmış;

- Artık geliniz! diyordu.

Bu büyük ve yüce manzaranın görkemli huzurunda bütün yürekler buraya gelinceye kadar geçtikleri ölüm yollarını, çektikleri güçlük ve sıkıntıları kısa bir an içinde düşündüler.

Yine böyle bir sabah bu güzel deniz ve güzel İzmir Belen'in ahlaksız, sarhoş ve sefil çocuklarının kötülük hastalığına atılmak istenilmiş ve kolları bağlanarak, bağrı süngülenerek, damla damla sızan kanıyla Türk İzmir mezbahaya götürülmüştü.

Fakat o zaman Türk İzmir'in temiz ruhu, bağrı ve yüreği yaralı olarak kaçmış, Anavatan'ın içinde diyar diyar gezmiş; İnönü'de, Sakarya vadilerinde ölümle gözgöze gelmiş ve Anavatan'ın büyük ruhuyla birlikte her gördüğü ıztırap ve felaketten yeni ve taze bir kudret ve kuvvet alarak gittikçe büyümüş; nihayet Dumlupınar'da bütün Yunan efsanelerini, İlyada'nın şiirlerini yırtarak uygar rüştünü, soylu üstünlüğünü ka-

nıtlamış, bütün maddî ve manevî kuvvetlerinin kahredici üstünlüğüyle o saldırgan ve katil düşmanı 'kutsal namus ocağında' boğarak işte yine İzmir'e gelmişti.

Bu iki sabah arasında geçen karanlık ve korkunç günlerin bütün ıztırap ve elemlerini tepeye çıkanlar, bir anda unutmuş gibi oldular.

O sırada Birinci Tümen Komutanı karargahıyla gözleme yerine geldi. Birinci Tümen'e mensup diğer birlikler de peyderpey geliyorlardı.

İzmir limanında İtilaf Devletlerine ait iki büyük ve on kadar çeşitli ebatlarda savaş gemileri vardı. Bornova'dan İzmir'e doğru giden birçok insan kafileleri görülüyordu. Rıhtımda gemilere bindirme ve yükleme ile ilgili hiç bir hareket yoktu. Kovalayan ordu, kaçan ordudan önce hedefe ulaşmıştı.

Bir hedef belirlenmemekle birlikte İkinci Tümen bataryasıyla Bornova'ya doğru birkaç ateş yapıldı. Ateşe başlar başlamaz Bornova'daki evlerin pencerelerine çeşitli milletlere ait bayraklar asılmaya başladı. Bu milletlerden birçoklarının ihtiraslı siyasetçileri, mağlup olan Yunan Ordusu'nun koruyucuları, yolgöstericileri ve ortaklarıydılar. Her türlü devletlerarası hukuku çiğneyerek İzmir'e saldırtılan Yunan Ordusuna 'uygarlık ordusu' diyenler, o ordunun yenilmesi üzerine bu bayrakları asarken kim bilir ne denli vicdan gazabı ve utanma ıztırabı duyuyorlardı.

Türk Ordusu; 'uygarlık ordusu' diye memleketine tasallut ettirilen orduyu, uygarlığın gerçek kuvvet ve silahıyla yenmişti. Ve paymal edilen (ayaklar altında çiğnenen) devletlerarası hukuku korumak ve ona uymakla millî ordu uygarca üstünlüğünü göstermişti. Derhal ateş kestirildi. O sırada İzmir'den Bornova'ya tek bir lokomotif geldiği görüldüğünden konuşma, anlaşma yapma memuru (yetkili parlamenter) olması ihtimaline dayanarak; Onüçüncü Alay Komutanı Atıf Bey Bornova

üzerine bir bölükle gönderildi.

Gözleme yerinde bulunan ve bütün harekât sahasını gözleriyle görmekte olan Birinci ve İkinci Tümen komutanlarının görüşmeleri sonucunda;

Birinci Tümen'in Kokluca'dan Kadifekale üzerinden; İkinci Tümen'in de sağdan, yani Bornova'nın kuzeyindeki sırtlardan, hareketleri kararlaştırıldı.

Yirminci Alay Bornova'nın kuzeyindeki sırtlara ve Onüçüncü Alay'ın büyük kısmı da Bornova yönünde yürüyüşe geçti.

Öncü olan Dördüncü Alay da Bornova'nın kuzeyindeki sırtlarda zeytinlikler civarında bulunuyordu.

Yirminci Alay Bornova'nın kuzey sırtlarına ulaştığı zaman yapılan gözlemlerde ciddi bir düşman faaliyeti görülmemişti. Hatta Yirminci Alay'ın bir bölüğü Bornova'nın hemen yanıbaşında, kuzeye geçiyordu.

Birlikler arasında ileri gitmek hususunda özel ve belirgin bir rekabet vardı.

Bornova'dan kesik kesik ve ara sıra silah sesleri geliyordu. Bu belirsiz silah sesleri geride kalan Yunan Ordusu'nun gerçekleştirdiği faciânın benzerine Bornova ve İzmir'de de başladığı düşüncesini uyandırıyordu. Memleketinde savaşmak zorunda kalmanın elemi içinde bulunan her komutan gibi İkinci Tümen Komutanı da böyle bir faciayı engellemek duygu ve isteğinden uzak olamazdı. Bir an önce Bornova ve İzmir'in geri alınması, düşmanın gerçekleştirmesi muhtemel facialarının ve yıkımların önünü kesebilirdi.

İkinci Tümen birlikleri kararlaştırıldığı gibi ileri doğru sürülmüş ve gereken noktalarla sahayı işgal etmişti. Birinci Tümen'in birliklerinin Kokluca ve Kadifekale'ye ulaşmasına kadar geçirilecek zaman -kısa da olsa- hem boş hem de telafisi mümkün olmayan bir durumun ortaya

çıkmasına neden olabilirdi.

Birlikler adeta birbirleriyle yarışıyormuş gibi, sabırsızca ileri atılmak istiyorlardı.

İkinci Tümen Komutanı bu uygun durumu gözönüne alarak artık zaptedilemeyecek bir duruma gelmiş olan birliklerine Bornova ve İzmir'in işgalini emretti. Bu tarihsel ve çok önemli olan emirde;

"Yirminci Alay Bornova'nın batısında ve Dördüncü Alay Bornova içinden tarayarak İzmir istikametinde hareket ve diğer Tümen birlikleri de sıra ile Dördüncü Alay'ı izleyeceklerdir" denilmekte idi. Emri alan birlikler çelik bir irade ile ileri atıldı.

Manzara her Türk'ü sonsuza kadar mutlu edecek bir sevgi meydana getirmişti. Birlikler adeta pistte yarışa son süratle katılanların yarattığı heyecanın benzerini yaşatıyordu. Artık düşman gruplarının ateşine ve direnişine de önem verilmiyor, önlerine çıkan bütün engelleri göğüsleyerek, ezerek, çiğneyerek geçiyorlardı.

Halk ve kaçan düşman adeta hipnotize olmuş gibiydi. Derhal yıldırım hızıyla Bornova işgal edildi.

Dördüncü Alay Komutanı Bornova'nın işgalini, Bornova istasyonundan yazdığı şu küçük raporla bildirdi:

İkinci Süvari Tümen Komutanlığına

1- Alay öğleden önce saat 9'da Şerefeddin Bey Komutasında iki bölüğüyle ve daha sonra geriye kalan kısımlarıyla Bornova'yı işgal etmiştir.

2- Alayla güneybatı yönüne ilerlendiğini arz ederim.

Dördüncü Süvari Alay
Komutanı
Ali Reşat

Alay Bornova'ya girerken bir iki yerde düşman gruplarının ateşine maruz kalmış; bu sırada Şerafeddin Bey'in atı vurulmuştu. En önde kahraman ve seçkin sekiz nefer yaya yürüyordu.

Yirminci Alay'ın Bayraklı civarındaki tersanenin kuzey sırtlarından görünmesi üzerine Mersinli'ye doğru yürüyen düşman grupları şaşkın bir durumda kaçmaya başlamış; kitle halinde kaçan bu askerler On üçüncü Alay'ın bir bölüğü tarafından kuşatılarak esir edilmiştir ki; çeşitli rütbelerde 21'i subay olmak üzere binden fazla askerden oluşan bu kafile, daha sonra Mersinli pavyonlarına yerleştirilmiştir.

En önde Dördüncü Alay Komutan Yardımcısı Şerafeddin Bey olduğu halde Dördüncü ve Yirminci alaylar tam bir düzen çerçevesinde caddeyi izleyerek ilerlemekte iken, soldan Punta'daki un fabrikasından açılan ateşle en önde yaya yürüyen kahraman erlerden üçü şehit ve biri ağır şekilde yaralandı. Fakat artık ateşe önem verilmiyordu. Aralıksız ve dinlenmeden yürüyüşe devam edildi. Birliklerin böyle metin ve cesur ileri atılışı karşısında ateş edenler bile dayanılmaz bir tesire kapılarak ellerinden silahlarını atıyorlardı. Türk yiğitlik ve cesaretinin en parlak bir örneği olan bu yürüyüş ve İzmir'e giriş, seyredenlerin gözünde olağanüstü bir nitelik almıştı. Binlerce düşman grupları ve silahlı Hıristiyanlar ve çetelerle dolu olan İzmir'i süvarilerin bu fedakar ileri atılışları hayran ve şaşkın bir duruma getirmişti. Özellikle yabancılar ve levantenler son dakikaya kadar Türk Ordusu'nun zaferine inanmak istemeyenler, gözlerinin önünde dünyada hiç bir milletin gösteremeyeceği tam bir kendinden geçme ile yürüyen bu süvarileri o kadar doğaüstü görüyorlardı ki; gözlerine bir türlü inanamıyorlardı. Tam İzmir'e girerken un fabrikasından açılan ateşle şehit olup orada bırakılan kahraman askerler öylesine soylu bir serilişle İzmir girişinin iki tarafında yatıyorlardı. Başlarını sanki millî ülkünün eşiğine koymuş, onun ebedî nöbetçileri gibi geriden gelen birliklere, duruş ve tavırlarıyla İzmir'e girilen noktayı işaret ediyor, gös-

teriyorlardı. Onlar İzmir mefkûresinin şehitleri idi.

İzmir'in kapısında İzmir için can veren bu muhterem şehitler şunlardı:

1- İkinci Tümen'in Dördüncü Alayı'nın İkinci Bölük Çavuş'u, Akşehir'in Mamure't-ül Hamid karyesinden Bekir oğlu Mehmet.

2- İkinci Tümen'in Dördüncü Alayı'nın İkinci Bölük Çavuş'u, Antalya'nın Kızılsaray karyesinden Baba İbrahimoğulları'ndan Ömer oğlu Hakkı.

3- İkinci Tümen'in Dördüncü Alayı'nın Dördüncü Bölüğü'nden nefer, Nevşehir'in Aynalı (İneli) karyesinden Sağıroğulları'ndan Ahmet oğlu Seyyid Ahmet.

Artık İzmir'e girilmişti. En önde Şerafeddin Bey olarak adeta bir uç komutanı gibi, yanında emir subayı Teğmen Hamdi ve Dördüncü Alay'dan Teğmen Ali Rıza efendiler olduğu halde Kordonboyu'nu izliyorlardı.

Liman'daki yabancı gemilerinden bütün bakışlar ve dürbünler Kordon'da ilerleyen bu fedakâr müfrezeye yönelmişti. Pencerelerin aralıklarından gözetleyenler İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği o feci ve kanlı günü anımsıyor; Türk Ordusu'nun da şehre girerken İzmir'i kana boyayacağı konusundaki yanlış tahminlerinin iflas ettiğini görüyorlardı. İzmir'e çıktıkları zaman gölgelerinden korkan ve hayallere ateş eden Yunan Ordusuyla o hain ve alçak ordunun arta kalanları ve silahlı yerli Hıristiyanların titremeleri arasında pervasızca ve büyük bir düzenle ilerleyen Türk süvarilerini karşılaştırmaktan kendilerini alamadıklarına şüphe yoktu.

İşte Türk zaferinin, Türk başarısının, Türk uygarlığının üstünlük gizemi burada idi. O kuvvetliyken korkuyordu. Bu, küçük ve zayıf bir müfreze durumundayken büyük bir soğukkanlılık ve sağlamlıkla ilerliyordu. Ve ilerlerken binlerce düşman askeri silahlarını kendiliklerinden

yerlere atıyorlardı...

Pasaport yeri civarında elinde bomba bulunan bir düşman askerine Şerafeddin Bey tarafından elindeki bombayı yere bırakması ihtar edilmişti. Asker korkusundan dolayı, olması pek muhtemel bir ani hareketle bombayı patlatmıştı. Bu patlama sonucu Şerafeddin Bey yüzünden yaralanmış, gerek kendi atı ve gerek kendi yanında bulunan Yirminci Alay'ın Üçüncü Bölük Komutanı Yüzbaşı Nuri Bey'in atı yaralanmış olduğu halde büyük bir sessizlik ve soğukkanlılık ile yürüyüşüne devam etti. Hükümet Konağı'na ulaşarak Teğmen Ali Rıza Efendi'ye hükümet kapısını açtırıp kurtuluşun göstergesi olarak 9 Eylül 338/922, öğleden önce saat 10.30'da Türk nöbetçileri konumlandırmıştır. Böylece 15 Mayıs 1919 sabahı pek namertçe ve kanlı bir şekilde Yunan baskınına uğrayan İzmir tam 27 ay (doğrusu 40 ay olması gerekiyor) 24 gün, yani 754 gün (doğrusunun 1.100 günden fazla olması gerekiyor) ağır bir karabasan gibi düşman istilası altında kaldıktan sonra ebedî olarak Türk egemenliğine geçmiştir.

Dördüncü Alay iki bölüğüyle hükümet binası ve Kışla civarında toplanmış Yirminci Alay da -biraz önce vapura bindirilmek üzere Yunanlılar tarafından götürüldüğünü haber aldığı esirlerimizi kurtarmak üzere- Kokaryalı istikametinde harekete devam etmişti. Bu Alay güzergahındaki evlerden fazla ateşe uğradığından ve bir iki yöne kuvvet ayırmaya mecbur olduğundan Alay daha sonra Tümen'den verilen emirle Kışla'da toplandı.

Dördüncü Alay Komutanı diğer üç bölüğüyle ve İkinci Alayla birlikte Punta civarından sola dönerek kestirme yol ile doğruca Kadifekale'ye çıkmıştır. Bu kol da, hareket sırasında birçok düşman grubunun askerlerine ve silahlı Hıristiyanlara rastlamış, saldırı girişimlerini sonuçsuz bıraktırmıştır.

İkinci Alay Kemer istasyonu hizasından geçerken Aydın yönünden

gelen bir treni durdurarak trende bulunan bir Yüzbaşı ve dört subay ile yedi yüz kadar Yunan askerini esir etti. Bunlar İzmir'in işgal edildiğinden habersiz olduklarından başlangıçta teslim olmak istememişlerse de istasyonda bulunan bir yüzbaşı komutasındaki sekiz neferlik Fransız müfrezesi durumu kendilerine anlatmış; teslim olmaktan başka çare olmadığını bildirmiş olduğundan 'Yirminci Alay'ın Birinci Bölük Komutanı Yüzbaşı Faik Efendi'nin Bölüğü tarafından şehir içinde bir kargaşaya meydan vermeden teslim edilmiş ve silahları alınmıştır. Alay güzergahındaki Türk halkı tarafından sonsuz bir sevinçle alkışlanmış ve halk tarafından subaylar ile erlere ziyafetler verilmiştir.

Alayların İzmir'e girişinin ardından Mersinli'ye ulaşan İkinci Tümen Komutanı ve Tümen Karargahı bir İtalyan Albayı, çeşitli yabancılar ve halk tarafından karşılandı. İtalyan Albayı şehirde her ne kadar bir çok - gruplar halinde düşman askerleri mevcut ise de silah kullanacak bir durumda olmadıklarını söyledi.

Biraz önce esir edilmiş ve Mersinli pavyonlarına konulmuş olan Manisa çevresi komutanıyla, yanındakilerin otomobilleri orada hazır bulunuyordu.

Tümen Komutanı ve Savaş Karargâhı bu otomobillere binerek Kordon güzergahıyla Hükümet Konağı'na hareket ettiler. Bütün rıhtımı baştan başa dolduran binlerce halk ve özellikle aralarında bulunan düşman asker grupları;

– Yaşasın Mustafa Kemal Paşa! nidalarıyla otomobilleri alkışlıyor pencerelere Türk bayrakları asılarak büyük bir gürültü içinde bütün rıhtım inliyordu. Liman'daki savaş gemilerinin güvertelerinden alkış sesleri geliyor, bütün vapurlar düdükleriyle Tümen Karargahını, millî ordunun büyük bir düzenle ve yücelikle İzmir'i işgal edişini selamlıyorlardı.

Hiç bir etki ve ihbar meydana gelmeden Türk Ordusu'nu ve Türk Ordusu'nun Başkomutanını alkışlayan bu eller ve ağızlar, İzmir Yunan baskınına uğradığı zaman;

"-Zito Venizelos!" diye alkışlayan ve bağıran aynı eller ve ağızlar idi. Ve o zaman sadece kendileri bağırmakla yetinmiyor; silahsız, günahsız Türk halkını da süngüleyerek, döverek, öldürerek onları da bağırtmak istiyorlardı. İkiyüzlüce olsa da bu son bağırış etkili ve ibretlikti.

Yunanlılarla bunların dayanağı olan devletlerin bu geri çekiliş mağlubiyetlerini bizzat kendilerinin itiraf etmesi, tarihsel bir manzara oluşturuyordu.

Daha iki gün önceye kadar en fena sıfatlarla aşağılayıp hakaret ettikleri; dişleri, tırnaklarıyla boğmak ve dünyadan hem vücudunu, hem de ismini kaldırmak istedikleri Türk'ü, şimdi yerlerde sürünerek alkışlıyorlardı. Bu faziletsiz insan sürüleri arasında Hükümet Konağı'na ulaşan İkinci Tümen Komutanı ve Tümen Karargahı, Hükümet Dairesi'nde toplanmış olan yabancı devletlerin konsoloslarıyla Şerafeddin Bey'i konuşurken buldular. Konsoloslar; ticarî kurumların korunması için karaya çıkarmış oldukları askerlerden dolayı özür diliyorlar, gerek görülmediği takdirde askerlerini derhal gemilere çekeceklerini garanti ediyorlardı. Doktor Esat Bey çevirmenlik yapıyordu. Merak etmemeleri; peyderpey gelmekte olan Türk birlikleriyle yabancı muhafızların derhal değiştirilecekleri bildirildi.

15 Mayıs 1919 faciası sırasında çocuklara varıncaya kadar bütün silahsız Türkler Yunan Ordusu tarafından sokaklarda parça parça edilirken ve İzmir içinde dünyada bir misli daha görülmeyen mezalim ve facialar meydana getirilirken, insaniyet adına da olsa küçük bir girişimde bulunmamış; bu hareketleriyle o cinayetlerin manevî sorumluluğuna katılmış olan konsolosların şimdiki konumu ve durumu iğrenç idi. Fa-

kat artık geçmişi hatırlamanın hiç bir faydası yoktu. Güçsüzlerin herkes düşmanı, güçlülerin ise tüm dünyanın dostu olduğu gerçeği bu münasebetle bir kez daha doğrulanmıştı.

Bu kez sadece kuvvetli olarak değil, aynı zamanda haklı ve uygarca üstünlük göstermek suretiyle Türk Ordusu ve Türk Milleti Akdeniz sahilinde İzmir'de varlığını gösteriyordu.

9 Eylül 338/922 yeni bir tarihin başlangıcıdır. Bu tarih İkinci Tümen Komutanı'nın şu küçük ve alçakgönüllü bildirisiyle başlamıştır:

Bildiri

İzmir bugün öğleden önce saat 10'da işgal edilmiştir. Şehirde emniyet ve asayişin bir an önce iade ve tesis edilmesi için bütün halk büyük bir sükûnetle işleri başına dönmelidir. En küçük asayişi bozacak bir harekete girişen her ferdin şiddetle cezalandırılacağı ilan olunur.

9 Eylül 338/922

İkinci Süvari Tümeni Komutanı
Albay
Ahmet Zeki

Bildiri derhal çoğaltılarak otomobillerle dağıtıldığı gibi Sada-yi Hakk gazetesiyle yayınlandı. Ayrıca İzmir'in işgal edildiği Fransız Edgar Quine (okunduğu gibi) gemisinin telsiziyle bildirildiği gibi, her ihtimale karşı, raporun bir kopyası da Tümen Kurmayı ve otomobil ile gönderildi.

Artık Türk halkı heyecan dalgaları halinde Hükümet Konağı çevresine toplanıyordu. İzmir ağır bir karabasandan uyanmıştı. Askerleri ve

subayları göğüslerine bastırıyor, sarılıyorlardı. Hükümet Konağı'nın çevresi millî sevincin, millî zaferin gerçekleştiği yer olmuştu. Bütün eşraf ve saygılarını sunmak isteyenler gelmişti.

Yerel olarak Vali seçilmesi uygun görülen Genel Borçlar İdaresi Eski Müdürü Abdülhalim Bey'in memuriyete uygunluğu, İkinci Tümen Komutanı tarafından onaylandı. İşgalin başlangıcı ve ilk aşaması böylece son bulmuş demekti.

* * *

Fahri Paşa Hazretlerinin emir ve komutalarındaki, 'İstiklâl Savaşları Süvari Kolordusu' birliklerinin İzmir'in kurtarılışında gösterdikleri sürat ve fedakarlık ile birliklerin bir an önce İzmir'e girmek için gösterdikleri rekabet ve müsabaka ve İzmir'in alınması; hiç şüphe yok ki, kuşaktan kuşağa Türk neslinin okuyacağı bir destan olacaktır.

10 Eylül 338/922

10 Eylül 338/922 sabahı İzmir, bütün yüreğinden coşan şükran ve minnetleriyle gerçek kurtarıcılarını; büyük müncisi ve millî ordunun büyük Başkomutanı Gazî Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini ve zaferin büyük amillerinden (etmenlerinden) Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa ve Orgeneral İsmet Paşa Hazretlerini ve diğer değerli komutanlarımızı bağrında ağırladı ve yüceltti.

Türk Ordusu'na ve Türk Milleti'ne imkansızlıklar içinde eşsiz başarılar sağlayan ve bize yeni bir vatan kazandıran büyük komutanlarımızın dehasıyla bu uğurda canlarını feda eden kahraman şehitlerimiz olduğuna şüphe yoktur. Zaferin ve İzmir'in kurtarılışının bütün şerefi onlara aittir.

Dördüncü yıldönümü münasebetiyle özellikle fedakâr şehitlerimizin mukaddes huzurlarında bir kez daha eğilmek kurtarılan İzmir ve mutluluğa ulaşan milletimiz için bir vicdanî vecibedir.

TANIKLIKLAR

Dumlupınar Meydan Muharebesini ve ardından başlayan Büyük Taarruz'u hiç şüphe yok ki Ankara'dakiler büyük bir heyecanla ve 'sansüzsüz' olarak izleyebiliyorlardı. Büyük Millet Meclisi, askerî kanallardan doğru haberleri alabiliyor ve bu haberler milletvekilleri ile bürokratlar üzerinden halka yansıtılabiliyordu.

Buna karşılık İstanbul'un durumu farklıydı. Haber kaynakları yeterli değildi. Haberler birbirleriyle çelişiyordu. Gayrimüslim kaynaklar, onlardan çok gönüllerindeki haberleri yayıyorlardı. Gazeteler ağır sansür altında bulunduğu için doğru haberleri duyurmakta zorlanıyorlardı. Bazı bulvar gazeteleri gerçekleri yazıyorlarsa da onlara pek inanılmıyordu.

İzmir'de ise durum bambaşkaydı. İzmirliler esâreti, özgürlüğü ve tarihi neredeyse aynı anda ve iç içe yaşıyordu. Yunanlıların ve işbirlikçilerin kaçışı, Türk Ordusu'nun ve kurtarıcıların şehre girişi, çıkan yangınlar; panik, şenlik, gözyaşı, sevinç ve kan birbirine karışıyordu.

Tüm bu gelişmeleri zamanın Türkiye'sinde en canlı biçimde iki ünlü yazar; Falih Rıfkı (Atay) ile Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) beyler birlikte yaşıyor, tanık oluyorlardı. Biri İkdam, diğeri Akşam gazetesinde makaleler yazan bu iki aydın; önce İstanbul'un karanlığına, kahroluşuna, ardından da kurtuluş sevincine ve çılgınlığına şahitlik ediyorlardı. Hemen ardından bir İtalyan gemisi ile İzmir'e koşan Falih Rıfkı ve Yakup Kadri beyler orada 'büyük kurtuluşu' gözleriyle izliyor; cereyan eden olaylara Mustafa Kemal ve İsmet paşaların yanında büyük bir heyecanla tanıklık yapıyorlardı. Bir başka ifade ile bu iki tanınmış edebi-

yatçı 'tarihi yaşıyor'; sonra da gözlemlerini ve tanıklıklarını kaleme alarak ölümsüzleştiriyorlardı.

Falih Rıfkı Bey'in makalesi; 'Bir Eski Hatıra-Mustafa Kemal'in esir düştüğü havadisinin yayıldığı akşam' başlığını taşıyordu. Yazar'ın bu makalesi 26 Temmuz 1955 günü İstanbul'da Sel Yayınları tarafından basılan 'Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri' adlı kitapçıkta yer alıyordu. Bu kitapçık Falih Rıfkı Bey tarafından kaleme alınan makalelerden oluşuyordu. Dördüncü makale; 'Bir Eski Hatıra' başlığını taşıyordu.

Kurtuluş günlerinde İstanbul'daki ve İzmir'deki olayları, halkın duygularını ve tarihsel gelişmeleri yerinde gözlemleyerek; neredeyse 'eşzamanlı bir belgesel' canlılığı ile kaleme alan Falih Rıfkı Bey bu önemli makalesinde aynen şu satırlara yer veriyordu:

BİR ESKİ HÂTIRA

Falih Rıfkı Atay

Gazeteye geldiğim vakit, Anadolu'nun birdenbire kapandığını söylediler. İstanbul ve Türkiye'nin işgal altındaki şehir ve köyleri ile memleketin öbür kısmı arasında hiçbir temas yapmaya imkân yoktu. Aradan 25 yıl geçti. O sabahki heyecanın şimdi bile gönlümde ürperdiğini duyuyorum...

– Acaba Yunanlılar mı taarruza geçtiler?

– Belki de bizimkiler...

Tarihte hiçbir perde, bu kadar ağır bir kader sırrı üstüne inmemiştir. Ne Rumca ve Ermenice gazetelerde, ne İngiliz veya Fransız ağzı konuşanların sözlerinde merak giderici bir yayıntı bile yoktu.

– Canım biz taarruz edebilir miyiz? Daha geçenlerde Fethi Bey mütareke aramak için Londra'ya gitti. Ummam ki böyle bir delilik yapalım.

– İhtimal ne cepheyi ne de cephe gerisini tutamaz hale geldikleri için bir son çare aramışlardır.

Hepimiz Mustafa Kemal'in askerlik dehasına inanırdık. Onun her şeyi var'a olduğu kadar yok'a da çevirecek bir zar atmayacağını biliyorduk.

Fakat nasıl haber almalı idi?

Bütün günümüz adeta merak sancısı içinde geçti. Yalnız yemekten değil, düşünmekten de kesilmiştik. Zırhlıları ile tümenleri ve alayları ile Birinci Dünya Harbi düşmanlarının zaferi İstanbul'un sularında ve sokaklarında idi. Bir tek ümit, bir avuç askerde ve Mustafa Kemal denen bir isimdedir. Kapkara perdenin arkasında yalnız onların yaklaşıp uzaklaşan hayaletlerini sezinliyoruz.

Nihayet Rumca gazetelerde ilk rivayetler söktü. Biz taarruza geçmiştik ve başımızı Yunan Ordusu'nun çelik kayasına boş yere çarpıp duruyorduk.

Türk Ordusu'nun bu taarruz savaşına giremeyeceği fikri bizim neslimizin değişmez hakikatlerinden biriydi. Ordumuzun kahramanlığına bel bağlardık. Fakat onun ancak dayanma mucizeleri verebileceğini sanırdık. Rumca gazetelerin haberiyle, merakımız biraz azalsa bile, kaygımız hâlâ ateş gibi yanıyordu.

Bu ertesi gün de böyle sürdü. Saat geçtikçe ümitsizliğimiz arttı, Havadis duyurmakta Beyoğlu gazeteleri ile yarış eden ve üstüste kasabalar alındığı rivayetlerini uyduran bir Türkçe sürüm gazetesine kızıyorduk.

– Taarruz sökmüş olsa, bir tebliğ verirlerdi. Durduk mu, geriledik mi? Ah, hiç olmazsa bir iki kasaba alsak da öyle dursak...

Bir iki kasaba alıp durmayı nimet saymaya başlamıştık. Az da olsa başarıyı, halk güvenini arttırma yolunda kullanmak kolaydır. Bu bir

edebiyat işidir. Fakat ya hiçbir şey yapamadıksa, ya geriledikse?

Mustafa Kemal'e kızanlar ağızlarını açmışlardı bile...

Akşam üstü, gene beynimizin içinde aynı burgu, kalbimizin içinde aynı ağrı, Büyükada'ya gidiyorum. Aydınlık, ferah bir Ağustos akşamı... Köpüklü, uyanık ve neşeli bir deniz... Güverte tıka basa dolu... Türkçe konuşmayanlarda birbirinin sözünü kapan bir sevinç var. Sadece bu sevinç bizi yıkmaya yeterdi. "Ne olmuş?" diye sormaktan korkuyorduk.

Bir fena şey vardı. Kimseye bir şey sormaksızın onu zihnimizde hafifletmeye uğraşıyorduk. İhtimal durmuştuk. Belki de bir iki noktada gerilemiştik. Ordu bozulmamışsa bundan ne çıkardı? Yunanlılar da artık bitkin bir halde değil miydiler? Aşağı yukarı bir uzlaşma yapabilirdik. Bu da elbette Sevr Antlaşması'ndan daha iyi olurdu.

Fakat içimizdeki sualin, kimseden aramaya cesaret edemediğimiz cevabı kendiliğinden geldi:

– Başkumandan Mustafa Kemal Paşa bütün karargâhı ile beraber esir olmuş...

Keder insanları öldürmez derlerse, bu söze inanınız. Kalb denen şeyin ne dayanıklı bir maddeden yapılmış olduğunu ben o akşam üstü Büyükada vapurunun güvertesinde öğrendim.

Türkleri Büyükada Yat Kulübü'nden kovmuşlardı. Yalnız bir iki şımarık, yolunu bularak içlerine sokulabilmişlerdi. Bunlar da o akşam cezalarını çekmişlerdi. Çünkü Kulüp'te Mustafa Kemal'in esir olması şerefine kav'ın bütün şampanyaları patlıyor ve o Türkler de dağıtılan kadehleri içmeye zorlanıyorlardı. Ada sokakları çoluk çocuğun çığlıkları ile geçilmez bir halde idi.

Ölümü bir uyku, rahat bir uyku gibi arıyarak sabahı ettik. İlk vapurun en görünmez köşesine sığınarak, iki büklüm köprüye indik.

Bütün Türkleri yas içinde bulacağımı sanıyordum. Meğer ne kadar

soysuzluğa uğramışız. Acaba hepsi şu veya bu muhipler cemiyeti âzâları mıydı? Bizimkiler utançlarından evlerinde mi kalmışlardı? Bu gülüşler, bu çırpınışlar, bu el sıkışlar ne idi?

Meğer bütün karargâhı ile Başkumandan Mustafa Kemal değil, Yunan Başkumandanı Trikopis esir olmuş...

Size kalbin ne kadar dayanıklı bir maddeden yapılmış olduğunu yukarda söylemeseydim, burada söylerdim. Bir çocuk gibi sıçramaya başladım. Habere, Havadis'e, Telgraf'a koşuyorum. Hani dün kızdığımız o sürüm gazetesi yok mu, resmî tebliğlerin kilometrelerce gerisinde imiş. Yunan Ordusu'nu mahvetmişiz ve İzmir'e iniyormuşuz.

Ben ömrümde hiçbir edebiyat eserinde, ordulara ilk hedeflerinin Akdeniz olduğunu bildiren gündelik emri okurken duyduğum zevki duymadım. Bu bütün heyecanların üstünde bir heyecan veren, bütün şiirlerin üstünde bir şiirdi. Ne olmuştuk biliyor musunuz? Kurtulmuştuk.

Konuşmak için dilim, yazmak için kalemim tutuldu. İkdam'daki Yakup Kadri'yi (Karaosmanoğlu) aradım, ilk vapurla İzmir'e gitmeyi teklif ettim.

Tuhaf şey: İzmir'in alındığı haberi geldiği vakit içimizde sanki artık sevinme gücü kalmamıştı. Gönlümüz uzun ve derin bir uykuya dalmış gibiydi. Bir hastanın başında günlerce vuruşmaktan sonraki yığılıp kalmaya benzer bir uyku... Hatta daha fazla ağlamalı bir hal... Bir akşam önce şampanya bayramı yapanların yüzlerindeki onulmaz yası görmekten bile sevinemiyorduk.

Ya o boz renkli, üstlerinde zafer yollarının henüz tozunu bile silkmeyen askeri, İzmir rıhtımı üstünde oturup dinlenirken gördüğümüz sabah... Hiçbir şey yapmamış gibiydiler...

Doğru karargâha gittik. Mustafa Kemal'i ve İsmet Paşa'yı masada

başbaşa bulduk... Mustafa Kemal:

– İstanbul'dan ne haber? diyordu.

Biz de ona kurtulmuş İstanbul'un taze kokusunu getirmiştik.

Fakat işini bitirmiş bir adam gibi değildi. Yangın alevleri ile aydınlanan İzmir gecesinde;

– Asıl şimdi başlıyoruz, demişti. "Siz ikiniz de benim mebusum olacaksınız. Asıl bundan sonra işlerimiz var."

Milleti yokolmaya doğru götüren geçmişe nasıl bir kinle bakıyordu. O, neyin ve nasıl kurtarıldığını herkesten daha iyi biliyordu. O, batmak denen en büyük tarih faciasına bu milletin niçin uğramış olduğunu unutmuyordu. Türk topraklarında gömülen, esir kamplarına taşınan veya kaçan düşmana ehemmiyet bile verdiği yoktu: asıl düşman memlekette idi. Şimdi onu yenmek, daima 'hakiki' vasfı ile birlikte kullandığı kurtuluşa ermek lâzımdı.

Zaferini kullanmaya karar vermişti. Etrafında her şeyi artık bitmiş sanmakta olanlarla, her şeyin ancak başlangıcında olduğumuza inanan bu adam ve yakın fikir arkadaşları arasında ne derin bir uçurum vardı. Bu yakın fikir arkadaşlarının en yakını hiç şüphesiz İsmet Paşa idi. Ondan başka bir çokları, yeni girişilen hakiki kurtuluş savaşında ondan ayrılacaklar ve bu savaşın Hâkimiyet-i Millîye prensiplerine aykırı olduğunu iddia edeceklerdi.

İlk defa şarklı olmayan bir zafer sahibi karşısında idik: Gerekirse bu zaferin bütün şerefini ve şanını, fikir savaşında feda etmeye karar veren bir Şef!..

Bir başkası da olabilir; İstanbul'da Vahdettin'in veya yerine geçecek bir padişah ve halifenin sadrazamı olup işin içinden çıkardı. O, İzmir'den İstanbul'a gitmiyor, Ankara'ya dönüyordu.

İzmir Kapılarında Mustafa Kemal

Ordunun İzmir'e girdiği haberini alınca, Yakup Kadri ile beraber bir İtalyan yolcu vapuruna atladık ve yola çıktık. Başkumandan Gazi ve Müşir Mustafa Kemal Paşa'yı görmeye gidiyorduk.

Limana girdiğimiz vakit, şehre çıkmak isteyen yolcuların kâğıtlarına bakmak üzere, birkaç subay vapura bindiler. Yakup'la beni hemen bıraktılar.

Rıhtım üstünde sırtlarını yapı duvarına dayayıp sefer yorgunluğunu gideren boz esvaplı askerlerden başka kimse yoktu. Doğru Kramer Palas oteline gittik. İki oda tuttuk ve eşyalarımızı bırakarak başkumandanlık karargâhını araştırmaya koyulduk.

Kordon üstünde bir evi salık verdiler, gittik. Alt katın açık penceresinden, masası başında oturan Mustafa Kemal'in keskin profilini görüyorduk. Bir İngiliz subayı karşısında ve ayakta idi.

Onunla konuşması bitince bizi hemen yanına çağırdı:

– İstanbul'da ne var, ne yok? diye sordu. Yakub'un İkdam'da, benim Akşam'da yazdıklarımızı öteden beri takip ettiğini öğrenmiştik. Biz de onun yabancısı olmamakla beraber, heyecanımızı güç tutuyorduk.

İzmir kıyılarında Mustafa Kemal!.. Bu rüya gibi bir şeydi. Yanık yüzlü, tığ gibi endamlı, ürkütücü ve engin bakışlı, acaba hangi masaldaki kahraman bize o sabah görünen Mustafa Kemal kadar güzel olmuştur.

Sonra bizi başka bir odada, büyükçe bir masanın başında Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya gönderdi. "İstanbul'dan haber var" dedi. İsmet Paşa ile tanışıklığımız daha eski idi.

Bu, korkunç yangının başladığı gündür. Eşyalarımızı almak için bile bir daha Kramer Palas'a dönemedik. Ateş büyüdükçe ve sardıkça rıhtım boyu halk kalabalığından kararmaya başladı. Mustafa Kemal'in bu evi bırakarak ya Karşıyaka yahut Göztepe taraflarına gitmesi lâzımdı. Fa-

kat yanına kim girse reddediyordu. Başyaver Salih bize;

– Misafirsiniz, belki sizi paylamaz, bir de siz teklif etseniz... demişti.

Doğrusu bu akıl verme vazifesini üstümüze almak istemedik.

Akşam saatleri geldi. Kordon arkası ateş, kordon boyu çığlık içindeydi. Kayıklarla limandaki yabancı zırhlılara koşuşan halkı, merdiven başlarındaki süngülü nöbetçiler geri kovuyorlardı. Mustafa Kemal ve arkadaşlarını bu sımsıkı, kaçak ve şüpheli insanlarla dolu kalabalığın içinden sıyırıp çıkarmak bir mesele idi.

Nihayet Mustafa Kemal karar verdi. Yol açmak için bir büyük kamyonla birkaç küçük otomobili güçlükle kapı önüne yanaştırdılar. Mustafa Kemal İzmir'e girdiği için kendisine evini teklif eden Lâtife Hanım'ın Göztepe'deki köşküne gidecekti. Biz de Karşıyaka'da bir eve misafir olacaktık.

Mustafa Kemal asker dolu kamyonun arkasında açık otomobilinde, bağırışan, haykırışan, ağlaşan halk arasından;

– İşte!.. İşte o!.. İşte Mustafa Kemal!.. seslerini duyarak geçti, gitti...

Bir hamle etseler, daracık Rıhtımboyu üstünde Mustafa Kemal'i nefessizlikten boğabileceklerini ürkerek düşünüyorduk. Bu dehşet hissi altındaki kalabalığın yılgınlığı nedir, onu hiçbir zaman İzmir'in o akşamında olduğu kadar anlamak fırsatını bulamadım.

Karargâhlar Bornova köyünde idi. Biz de bir İngiliz evine yerleşmiştik. Akşamları Mustafa Kemal beni ve Yakub'u alır, Göztepe'deki köşküne götürürdü. En bahtiyar saatlerimizi orada geçirirdik. Osmanlıca'da 'tahkiye' denen bir söz vardır. Bu iyi, tatlı ve sürükleyici anlatışta Mustafa Kemal'e yaklaşabilen belki hiç kimse görmedim. Konuştuğu gibi yazsaydı, büyük bir sanatkâr şöhreti de bırakacağına şüphe yoktu. Naima'nın bir inşa, bir 'tahkiye' tarafı vardır. Mustafa Kemal'in bu inşaya, konuşması bu tahkiyeye benzerdi. Eşsiz bir hâfızası vardı. Hikâyeleri,

renkler ve nüanslarla canlanır, dururdu. Akşamları kumandan ceketini çıkarır, bildiğimiz kemerli beyaz Rus gömleğini giydiği olurdu. Bu gömlek yakışabilmek için, vücudu ve beli ne kadar ince olmalı idi.

O günler Mustafa Kemal'in, bir destan şairinin hayalinde tamamlanabilecek ne eksiği olduğunu düşünüyorum.

Geceleri 'sevmek mi, acımak mı?' diye bir bahis açar, söyler, dinler, sorar, güler veya coşardı. Alayı kuvvetli, hicvi yıkıcı idi.

Göndüzleri en ciddi işleri ayaküstü, şaka eder gibi bir yapışı vardı. Bunlardan biri İngiliz harp gemilerinin limandan çıkması için ordu kumandanına verdirdiği ültimatomdur. Lâtife Hanım'a Fransızcasını yazdırıp, dil meselesi üstünde konuştuğu vakit bir tercüme eğlencesi yaptığı zannedilebilirdi. Bazıları telâş etmişler;

– Buraya kadar her şey iyi gitti, şimdi İngiltere ile harbe tutuşacağız, aldıklarımızı da geri vereceğiz, demişlerdi.

Bizim bile, hele bir mütareke yapalım, İngiliz gemilerinin birkaç zaman daha İzmir limanında kalmasından ne çıkar, diyeceğimiz geldi. Fakat mühlet saati geldiğinde donanmanın ufuklara doğru kaybolduğunu gördük.

İstanbul'daki Fransız Generali Pelle'nin Göztepe köşkü merdivenlerini nasıl sararak çıktığını hatırlıyorum. Konuşmadan sonra Mustafa Kemal diyordu ki:

– Bana Boğazlar üstüne yürüyen kıtaları durdurmamı teklif etti. Ben de muzaffer orduları hiçbir yerde durdurmak mümkün olmadığını, hemen mütareke yapmaya karar vermelerini söyledim.

Bir müddet durdu, güldü:

– Muzaffer ordular... dedi, bunlar o kadar dağıldılar ki, toplamaya kalkışsam kimbilir kaç hafta sürer!..

.....

Batı Anadolu'nun yanan yerlerini dolaşarak Bursa üstünden İstanbul'a geldik. Hayli sonra gazetecilerle beraber İzmir'e giderek tekrar kendisiyle buluştuk.

Bu meşhur İzmit gecesidir. Mustafa Kemal Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yerine siyasî bir parti (Halk Fırkası, daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi –MÇ.) kuracaktı.

Parti'nin adı ne olmalıydı?

Gazeteciler türlü fikirler ortaya attılar. Hepsinden çıkan netice şu idi ki, yeni siyasî parti bir sınıfa dayanmalıydı. Mustafa Kemal;

– Partinin adı 'Halk'tır, dedi, bizde ayırmaya kalktığınız bu sınıfları tek bir halk kelimesi içinde toplamak daha doğru değil midir?

İnkılâpçı Mustafa Kemal, yeni ve uzun savaşına başlamak üzereydi. Kimimiz sevinmek, kimimiz kaygılanmak ve şüpheye düşmekle, onun karşısında manevî ayrılığa başlıyorduk. Nurettin Paşa'nın İzmir Müftüsü Rahmetullahu Efendi'ye yazdığı mektuptan çıkan hâdiseyi incelediği vakit, Mustafa Kemal'in nereye doğru yöneldiği belli idi. Bize göre artık büsbütün kurtulacaktık. Başkalarına göre yeniden çile dolduracaktık.

Zaferi unutmuş gibiydi. Birçoklarının son zannettiği şey, onun için başlangıçtı. Mustafa Kemal de İstanbul'a dönerek Halife-i Ruy-u Zemin ve Padişah-ı Osmaniyân, Abdülmecit Han Hazretlerinin istanbolinli sadrazamı olmak niyeti yoktu. Osmanlı tarihinin bitmiş olduğuna inanmak lâzımdı.

Trende İstanbul'a dönerken kompartımanlara ayrılmıştık. Hızlı konuşanlarımız, fısıldaşanlarımız, büsbütün susanlarımız ve derin kaygılar içine gömülenlerimiz vardı.

Mustafa Kemal, yeni seçimleri ve yeni partiyi hazırlıyordu. Pek az kimseler yeni bir devlet kurulduğunun farkında idiler.

İZMİR'i işgal eden Yunanlılar'ın sloganı 'Zito (Yaşa) Venizelos!' idi.
Esir edilen Türk subayları Kordon'da ve kışla önünde böyle bağırtılıyor, kalpakları ayaklar altına alınarak çiğneniyordu. Bağırmayanlar süngüleniyor, mülâzımlar, kaymakamlar, miralaylar kana bulanıyorlardı. Yunan Ordusu İzmir'de 'emperyalizmin taşeronluğu'nu yapıyor; Sevr'in hükümlerini silahla uyguluyordu. 'Zito Venizelos!' çöküşün, esaretin ve yok oluşun sembolüydü.
Ve kalpak!
Ayaklar altında çiğnenen ve kana bulanan 'kalpak' ise 9 Eylül'de İzmir'e giren Türk süvarilerinin başında onuru, şerefi ve kurtuluşu sembolize ediyordu.
MURAT ÇULCU bu kitapta Sevr'i, İzmir'in işgalini, Yunanlılar'ın taşeronluğunu, Anadolu halkının gözünde Sevr'i, Vahdettin'in ihanetlerini, Mustafa Kemal Paşa'nın ve Trikopis'in gözünden Büyük Taarruz'u irdeledi. Yakın tarihin en karanlık dönemi; işgal acıları ve kurtuluş coşkusu, tanıkların anıları ve anlatılarıyla farklı bir yaklaşımla gözler önüne seriliyor.

KİTAP
2007
SKB 0969787 YPH

ISBN 978-975-390-235-9
9 789753 902359